

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
ÚSTAV KULTURÁLNÍCH STUDIÍ

DIPLOMOVÁ PRÁCE

MARIE KUDEŘÍKOVÁ: ŽIVOTNOST MÝTU A LIDSKÉ ZKUŠENOSTI

Marie Kudeříková: The Vitality of Myth and Human Experience

Vedoucí práce: Mgr. Josef Švéda, MPhil., PhD.

Autor práce: Bc. Daniela Poláková

Studijní obor: Literárně-historická studia

Ročník: 2.

2015

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

České Budějovice, 4. května 2015

Děkuji vedoucímu práce Mgr. Josefu Švédovi, MPhil., PhD. za cenné rady, komentáře a upozornění, které mi pomohly tuto práci kvalitativně posouvat – bez jeho odborného vedení by vypadala jinak.

Dále děkuji hudebním uskupením Boss a sekretářka, Leto, Planety a Führer goes to Hollywood za to, že mě jejich tvorba naplňovala tvůrčím optimismem. Ráda bych poděkovala také rodičům za všestrannou podporu během studia a svému příteli za *nezměrnou* trpělivost. Za rozsáhlé výpůjčky z osobní knihovny a řadu podnětů chci také poděkovat svému kolegovi Davidu Nachlingerovi.

Anotace

Diplomová práce se zabývá Marií Kudeříkovou (1921-1943) – dnes téměř zapomenutou postavou druhého odboje, dříve výraznou hrdinkou éry státního socialismu. Sleduje její reprezentace v různých obdobích od roku 1946 do současnosti a pozoruje životnost mýtu a vlastní zkušenosti Kudeříkové. Snaží se ukázat, jakým způsobem se tato její životní zkušenost propojila s oficiálně budovaným mýtem, což předznamenalo další reprezentace a způsoby čtení Kudeříkové. Ukazuje tedy, jak se mýtus o Marii Kudeříkové utvářel v souladu se změnami oficiálního diskursu, kulturní politiky a dobových ideologií, mytické konstrukce státního socialismu pak porovnává s jejími postkomunistickými reprezentacemi.

Klíčová slova

- Marie Kudeříková (1921-1943)
- mytologie
- reprezentace hrdinství

Abstract

This diploma thesis focuses on Marie Kudeříková (1921-1943) – an almost forgotten figure of the Czech resistance to Nazi occupation, but previously a significant heroine of the Czech state socialist era. It observes her representations in various stages since 1946 to the present and scrutinizes the vitality of her myth and her personal life experience. The thesis tries to show how her life experience was connected to the officially constructed socialist myth, while this fact had determined her following representations and reading of the figure. Hence it shows how the myth of Marie Kudeříková was given by the changes of the official discourse, cultural policy and contemporary ideologies. The mythical constructions of the state socialism are then compared with post-communist representations of her person.

Keywords

-Marie Kudeříková (1921-1943)

-mythologies

-representations of heroism

OBSAH

ÚVOD	8
1. NA PRAHU ŠTASTNÝCH ZÍTŘKŮ	13
1.1. PRVNÍ ZMÍNKY	19
1.2. REPREZENTACE MLADÝCH HRDINŮ – <i>MILOVALI SVŮJ NÁROD</i>	21
1.3. JAK PŘIPRAVIT BESEDU A LITERÁRNÍ VEČER	30
1.4. MARUŠKA – VOJÁK S COPY	38
2. ZLOMKY ŽIVOTA, ZLOMKY ŽIVOTNOSTI	45
2.1. VYJEDNÁVÁNÍ VÝZNAMU – RECENZE V TISKU	48
2.2. ZLOMKY A/V.S. REPORTÁŽ	54
2.3. „UMŘELA, ABYCHOM MY MOHLI ŽÍT“ — HRDINKOU ŽÁKOVSKÉ LITERATURY	60
2.4. V MNOHOHLASÍ VYPRAVĚČŮ	68
2.5. „JEN JARNÍ NOC JÍ PŘIŠLA NA POHŘEB“	79
2.6. MARIE VČERA A DNES	83
3. V NORMALIZACI	87
3.1. POSEL BUDOUCNOSTI, HLASATELKA PRAVDY – MK V METODICKÝCH TEXTECH	92
3.2. ZLOMKY ŽIVOTA 1975	103
3.3. (NE)STÁRNOUCÍ HRDINKA? – MK V TISKU	106
3.4. POSLEDNÍ VELKÝ PŘÍBĚH: ZKOUŠKA DOSPĚLOSTI	113
3.5. ...A POZDRAVUJI VLAŠTOVKY	123
3.6. RADĚJI ZPĚVEM NEŽ PLÁČEM	126
4. MÝTUS V POSTKOMUNISMU?	132
4.1. HRDINKA MARGINÁLNÍCH PERIODIK	133
4.2. PAMÁTKY NA MĚ...: MÝTUS A PRAVDA O MARUŠCE KUDEŘÍKOVÉ	145
4.3. „JE TO DOKUMENT O MARUŠCE NEBO O STAVU MYSLI AUTORŮ SAMOTNÝCH?“	154
4.4. MARIE KUDEŘÍKOVÁ V MÍSTOPISU	161
ZÁVĚR	167
BIBLIOGRAFIE	170

ÚVOD

Marie Kudeříková je dnes téměř zapomenutou postavou novějších českých dějin. Přežívá ještě patrně v paměti starší generace, avšak většina tzv. „Havlových dětí“, tedy generace, která neprošla socialistickou výchovou, se s jejím příběhem již neseťká. Jistou výjimkou snad zůstává její region, kde je příběh Kudeříkové jako příběh známé rodačky stále v oběhu. Shrňme tedy stručně: Marie Kudeříková se narodila 24. 3. 1921, během studií na gymnáziu se koncem 30. let seznámila s komunistickým myšlením a přijala je za své, po maturitě se pak zapojila do protinacistických¹ odbojových činností. Koncem roku 1941 byla ovšem zadržena gestapem a za tuto protistátní činnost byla později v listopadu 1942 odsouzena k trestu smrti stětím. Rozsudek byl vykonán 26. 3. 1943. Kudeříkové bylo tehdy 22 let. V období mezi odsouzením a popravou pobývala ve věznici v Breslau (Wrocław), kde udržovala písemný kontakt se dvěma spoluvězeňkyněmi — dalšími účastnicemi komunistického odboje a psala také motáky rodině. Tato korespondence byla v roce 1961 vydána pod názvem *Zlomky života*. Kudeříková se stala jednou z výrazných hrdinských postav státního socialismu: do roku 1989 se dočkala řady uměleckých reprezentací různých žánrů (beletrie, film, balet, symfonie), byla připomínána v tisku, ve škole i jinde se o ní učily děti a mládež, od roku 1961 se ve Strážnici každoročně pořádala literární soutěž nesoucí její jméno – Strážnice Marušky Kudeříkové. Pohyb těchto událostí po roce 1989 ustal a ačkoli v paměti těch, kteří prožili socialismus, své místo Kudeříková ještě má, v postkomunistickém diskursu je pouze výrazně okrajovou, jen málo připomínanou figurou. Její jméno tedy není běžně v oběhu, a proto ani možnost seznámit se s jejím příběhem není velká.

Tato práce se zaměřuje na její druhý, chceme-li, diskursivní život. Zajímá nás postupná konstituce mýtu a cirkulace její postavy ve státně socialistickém a následně také v postkomunistickém diskursu. Nechceme ovšem mytické konstrukce podrobovat kritice, která by je porovnávala se skutečnostmi života Kudeříkové, k takové práci ryze historické povahy se ostatně ani necítíme být odborně způsobilí. Reprezentace jejího života ovšem také nechápeme jako obrazy mimetické, které mají kopírovat události jejího života a věrně o nich vypovídat. Fungují pro nás naopak performativně a příběh

¹ Toto označení je z dnešního pohledu přesnější a užívanější, neztrácejme ovšem ze zřetele fakt, že hitlerovské Německo bylo v myšlení komunistů pouze jedním konkrétním projevem fašismu, který byl chápán jako protilidová, vypjatě nacionální a nesvobodná ideologie. Jako její projev byl mj. chápán i kapitalismus.

Kudeříkové samy aktivně rozvrhují. Budeme tedy sledovat pouze reprezentace jejího života, tak jak byly konstituovány v různých obdobích socialistické i postkomunistické éry. Kapitoly přitom rozdělujeme na tři hlavní bloky dané výraznými politickými událostmi, které měly bezprostřední vliv na proměny dobové řeči a jejích témat, ovlivnily způsob vyjadřování: první blok tedy věnujeme mýtu v období 1945-1968, dále v letech 1969-1989 a nakonec od roku 1990 dál. Samozřejmě se nabízí i vydělení období let 1945-1948, avšak z hlediska našeho zájmu není rok 1948 příliš důležitý, samotný mýtus Kudeříkové se začíná výrazně rozvíjet o něco později, sledujeme proto toto období kontinuálně. To se týká i možných výtek ke sloučení let padesátých a šedesátých. Ovšem změny v diskursu v šedesátých letech probíhaly velmi pozvolna — progresivní diskurs 60. let se nezačal mohutně rozvíjet v přímé souvislosti s nějakou dějinnou událostí a nechápeme jej ani jako jednoznačně dominantní diskurs své doby. Opět v tomto případě volíme spíše kontinuální pohled. Jako jistý mezní okamžik (ovšem nikoli z hlediska diskursu obecně, ale úžeji z hlediska ‚diskursu o Marii Kudeříkové‘) vnímáme vydání *Zlomků života* (1961), autentické výpovědi Kudeříkové, která se samozřejmě odrazila i v dalších reprezentacích. Bylo to také poprvé, kdy se čtenáři nemuseli spoléhat pouze na její reprezentace a otevřel se také přístup k jejím vlastním slovům.

Náš materiál tvoří poměrně rozsáhlý počet textů literární i neliterární povahy — zařazeny jsou všechny významnější literární reprezentace, soustřeďovali jsme se dále zejména na texty, které nějakým způsobem ustavují pozici Marie Kudeříkové ve státně socialistickém universu. Tedy recenze *Zlomků života*, texty, které vykládají život Kudeříkové nebo její myšlení — *Zlomky života* — v novinách nebo ve školských a výchovných materiálech. Vedle beletrie, metodik a novinových článků jsou to dále také např. básně žakovské poezie, které vypovídají právě o síle mýtu používaného ve výchově dětí a mládeže, film z normalizační éry *...a pozdravuji vlaštovky* (1972), v postkomunismu dokumentární pořad *Památky na mě...* (2002) a jiné typy výpovědí. Všechny tyto dokumenty a texty jsou přitom jednotkami námi sledovaného ‚diskursu o Marii Kudeříkové‘, utvářejí jej a zároveň jsou také ovlivňovány vztahy mezi sebou samými a samozřejmě i kontextem. Některé jednotky jsou zásadní a mají vliv na jiné, např. rozvrhují téma způsobem, jenž další texty prostě přebírají. Vývoj těchto dominant diskursu o Marii Kudeříkové nám umožní sledovat vývoj samotné mytické řeči.

Metodologicky vycházíme zejména z teorie diskursu Michela Foucaulta, inspirací je nám ovšem i myšlení nového historismu. Bude tedy pro nás důležité

pozorovat, jaké promluvy zaznívají v jakém kontextu, případně kdo je utváří nebo co jimi promlouvá, jaké významy komunikují a jaké strategie se v textech používají. Okruh našeho zájmu je ovšem ohraničen problematikou mýtu, který je utvářen určitým způsobem. V této oblasti čerpáme z teorie mýtu Rolanda Barthesa, který formuloval jeho základní vlastnosti. Mýtem se může stát cokoli, jde totiž o specifický typ promluvy, „promluvy ukradené a navracené“, která ovšem mezitím byla proměněna. Mýtus je tedy jistou modifikací původní řeči. Vyprávění o hrdínech odboje tak mohlo dříve být pouze jedním z mnoha příběhů, avšak tento primární znakový systém, jehož smyslem chápeme zachycení nějaké životní zkušenosti, se stává základem dalšího označování. Příběh sám se stává formou, do které se vlévají i jiné obsahy — vzniká tak mýtus, který spojuje dvě původně „cizí“ složky: příběh samotný — a zvnějšku dodaný sekundární obsah politického nebo ideologického charakteru. Příběh je tedy nově např. dokladem ‚hrdinství komunistů‘. Barthes píše: „Jakmile se smysl stává formou, odsouvá svou nahodilost; vyprazdňuje se, ochuzuje, příběh se vytrácí, zůstává pouze litera.“² Původní bohatý příběh, lidská zkušenost, se tedy v mýtu redukuje a konstruuje se tak, aby spolu jednotlivé mytické exponované prvky tvořily koherentní celek. Prostor původního příběhu se čistí od nežádoucích a problematizujících prvků. Původní *smysl* se pak pro *formu* stává pouze „rezervou příběhu“, může na něj v případě potřeby znovu odkázat a simulovat tak svou vlastní bohatost.³ Vlastní příběh ovšem ustupuje do pozadí, akcentují se právě významy sekundárně dodané. Víme tedy nyní, že pro mytický systém jsou zásadní dvě složky: v barthesovských termínech *forma* a *koncept* — nově připsaná významová složka. Aby byl ovšem mýtus funkční, musí se tvářit, že tyto dvě složky k sobě patří od nepaměti, jejich spojení je přirozené a přímo zrcadlí skutečnost. Naturalizace, tedy tendence mýtu ukazovat se jako znak přirozený, je jednou ze základních vlastností mýtu. Barthes nás také upozorňuje na bohatost, s jakou se *koncept* re-prezentuje, mluví o „kvantitavní přebujelosti forem“, kterými k nám *koncept* promlouvá. Chápeme toto jako jev nikoli pouze celého diskursu, kdy se například ‚hrdinství komunistů‘ manifestuje nejen v příběhu Kudeříkové, ale i Julia Fučíka, Miloše Krásného, Evžena Rošického, Miloše Sýkory, Jana Černého, Františka Štíbra, Jožky Jabůrkové, Eduarda Urxe atd. — toto téma, *koncept*, se také různým způsobem zpřítomňuje i právě v diskursu o Marii Kudeříkové, která hrdinně bojovala i hrdinně padla, hrdinně vzdorovala rodině i okolí, které nechápaly tuto nutnost, jakou se

² BARTHES, Roland. *Mytologie*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2004, s. 116.

projevoval její hrdinský charakter. Už na těchto příkladech vidíme jistý aspekt mytologie, který ovšem naši práci učiní vždy neúplnou — mýtus se provazuje se širokým okruhem dalších výpovědí, parazituje na vlastních, původních příbězích a nechává jimi zaznívat své vlastní významy. Naši práci to limituje právě objemem takto badatelsky hodnotného materiálu, je bezpočet textů nebo pouhých označení, které pregnantně vyjadřují právě to, co chceme popisovat. Nad představou zahrnout všechny tyto texty do naší práce však musíme rezignovat. Přes veškerou snahu maximálně otevřít toto mytické universum a předložit jej čtenáři, tak práce zůstává výrazně reduktivní. Vlastní mýtus je mnohem bohatší a jeho síla pramení právě z tohoto bohatství reprezentací. Čím mohutněji se mýtus vepíše do různých jednotek diskursu, tím naturálněji, přirozeněji působí a tím se také zvyšuje jeho efektivita. Tak se ovšem dostáváme zpět k problematice diskursu, který stojí s mýtem ve zvláštním vztahu. To, co je obecně v oběhu, co je tematizováno a o čem se vypovídá — tedy jakýsi obecný diskurs jako dobová řeč nebo aktuální způsoby vypovídání o věcech — mýtu poskytuje prostor, do kterého lze vlévat další významy. Mýtus se v těchto různých jednotkách diskursu reprezentuje a i tyto jednotky utvářejí vlastní mytický diskurs. I tato řeč by poté měla podléhat řádu diskursu — i mytický diskurs by měl svůj řád a své mechanismy vyloučení a ošetřování, které by chránily konstruovaný význam a zdání jeho přirozenosti.

Zatímco postava Julia Fučíka se v podstatě nepřestala reflektovat – od porevolučních pochybností o autenticitě *Reportáže, psané na oprátce* jsme se posunuli ke komplexnějším snahám o uchopení této osobnosti nikoli pouze politické a mytizované, ale i literární a historické – jiní hrdinové státního socialismu, kteří nebyli vyloženě symbolickými dominantami, ale spíše doplňovali prostor o další a další reprezentace komunistického hrdinství, ze zřetele spíše vymizeli. Nemůžeme proto navázat na žádnou odbornou práci, která by se Marii Kudeřikové jako postavě nebo jejím reprezentacím věnovala. Vznikla ovšem bakalářská práce, která se zabývala mj. i příspěvky do literární soutěže Strážnice Marušky Kudeřikové.⁴

Jak jsme zmínili, naše práce nás nemá přibližovat ‚pravdě‘ o Marii Kudeřikové, nedozvíme se příliš o jejím pravém příběhu, neleží před námi práce historická ve smyslu dohledávání a dokládání životopisných faktů. Uvidíme ale, jakým způsobem příběh

³ Tamtéž.

Marie Kudeříkové fungoval a co jej vůbec konstituovalo, které epizody jejího života se chápaly jako významově – myticky produktivní, k jakým změnám v zobrazování těchto epizod docházelo a pod vlivem jakých událostí. Naše práce je tedy příběhem vyprávění o Marii Kudeříkové, které se proměňovalo spolu s proměnami dobové řeči.

⁴ SMRČKOVÁ, Tereza. Proměny příspěvků do vybraných literárních soutěží pro mládež. Praha, 2012. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/95586/>. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy. Vedoucí práce prof. PhDr. Petr Bílek, CSc.

1. NA PRAHU ŠŤASTNÝCH ZÍTŘKŮ

„Horko. Rozžhavený vzduch vtéká oknem do místnosti a míhotá se nad římsou. Jsou tu tři. Psací stroj klope. Chlapec bez košile klečí na zemi a točí klikou. A děvče v květovaných šatech vkládá list po listu do cyklostylu. Proklaté horko. Ten usměvavý u psacího stroje chvílemi přestává psát.

„Kolik toho máte?“

„Stopatnáct,“ hlásí děvče.

Psací stroj se znovu rozklepal.“⁵

Text Jaroslava Beneše *Bylo to v roce 1942*, jenž vyšel 17. března 1946 v moravském vydání deníku *Rovnost*, mluví o třech studentech – rozmnožovateli ilegálního tisku KSČ. Popisované okamžiky Beneš zasazuje do léta 1942, kdy na pozadí nedávno rozpoutané heydrichiády vyrábějí své kopie, a do podzimu téhož roku, kdy jsou zadrženi. Postavy jsou anonymní, chybí věnování či vzpomínka, které by textu dodaly konkrétní rámování. Tato strategie má své výhody i nevýhody: článek se dotkne všech, kteří pamatují lidi s podobným osudem. Postupem času bude nicméně třeba tento anonymní obraz kondenzovat a dát mu pevnější obrysy postižitelné i řadou jiných, kteří nikoho podobného ve svém okolí neměli, aby tak mohli i oni tyto postavy začít brát jako staré známé. Tento příběh měl tehdy svou konkrétní hrdinku teprve dostat.

Poválečná atmosféra byla v československém prostoru spoluurčována mj. několika hlavními traumaty: ranou „mnichovské zrady“, která znamenala faktický i symbolický odklon od Západu a reorientaci zahraniční politiky a která je spojena i s dalším traumatem – kapitulací bez projevu odporu, a samozřejmě válečnými oběťmi. Tisk se hojně věnoval soudu s K. H. Frankem a protektorátní vládou, dále informoval i o rozsudcích lidových soudů s kolaboranty a „zrádci mládeže“. Děkovalo se svatým za zachování národa, z měst se odstraňovaly stopy války a připravovaly se také první poválečné volby – národ si měl zvolit své nové zástupce 26. května 1946.

28. března téhož roku promluvil na VIII. sjezdu KSČ Rudolf Slánský, aby

⁵ BENEŠ, Jaroslav. *Bylo to v roce 1942*. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 65, s. 7. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

zhodnotil činnost strany v době uplynulé od posledního sjezdu v dubnu roku 1936. Slánský upozorňoval na předválečné výzvy komunistů ke spojení protifašistických sil, připomínal mj. 3000 bojovníků vyslaných na pomoc bojujícímu Španělsku, partyzány a odboj a vykreslil komunisty jako „tmel bojové jednoty národa“. Poskytl tak interpretační rámec, který měl nadále osvětlovat události posledních deseti let a upevnit pozici KSČ. Motivace byla zřejmá, blížily se první poválečné volby do Ústavodárného shromáždění Československé republiky. Komunistický tisk se snažil apelovat na voliče několika směry – v duchu Slánského projevu na VIII. sjezdu strany. Moravská Rovnost vydávaná krajským výborem KSČ tak 25. května přetiskuje pod titulkem *My a oni ve světlech dokumentů* články z Rudého práva a z Českého slova z roku 1938 a zvýznamňuje rozdíly v přístupu k Benešovi v předválečné situaci.⁶ Reaguje tak jednak na aktuální problém – poukazy na budoucí sesazení Beneše, dále se vymezuje proti jednomu z politických soupeřů, České straně národně socialistické, tím, že do hry opět vtahuje komunistická předválečná vyjádření a vykresluje komunisty jako ty, kteří se fašismu nikdy nevzdali. To se samozřejmě spojuje i s konkrétnějším motivem. I Slánský ve zmiňovaném projevu hovořil o „hrdinské epeji národně-osvobozenického boje“, v jehož čele stáli komunisté – nacionální buržoazíí tolik „vykazovaní z národa“, objevil se motiv „25 000 nesmrtelných“ a zazněla hesla, která se prolínala celým předvolebním obdobím: „*Lid 26. května bude posuzovat strany nikoli podle slov a slibů, ale podle práce pro národ. [...] Dali jsme národu to nejčestnější: Krev našich nejlepších lidí. Dáváme mu to nejpotřebnější: Práci pro výstavbu republiky.*“⁷ 25 000 členů strany obětovalo životy, „*aby národ mohl žít, aby mohl žít lépe, šťastněji a svobodněji.*“⁸

⁶ „Zdálo se samozřejmým, že do volební kampaně nebude zatahována osoba presidentova. Ale právě ti, kteří mají nejmenší morální právo po svém hanebném chování v době Mnichova a okupace dovolávat se jména presidentova, vydávají se za stranu Benešovu a Masarykovu, zneužívají jména presidentova a nyní se snaží lidu namluvit, že komunisté jsou presidentovými odpůrci. Jejich šeptanda dokonce šušká, že komunisté chtějí po volbách sesadit presidenta dr. Beneše a nahradit ho Gottwaldem. To všechno jsou lži a hanebnosti, které musí být odmítnuty a odsouzeny. My komunisté jsme měli vždy jasné stanovisko k presidentovi Masarykovi i Benešovi. Tam, kde mezi námi byly názorové rozdíly, nikdy jsme se tím netajili. Nepochlebovali a nepodlézali jsme jako jiní, kteří nakonec zapřeli a zradili. **My komunisté právě v rozhodujících chvílích našeho národa jsme pevně stáli za presidentem dr. Edvardem Benešem.**“ (Zvýrazněno v textu.)

My a oni ve světle dokumentů: Komunisté odmítají hanebné zneužívání jména presidentova. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 122, s. 3. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

⁷ Slavný boj komunistů za svobodu národa. *Rovnost*. 1946. roč. 62, č. 76, s. 5. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

⁸ Tato konstrukce se využívala velmi silně a později získávala velmi nezvyklé aktualizace. Článek *Umřel, aby jiní žili* tak nevypráví o smrti hrdinného soudruha – hrdinou je nečekaně vánoční strom: „*Hedvábný smrk umřel. Umřel, aby jiní žili. Radostně žili. Proto jeho smrt nebyla smutná.*“ Srov. *Umřel, aby jiní žili*. *Rovnost*. 30. 11. 1946, r. 62, č. 276, s. 5. Dostupné online: kramerius.mzk.cz

Už 16. dubna 1946 se také na titulní straně *Rovnosti* objevuje sloupek *Komunisté za republiku bojovali, nyní ji budují*¹⁰ (název tak přímo kopíruje výše citované ‚volební heslo‘) podepsaný Vlastou Beerovou.¹¹ Padlí straníci se zde opět explicitně dávají do souvislosti s volbami – o vítězství rozhodne nejen kvantita členů strany, kteří nyní „strhávají poválečnou společnost k lepším výsledkům v budování republiky“, ale zejména jejich kvalita. Ta je demonstrována prostřednictvím příběhů lidí, jež za války právě komunisty ukrývali. Jako „krásné vysvědčení celé straně“ jsou citovány dopisy vzpomínající na dotyčné ukrývané jako na výjimečné osobnosti, „nejvzdělanější, nejcharakternější a nejlepší ze všech soudruhů“. Mezi těmito pětadvaceti tisíci bylo možno identifikovat jména známější – Julia Fučíka, Eduarda Urxe či jiných předválečných funkcionářů. Brzy je však začala doplňovat jména řadových účastníků odboje, dělníků, mechaniků, studentů, mladých komunistů. Některé z nich připomíná publikace *Poslední dopisy*¹², již předmluvou opatřil František Halas. Mezi posledními listy rodinám a blízkým je i dopis psaný Marií Kudeřkovou. Halas přiznává těžkosti, které cítí při hledání úvodních slov této *hrdinské knížky*, snaží se poté vystihnout charakter a život pisatelů a velký prostor věnuje skutečnosti jejich hrdinské smrti. Šlo tak o lidi, jimž byla vlastní „upřímnost, legendární statečnost, věrnost poznané pravdě a příkladnost oběti“.¹³ Dále mluví o bojovnosti a lásce, nevypočítavé samozřejmosti jejich jednání a přijaté – a vyvolené – odpovědnosti.¹⁴ Patrný je nicméně jistý existenciální podtón, když se Halas ptá právě po *okamžicích před popravou*. „Co o nich víme? Jak by ses choval ty nebo já, to je ta výsledná otázka, kterou si nutno klást po této četbě.“¹⁵ Je pozoruhodné, že samotnému boji se zde mnoho prostoru nedostává, Halase zajímá zkušenost předsmrtných okamžiků popravovaných – čtenář se má pokusit vžít se do jejich situace a podstoupit sebereflexi. Otázka po „naplnění jejich závětí“ neabsentuje – je třeba pokračovat v tom, zač umírali – avšak Halasův komentář, ač zde nepochybně vyznívají levicové tóny, má daleko k pozdějším způsobům uchopování

⁹ My a oni ve světle dokumentů: Komunisté odmítají hanebné zneužívání jména presidentova. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 122, s. 4. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

¹⁰ BEEROVÁ, Vlasta. Komunisté za republiku bojovali, nyní ji budují. *Rovnost*. 16. 4. 1946, roč. 62, č. 91, s. 1. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

¹¹ Vlasta Beerová byla vdovou po Kurtu Konrádovi (vl. jm. Kurtu Beerovi, 1908-1941), komunistickém novináři, mj. spolupracovníkovi Julia Fučíka nebo Bedřicha Václavka, také 1. ilegálního ÚV KSČ. Jeden z jeho dopisů z vězení je taktéž otištěn ve sbírce *Poslední dopisy*. Sama Vlasta Beerová byla v letech 1942-1945 vězněna v koncentračních táborech.

¹² *Poslední dopisy*: soubor posledních dopisů umučených soudruhů. Praha: Svoboda, 1946. 79 s.

¹³ Srov. tamtéž, s. 5.

¹⁴ Tamtéž, s. 5-6.

¹⁵ Tamtéž, s. 6.

tématu. Zůstaňme ale ještě v roce 1946. Byly to právě i útržky posledních dopisů několika komunistů (největší prostor je zde věnován právě dopisu Kudeřkové, z něhož je zveřejněna celá první část), které Rovnost otiskla právě v den voleb¹⁶ – v závěru volební bitvy, po racionálnější vyhlízející argumentaci, vsadil komunistický tisk na emoce. Dalšího dne slavila KSČ vítězství.

Strategie, která měla v předvolebním období posilovat roli KSČ a legitimizovat její mocenské nároky, poté ustoupila do pozadí a uvolnila prostor budovatelskému úsilí. Při letmém pohledu na soudobý tisk se akcentují spíše aktuální témata – dvouletý hospodářský plán a budování nové republiky. V tomto ohledu je významná postava Julia Fučíka, která se připomínala kontinuálně jako vzor mladým a i po převratu 1948 byla nejvýznamnější postavou nové zakládající, legitimizační mytologie socialistického státu. Sémiotickou analýzu fučíkovského mýtu předložil Vladimír Macura v souboru „sémiotických esejů“ *Šťastný věk*¹⁷ – všímá si, jak Fučík zapadá do socialistické sémiosféry a jaké motivy se s ním spojují – na tomto místě jako nejdůležitější jmenujme motivy mládí, lásky, krásy, úsměvů a radosti, jara. Později si ukážeme, jak byly tyto fučíkovské atributy naplněny a jak rozšířily svou působnost v příbězích mladých komunistů.

Michal Bauer ve své studii *Re-prezentace národního hrdiny*,¹⁸ mimo literární reprezentace zkoumané Macurou, připomíná Vědeckou konferenci o Juliu Fučíkovi ze dne 10. září 1953. Konference byla spojena s oslavami desátého výročí Fučíkovy smrti, celá událost ale měla být do jisté míry motivována i dalšími dvěma umrtími. 5. března 1953 umírá Stalin, Gottwaldova smrt následuje o devět dní později, 14. března téhož roku. Ve filmových týdenících věnovaných těmto událostem je manifestován hluboký otřes vyvolaný smrtí obou státníků.¹⁹ Jak píše Bauer, oba navíc zemřeli velmi krátce po odhalení „vnitřních nepřátel“, v českém prostředí nedlouho po popravě Rudolfa Slánského 3. 12. 1952. Strana a státní zřízení se tak mělo potýkat s jistou destabilizací. Důrazem opětovně kladeným na Fučíka (konkrétně např. uspořádáním vědecké konference, ale vedle toho i aktualizací jeho atributů v novém materiálu), se tak režim

¹⁶ Pětadvacet tisíc nesmrtelných. *Rovnost*. 26. 5. 1946, r. 62, č. 123, s. 5. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

¹⁷ MACURA, Vladimír et al. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. V tomto uspořádání vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 351 s.

¹⁸ BAUER, Michal. *Re-prezentace národního hrdiny: obraz Julia Fučíka v české literární vědě na počátku padesátých let*. In: *Sorela: webové centrum výzkumu literatury a umění československého socialistického realismu* [online]. 4. 1. 2009 [cit. 2015-01-18]. Dostupné z: <http://sorela.net/web/articles.aspx?id=90>

¹⁹ Srov. Před 60 lety - Rok 1953. In: *Archiv ČT24* [televizní pořad]. ČT24, 2013. 02:13 a 03:47

měl znovu ustálit, demonstrovat svou neotřesitelnost a „posílit pozici vládnoucí skupiny“. V tomto ohledu není od věci připomenout potřebu sémioticky ošetřit smrt obou vůdců, na což nás taktéž upozorňuje Macura ve *Šťastném věku*. Tato interpretace je možnou odpovědí na otázku po motivaci, která vnesla na scénu nové hrdiny. Rozšířením hrdinského universa o nové ikony by recipientům známá motivika znásobila značný, již zaujímaný prostor, navíc by se znovu aktualizovala legitimita režimu, pokud by se po Gottwaldově smrti objevili kritici. Všechny fučkovské atributy tak našly nové zpřítomnění ve sborníku *Milovali svůj národ*²⁰ z roku 1954 – v příbězích mladých komunistů padlých za války, které se navíc provazují i s reprezentacemi Mladé gardy, v českém prostředí přítomnými minimálně od roku 1947.²¹ Tyto strategie výrazně pracují s principy, jichž si všiml Vladimír Macura a jež popisuje v několika kapitolách *Šťastného věku*. Jsou to principy hierarchizace a totožnosti, které jsou vzájemně provázané a doprovázené výrazným sémiotickým ošetřováním: lidskost, přirozenost, obyčejnost hrdinů a ikon není v rozporu s principem velikosti, ty jej právě naopak podporují a upevňují – člověk je veliký právě tím, že je lidský, obyčejný. Současně s tím je pak tato velikost právě proto vnímána jako ještě větší, ještě výjimečnější. Zároveň je každý podřízen jemu nadřazenému vzoru – dělník se má vztahovat k soudruhovi, který na vlastní oči spatřil Gottwalda, ten zase ke Gottwaldovi, samotný Gottwald podléhá sovětskému předobrazu – Stalinovi, Stalin Leninovi atd. Každý má vzor, který má replikovat, „naplňovat jeho odkaz“. Ve vykládajících textech ke sborníku, máme na mysli doslov a samostatnou metodiku, se příběhy o mladých českých komunistech vsazují do stejného systému. Vzorem čtenářů mají být právě představovaní hrdinové, ti jsou stavěni *vedle* komsomolců z Mladé gardy, jinde se ale objevuje i výše zmíněná hierarchizace a čeští komunisté si srovnání se sovětskou mládeží přímo *vybojovali* svými činy. Obě strategie fungují vedle sebe – umožňuje to princip totožnosti, který zvláštním způsobem doplňuje právě princip hierarchie. V námi analyzovaných textech uvidíme další aktualizace obou jevů.

Dostupné online: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288585-archiv-ct24/213411058210005/>

²⁰ *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954. 180 s.

²¹ 1947 vychází 1. vydání Fadějevova románu v dvousvazkové edici, následují vydání z let 1948, 1949, 1950, dvě edice v roce 1951, další vydání roku 1954, 1956, 1960, 1972, 1977, 1987. Po celou dobu kniha vychází v desetitisícových nákladech. Příběh se dramatizuje a zhudebňuje. 6. 11. 1951 uvádí hru Mladá garda Divadlo československé armády v Praze. 7. 11. 1954 měla hra premiéru v Krajském oblastním divadle v Českých Budějovicích.

1.1. První zmínky

Vedle drobnějších upomínek v tisku, převážně kratších či delších úseků posledního dopisu, a také první části dopisu otištěné v souboru *Poslední dopisy* se jméno Marie Kudeřikové objevuje v textu *Mrtví – živým*²² Roberta Konečného. Jak praví podtitul, jedná se o řeč proslovenou při národní tryzně za národní mučedníky. Ve výčtu padlých z regionu je „Mařenka Kudeřiková“ jedinou ženou, dále už se jí řeč samostatně nevěnuje. Konečný rámuje smrt padlých odbojářů jako fakt vyvracející slova o nulovém odporu Čechů při obsazování Sudet i zbytku země – „odpověděly desetitisíce našich umučených a padlých!“ – vzpomíná na studentské recitační soutěže, při nichž v roce 1938 zaznívaly převážně „básně vzdoru a odbojné víry“. Důležité je celkové vyznění, jež je výrazně národní, vlastenecké, a stejné hodnoty také akcentuje – bojovalo se, aby se zejména pozvedla „vlajka jeho [národa] pravdy a cti“. Autor pochopitelně vtaňuje do textu jména dvou výrazných postav českých dějin spojených se Strážnicí – T. G. Masaryka a Jana Amose Komenského. Padlí se měli přiznat k jejich ideálům, tj. „objevit člověka v sobě, učinit člověka ze sebe před tváří Boží a starat se o to v druhých.“²³ Správným uctěním památky tedy má být usilování o svobodného člověka, svobodnou vlast a národ.²⁴

Dalším zdrojem, který si Marie Kudeřikové všímá, je výroční publikace k padesátému výročí založení strážnického gymnázia.²⁵ V části věnované válečnému období se píše: „Strážnický ústav vzpomíná s nejhlubší vděčností a úctou hrdinské dívky Marušky Kudeřikové, abiturientky z roku 1940, která byla popravena dne 26. března 1943 ve Vratislavi jako oběť svého vlasteneckého a politického přesvědčení.“²⁶ Na protilehlé straně je její portrétní fotografie v černém rámečku s téměř identickým textem (navíc se objevuje krátká charakteristika „dívka statečná a ušlechtilá“). Na stránkách 27-30 je poprvé otištěna kompletní verze jejího posledního dopisu.

Je tedy patrné, že v těsně poválečné době se akcentovalo zejména vlastenecké cítění, v druhém případě se zvýznamňuje „politické přesvědčení“, ale dále se nerozvádí,

²² KONEČNÝ, Robert. *Mrtví - živým*: Proslov při národní tryzně za národní mučedníky ve Strážnici dne 1. července 1945. Vydáno nákladem přípravného výboru pro postavení pomníku padlých hrdinů a Národních mučedníků ve Strážnici. Uloženo v archivu Purkyňova gymnázia ve Strážnici.

²³ Tamtéž, s. 7

²⁴ Srov. tamtéž, s. 10.

²⁵ *Památník Purkyňova státního reálného gymnasia ve Strážnici k padesátému výročí založení ústavu*. Strážnice: Sdružení rodičů, 1947. 78 s.

²⁶ Tamtéž, s. 24

není tedy patrně chápáno jako určující. Podstatný je také regionální charakter obou těchto textů.

První rozsáhlejší příběh o Marii Kudeříkové, povídka (dobově „črta“ či „reportáž“) Anny Tučkové, se objevila ve sborníku *Milovali svůj národ*. Právě tento text byl pro recepci příběhu Marie Kudeříkové zásadní minimálně do roku 1961, kdy poprvé knižně vycházejí její zápisy z vězení — autorka k nim během geneze textu měla přístup, jako první tedy prostředkuje motivy dopisů širší veřejnosti.²⁷ Vedle příběhu Marie Kudeříkové jsou dále zachyceny osudy dalších mladých odbojářů – Miloše Sýkory, Františka Štíbra, Evžena Rošického, Jana Černého a Miloše Krásného. Oproti sbírce *Poslední dopisy*, kde je Mariin dopis umístěn jako jeden z posledních, je zajímavý posun na první pozici sborníku. Kniha byla jednou z doporučených k četbě pro přípravu na získání Fučíkova odznaku,²⁸ a jako taková byla ideologicky ošetřena metodikou *Jak připravit besedu a literární večer o knize Milovali svůj národ*.²⁹ V roce 1954 dále vychází v *Československém vojáku* téměř dvoustránkový článek *Maruška*;³⁰ představuje nejvýraznější text o Kudeříkové v tisku.

Jak je patrné, všechny texty mluví o *Marušce* Kudeříkové. Tento posun ve vlastním jméně nemusí nutně odkazovat na genderové aspekty – podobně familiérně se mluvilo i o Fučíkovi jako o Julovi, Julkovi, deminutivem se zde ovšem nepochybně zdůrazňuje mládí a blízkost. Stejně črty mluví i o Frantovi, Rošovi, „našem Jankovi“.³¹ Zdrobněliny se ostatně objevují už od prvních zmínek Marie Kudeříkové — je to „naše Maruška“.

²⁷ To se později ukáže jako „výhodné“ i z hlediska kontinuity reprezentací Kudeříkové; mimo to, jak uvidíme, řada dalších reprezentací z textu motivicky vychází.

²⁸ Fučíkův odznak byl vyhlášen na přelomu 40. a 50. let jako propagandistická akce cílená na mládež – čtenáři měli načítat literaturu v předepsaných kategoriích, posléze po přezkoušení získali Fučíkův odznak a také Průkaz nositele Fučíkova odznaku. Dále se měli podílet na politické práci a zakládat Fučíkovy kluby. Ve zmiňovaném Průkazu se píše mj: „Nosit Fučíkův odznak znamená milovat horoucně vlast a svou lásku projevovat prací pro ni a odhodláním bránit ji i s nasazením vlastního života.“ – Z uvedeného je patrné, jak se jednotlivé publikace propojují a odkazují na sebe navzájem – vytváří se tak ucelený prostor, kde jsou hrdinové jasně definováni. Láska k vlasti a ochota za ni padnout odkazuje na fučíkovský motivický okruh, Mladou gardu, knihy *Milujeme svůj národ* i *Milovali svůj národ*. Všechny tyto knihy se tedy vzájemně podpírají v reprezentacích, které jsou čtenářům předkládány. Více viz BAUER, Michal. *Ideologie a paměť: literatura a instituce na přelomu 40. a 50. let 20. století*. Vyd. 1. Jinočany: H&H, 2003, s. 186-214. Citováno ze strany 187.

²⁹ STRÍŽ, Jaromír, ed. *Jak připravit besedu a literární večer o knize „Milovali svůj národ“*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954. 22 s. Metodické rady pro vedoucí čtenářských kroužků.

³⁰ ŠTUKA, Ivo. *Maruška. Československý voják*. 1954, r. 3, č. 7, s. 14-15.

1.2. Reprezentace mladých hrdinů – *Milovali svůj národ*

Na tomto místě podrobně rozebereme motiviku reportáže Anny Tučkové, která rozvrhla základní prvky a momenty příběhu a do značné míry se stala textem určujícím podobu dalších reprezentací. Začíná popisem anonymní místnosti, kde visí vedle sebe obraz Panenky Marie a svatého Josefa, Švabinského portrét Fučíka a „fotografie překrásné dívčí tváře“ – Marušky ve dvaceti letech. Text je poté rozdělen na jednotlivé úseky, chronologicky řazené obrazy z jejího života (výjimkou je několik málo anticipací vězeňského života).

Úvodní odstavec je věnován zejména líčení Maruščina vzhledu – explicitně se zmiňuje „mladá, jemná a vroucí tvář“, vzájemně kontrastující oči a ústa – oči smělé, hledící zpřímá, ústa naopak měkká, něžná, se zasněným rysem kolem úsměvu. Zmíněny jsou také „husté, temné vlasy, spletené ve dva těžké copy“. Na protilehlé stránce je ikonická fotografie Kudeřkové – portrét z gymnaziálních let; na čtenáře je tak působeno verbálně i vizuálně. Po tomto úvodu, rozvláčně zdůrazňujícím krásu, jemnost a mládí hrdinky, přichází nečekaná zkratka: „Když jí bylo dvaadvacet let a dva dny, byla sřata v Breslau sekýrou.“³² Věta tvoří samostatný odstavec a kontrastem široce popisované ženské krásy a náhlé brutální smrti výrazně emocionálně působí na čtenáře.

Dětství se příhodně spojuje se slováckou motivikou – v rodině se nosí kroje, matka maluje na kraslice i jiné předměty tradiční slovácké motivy. Rodina je katolická, chodí do kostela. Už v dětství se u Marušky projevují specifické charakterové vlastnosti – může-li si jako dítě přechíst stránku knihy navíc, „[a]ni o písmenko ani o řádečku mamičku neošídí. Je to takové spolehlivé, vážné a moudré děvčátko.“³³ Už od útlého věku si rovněž všímá sociální situace ve svém okolí, mamička kreslit *musí*, aby dcera mohla studovat, peněz není nazbyt. Kanonickým momentem příběhu se později stane krátká výměna se starým mužem pracujícím na poli: „Jak je tu krásně,“ – „ale my tu krásu ani nevidíme“.³⁴

Maruška je příkladnou studentkou prospívající s vyznamenáním. Mimo to v gymnaziálních letech utužuje svůj vztah k české kultuře, zejména k literatuře – čte Stanislava Kostku Neumanna, Vítězslava Nezvala nebo Josefa Horu, jejím nejmilejším

³¹ Srov. *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 71, 92 a 94.

³² Tamtéž, s. 5.

³³ Tamtéž, s. 7.

³⁴ Tamtéž, s. 7.

básníkem je Jiří Wolker.³⁵ Za sovětské autory se přidávají Gorký a Avdějenko. Doma Maruška předčítá Jiráskova F. L. Věka. Je zřejmé, že se jedná o výčet autorů kanonizovaných v padesátých letech. Dokonce i propojení Wolker-Kudeříková lze na symbolické rovině chápat jako motivické sjednocení principu mládí.³⁶

Souběžně s gymnaziálním vzděláním se Marušce dostává i školení v marxismu, jež přichází skrze spolužáka Julu (Julius Kramarič). Zde se objevuje motiv první lásky, která ovšem zcela odpovídá komunistickému pojetí, mimořádně aktuálnímu v reprezentacích 50. let. Macura ve svých analýzách jako o „milostných rekvizitách“ mluví právě o Fučíkově *Reportáži*, dále zmiňuje *Internacionálu* nebo různá státní vyznamenání. Láska je v tomto pojetí „odsoukromněná“, jak píše, je vztahem soudružským, uvědomělým, „spíše vztahem spolubojovníka ke spolubojovníkovi než vztahem mileneckým.“³⁷ Maruška s Julou se tak spolu procházejí parkem strážnického parku – a řeší nejen literaturu, ale i marxismus nebo vztah k náboženství a tráví čas „vzrušenými debatami“. „*Jak plodné je toto milenecké přátelství, jak jím oba mladí lidé rostou a rozkvétají!*“³⁸

³⁵ „Jeho planoucí srdce, které vytasil k boji, nacházelo v její horoucnosti plnou ozvěnu.“ Tamtéž, s. 9.

³⁶ To ostatně probleskuje i v závěru Doslovu sborníku, kdy se propojení hrdinů s Wolkerem objeví explicitně a mj. se ještě zmnoží apelativním působením na čtenáře – všichni se tak mají sjednotit: „Mějte rádi své hrdiny, zamilujte si ty, o kterých vám kniha vypráví právě tak, jako oni milovali vás. Jako oni milovali život a celý svět – za jehož spravedlnost šli se bít –“ Srov. Tamtéž, s. 181.

³⁷ MACURA, Vladimír et al. Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře). V tomto uspořádání vyd. 1. Praha: Academia, 2008, s. 91.

³⁸ Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 9.

„Jak příjemné vidět v dnešní marxisticko-materialistické záplavě takové idealistické, nezkažené mládí!“

Ideál soudružské lásky se reprodukoval nejen v hrdinské próze nebo beletrii, byl přítomný i v poválečném komunistickém tisku.³⁹

Díky Julovi tak Maruška poznává marxismus, „vědecký světový názor“, a rozchází se s církví. To je spojeno s vyhrocenou situací v rodině. V tomto textu se maminka „snaží stvrdit své argumenty i pádnou rukou“.⁴⁰ Přes všechny rozpory se však rodina s tímto faktem smiřuje a přijímá i Julu jako Maruščina budoucího muže.

Tento vztah nicméně kvůli vývoji událostí prochází krizí, jež se samozřejmě – zcela v souladu s celkovým pojetím (jejich) vztahu – týká politických postojů. Jula, dosavadní „učitel“ a průvodce novým ideovým prostředím, nesouhlasí s Maruščinou spoluprací na převezech lidí přes hranice. „Jeho nepochopení a dokonce odpor k ilegální práci bolí tím víc, že to byl přec právě on, který jí ukazoval cestu. Nevydržel zkoušku ohněm. Teď jí říká: ‚Maruško, zničíš sebe, mne, nás všechny. Měj rozum. Nejlepší lidé se musí šetřit, musí se uchovat pro příští doby.‘“⁴¹ Rozhod dvojice je tak

³⁹ Rovnost, 6. 6. 1946, roč. 62., č. 122, s. 2. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

⁴⁰ Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 9.

Za povšimnutí stojí i konstrukce „jde-li o jejího Boha, je maminka tvrdá a neúprosná“ — použitím posesivního zájmena „jejího“ se neguje Bůh jako univerzalita.

⁴¹ Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 11.

Nelze nechat bez povšimnutí, že tento typ argumentace byl ve Slánského projevu spojen s „měšťáckou částí odboje“: „Naše politika byla od počátku politikou aktivního boje proti okupantům a jejich pomahačům, odmítala jakékoliv kolaborantství s okupanty. [...] Měšťácká část našeho odboje měla jiné stanovisko: říkala sice národu, aby se nepoddával, ale doporučovala mu, aby k aktivnímu boji zatím

interpretován výhradně z hlediska rozporu teorie a praxe: „Hluboce vroucí, hluboce poctivá, nezná rozporu mezi vyznávanou ideou a uskutečňovanou praxí.“⁴² A dále: „[v]e vichřici, která otrásá světem, potřebuje v něm Maruška víc: chce v něm mít soudruha, spolubojovníka. [...] S kytičkou fialek v ruce jdou spolu ke hrobu Jiřího Wolkra. U milovaného básníka snad Jula pochopí, že nelze žít na kolenou. Vždyť přece s Wolkrovými verši na rtech objímali sebe i svět na stezičkách strážnického parku. Dnes zní znovu všechny tyto verše v jejím srdci a dávají za pravdu jejímu konání.“⁴³ V těchto úryvcích se opět demonstruje norma soudružské lásky – „milostnou rekvizitou“ jsou zde nejen fialky (motiv jara), ale zejména Wolker – milovaný básník, který má moc dvojice spojovat, ale i utěšovat jednotlivce v nešťastné lásce. Pokud Macura zrušení trvalého vztahu dvou spolubojovníků popisuje jako „zradu“, nejedná se zde o tento případ: první zradil Jula, a to tím, že nebyl věrný společné ideji – přestal být spolubojovníkem.

Samotnému vylíčení odbojové činnosti je věnována bezmála stránka – Maruška se dostává do styku se stranou a do krajského vedení, díky režijní jízdence se stává spojku, instruuje „trojky“⁴⁴, je neustále na cestách, využívá své znalosti němčiny apod. Při nádražní kontrole v Brně zachovává duchapřítomnost, ačkoli veze v tašce výbušninu: „S klidem si přišpendlí německý odznak a plyně německy se zeptá prohlížejícího vojáka na cestu do Králova Pole. Jak by mohl podezírat tuto líbeznou dívčí tvář? Popíše jí přesně cestu a na tašky se ani nepodívá.“⁴⁵ Všimněme si, že komunistická odbojová činnost se zobrazuje jako únavná, každodenní, drobná práce, což se poměrně odlišuje od obrazů odbojové činnosti akcentovaných v polistopadové době.

Po pasáži s návštěvou matky, která naposled přesvědčuje dceru k zanechání těchto činností, přichází zatčení. Při zobrazování Němců se pro zdůraznění difference *my x oni* hojně využívá expresivních výrazů. Jsou líčeni jako „oholínkovaní lupiči“, kteří „nemají rádi továrnu“, „smrtihlavové“, jejichž „špína, zvířecost a nelidskost“

nesahal, aby vyčkal, až udeří rozhodná chvíle, kterou měla být chvíle konečné porážky německých armád, poslední dny německého panství.“

S největší ctí stojím před dějinami a před národem: Zpráva ústředního tajemníka soudruha Rudolfa Slánského o činnosti Komunistické strany Československa v době od VII. do VIII. sjezdu. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 76, s. 4. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

⁴² Tamtéž, s. 11.

⁴³ Tamtéž, s. 12.

⁴⁴ Tzv. „trojky“ byly nejmenší buňky komunistického odboje – vždy se měli znát pouze tři lidé a spojení a předávání instrukcí zajišťoval jeden člověk-spojka, tím měly být zajištěny minimální ztráty v případě zatýkání.

⁴⁵ Tamtéž, s. 12-13.

obzvlášť vyniká „vedle této světlé, překrásné lidské bytosti“.⁴⁶ Objevuje se i motiv „pokoušení“, použitý v *Reportáži, psané na oprátce* a opakovaný v mnoha fučíkovských literárních reprezentacích. „Země k ní hovořila svou krásou a ďáblové vedle ní pokoušeli: Budeš svobodná. Ona se však dívala okénkem na krajinu, která ji mýjela, usmívala se něžně a malinko zasněně a mlčela.“⁴⁷ Brněnské gestapo se po těchto neúspěších „vzdává“ a posílá ji do Prahy do Petschkova paláce. V pasáži věnující se pražským výslechům se může její příběh explicitně propojit s příběhem Julia Fučíka. „Byl rok 1942. A do Pečkárny byl dovezen i Julius Fučík. Ne, Maruška jej neznala anebo snad jen na dálku, z jeho článků. Reportáž tehdy nebyla ještě napsána. Avšak společná myšlenka a společný cíl ji vzaly za ruku a přivedly blízko, blizoučko k němu. [...] Ten člověk, Maruška Kudeříková, Fučíkova mladší sestra, nezahlavil.“⁴⁸

Ve scéně soudního procesu je nejzajímavější zdůraznění jednoty komunistů – soudce jich už soudil mnoho, a dobře proto ví, že ani Maruška nepromluví. Touto rétorickou strategií se ale souběžně zdůrazňuje i to, že tak jako Maruška jednal každý správný komunist – a právě tito komunisté jsou nyní, po válce, ve vedení státu. Opět se zde využívá motivu úsměvu, který se nyní pokusíme syntetizovat. „Maruška se zpříma dívá na soudce a kolem měkkých rtů se vlní úsměv. Něžný a trochu zasněný.“ Druhá citovaná věta přitom funguje jako jakási repetitivní charakteristika. V kontextu úsměvu se samostatná větná konstrukce „něžný a trochu zasněný“ objevuje minimálně dvakrát a to ve scéně soudní a při dopravě.⁴⁹ Hned v úvodu se mimo to píše „[Ú]sta jsou zato měkká, něžná a kolem jejich úsměvů leží zasněný rys“.⁵⁰ Stejně tak se „něžně a malinko zasněně“ usmívá i při převozu na pražské gestapo.⁵¹ Pozorujeme tedy stále stejné, lexikálně nebo i syntakticky totožné vystavěné konstrukce. Úsměv je rovněž i výrazným atributem fučíkovského mýtu, je široce „dokumentován“ (či spíše reprezentován) řadou Fučíkových fotografií. Jak píše Macura, „fučíkovská ikonografie přímo předpisuje tváři hrdiny úsměv“.⁵² U Marie Kudeříkové se nejčastěji využívá portrétové fotografie

⁴⁶ Tuto figuru by bylo možné vztáhnout i k zobrazování světic — např. sv. Kateřina si i po bičování taktéž zachovává nebeskou krásu a ve vězení kolem ní poletují andělé. Komunistickou verzi andělů by pak nepochybně představovala vězeňská komunikace se soudružkami. Srov. PETRŮ, Eduard (ed.). *Život svaté Kateřiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 259-260 (verše 2552-2567). Česká knižnice. ISBN 80-7106-327-4.

⁴⁷ Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 16.

⁴⁸ Tamtéž, s. 17.

⁴⁹ Srov. tamtéž, s. 18 a 26.

⁵⁰ Tamtéž, s. 5.

⁵¹ Tamtéž, s. 16.

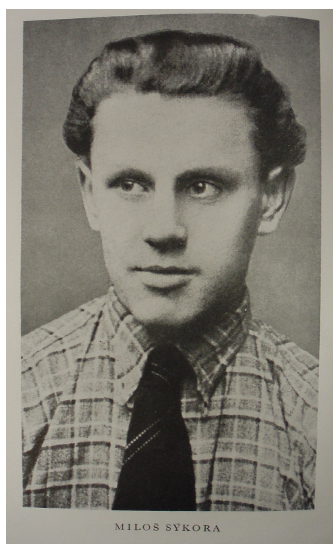
⁵² MACURA, Vladimír et al. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. V tomto uspořádání vyd.

z předposledního ročníku gymnázia, kde je zachycena, pokud vůbec s úsměvem, spíše s jeho náznakem. Bylo tedy zřejmě žádoucí tento atribut posílit a narativně ho ošetřit častým opakováním figury. Konstruuje se proto úsměv „něžný“, „zasněný“, „vědoucí“.

Co se týče ikonicity Kudeřikové, upozorníme ještě na vlasy, které jsou rovněž zdůrazňovány a jsou častým motivem.⁵³

Maruška Kudeřiková

Miloš Sýkora

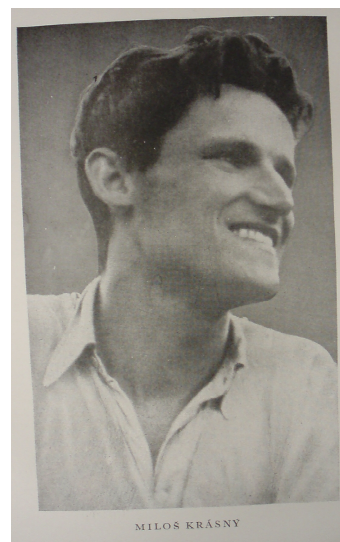
František Štíbr

Evžen Rošický

Jan Černý

Miloš Krásný

Usměvaví hrdinové sborníku *Milovali svůj národ*

1. Praha: Academia, 2008, s.s. 96.

⁵³ Srov. „Zády k ní seděla její Maruška s prstenci černých vlasů.“ *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 18. „Mladičká dívka s pletenci černých vlasů, která ani brvou nepohnula při rozsudku smrti.“ *Tamtéž*, s. 19.

Z hlediska narativního je pozoruhodná i snaha vyvolávat napětí a emoce – soudcův rozsudek není vyjádřen explicitně, přímou řečí; je zde využito hlediska matky, která němčině dobře nerozumí a přeloží si pouze jeho část. Samotný verdikt – smrt – tak zaznívá skrze otce, který posléze informuje matku. Tato strategie snad také umožňuje zmnožit prostor, jenž lze věnovat zachycení emocionálních reakcí rodičů – nejprve reaguje otec, když informuje matku, poté je možné věnovat samostatný prostor i matce. Obojí je pak opsáno výrazně expresivním způsobem: „Muž k ní namáhavě otočí tvář, která je bledá jako u mrtvého. Otevře několikrát naprázdno ústa a řekne: ‚Copak nevíš, že ju odsúdili na smrt?‘ Jako by se kus stropu utrhł a spadł dolů na mamičku. [...] Její dítě je dívčinka jednadvacetiletá. A ani se nezachvěla, ani nezasténala...“⁵⁴ Také zde se vytváří prostor pro zvýznamňování diferencí mezi mladou komunistkou a „patolízalskými zrádci“ – v tomto případě je oním „hadem“ tlumočník. Mamička mu spílá, „po této mateřské kletbě tlumočník zmlkne a odplíží se jako spráskaný pes“. Tímto aktem jako by tlumočník sám potvrzoval svou podřadnost. Podobné obrazy rozhodně nejsou ojedinělé a plně odpovídají černobílému zobrazování Němců (a jejich pomocníků) a Čechů typickému minimálně do první poloviny padesátých let.⁵⁵ Naopak při líčení vězeňského období se lze vyjádřit ke komunistickému souručenství – Maruška tak není dlouho sama, jako není dlouho sám žádný komunista. Text mluví dokonce o desítkách přítelkyň-soudružek. Pozoruhodné je opět propojování komunistů-jednotlivců se stranou – „denně dostává odsouzená lístečky, které jí dodávají síly, jimiž k ní ve svých členech hovoří strana.“⁵⁶ Nefunguje zde tedy pouhé propojování jednotlivců se svým vzorem či předobrazem, který by jako jednatlivec zastával hierarchicky vyšší pozici. Vše se zároveň stmeluje do jednoty strany. Tvoří ji jednotlivci, kterými však zároveň sama strana může promlouvat.

Dalším motivem je samozřejmě Sovětský svaz a vazba na něj. S tím se pojí např. zmínka o Stalingradu, jenž funguje podobně jako motiv jara – podobně jako jaro značí začátek nové éry, i Stalingrad je předzvěstí vítězství a tedy i nové rajske epochy.

⁵⁴ Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 18.

⁵⁵ Nejznámější významnou dekonstrukcí tohoto typu zobrazování je Škvoreckého román *Zbabělci* z roku 1958. I na konci 50. let próza vzbudila značné pobouření a stala se jednou z knih, kterých bylo využito jako záminky k opětovnému utužení poměrů v literárním provozu. Mimo jiné se jí věnovala schůze předsednictva ÚV SČSS dne 16. 1. 1959, kritické poznámky zazněly i na II. Sjezdu SČSS 1. a 2. 3. 1959. Srov. BAUER, Michal. *Souvislosti labyrintu: kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2009, s. 329-334.

⁵⁶ *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 20.

Pozoruhodné je obdobné propojení pozitivních motivů jara a Stalingradu se smrtí hrdinky. Maruška umírá na jaře, přeneseně tedy na prahu nového světa. Podobně Stalingrad, který je důvodem k veselí ve věznici, nese i negativní aspekt: nízkou pravděpodobnost milostí udělovaných komunistům. Motiv, který se pozitivně propojuje s vítězstvím komunismu (konkrétním u Stalingradu, i zatím abstraktním – internacionálním), tak paradoxně pomáhá konkrétnímu jedinci pouze na symbolické úrovni – potvrzením blížící se pravdy, za kterou hrdina umírá. Na reálné úrovni však potvrzuje jeho rozsudek. V mytickém universu to ale neznamená nic podstatného – hrdina se stává nesmrtelnou součástí, rekvizitou nového světa, je v něm neustále přítomen. Tzv. „druhý život“ hrdiny funguje i v rámci mýtu Julia Fučíka, jak upozorňuje Macura.⁵⁷

Kontrastem úvah o významu Stalingradu a rodičovského modlení je uvedeno další zobrazení konfliktu náboženství a komunistického přesvědčení⁵⁸ – maminka prosí dceru o předsmrtné přijetí Krista, aby se všichni opět mohli shledat na věčnosti. Pokud bychom měli identifikovat obrazy, které patří k jádru vypovídání o Marušce Kudeřikové, tento moment bude nepochybně jedním z nich. Je totiž poměrně silně sémanticky produktivní. Jak řečeno, funguje jako demonstrace rozporů komunistů a věřících – v padesátých letech žádaná reprezentace. Na druhé straně vnáší i silné významy emocionální a morální – Maruška svoje přesvědčení uhájí, ale je to bolestné pro všechny zúčastněné. To ovšem v soudobém diskursu znamená pouze další kladné body – je tu citovost, ale je tu i vědomí přesvědčení a jeho praktických náležitostí. Mladá hrdinka, která bolestně projde tímto dalším „pokoušením“ a ob stojí, však přesto neztrácí punc milující dcery. Další aktualizací motivu rozporu komunismu a církve je později i vztah Marušky a Julinky, spoluvězeňkyně, která je na celu smrti převedena z důvodu malé kapacity věznice. Julinka je taktéž ze Strážnice, dívky proto mají mnoho společného. „Avšak v jejím vztahu ke straně, v její lásce k lidem a životu nemůže Julinka Marušku sledovat. Brání jí v tom tradiční předsudek: církev.“⁵⁹ V textu se tato složka příběhu uzavírá shrnutím, že Julinka „neuzavřela svůj duševní sluch“, jak jí radil kaplan. Namísto toho „[z]ačíná sama uvažovat.“ Ač se zde jedná o otevřený konec,

⁵⁷ Srov. MACURA, Vladimír et al. Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře). V tomto uspořádání vyd. 1. Praha: Academia, 2008, s. 90.

⁵⁸ V těchto souvislostech se opět objevuje výrazná expresivita: „Avšak Bůh je hluchý jako Hácha, který na maminčin úpěnlivý dopis ani neodpověděl.“ (*Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 22.)

⁵⁹ Tamtéž, s. 24.

Maruščinu přesvědčování lze jistě zásluhy přičíst.⁶⁰

Zajímavá je absence širšího zdokumentování možností, kterých se komunistickým vězeňkyním dostalo a kterých využily pro udržování kontaktu mezi sebou. Pouze jednou je řečeno, že jej umožňují „strážkyně, které dosud docela neztratily lidskou tvář“ – stále tak na ně může působit „čisté kouzlo Maruščiny bytosti“.⁶¹ Je zde patrná pozoruhodná práce s výstavbou charakterů postav. „Maruščina bytosť“ je líčena podobně jako u světic odkazem na čistotu charakteru, přičemž tato veskrze kladná postava je ve scénách věznění obecně stavěna do kontrastu s charakteristikami svých vězňů. Zde se ovšem objevuje určité přemostění těchto dvou kategorií a je příznačné, že se jedná o přísně ojedinělý jev. O něco později se tak dozvídáme o návštěvě jiné vězeňkyně, komunistky Vítězky, u Marušky na cele. K tomuto setkání došlo „[b]ůhví jakou souhrou náhod, bůhví jakým způsobem“; „Vítězka nacistům hodinu života ukradne“.⁶² Netematizuje se tu tak už výpomoc strážkyň, která by zřejmě příliš narušovala symbolicky a emocionálně produktivnější, černobílý obraz vězňů a jejich vězňů.

Vedle světeckých reminiscencí je dalším motivem s křesťanským přesahem motiv pátku jako dne poprav. Je to „úzkostný vrchol týdne, přes který je třeba se přenést“, „vystupuje [se] k němu namáhavě“. Načasování poprav Marie Kudeřkové je pro komunistickou mytologii taktéž výrazně produktivní – umírá na jaře, které symbolicky odkazuje na rajské zítřky, nový svět. Umírá tedy pro něj a na jeho prahu.

Významným momentem konstruování hrdinky je také zobrazování poprav: „Příští pátek už neměl Marušku přenést přes horu smrti. Blahopřání, které jí psali rodiče k dvaadvacátým narozeninám, zůstalo nedoručeno. Když jí před popravou chtěli svázat ruce, odmítla. Šla k popravčímu špalku krokem pevným a s hlavou vzpřímenou. Tváří v tvář smrti neztratila svůj úsměv. Něžný a trochu zasněný. Katovi pacholci, dozorcí a celý popravčí štáb nevycházel z údivu. Takhle jít na smrt! Kdysi si Maruška napsala do svých poznámek: ‚Ukáži jim, jak umírá bolševik.‘ Ukázala jim to.“⁶³ Pomiňme ono odmítnutí svázaných rukou, ač se jistě jedná o zvláštní jev. Pozorujeme zde úplné zaplnění prostoru dobově funkčními motivy – úsměv, bolševismus, vítězství nad katy a dozorcí, dále se také upevňuje mytická řeč – je zde využito motivu pátku a zdůrazňuje se i věk a nedoručené přání, které má emocionální funkci.

⁶⁰ „Je bolševik. Dokud dýchá, bojuje o nového člověka.“ Srov. tamtéž, s. 24.

⁶¹ Tamtéž, s. 20.

⁶² Tamtéž, s. 25. (Zvýrazněno DP.)

V text se vůbec se netematizuje žádost o milost, kterou psala sama Marie, což je znak i dalších dobových reprezentací. Tučková ale vycházela přímo z dopisů, kde se žádostem o milost, reflexím možnosti omilostnění nebo naději na přežití věnuje poměrně dost prostoru, resp. s ubíhajícím časem se objevují stále častěji. Téma milosti se zde však objevuje pouze jednou, a je řečeno, že ji podala mamička, nikoli sama hrdinka.

Úplný závěr textu pak představuje citace části posledního dopisu, což je opět strategie umožňující vnést i s minimálním vkladem autora maximum produktivních motivů – mládí, život a víra, emocionalita, láska a jaro jako výrazy posledního odkazu, seberefektivní hodnocení vlastního života – „Celý můj život byl krásný. Vroucí, věřící, bojující a vítězí.“ Podstatná je ovšem závěrečná doložka k dopisu, která výrazně interpretuje citaci úvodních veršů Neumannova Poděkování Sovětskému svazu. Marie Kudeříková se ve svých dopisech zmiňuje o nulové ceně, kterou její dopisy mají mimo okruh adresátů – tzn. mimo její spoluvězeňkyně a mimo okruh rodiny. Poslední dopis však putuje oficiální cestou, tedy přes úřady rovnou rodině a Kudeříková ji plně chápe jako adresáta. Je pravděpodobné, že úvodní verše básně rekontextualizovala tak, aby neodkazovaly úzce k Sovětskému svazu (jakkoli použití přímo této básně vnáší motiv SSSR/strany do hry), ale aby respektovaly adresáta textu. Dodatek Tučkové však citované verše zasazuje zpět do originální intence: „Toto neumannovské poděkování nepatří jen rodičům. Patří především tomu, zač Maruška bojovala a zač položila život: Straně a Sovětskému svazu.“⁶⁴

1.3. Jak připravit besedu a literární večer

Jak jsme již psali, textu se dostalo ideologického ošetření ve formě metodiky *Jak připravit besedu a literární večer o knize -Milovali svůj národ-* autora Jaromíra Stříže, vydané pro potřeby vedoucích čtenářských kroužků. V úvodu je objasněn název knihy – odkazuje na soubor Fučíkových článků z období Mnichova a okupace *Milujeme svůj národ* – záznam toho, „jak komunisté chápali svůj poměr k národu a svobodě“. Reportážní črty o šestici mladých padlých komunistů mají být *dokumentem* pravdivosti Fučíkových textů. Explicitně se praví, že nejsou výjimečnými, osamocenými hrdiny, ale poukazuje se na „typ mladého politicky uvědomělého komunisty-hrdiny“, jehož rysy bezpečně rozpoznáme právě v dotyčných reportážích. Jedná se o vlastnosti, které mají

⁶³ Tamtéž, s. 26.

společné nejen s Fučíkem, ale i s dalšími hrdiny – „největšími postavami sovětského Komsomolu“. *Prameny* tohoto hrdinství mají být:

- „láska k lidu a národu, ke straně a Sovětskému svazu
- revoluční bojovnost a z ní plynoucí osobní statečnost
- vědomí, že osobní příklad neohroženosti i příklad hrdinské smrti je ohromnou, ba největší morální posilou spolubojovníkům
- osobní skromnost, kdy oběť života za správnou věc je považována za samozřejmý důsledek charakterního jednání každého uvědomělého komunisty
- víra v soudružský kolektiv
- bojovný optimismus
- víra ve vítězství a slavnou budoucnost socialismu.“⁶⁵

Metodika nám poté přibližuje dva typy akcí, kde lze sborníku využít – jde o „večery uměleckého předčítání“ neboli „literární večery“ a „čtenářskou besedu o knize“.

Literární večery jsou postaveny na hlasitém čtení textu, jeho výkladu a diskusi s posluchači. Text se má při tom, jak nás poučuje metodika, rozdělit mezi několik předčítatelů – je třeba jej vhodně rozdělovat podle odstavců, kapitol, využívat přímé řeči a dále zvolit hlasové odstíny přiměřeně předčítanému textu. Umělecké čtení je pak doplněno „asi dvacetiminutovým tematickým rozbořem“, doslovem a diskusní částí. Pro náš případ, tedy literární večer s Maruškou Kudeřkovou, se i vzhledem k samotnému textu doporučuje střídat předčítatele po jednotlivých úsecích, přímou řeč pak má obstarávat jedna předčítatelka. Ta se má ovšem uvarovat zasazení „lyrických a jímavých pasáží do polohy plačtivé sentimentality“, žádoucí je naopak „podtrhnout bojový optimismus hrdinky“.⁶⁶

Vedle důkladného nastudování čtení spadá do přípravných prací rovněž náležitá propagace literárního večera – metodika doporučuje vyvěsit na vhodných místech plakáty, rozeslání písemných pozvánek těm, kteří se připravují na zkoušky k Fučíkovu odznaku, dále je možné v místní knihovně na výpůjčním lístku knihy najít jména těch, kteří knihu již četli, resp. ji měli půjčenou. Jako neúčinnější je zmíněno osobní

⁶⁴ Tamtéž, s. 27.

⁶⁵ STRÍŽ, Jaromír, ed. *Jak připravit besedu a literární večer o knize „Milovali svůj národ“*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 5. (Odrážky vloženy dodatečně.)

doporučování. Dále je možné využívat nástěnek, „[d]obrou službu v propagaci besedy prokáže i kratinká *relace v místním či závodním rozhlase, oznámení v kině před promítáním filmu, vývěska v místní lidové knihovně, ve správních budovách.*“⁶⁷

Co se týče samotného večera – přednášková síň má být vhodně vyzdobena portrétem hrdiny, dále mají být zmíněna jeho základní životopisná data. Je také třeba zřídit „malou výstavku z románů sovětských autorů o hrdinných komsomolcích a ze spisů Fučíkových. [...] Dále by tu měly být doporučující seznamy četby, navazující na naši knihu (zhruba budou odpovídat výběru knih pro výstavku).“⁶⁸ Promítat se mohou fotografie dokumentující místa, kde se mladí komunisté skrývali, místa pobytu apod. Uvážit lze také vhodnou zvukovou složku.⁶⁹ Pozoruhodné je, že už v roce 1954 se objevuje výzva kulturním pracovníkům, aby večery připravovaly „s takovým pracovním zaujetím, aby byla pro posluchače uměleckým požitkem, nikoli – jak se ještě dnes leckde stává – čárkou v plánu povinných kulturních akcí.“⁷⁰ Pořadatelé se nicméně nemají nechat odradit malou účastí. V případě úspěchu lze naopak uspořádat cyklus několika reportáží v odstupe 2-3 týdnů. Celou tuto produkci je pak vhodné zakončit čtenářskou besedou, kde je ovšem nutná účast alespoň několika čtenářů, kteří jsou již s knihou obeznámeni.

Je také důležité vhodně zvolit tu reportáž, která přinese v daném prostředí největší možný prostor pro identifikaci s hrdinou: „Reportáž je literární druh velmi aktivně působící na čtenáře svým obsahem a může zasáhnout a ovlivnit jednání lidí daleko účinněji než ostatní t. zv. vysoká umělecká próza. Román, povídka jsou posluchači chápány jako literární ‚výmysl‘ – naproti tomu reportáž je pro ně dokumentem o skutečnosti! Takový dokument bude nejpřesvědčivěji působit na lidi, kteří mají s hrdinou společné zájmy, pracovní či lokální prostředí – tedy mohou se s hrdinou něčím ztotožňovat.“⁷¹ Literární večer s Maruškou Kudeříkovou se proto doporučuje pro „závodní organizace oděvních závodů, tkalcoven, textilek atp. a místních skupin, kde převládají mladá děvčata,“⁷² příběh Miloše Sýkory z Ostravy

⁶⁶ Tamtéž, s. 12.

⁶⁷ Tamtéž, s. 9. (Zvýrazněno v textu.)

⁶⁸ Tamtéž, s. 9. (Zvýrazněno v textu.)

Seznam doporučené literatury, který je součástí metodiky, je zde přetištěn v příloze — viz. příloha č. 1, s. 181.

⁶⁹ „Podbarvuje se“ Internacionálou, u Kulturní služby Gramofonových závodů je možno zapůjčit zvukové efekty střelení z pušek a kulometů apod. Srov. Tamtéž, s. 13.

⁷⁰ Tamtéž, s. 8.

⁷¹ Tamtéž, s. 10. (Zvýrazněno v textu.)

⁷² Tamtéž, s. 11-12.

bude naopak atraktivní v hornických oblastech.

S ohledem na interpretační výkony pak metodika varuje před dvěma základními chybami rozboru – lze je charakterizovat jako (a) zaměření se pouze na „politické ideje“, (b) zaměření se pouze na lidský příběh „bez zohlednění ideového růstu“. Správně má tedy rozbor propojovat obě složky, jde o to postihnout dialektiku soukromého a politického, tedy „jak úzce souvisí soukromí člověka – ku př. jeho citový život – se složitým procesem jeho mravní a politické sebevýchovy.“ Toto doporučení je doplněno právě příkladem využití příběhu Marušky Kudeříkové, která opouští svého chlapce, když jeho „politické a tedy i mravní přesvědčení je v kritických dnech celého národa naprosto jiné než její přesvědčení komsomolky.“⁷³

Metodika nám ale dále zdůrazňuje metodika, že v rozbořech nebo úvodních referátech je třeba redukovat počet motivů na ty, jež mají být rozvedeny, aktualizovány, mají tedy poukazovat na problémy pro posluchače „žhavě naléhavé“. Co se týče postav hrdinů, je žádoucí poukazovat na ‚totožnost v mnohosti identit‘ – ač každý „žije svým individuálním životem“, jejich vlastnosti jsou totožné. Opět se zde využívá stejného mechanismu, jaký popsal Vladimír Macura: systém založený na principu totožnosti a hierarchie, kdy ve finále je každý zcela zaměnitelný, ekvivalentní jednotkám stejné pozice. Tato ekvivalence plně funguje jak mezi šesti představovanými hrdiny, *mutatis mutandis* i mezi nimi a mladogvardějci nebo Fučíkem. Totožnost charakterů je nejvíce citelná v kontextu motivu lásky k lidem. Tak se např. Miloš Krásný nemůže ani v ilegalitě vzdát schůzek se soudruhy, i když je mu ve straně vytýkána neopatrnost,⁷⁴ v podstatě každý další hrdina je ale puzen ke kontaktu s druhými. I Miloš Sýkora je plný lásky ke světu.⁷⁵ Níže porovnáme narativní konstrukci příběhů o Marušce Kudeříkové

⁷³ Tamtéž, s. 8.

⁷⁴ „Milošovy schůzky bývaly bohaté. Vídal se na nich opět s Karlem Mazourem, mluvili spolu o práci mládeže na Moravě, scházel se s mladými dělníky z nejrůznějších koutů Prahy a probírali dopodrobna úkoly při tvoření nových organizací. Projednávali nejrůznější úkoly: odevzdávání příspěvků, obstarávání potravinových lístků pro ilegálně žijící soudruhy, byty k tajným schůzkám, rozšiřování letáků, Rudého práva, školení, narušování výroby, sabotáže... Schůzky se protáhly na několik hodin a staly se hřejivým zážitkem v chladu okupačních dnů. [...] Chodíval se svými chlapci dlouho do noci, přešli kus Prahy, od tíše tekoucí Vltavy až nahoru na Vinohrady a oklikou zase zpět, hovořili o práci, o četbě i o názorech na poměr mezi chlapcem a děvčetem — a pak se Miloš zhroutil. Má být na schůzce nejvyšší hodinu a už uběhly celé tři! Kolikrát už proto dostal od soudruhů vyčíněno, že bývá neopatrný! Usmíval se provinile, ale napravit se nebylo tak snadné. Měl lidí rád a nikdy se od nich nemohl odloučit.“ Tamtéž, s. 160-161.

⁷⁵ „Nepřestával se usmívat. Vždycky si rád vesele poskočil, zapískal, zadrnkal na kytaru nebo mandolinu, potěšil smutné a rozdával svou veselost na všechny strany. [...] Chodil po bytech soudruhů a soudružek a spravoval lidem, co kde potřebovali opravit. [...] Přírodu měl rád. Stromy, řeky, potoky, hory, louky a zvířata. Usedl nad květinou, zastavil se nad mraveništem a nakláněl se nad ním s láskou. Tolik lásky bylo v jeho srdci, že se chtěl o ni se všemi podělit.“

a Uljaně Gromove, jedné z členek Mladé gardy.

Z uvedených citací je tedy patrná výrazná ideologická práce s historickými postavami – žádoucí není ani tak konstruovat každého hrdinu samostatně, ale poukázat spíše na určitý typ hrdiny. Mnohost hrdinských jmen a jejich příběhů má působit pouze jako nutná obměna rekvizit nebo prostředí příběhu tak, aby poskytovaly větší míru identifikace. Nemá ale rozhodně rozměňovat zmiňovaný hrdinský typ vnášením zásadně modifikujících složek. Ve finále tato mnohost hrdinů tedy pouze demonstruje jednotu výše zmíněných vlastností, hrdina sám je nadále postradatelný, je pouze *dokumentem* žádoucích vlastností. Jako takový má „účinně výchovně zasáhnout posluchače“ – dojde-li posléze „k uzavírání hodnotných pracovních závazků“, splní kulturní akce svůj účel.

Je zřejmé, že hrdinové byli v tomto období nejen modifikováni, ale jejich reprezentace byly nadále použity k vlastnímu cíli – aktualizovanému hrdinství na poli výroby a budovatelství. To se nakonec vyjevuje už v samotných textech.⁷⁶ Ideologizace na druhé úrovni, tedy na úrovni interpretujících textů, doslovů, metodik apod., tak v tomto případě fungovala spíše jako pojistka a pouze usměrňovala pozornost určitým směrem, bez nutnosti vkládat nové významy.

Závěrem se budeme věnovat motivům doporučeným k rozboru příběhu Marie Kudeříkové, poukazují dobře na způsoby jejich používání a také na žádoucí dobovou interpretaci. Zásadním motivem je rozpor „vědeckého světového názoru“ a „náboženského tmářství“, který se projevuje jednak ve vnitřním zápasu samotné hrdinky, dále v zápasu s okolím – poukazuje se na trojí reprezentaci tohoto motivu: předválečnou odluku od církve a následné hádky s rodiči, vězeňskou scénu s matčíným dopisem a její následnou návštěvou, kdy Marušku prosí o předsmrtné přijetí Boha, a ideový souboj s vězeňským kaplanem. V rozboru se má poukázat na „bezpodmínečnou nutnost“ přijetí tohoto vědeckého světového názoru, radí se však přitom postupovat opatrně, neboť je víra u některých zakořeněna a nemají být „uraženi a odrazeni“.⁷⁷

Tamtéž, s. 34. Není zřejmě náhodou, že se zmiňuje láska pociťovaná právě nad mraveništěm – „mravenčí práce“ jednotlivců se projevuje teprve v bezchybném chodu společenství.

⁷⁶ Srov. tamtéž, s. 51. „Vy živí, nastupte na místa mrtvých bojovníků. Padlo jich mnoho [...]. Na jejich místa denně nastupují noví soudruzi, ale čím více nás bude, tím dříve splníme sen a odkaz těch, kteří zemřeli tak, jako zemřel Miloš Sýkora, za naši socialistickou vlast.“

⁷⁷ Toto téma se objevuje i v reportáži o Miloši Krásném — ten pracoval u „pobožného vydřiducha“, který se modlil za lásku a království boží, ale odíral své učedníky, kteří se místo řemeslu naučili spíše domácím pracem. Srov. tamtéž, s. 151.

Dále se zhodnocuje genderový aspekt – setkáváme se s hrdinkou, a proto zejména posluchačky ocení rozvedení motivu lásky, „hluboké lásky, která troskotá, když se snoubenci rozejdou ve věci politického přesvědčení“.⁷⁸ Tento vztah se má porovnat se soudobými, často povrchními vztahy a má se zdůraznit potřeba „sebevýchovou dorůst citové hloubky a opravdovosti naší hrdinky“.⁷⁹

Zmíněn je rovněž žádoucí „vztah ke kulturnímu dědictví“. Explicitně jsou dále zdůrazněny tyto vlastnosti: houževnatost a neohroženost v boji, osobní statečnost a bojové hrdinství, neobyčejná statečnost.

Konečně se budeme zabývat i doslovem, který je vlastním paratextem knihy a má být i paratextem podobně pořádaných literárních večerů, jejich nedílnou součástí. V úvodu se využívá rétorické figury, kterou mohl čtenář sborníku postřehnout i v samotných reportážích – komunistická „nejradostnější epocha dějin“ se staví do kontrastu nejen s válečným obdobím, ale v ještě vyšší míře se vymezuje proti meziválečné době. Zajímavý je obrat „mládež, která bojovala proti kapitalismu za první republiky i za okupace“, kde se zcela proměňuje výraz užívaný k popisu komunistického válečného odboje „boj proti fašismu“. O několik řádek níže se pak objevuje „proti kapitalismu a proti fašismu“ a oba režimy jsou tak postaveny vedle sebe. Do značné míry se tedy upozaduje válečné období, boje komunistů sahají dále do minulosti, do „masarykovsko-benešovské republiky“. Tento postup se opět neobjevuje poprvé ve výkladovém textu, hrůzy první republiky – kapitalistického zřízení – jsou předmětem už beletristické části knihy; nejvýrazněji se jim věnuje reportáž o Františku Štíbrovi, pořadateli Rudých letnic v roce 1930, kdy při mládežnickém průvodu došlo ke střelbě.⁸⁰ Na éru první republiky se ale méně explicitně naráží na více místech –

⁷⁸ Tamtéž, s. 12.

⁷⁹ Tamtéž, s. 12.

⁸⁰ V příběhu o Františku Štíbrovi se používá podobného postupu jako v případě Marušky Kudeřkové, kde je popis ženské krásy postaven do kontrastu smrti. „Střelbě do dětí“ tak předchází pasáž zobrazující skotačící radostnou mládež, která se zdobí květinami při průvodu jarní krajinou apod. Obraz střelby je pak doplněn přestřelením z průvodu na jeho jednotlivce – dívku nedávno přijatou do tkalcovské výroby, která přichází o dva prsty apod. Stejně jako u popravy Kudeřkové se tak má docílit emocionálního zasažení recipienta.

Srov.: „K této události byla vydána spousta materiálu, která připisovala k tomuto datu různý počet zastřelených dětí (v počtu od tří do sedmi - to podle povahy vydavatele publikací či pohlednic). Podle soudního protokolu, který má letopisecká komise ve svém archivu, šlo o *jediný* výstřel četníka, ohroženého kameny, které na něho házeli účastníci průvodu. Došlo k *jednomu* průstřelu břicha s poraněním tenkého střeva s nitrobřišním krvácením, *druhá* účastnice utrpěla střelné poranění ruky s roztrženou kostí, *třetí* průstřel boku.“ Cit. z: DLOUHÝ, M. a J. SOJKA. Z historie Radotína. Letopisecká komise Radotín [online]. [cit. 2015-02-12]. Dostupné z: <http://www.letopisciradotin.cz/historie.html> (Zvýrazněno DP.)

v rodině Kudeříkových nejsou peníze na léčbu tetý, obecně jsou komunisté ‚pod hledáčkem‘ – zároveň se tím ale zdůvodňuje jejich připravenost na ilegální a konspirativní činnost: výcviku se jim dostalo už v „kapitalistické demokracii“.

Mladí hrdinové jsou tedy odhodlaní bojovníci, kteří se vyznačují oddaností komunistické straně, dělnické třídě a láskou k člověku. Podstatným rysem je jejich vztah k životu, který je navzdory okolnostem radostný, důvěřující v budoucnost. U Marie Kudeříkové se často zdůrazňuje, že ani tváří v tvář smrti (vyhroceně před popravou, či méně explicitně ve vězení) neztratila svůj úsměv, neprožívala tuto blízkost zániku a naopak se přimykala každým okamžikem k životu. Se soudružkou Vítězkou si povídají „o světě, který přijde. Přijde a bude spravedlivý, krásný a šťastný.“⁸¹

Protiklad života a smrti se promítá i na otázku náboženskou – Marie ve svých zápiscích sama zdůrazňuje svou lásku k životu a vymezuje se proti katolickým svatým, „kteří ve smrti vidí cíl života. Ne, kdo můžeš, dělej, splňuj své pro život v životě. Ale nelekej se pro život padnout! My neumíráme pro posmrtné blaho, ale pro šťastnější život svých soudruhů, lidí“.⁸² Metodika tuto opozici samozřejmě vyzdvihuje: „Povšimněme si, s jakou přesností a přesvědčivostí tu mladá komsomolka vyjádřila rozdíl mezi pasivním katolickým mučedníkem a hrdinou-komunistou! – Optimismus, jehož živným pramenem je láska k lidem [...], spolu s vědomím soudružského sourozenství [...] a vírou v sílu Sovětského svazu [...] byly skálopevnou mravní oporou života.“⁸³ Doslov sborníku zdůrazňuje stejné aspekty a okamžitě aktualizuje a cílí na čtenáře, agituje: „Pro lásku k člověku bojovali proti nepříteli, pro lásku k člověku položili svůj mladý život. Svou obětí přispěli k tomu, mladá dívka a chlapec, že dnes můžeš svobodně pracovat, učit se, studovat, tančit a zpívat.“⁸⁴ Dále se píše: „Za práci pro socialismus je [mládež] čeká bohatý a plodný život uprostřed naší společnosti. Avšak i tato práce – v továrně, ve škole, v kanceláři, vyžaduje plného člověka, jeho lásku, bojovnost a houževnatost. [...] Proto fronta boje proti kapitalismu pokračuje na frontě práce. Zde musí vyrůstat noví hrdinové – úderníci, zlepšovatelé, novátoři, nová technická inteligence.“ A právě to, jak zdůrazňovala již probíraná metodika, je hlavním poselstvím textu: hrdinství mladých komunistů je třeba aktualizovat, dát mu novou

⁸¹ Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 26.

⁸² Tamtéž, s. 19-20.

⁸³ Tamtéž, s. 13.

⁸⁴ KRUTINA, Vratislav. Doslov. In: Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 180.

podobu, tj. budovatelské nadšení.

Dobově platné interpretace příběhů upevňuje i recenze na sborník *Milovali svůj národ* uveřejněná v Rudém právu.⁸⁵ Se stejnou láskou, s jakou hrdinové umírali, s láskou ke straně a ke svobodě, mají číst knihu čtenáři. Mladí komunisté se opět řadí vedle členů Mladé gardy: „Maruška Kudeříková – to je přece česká Zoja Kosmoděmjanská, Jan Černý, Miloš Krásný, Evžen Rošický, Franta Štíbr, Sýkora a další – to jsou čeští Olegové Koševojové. I když žili a bojovali každý zvlášť – oni přesto tvořili ‚Mladou gardu‘ českých komsomolců, oni si vybojovali právo na srovnání se svými sovětskými hrdinnými druhy.“⁸⁶ Připomeňme Macurovy principy totožnosti a hierarchizace, které se v citované pasáži projevují více než zřetelně.

U Marie Kudeříkové se opět píše o „zápasu s náboženskými předsudky“, lásce troskotající kvůli Julovu odrazování od ilegální práce. „Nedovede věřit a za svou víru nebojovat, nedovede milovat s výhradami, ona nezná rozporu mezi vyznávanou ideou a osobním životem.“ Stejně jako v textu sborníku je označena jako „Fučíkova mladší sestra“. Pozoruhodné je vyjádření: „nezrazuje ani v hodině smrti“. Nestačí zřejmě, že komunistický hrdina umírá za společnou věc, nesmí zradit ani v *hodině smrti*. Musí zvítězit i nad svými katy přímo, neukázat slabost, bolest, smutek. Musí bojovat až do konce.

„Předepsaný“ úsměv je rovněž náležitě vytčen: Evžen Rošický je „vždy usměvavý, veselost kolem sebe rozdávající sportovec-komunista“, Miloš Krásný „[s]tále veselý, rozesmátý, vyptávající se každého na jeho práci, starosti i osobní radosti“.

Závěrem recenze vytýká i některé „hluché opotřebované věty a fráze“ a dále „několik věcných nepřesností a chyb“. Kritika byla ovšem v komunistickém diskursu žádoucí – resp. bylo alespoň žádoucí s tímto prostředkem formálně pracovat – kritika měla revoluční hnutí posouvat kupředu. Končí se citací závěru doslovu: „Mějte rádi své hrdiny, zamilujte si ty, o kterých vám kniha vypráví právě tak, jako oni milovali vás. Jako oni milovali život a celý svět – za jehož spravedlnost šli se bít.“

⁸⁵ KUNA, Jaroslav. *Milovali svůj národ: (Kniha o boji mladých komunistů za vlast)*. *Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa*. 26. 9. 1954, roč. 35, č. 267, s. 4. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1954/9/26/4.png>

⁸⁶ Tamtéž.

1.4. Maruška – voják s copy

V druhé polovině března 1954 vychází v dvoutýdeníku Československý voják dvoustránkový článek *Maruška*⁸⁷ začínající téměř až v pohádkovém duchu: „Stará lidová moudrost praví, že hrdinové neumírají. Poslyšte, přátelé moji, vyprávění o dívence, na kterou se nezapomíná, o níž jde pověst slunnou jižní Moravou.“ Podobně jako v prvním analyzovaném textu se v příběhu začínají velmi brzy rýsovat kontury Maruščina charakteru – druhý odstavec tak líčí vnorovskou krajinu, kterou se ubírá porodní bába. Když dojde do cíle, slyší už pláč dítěte – „Tak, docela samostatně, spatřila 24. března 1921 Maruška Kudeříková světlo světa.“⁸⁸ Charakterová specifika se tedy vsazují už do aktu zrození. Už od dětství pozoruje svět vážnými očima, vyrůstá v těsném kontaktu se slováckou kulturou (která mj. přináší živobytí i plaší smutek), později si už zaplétá vlasy do *temných* copů, přemýšlí sama nad knihou v horách — a také nad světem, který připomene v údolí pískající „dělnický vlak“.

Oproti jiným reprezentacím je pozoruhodná pasáž zobrazující gymnaziální léta. Mytické atributy postavy Marušky se zde dostávají do konfliktu s potřebou vykreslit sociální nerovnosti: „Posměšně ji přijali hejsci a ulízané slečinky v gymnasiu. O to houževnatěji se začala Maruška učit. I když se na ni nepřestali dívat přes prsty, vážit si jí museli. A potajmu i záviděli.“ Srovnajme tuto pasáž s tematicky podobnou ze sborníku *Milovali svůj národ*, která se také věnuje zachycení vztahů Marušky se spolužáky: „Maruška Kudeříková se učí velmi dobře. S vyznamenáním. A profesori říkají, že to děvče má vliv na celou třídu. Jako by se kluci před jejíma černýma očima styděli přes míru darebačit. Maruška se jen podívá – a neozve se jediné ohavné slovo nebo dvojsmyslný žert. Ne, není smutná. Ráda zpívá, ráda se směje, ale je v ní cosi jemného, milého a vroucího, co spolužáky odzbrojuje. Mají ji rádi a nejvíce jeden z nich, Julek.“⁸⁹ Oba texty mluví o „studentce s copy“, „copaté gymnastice“, ale v textu Iva Štuky se konstruuje jiný obraz vztahu se spolužáky, nutno říci, že je takové zobrazení ojedinělé. V ostatních narativech je Marie kolektivem (školním, soudružským, pracovním nebo vězeňským) bezpodmínečně přijata, disponuje jakousi přirozenou autoritou a aurou zajišťující oblibu u ostatních. V předchozím textu tak na její osobnost reagovaly pozitivně i „ne zcela odlidštěné bachačky“.

⁸⁷ ŠTUKA, Ivo. Maruška. *Československý voják*. 1954, r. 3, č. 7, s. 14.

⁸⁸ Nutno podotknout, že tato scéna se nenes v romantizujícím pojetí — *babka se čvachtá* mokřinami a *bručí*, že dostane rýmu, poté nadává na zbytečnou cestu.

⁸⁹ *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 7-8.

Bezprostředně po výše uvedené citaci přichází stříh — příběh Marušky Kudeřkové se stejně jako v metodice k textům sborníku *Milovali svůj národ* dává do souvislosti s Mladou gardou. Toho je docíleno právě prokládáním textu analogickými pasážemi, v tomto případě dokonce pasáží zcela analogicky vystavěnou. Sovětskou ‚dvojnicí‘ je zde Uljana Gromova — „podobná dívka s dlouhými *temnými* copy, která se zasní nad jediným leknínem v tůni, která si šeptá vášnivě básně Lermontova a zpívá nekonečné ukrajinské dumky. Následující odstavec nás opět vrací do Vrbovců, kde Maruška tráví svůj čas četbou Wolкера, ráda pokládá „těžkou úrodu svých vlasů do bělosti kopretin“ a zná už mnoho slováckých lidových písní. Analogické motivy jsou zřejmé: Lermontov — Wolker, lekníny — kopretiny, ukrajinské dumky — slovácké písně. Obě dívky jsou tedy podobné typově i svým osudem (juxtapozice obrazů dospívání, příchodu do ilegálního hnutí, jejich smrti), v čemž se opět projevuje výše rozebíraný princip totožnosti. Z tohoto hlediska se však jako zajímavé jeví i porovnání kostry obou příběhů – co se týče Uljany Gromovy, musíme vycházet z medailonku⁹⁰ na serveru valka.cz, což je jediný dohledatelný, jazykově přístupný internetový zdroj. Tato hrdinka Sovětského svazu, narozená 3. ledna 1924, patřila stejně jako Marie Kudeřková k nejlepším žákyním, později „se zúčastnila diverzních činností – roznášení letáků a narušování mobilizace pracovních sil pro totální nasazení v Německu, která vyvrcholila v prosinci 1942 zapálením úřadovny Arbeitsamtu.“⁹¹ V lednu 1943 byla zatčena gestapem, mučena, „přesto nepromluvila“. Téhož měsíce byla s ostatními zatčenými z Mladé gardy svržena do důlní šachty. Tyto charakteristiky a narativní jádra přesně odpovídají složkám příběhu Marie Kudeřkové.

Vraťme se ale nyní zpět k samotnému textu a motivům, které využívá. V kontextu první lásky se poprvé objevuje motiv Maruščiny nejmilejší lidové písně *Zaleť sokol, bílý pták* (sic). Toto propojení se objevuje i v pozdějších reprezentacích. Netematizuje se zde ale naopak Maruščin odchod z církve, hádky s rodiči se týkají pouze vztahu s „neznabohem“, matka je rázně proti, ale oproti předchozímu textu, kde obhájí své postoje „pádnou rukou“, se zde píše pouze o bouchání do stolu. Všechny nakonec „odzbrojí“ Maruščin klidný úsměv, což je spíše v rozporu i se samotnými dopisy Kudeřkové. V nich se k tématu náboženství vrací opakovaně a implikuje se tak

⁹⁰ ŠILHÁN, Vladimír. Gromova,Uljana Matvejevna. *Valka.cz* [online]. [cit. 2015-02-01]. Dostupné z:<http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/31680/start/-1>

V *Malé československé encyklopedii* (1986) jsme heslo Uljany Gromovy nenalezli. V časovém posunu se uchovalo pouze heslo Mladé gardy, ovšem izolovaně se už tyto přejaté postavy netematizují.

⁹¹ Tamtéž.

spíše dramatické prožívání tohoto období.

Stejně jako v textu ze sborníku *Milovali svůj národ* se objevuje otázka počtu vojáků daných rodinou republiky. V předchozím textu tak Marušku do války vyslala spíše žertem sestra („Marušku přece, ta se tak ráda o všecko bije.‘ Všichni se smějí. Maruška — voják s copy!“⁹²), ve Štukově textu se Maruška zcela vážně přihlašuje do boje sama: „Ne, táto, aj mňa pripočítaj. Já budu bojovat,‘ ozvala se Maruška.“⁹³

Zajímavé je silně romantizující pojetí první lásky: „Ucítila jeho ruce na svých ramenou, zaklonila hlavu dozadu a hvězdy z nesmírné šíře oblohy jí napadaly do očí.“ Při rozpadu vztahu naopak hvězdy nesvítil, Maruška jde sama ze strážnického parku směrem k městu, které je „bez světla, zatemněné, ponuré“. Takový obraz samozřejmě souvisí s válečným příkazem zatemňování, vedle toho se ovšem prostor dává do zřejmého souladu s hrdinčiným nitrem, což je ryze romantický postup. Rozhod dvojice je opět dán rozporem ve věcech odboje, figurativně se opakuje „cesty se rozcházejí“ – vztah nekrachuje pouze na základě fyzického odloučení, rozhodující je odloučení ideové: Jula radí Marušce uchovat si život pro dobu, která přijde, Maruška ví, že tuto dobu „je nutno vlastním životem vybojovat“. Oči pak ve válečné době vysušuje „žár z hořících ukrajinských vesnic“. Tento obraz je zvláštní tím, že se Maruščin pojem bezpráví nezastavuje na hranicích vlasti – válečný konflikt sleduje v celistvosti, stejně jako v celistvosti chápe komunismus jako internacionální projekt.

V líčení odbojové činnosti se opakují obrazy ze sborníku *Milovali svůj národ* (dále MSN), Maruška je spojku Komunistického svazu mladé generace (KSMG) na Slovácko, převáží letáky a zprávy, převádí lidi přes hranici a organizuje sabotážní skupiny. Opět se objevuje příhoda z brněnského nádraží – kontrolují se tašky pasažérů, Maruška zrovna převáží výbušninu, ve Štukově textu 5kg *toluolu*. Situaci ale vyřeší, když jde za německým vojákem a ptá se bezvadnou němčinou, s připíchnutým „hakenkrajcem“ na cestu – „voják se samolibě usmál, vzal ji pod paží a hospodářská kontrola před nimi uctivě srazila podpatky.“⁹⁴ Poprvé se zde zobrazuje sabotáž v brněnském podniku Roučkových závodů – poškození několika strojů. Co se týče výslechnů na gestapu, text představuje jednu z nejexpresivnějších a nejexplicitnějších reprezentací. V MSN se poměrně osamoceně objevuje, že kvůli bití ohluchla na jedno ucho, Štuka zmiňuje řadu výslechnů, které často končily *milosrdným bezvědomím*. Navíc

⁹² *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 10.

⁹³ ŠTUKA, Ivo. Maruška. *Československý voják*. 1954, r. 3, č. 7, s. 14.

se zde opět pracuje s kontrastem krásy a násilí: „Když všechno víte, pak je další mluvení zbytečné.“ Do Maruščiny bílé, něžné tváře dopadla první rána pěstí. Za ní přišly další.“⁹⁵

Pozoruhodné jsou výpovědi, které vedle sebe významně staví hrdinku a stranu: gestapáci doufají, že z ní vyrvou ilegální stranickou síť na Brněnsku – strana je v ní. Dochází tak zde k obousměrnému ztotožnění Marušky se stranou, strany se svým „vojákem“, díky kterému ani jeden neumírá. Neumírá strana a neumírá ani Maruška, která žije dál právě prostřednictvím strany. Podobně je zajímavý i malý rozdíl mezi oběma texty. Zatímco v MSN se ve vyšetřovacích protokolech píše pouze „hartnäckiges Schweigen“ (tvrdošíjné mlčení), Štuka uvádí „Komunistka, tvrdošíjné mlčení.“⁹⁶ Mlčení tak začíná fungovat jako index komunisty, mlčí nejen Maruška, ale každý (pravý) komunist. Podobné významy nakonec konstruoval i minulý text ve scéně soudního procesu. Zajímavé by bylo dále pozorovat změny v reprezentacích těch, kteří promluvili. Zatím se zdá, že zcela platí pravidlo vylučovat všechny vypovídající ze svých řad jako zrádce. Podstatné ale je, že prostřednictvím těchto drobných detailů se pozvolna ošetřuje celý příběh – pokud nějaký motiv není v jednom textu dostatečně rozveden, věnuje se mu jiný a vytváří tak komplexní mytický prostor. Zároveň se ale kontury mýtu začínají ustalovat a obraz hrdinky se pomalu petrifikuje.

Dalším, opakujícím se motivem je jaro, spjaté s fučíkovským motivickým okruhem mládí. Když se tedy popisuje smířlivá strategie gestapa – vyvezení autem do přírody⁹⁷ – v textu se píše „vezli ji jarní krajinou“, Maruška vnímá jabloně a „osamělé lípy“.⁹⁸ Oproti tomu reportáž v MSN cituje Kudeřikové dopis, kde při popisu tohoto zážitku mluví o „mlžném dni“. Pravděpodobně zde tedy dochází ke kontaminaci podobným fučíkovským obrazem, známou reprezentací pokoušení komisařem Böhmem na Petříně, jež se zřetelně spojuje s jarem.⁹⁹ Zatímco zde se motiv jara zřejmě vnáší uměle, jinde lze jednoduše využít data Maruščiny popravky. Tato pasáž je tak uvedena větou „[D]alší jaro se prodíralo zamřížovanými okny“, která se pak produktivně postaví

⁹⁴ Tamtéž, s. 15.

⁹⁵ Tamtéž, s. 15.

⁹⁶ Srov. Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 16. a ŠTUKA, Ivo. Maruška. Československý voják. 1954, r. 3, č. 7, s. 15.

⁹⁷ Tato scéna se dostává do mírného interpretačního konfliktu, autor ji uvádí větou „zkusili i toto:“, vzápětí však pokračuje „ani mistři pražského gestapa nepochodili“ – což spíše odkazuje na druhý kontext onoho „ježdění autem“ – tj. převoz do Prahy. Srov. tamtéž, s. 15.

⁹⁸ Samotné spojení „osamělé lípy“ můžeme chápat jako příznakové – odkaz na osamělé bojovníky-vlastence.

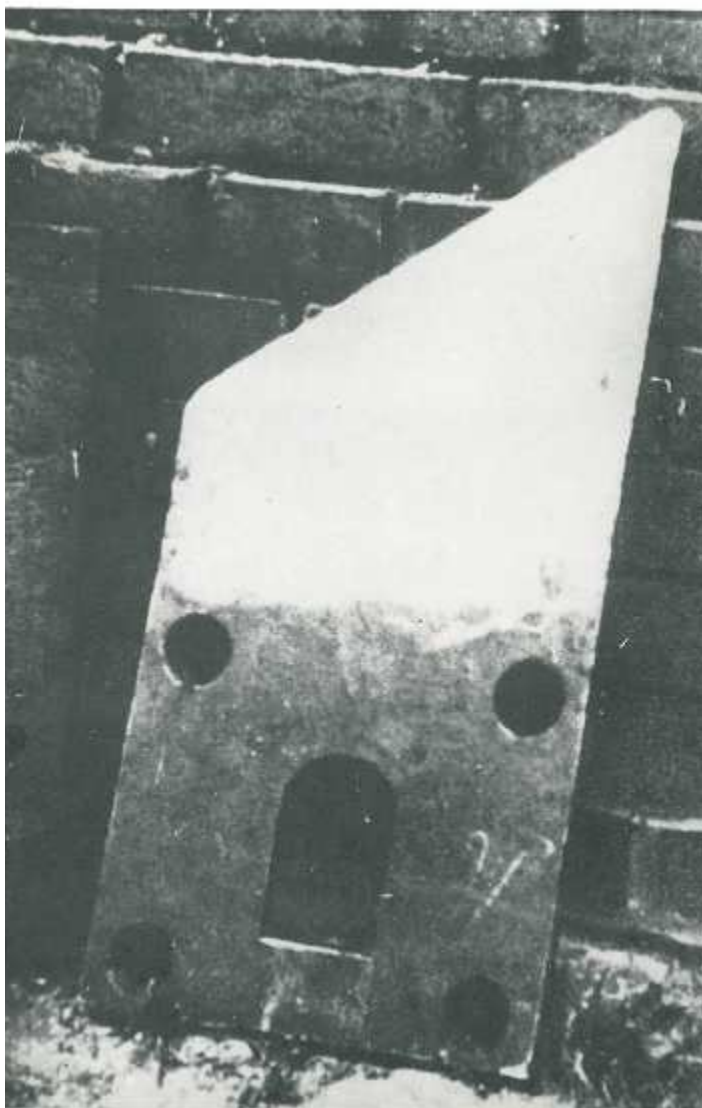
⁹⁹ Srov. KUNDERA, Milan. *Poslední máj: Báseň*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1955. 39,

do protikladu zániku mladého života. Opět se cituje z posledního dopisu. Jak zmíněno výše, poprava Marušky se propojuje s obrazem popravy soudruhů z Mladé gardy: „Odváděli Marušku temnými chodbami. V daleké Ukrajině v městě Krasnodonu, shazují zběsilí nacisté do šachty těla Mladogvardějců, nezlomena tam umírá překrásná dívka, Uljana Gromova. Vzpřímená, bledá Maruška došla na místo. Podívala se jim do očí a teskný, lehký úsměv jí nezmizel s tváře. Zachvěli se. A sekyra bleskla.“ Zde bychom mohli uvažovat o jistém genderovém specifiku – ve fučíkovském mýtu nebyly nikdy explicitně přítomny obrazy provazu, výrazněji se netematizovala ani samotná poprava. Oproti tomu se v obou textech z roku 1954 explicitně tematizuje smrtící nástroj a v obou případech se narativ dotýká i samotného aktu popravy. Další aktualizace těchto figur uvidíme v šedesátých, sedmdesátých i osmdesátých letech. Tematizace aktu popravy se později objevila i u Milady Horákové.¹⁰⁰ Motivace vtahování těchto obrazů do hry je zřejmá – ukazuje na barbarství katů (ať nacistů, komunistů či neaktuálněji radikálních islamistů), kteří neváhají popravovat ženy.¹⁰¹

[2] s. České básně; Sv. 141.

¹⁰⁰ Srov. Horáková umírala čtvrt hodiny, zjistili historici. *Idnes.cz* [online]. 29. 6. 2005 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/horakova-umirala-ctvrt-hodiny-zjistili-historici-fs3-/domaci.aspx?c=A050629_090843_domaci_lkr

¹⁰¹ Touto strategií lze silně působit na emoce recipienta, avšak zobrazování násilí na ženách je integrální součástí naší kultury – srov. feministická kritika reklam módního průmyslu nebo analýzy kulturní kritičky Anity Sarkeesian.

Výbor oceněných prací soutěže *Strážnice Marušky Kudeřkové* z let 1972-1974 je doplněn řadou fotografického materiálu, zejména z okolí Strážnice. Na poslední straně, po pročtení příspěvků, čtenář dojde i k fotografii gilotiny z Breslau.¹⁰² Je tedy znovu zdůrazněn způsob poprav, zařazení na úplný závěr publikace je také výmluvné a opět aktualizuje známou figuru – hrdinové komunistického odboje umírali i za nynější mládež.

V závěru textu pak stojí, poněkud netradičně, pasáž zohledňující „druhý“, posmrtný život Marie Kudeřkové. Pionýři děkují matce Kudeřkové za propůjčení jména hrdinky jejich oddílu, dopis prý četli na schůzce a „všem se [nám] vryl hluboko do paměti“. Také si ho opsali. Článek končí takto: „Marie Kudeřková bude dále žít v našem pionýrském oddíle.“ Stará lidová moudrost praví, že hrdinové neumírají.“ Text se tak zacykluje a vrací se na začátek, aby opět zdůraznil nesmrtelnost hrdinů. Ta se

¹⁰² KUCHAR, Lumír, ed. *Žeň poezie a prózy: Výbor z oceněných prací 11.-13. roč. (1972-1974)* lit.

navíc spojuje s žádoucím recipientem těchto hrdinských příběhů – s mládeží. Vzpomeňme na hlavní požadavek metodiky ke sborníku *Milovali svůj národ* – „je nutno aktualizovat“. Zatímco v doslovu sborníku je čtenáři explicitně řečeno jak hrdinství transformovat podle požadavků současné doby, tj. do budovatelského vypětí, zde se jako žádoucí aktualizace předvádí pionýrské organizace. Opět se tak pokrývá celé spektrum možných recipientů – vedle budovatelského úsilí starší mládeže se připojuje pionýr.

Skrze tyto příběhy, vtažením nových válečných hrdinů do soudobého diskursu, se relegitimizuje moc otřesená úmrtím Gottwalda a Stalina. Situace jako by vybízela k rozšíření panteonu o další hrdiny. Podobně jako před volbami 1946 se tematizují padlí hrdinové komunistické strany a využívají se jako diskursivní ozvěna zakládajícího mýtu. Příběhy mladých komunistů lze příhodně zužitkovat díky snadnému provázání s již výrazným fučíkovským mýtem. Zároveň se ovšem tento mýtus rozrůžňuje do několika dalších konkretizovaných větví – na dívky bude nejsilněji působit příběh Marie Kudeřkové, na chlapce z havířského prostředí Miloš Sýkora, pro sportovce je nejvhodnější Evžen Rošický atp.

Nutno říci, že analyzované texty jsou motivicky velmi hutné – platí to o obou literárních reprezentacích z 50. let. Souvisí to zřejmě s potřebou posílit/vytvořit svébytný mytický prostor (posílit nadřazený legitimizační mýtus, vytvořit jednotlivé jeho složky – příběhy nových hrdinů). Každý tento mýtus se tak podílí na vytvoření nového sémiotického universa, zároveň se každý jednotlivý mýtus snaží naturalizovat sebe sama – proto příběh, který se v něm vyjevuje, nemůže nalézt mnoho rozšíření či svých rozvinutí jakožto narušení přirozenosti sebe sama, přirozeného zrcadlení ‚reality‘, a zároveň se snaží pokrýt veškerý prostor a provázat se co nejproduktivněji s již existujícími znaky.

2. ZLOMKY ŽIVOTA, ZLOMKY ŽIVOTNOSTI

„Leží před námi svazeček zažloutlých lístků, popsaných dívčím písmem. Je to vězeňský deník a motáky Marie Kudeřikové, mladé české komunistky, která byla v roce 1943 fašisty popravena za účast v ilegálním hnutí.“¹⁰³

Po těchto reprezentacích přichází na začátku 60. let událost, která ovlivní další vyprávění o Marii Kudeřikové — k příležitosti 40. výročí založení KSČ vychází v roce 1961 první vydání *Zlomků života* — Mariiny zápisky a tajná komunikace z vězení. Vedle oficiálních dopisů se Kudeřikové díky spoluvězeňkyním Vítězslavě Vylegalové a Jaromíře Kryslové otevřela nová možnost komunikace. Vyměňují si spolu vzkazy, v dopisech posílaných neoficiální cestou rodině se zároveň často objevují dodatky soudružkám. Předpokládáme, že myslela většinou na obě skupiny adresátů: dopisy rodině si četly i kamarádky. Podstatné je, že publikací této korespondence už recipienti jejího příběhu nejsou odkázáni pouze na reprezentace, ale dostávají se jim do rukou vlastní texty národní hrdinky.

Zlomky života vyšly dohromady ve čtyřech vydáních, dohromady v nákladu 48 900 výtisků (1. 1961 — 11 300; 2. 1962 — 20 000; 3. 1965 — 5 600; 4. 1975 — 12 000). První a druhé vydání jsou totožné obsahově i graficky, vychází s předmlouvou Mojmíra Grygara. Třetí rozšířené vydání z roku 1965 je doplněné o některé nově nalezené „zlomky“ a dopisy posílané rodičům oficiální úřední cestou. Obsahuje také obrazovou přílohu a je opatřeno novou předmlouvou Mojmíra Grygara. Pozoruhodné je poslední vydání vychází z roku 1975, které se obsahem vrací k vydáním z let 1961 a 1962 — tedy pasáže, jež rozšiřovaly vydání z roku 1965, opět chybí. V tiráži se taktéž uvádí jako vydání *třetí*. Rovněž už zde nenajdeme předmluvu Mojmíra Grygara, který mezitím emigroval: v letech 1969-71 byl hostujícím profesorem v Amsterdamu, kde se rozhodl zůstat natrvalo. Jeho předmluvy jsou tedy odstraněny a vlastní text *Zlomků* je nyní doplněn doslovem Hany Hrzalové.¹⁰⁴ Kniha vychází v nové grafické úpravě a s novou obálkou, slovácké motivy pro toto vydání kreslila Františka Kudeřiková,

¹⁰³ GRYGAR, Mojmír. Předmluva. In: KUDEŘIKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 7.

¹⁰⁴ Hana Hrzalová (*1929), marxistická literární historička a kritička. Její původní zájem o literaturu 19. století se přesunul k marxistické interpretaci, využívala při tom metodologie Julia Fučíka, Ladislava Štolla a Zdeňka Nejedlého. Jako prvořadý úkol literatury chápala výchovu čtenáře k aktivnímu podílu na budování socialismu. V letech 1985-1989 ředitelkou Ústavu pro českou a světovou literaturu ČSAV. Nyní je komentátorkou Haló novin.

Srov. PILAŘ, Martin. Hana Hrzalová. In: Slovník české literatury po roce 1945 [online]. 1995 [cit. 2015-

matka Marie.

Obě Grygarovy předmluvy jsou uvozené citací Julia Fučíka.¹⁰⁵ V první předmluvě, která ustavuje *Zlomky života* jako *literaturu*, se upozorňuje právě na jejich literární hodnotu; „strhující literární dokument“ se zařazuje mezi další slavná díla protifašistické vězeňské literatury — Fučíkovu *Reportáž, psanou na oprátce*, *Deník Anne Frank*, spisy Antonia Gramsciho, Gabriela Périho¹⁰⁶ a Mustafa Džalíla.¹⁰⁷ Jedním z podstatných rysů je pro autora zejména orientace *Zlomků* na život, jež ostře kontrastuje právě s očekáváním smrti, s obdobím, kdy má vězeň rezignovat, trpně vyčkávat poslední den. Pokračovat v započatém boji lze nyní snad pouze jedním způsobem — neukázat porážku. A právě dokumentem tohoto boje jsou i *Zlomky života* — dávají smysl posledním chvílím a vzpírají se rozsudku smrti. Loučí se s blízkými, které chtějí povzbudit. Proto se Marie snaží psát v pozitivním duchu. Vedle osobních důvodů se ovšem zmiňuje také čistě demonstrativní charakter tohoto přístupu: „Je třeba ukázat vrahům, jak dovede umírat komunista. Neboť neodcházíš nepozorovaně, na tebe se stále někdo dívá, pozoruje napjatě každý tvůj krok, každé tvé gesto každé zakolísání hlasu. Dívají se soudruzi, jimž tvá neohroženost dodává sil, a dívají se i nepřátelé s dychtivou žádostí vidět tě na kolenou, pokořeného, zdeptaného, zoufale křičícího o spásu a slitování.“¹⁰⁸ Přiznávají se těžkosti tohoto boje, ten je ovšem vždy vítězný.

Jak řečeno, podoba předmluv se v letech 1961 a 1965 odlišuje. Grygar v obou textech uvádí čtenáře do knižního vydání *Zlomků* a poté rekapituluje život Kudeříkové, patrně aby poskytl základní dějovou kostru a pomohl mu tak s orientací ve *Zlomcích*, které zhusta odkazují na postavy a události Mariina života. Zajímavá je ale proměna v poměru obou složek předmluv. Zatímco v roce 1961 se Grygar samotnému úvodu věnuje na pěti stranách a životu Kudeříkové pak na dvou a půl, v roce 1965 patří dvě a půl strany úvodu, rekapitulaci života stran osm. Shrnutí jejího života je tedy oproti minulému vydání značně rozšířeno: první vydání v krátkosti shrnuje zejména mládí, odbojovou činnost a samotnou genezi *Zlomků*, třetí vydání 1965 zohledňuje širší kostru

03-29]. Dostupné z: <http://www.slovníkceskeliteratury.cz/showContent.jsp?docId=387>

¹⁰⁵ „O jedno prosím: vy, kteří přežijete tuto dobu, nezapomeňte. Nezapomeňte dobrých ani zlých. Sbírejte trpělivě svědectví o těch, kteří padli pro sebe i pro vás. Jednoho dne bude dnešek minulostí, bude se mluvit o velké době a o bezejmenných hrdinech, kteří tvořili historii. Chtěl bych, aby se vědělo, že nebylo bezejmenných hrdinů. Že byli lidé, kteří měli své jméno, svou tvář, své touhy a své naděje, a že proto bolest i nejposlednějšího z nich nebyla menší než bolest prvního, jehož jméno bude zachováno.“ Cít. tamtéž, s. 7.

¹⁰⁶ Gabriel Péri (1902-1941) - francouzský komunistický žurnalista a politik, zastřelen 15. 12. 1941.

¹⁰⁷ Musa Čälil (1906-1944) - tatarský básník, účastník sovětského odboje. Ve vězení v berlínském Moabitu psal své Moabitské zápisky. Sřat 25. 8. 1944.

příběhu — všechny jeho podstatné, kanonizované epizody, líčí i hrdinčino dětství, v krátkosti představuje i obě adresátky *Zlomků* – spoluvězeňkyně z Breslau. Z obou těchto skutečností tak můžeme vyvozovat jistý posun od důrazu na ideologicky produktivní složky ke snaze zobrazit Marii jako celistvou osobnost. Zároveň je ve druhé předmluvě její příběh výrazně beletrizován obrazy, které nejsou doložitelné: „Když ji vyvedli nízkými železnými dvířky na vězeňský dvorek [...] [n]evšíkala si stínu sekery, kterou zrána katovi pacholci vztyčili na betonový podstavec, nedívala se na popravčího mistra, [...] [n]aposledy přehlédla vnitřním zrakem celý svůj život a opakovala si slova posledního dopisu, který před několika okamžiky dopsala: ‚Do posledního okamžiku — žít a věřit!‘“¹⁰⁹ Je pro nás zajímavé, že v této literární konstrukci Marie v posledních okamžicích života upíná svou pozornost do svého nitra, ono je tím, co ohledává, nevšímá si ani kata, před kterým by podle předchozích reprezentací měla manifestovat svou hrdinskou smrt hrdým pohledem tváří v tvář smrti. V tomto případě tomu však tak není. Text poté přechází do svého závěru: „Na místě, na kterém Marie Kudeříková padla jako voják v poli, roste nyní nízká tráva, dvířka jsou zazděna a v korunách stromů za zdí hnízdí ptáci. Je mír. A v tom míru je uložen také odkaz a smysl jejího předčasně přervaného života. Její hrdost a sláva.“¹¹⁰ Marie Kudeříková je tedy hrdinkou, která položila svůj život za život jiný — tráva roste, ptáci hnízdí, popraviště je téměř až idylizováno. V kontrastu k válečné době stojí doba nynější, kde vládne mír a chtělo by se dodat — socialismus. V tomto ohledu je ovšem podstatné, že celá předmluva při konstruování její postavy komunistické přesvědčení zmiňuje pouze mimochodem a na několika málo místech. Není to však něco, co by mělo zásadně předznamenávat naše čtení její postavy ve smyslu ‚byla *komunistka*, a proto hrdinka‘. Socialistické hodnoty jsou do textu vepisovány spíše implicitně, opisem: nejde explicitně o identitu komunistky, nebo uvědomělé komunistky, ale o identitu dívky, která „myslela na to, jak žijí lidé kolem ní a odkud se bere zlo, které rozvrací jejich životy“.¹¹¹ Její příběh má být poutavý pro všechny, jimž „není lhostejné, jak se budou vyvíjet vztahy mezi lidmi, jak se budou vytvářet podmínky pro svobodnější a šťastnější život jednotlivců i celých národů“.¹¹² Samotná cesta socialismu se ovšem explicitně nevyjadřuje, tato cesta za

¹⁰⁸ Tamtéž, s. 9.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 17.

¹¹⁰ GRYGAR, Mojmír. Předmluva. In: KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. 3. vyd., V MF 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1965, s. 17.

¹¹¹ Tamtéž, s. 7.

¹¹² Tamtéž, s. 9.

lepším světem jako by byla určená spíše obecně, schopností hledět za horizont lidských možností.¹¹³

2.1. Vyjednávání významu – recenze v tisku

K textům s výraznou výkladovou funkcí patří vedle vlastních předmluv a doslovů i recenze v tisku, které samozřejmě vedle interpretace a rámování knihy zároveň i vyjednávají o jejím významu, posilují její status a cirkulaci v dobovém diskursu.

Týdeník *Nové knihy o Zlomcích* informuje v článku *Knihy o skutečném životě*.¹¹⁴ Článek je uvozen typickou citací ze *Zlomků*,¹¹⁵ upozorňuje na okolnosti vzniku textu — čekání na popravu, jejíž termín je nejistý. Navzdory tomuto psychickému vypětí však naše hrdinka umírá nezlomena, rozhodnuta „raději zemřít než zradit“. A měla to být právě věrnost přesvědčení, která určovala průběh jejích posledních let, nikoli „lehkomyšlnost“ nebo „romantické gesto“. Ve „velikém dramatu člověka“ nakonec došla k „pravdě, pravdivému poznání, pravdivému jednání“. Proto má pro nás být příkladem, výzvou „abychom vlastní životy a zásady srovnávali s velikým příkladem krásného, čestného člověka — opravdového komunisty“.

Miroslav Drozd, který vystoupil 24. března 1961 na pietním vzpomínkovém večeru ve Strážnici s příspěvkem *Politický a lidský odkaz Marie Kudeřkové dnešku*¹¹⁶, publikuje svou recenzi *Fučíkovská výzva Marie Kudeřkové*¹¹⁷ v *Tvorbě*. Navzdory obálce, kterou zdobí „rživý list stromu, poznamenaný podzimem“, uvnitř čtenář nemá očekávat žádnou „melancholii“ nebo „tesknotu“. Naopak se jedná o „uchvacující oslavu života“, „fučíkovskou optimistickou výzvu k činům“. Toto kódování pomocí prvků oslav života a optimismu je zcela typické pro sémiotický systém 50. let, ovšem zde se objevuje ještě v roce 1961. Drozd tuto interpretaci ostatně sleduje i v citaci z posledního

¹¹³ Doslovu Hany Hrzalové z vydání 1975 věnujeme pozornost na jiném místě. Srov. s. 103.

¹¹⁴ *Knihy o skutečném životě*. *Nové knihy : Týdeník čtenářů, nakladatelů, knihkupců a knihovníků*. 1961, roč. 2., č. 19, s. 1.

¹¹⁵ „Dnes, 26. III. 43, o půl sedmé večer, dva dny po dovršení 22. roku svého života, vydechnu naposled. A přece do posledního okamžiku: Žít a věřit! Měla jsem vždycky odvalu žít, neztrácím ji ani tvář v tvář tomu, co se v lidské řeči nazývá smrtí.“

¹¹⁶ Dalšími body na programu byly koncert pro housle a klavír La Folia skladatelů A. Correliho a H. Léonarda a vystoupení recitačního kroužku ČSM při SVVŠ v Otrokovicích s nastudováním programu Maruška podle „románu“ Františka Omelky. Druhý den probíhaly další oslavné akce — beseda Miroslava Drozda s Jiskrami 1. a 2. tříd, dále „Slavnostní plénum školské skupiny ČSM za účasti spolužáků Marušky Kudeřkové“, později také „Slavnostní skupinové shromáždění pionýrské organizace k uctění památky komsomolky Marušky Kudeřkové“ a pionýrský slib žáků VII. tříd. Oslavy byly pořádány v rámci 40. výročí založení KSČ.

Na tyto události zve pozvánka uložená ve školních archivu Purkyňova gymnázia ve Strážnici.

¹¹⁷ DROZD, Miroslav. *Fučíkovská výzva Marie Kudeřkové*. *Tvorba*. 1961, roč. 26., č. 21 (25. 5.), s.

dopisu: „Život každodenního tepu. Mějte jej rádi, mějte se rádi, učte lásce, hajte lásku, šířte lásku.“¹¹⁸ Znovu se čtenářům vystavuje příkladnost jejího života: „Listy Marie Kudeříkové nenechávají na pochybách, o jaký život je třeba zápolit, o jaké lidské vztahy bojovat.“ Stejně jako v předchozí recenzi se zdůrazňuje její příslušnost ke komunistické straně. Svému poslednímu úkolu — tj. „zvážit přísně své sny, myšlenky i činy“ tak dostává „se svrchovanou ctí. Jako člověk. Jako komunistka.“ Oba články taktéž informují o ideových zápasech, kterými musela projít před uvězněním i po něm. V závěru pak zaznívají čistě mytická vyjádření, která rozvrhují pozitivní i negativní hlediska Kudeříkové a konstruuji ji jako bezvýhradnou protagonistku, jež stojí v totální opozici vůči fašismu, nesvobodě: „Milovala ty, kdo ji měli rádi. Byla nepřitelem sobectví, polovičatosti, opatrnickví. Byla neochvějně věrná těm, po jejichž boku bojovala jako řadový voják. Fašisté ji nenáviděli, protože pomáhala ubíjet fašismus. Nikdo ji nedokázal zotročit. I v posledním okamžiku života byla svobodným člověkem se vztyčenou hlavou.“

Rozsáhlou recenzí *Umřela pro život*¹¹⁹ přispěl do časopisu *Plamen* Jiří Honzík, který *Zlomky* silně aktualizuje, posuzuje jimi současnou literaturu, upomíná na odkaz, jež nesou. Tato strategie probleskuje už v úvodu článku: „Všichni dobře víme [...], kolik bojů a obětí stály naše dnešní úspěchy, jistoty a perspektivy.“ Touto promluvou už vytváří podloží pro své další závěry. *Zlomky* každopádně chápe jako dílo, které se má vepsat do dobového myšlení a pozitivně jej ovlivňovat. Tak píše, že „včerejší statečnost zavazuje i dnes, stejně jako počínat si mělce dneska vždycky znamená zlehčovat i včerejšek. V tom smyslu každý z nás — ať chce nebo nechce — nežije nikdy jenom za sebe, ale i za ty, kteří se nedočkali, nese v sobě — nebo by alespoň měl nést — i něco z jejich nadějí a tužeb.“¹²⁰ Jinak řečeno — přeživší i nová mladá generace si má znovu uvědomit, zač padli hrdinové komunistického odboje, a jejich odkaz naplňovat. A je to nakonec celá mladá, válečná generace, která promlouvá *Zlomky života* stejně jako skrze *Deník* Anne Frank promlouvá šest milionů „utracených“ evropských židů. I mýtus Marie Kudeříkové tedy reaguje na nové svébytné téma, které se pomalu ustavuje v literatuře — tzv. ‚druhá vlna‘ reflexe války a okupace se věnuje i osudům židů.¹²¹

491.

¹¹⁸ Mimo to se cituje také z článku *Vánoční nálada*, který Kudeříková publikovala ve školním sborníku *Žeň* 1938/39.

¹¹⁹ HONZÍK, Jiří. *Umřela pro život*. *Plamen*. 1961, roč. 3., č. 7, s. 108-110.

¹²⁰ Tamtéž, s. 108.

¹²¹ Roku 1958 své soubory povídek *Noc a naděje* a *Démanty noci* publikuje Arnošt Lustig, v roce 1960 vychází posmrtně próza Jiřího Weila *Na střese je Mendelssohn*. Je ale příznačné, že poslední jmenovaná

Z epizod života Kudeříkové si Honzík vybírá ty nejfrekventovaněji používané, ideologicky nejproduktivnější — rozchod s církví, první lásku k chlapci, který „v rozhodujícím okamžiku uhnul. Zalekl se rizika ilegální práce, nebyl dost ochoten vyvozovat ze svých zásad i příslušné konkrétní závěry“. Mimo mytické konstrukce, které v podstatě pouze potvrzují to, co náš čtenář už zná, jsou pozoruhodná právě využití *Zlomků* a Mariina života jako hlediska, které dobře poukáže na kvality soudobé literatury. Marie Kudeříková tak „obstála vítězně i v této zas naprosto ne jenom politické, ale především mravní zkoušce [rozchod s Julou], k jejíž lidské hloubce a závažnosti se např. apatní konfliktnost dnešní Klimentovy Marie má asi tak jako některá z idylek Ignáta Herrmanna k Vojně a míru.“ Jinde se terčem stává *Bezvadný den* Ivana Klímy z roku 1960: „Čím je a co všechno např. vysvětluje její upřímné: *Všude jsem nacházela lásku a přátelství, protože jsem jí nešetřila*, srovnáme-li je třeba se škarohlídkovou nevírou v lidi, s podceňováním lidské solidarity, do nichž — málem patnáct let po válce — sumuje svou válečnou zkušenost hlavní postava *Bezvadného dne*.“¹²² Z dnešního hlediska je tato konstrukce chabá, nepochybujeme o tom, že literární postupy přelomu 50. a 60. let nelze srovnávat s válečnými, vězeňskými zápisky z „předsíně smrti“. V dobovém horizontu však odmítnutí „škarohlídkové“ literatury, ostře kontrastující s vírou mladé mrtvé hrdinky, jež položila život „za dnešní úspěchy, jistoty a perspektivy“, muselo působit s nevídanou razancí. Bylo žádoucí reinstalovat „víru v život“, „hluboký komunistický humanismus Marie Kudeříkové“.

Humanistickou myšlenku komunistického boje „za svobodný lidský svět“, jejímž dokumentem je právě Kudeříkové „nedozpívaná píseň“, připomíná i další interpret Oldřich Rafaj v příspěvku *Vyznání víry v život*.¹²³ V jeho článku zaznívá i ozvuk Grygarovy předmluvy, zápisky jsou psány „pevnou rukou“, ačkoli je Marie plná nejistoty. Rafajova interpretace je výrazně ideologizovaná a někdy si i protiřečí — přestože „Kudeříková neměla čas své zápisky zpracovat hlouběji“ ve smyslu stylistickém, čtenář v nich má hledat „náznakové řádky, v nichž horoucí, spalující krev komunistického mládí koluje pod zdánlivým krunýřem obecných problémů lidského života“ — máme si všimnout toho, co nebylo možno říci explicitně. Otázkou, kterou si nyní musíme položit, je, co nebylo možné v tajné, soukromé korespondenci napsat

kniha vyšla až po táhlých vyjednáváních a dodatečných úpravách textu. Weil byl nakonec nucen rozšířit příběh právě o obrazy partyzánského boje.

¹²² Tamtéž, s. 110.

¹²³ RAFAJ, Oldřich. Vyznání víry v život. *Červený květ : kulturně politický měsíčník Ostravského kraje*. 1961, roč. 6., č. 7, s. 220-221.

explicitně. A jak se má tato konstrukce ke kategorii upřímnosti, která je *Zlomkům* také připisovaná? Podle Rafaje nemáme číst upřímné zprávy, reflexe jednoho života, máme dávat důraz na ideologická témata, číst *Zlomky* ideologicky. Je snad příznačné, že mj. zdůrazní právě např. Mariino zhodnocení „úpadkových uměleckých směrů“ — Kudeříková se jednou a krátce zamýšlí nad surrealismem.¹²⁴

Další posudek, *Zápisky mrtvé hrdinky*¹²⁵ Václava Běhouneka, stejně jako mnoho jiných upozorňuje na tlak okolností při genezi textu, život „v obludné hrůze před masovým stínadlem“. Je zajímavé, že zmiňuje mytický nežádoucí emoce, které ve čtenáři text vzbuzuje — hluboký smutek a také „krutou nenávist k jejím vrahům“. Pozoruhodný je rovněž samý úvod, kde Běhounek naznačuje, že Marie Kudeříková byla postavou dosud neznámou a nemluvílo se o ní — dokonce ani v souvislosti s Fučíkem, Zojou Kosmoděmjanskou nebo hrdiny Mladé gardy. Náš čtenář ale ví, že alespoň v reprezentacích Kudeříkové tato jména zaznívala téměř s pravidelností. Běhounek se dále věnuje dobře známým motivům — síle přesvědčení, kráse jejího člověka, příkladnosti takového života. Dostává se nám také informace o rozebrání prvního nákladu.

Jako *Titul, který neříká pravdu*,¹²⁶ označuje *Zlomky života* Jan Kloboučník. S Marií Kudeříkovou se poprvé seznámil na stránkách sborníku MSN — už tam promluvil živý člověk, jenž má ještě pořád co říci. Avšak „[n]a jaře letošního roku, v době, kdy celá naše zem kvetla a voněla, kdy strana, která dala sílu tisícům lidí přežít svou smrt, svou popravu, slavila 40. narozeniny, v té době promluvila k nám Maruška Kudeříková hlasem mnohem plnějším, než v črtě z roku 54. Vyšly její dopisy z vězení. Z cely smrti.“ *Titul neříká pravdu*, protože jde o život celý, plný, opět se staví vedle *Reportáže, psané na oprátce* a *Deníku Anne Frank*.

Vedle takto laděných textů působí náš poslední příspěvek roku 1961 zcela jinak, je signován -jt- a pod názvem *Jsem vinen za verše*¹²⁷ vyšel v časopise *Host do domu*. Narazili jsme už na strategie, které nechaly *Zlomky života* promluvit k současné literatuře. Nyní je zacíleno na kulturní politiku a *Zlomky* nemají negovat, ale naopak pozitivně působit svou autoritou. Autor zhodnocuje vydávání *Zlomků* a *Deníku Anne*

¹²⁴ Srov. KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 166-167.

¹²⁵ BĚHOUNEK, Václav. *Zápisky mrtvé hrdinky*. *Práce*. 1961, roč. 17., č. 176 (23. 7.), s. 5.

¹²⁶ KLOBOUČNÍK, Jan. *Zlomky života — titul, který neříká pravdu* : Naše kulturní poznámka. *Mladý svět*. 1961, roč. 3., č. 31 (4. 8.), s. 12.

¹²⁷ -jt- *Jsem vinen za verše*. *Host do domu*. 1961, roč. 8, č. 8, s. 381.

Frank, avšak dosazuje k nim zcela nový kontext, vytváří nový interpretační rámec. Nově se poukazuje na poezii Jiřího Ortena, kterou „pořád ještě nikdo nedokázal spravedlivě zhodnotit z hlediska současnosti, a přece ve všech dobových souvislostech.“ Podobně jako se o pár let později začnou hledat způsoby, jak vrátit čtenářům Kafku a jeho knihy politicky obhájit, i zde pozorujeme podobné snahy ve věci Ortenově. Jeho smutek tak nelze odsuzovat, protože je odrazem „nesplnitelné touhy po životě a po radosti, která je přece lícem tesknoty“. A stejně nesplnitelnou touhu po životě a radosti přece tolik oceňujeme u Marie Kudeřkové. Ortenovi bylo stejně jako Marii dvaadvacet let a stejně jako Wolker nechtěl být mužem, ale dítětem. Předkládá se tedy zde interpretace, která ho má zařadit do oficiálně editované literatury, píše se, že je „stejně otřesným a nabádavým dokumentem“: „Před dvaceti lety zemřel český básník Jiří Orten. Třebaže nemohl tušit podobu své smrti, věděl, že zemře, a znal i zvrácenou, neuvěřitelnou, nesmyslnou odpověď na otázku, proč zemře. Byl vinen za verše, za lásku, „za stud a za ticho a za zem plnou běd“, byl vinen za svůj život.“ Toto zapojení motivu metafyzické viny, existenciálních pocitů má básníka také ochránit před možnými poukazy na rozdíly mezi bojovnou hrdinkou a jeho lyrickým subjektem — jsou odlišní, to ale neznamená, že jeden je horší nebo lepší.

V Mladém světě roku 1962 zařazují druhé vydání mezi Knihy měsíce.¹²⁸ Můžeme zde pozorovat vyjádření, silně podtrhující výjimečnost hrdinky, naopak mechanismus totožnosti je zde potlačen, objevuje se pouze v poznámce o *Zlomcích* jako „žensky něžném protějšku *Reportáže, psané na oprátce*“ — i tato výpověď je však mnohem slabší než konstrukce totožnosti a hierarchie padesátých let. Zde se Marie v kontrastu k nim označuje jako „jedna z nejpodivuhodnějších lidských osobností, jaké se u nás v tomto století zrodily“.

*Nad druhým vydáním Zlomků života*¹²⁹ se zastavuje i Jaromíra Kryslová — samotná adresátka „Jarka“. Z mytických figur se objevuje např. oslovení čtenářů jako těch, „pro jejichž budoucnost Maruška bojovala a padla“, „[š]la, protože bylo nutno jít“, „nedovedla slovy vyznat a činy popírat“, stejně jako jinde se opakuje i figurativní „dva dny po svých dvaadvacátých narozeninách“. Jako její přítelkyně, která pravděpodobně po válce mohla mít přístup k jejím věcem, cituje z jejího studentského deníku zápis ze dne 5. listopadu 1940: „Teď vím, co je to rozpor ideálu a skutečnosti. Teď jsem to

¹²⁸ NOVÁK, Vladimír. Knihy měsíce. *Mladý svět*. 1962, roč. 4., č. 15 (13. 4.), s. 13.

¹²⁹ KRYSLOVÁ, Jaromíra. Nad druhým vydáním *Zlomků života*. *Nové knihy : Týdeník čtenářů, nakladatelů, knihkupců a knihovníků*. 1962, roč. 3., č. 6, s. 2.

poznala. Nedej bůh, aby tak zklamali všichni. To už bych nemusela žít.“ Vnáší tak do textu velkou citovost, která navzdory výčtu použitých mytických figur vytváří poměrně životný obraz hrdinky.¹³⁰

Článek *Marie Kudeřiková: Zlomky života*¹³¹ Štěpána Vlašína víceméně shrnuje vše výše uvedené, rekapituluje základní věcné údaje jejího života, zmiňuje lásku k životu, víru v lidi, opět se objevuje spojení „pevnou rukou píše dopis“, zdůrazňuje hrdinčinu filosofickou vzdělanost, hlavně v historickém materialismu. Totožně s předmluvou Mojžíra Grygara vřazuje *Zlomky* mezi zápisky Fučíka, Périho, Džalíla.

V roce 1965 komentuje v tisku třetí vydání článkem *Mladá žena roku 1942*¹³² i editor Mojžíra Grygar. Samotné knize se však věnuje bezmála polovinou textu, první, větší část nese výrazné existenciální rámování — pochopili jsme fašismus? Pochopili jsme něco z toho, co se dělo během druhé světové války? Grygar vzpomíná Erenburgovy paměti, kde se k poznámkám o Norimberském procesu připojuje časté „rozpačité a bezradné — nevím, nechápu...“. A pokračuje: „Jistě tu nejde jen o pochopení hlubinných ekonomických a politických procesů, jež jednoho dne otevřely soptící kráter války. Jde o víc — o poznání člověka.“ K pochopení těchto otázek nám tedy nevystačí politická ekonomie nebo historický materialismus, které doposud zodpovídaly otázky „Jak k tomu došlo“ čistě mechanicky, s ohledem na příčinu a následek. Grygar se nyní ptá zcela jinak — nestačí nám vědět, co k čemu vedlo, ale je třeba zastavit se také nad tím, *jak* se to mohlo stát a zda tato zkušenost rozšířila naše poznání. I proto je třeba jít hlouběji a zaměřit se na individuum. V padesátých letech dostatečný kauzální rámec (který se konečně podílel i na možnostech rozehrávat různé opozice — svět demokracie a fašismu, my a oni, sovětský svaz a zrádci ze západu) nyní už nestačí. Ve hře je nyní potřeba pochopit situaci nikoli z geopolitického úhlu pohledu,

¹³⁰ Hodí se doplnit, že podle dopisu Josefa Kudeříka, Mariina bratra, adresovaného České televizi ve věci dokumentu ČT z roku 2002 byla Jaromíra Kryslová v 50. letech „nepřítel lidu“ a v 70. letech byla činná v samizdatu. Taktéž Mojžíra Grygar upozorňuje, že byla v padesátých letech znovu uvězněna.

„Madame Jaromíra Kryslová m'a raconté, au commencement des années soixantes, que c'était-elle qui a utilisé son influence politique pour procurer á Vladimír Holan un appartement unique dans la maison historique où vivait jadis Josef Dobrovský [...] Pendant les années cinquantes, elle était emprisonnée de nouveau.“

„Paní Jaromíra Kryslová mi vyprávěla na začátku šedesátých, že právě ona použila politický vliv, aby opatřila Vladimíru Holanovi unikátní byt, ve kterém kdysi žil Josef Dobrovský [...]. V padesátých letech byla uvězněna znovu.“

Srov. poznámku editora v poznámce č. 5 in: GRYGAR, Mojžíra, ed. *Czech Studies: Literature, Language, Culture = České studie: Literatura, jazyk, kultura*. Amsterdam: Rodopi, 1990, s. 154.

¹³¹ VLAŠÍN, Štěpán. Marie Kudeřiková: Zlomky života. *Rovnost : Brno-venkov, Orgán Krajského výboru KSČ v Brně*. 1962, roč. 77., č. 48 (25. 2.), s. 5.

¹³² GRYGAR, Mojžíra. *Mladá žena roku 1942. Nové knihy : Týdeník čtenářů, nakladatelů, knihkupců a knihovníků*. 1965, roč. 6., č. 39, s. 4.

ale z hlediska lidského, lidských motivací, prožitků a otřesů, jimiž člověk prošel. I v Mariině příběhu jsou nově akcentovány tyto rozměry: „Jsme přítomni zápasu se smrtí, bolestí, lhostejností, otupělostí, vidíme mobilizaci všech jejích vnitřních sil, směřující ke konečnému a bolestně upřímnému účtování s životem, který byl podle rozměrů času přece jen příliš krátký. A co víc — můžeme krok za krokem, den za dnem, hodinu za hodinou pozorovat vítězné tažení člověka proti smrti.“ Výpovědi jako tato vnášejí do diskursu, v porovnání s předchozími reprezentacemi, zcela jiné tóny. Jazyk i témata se proměňují, perspektivou, jež určuje nové otázky je člověk jako psychofyzická, nikoli politická existence. Způsob vypovídání o hrdinech, jenž má původ v konci 40. let a dosud v dobové řeči dominoval, se stává pouze jedním z diskursů, konkuruje mu nově diskurs existencialistický, který příběh rámuje jinak, zdůrazňuje jiné motivy, přináší odlišné interpretace. Ještě odlišnější jsou ovšem tyto diskursy, zaměříme-li se na jejich pragmatické „použití“. Zatímco Jiří Honzík používá *Zlomky života* k tomu, aby mohl negativně kódovat novější literaturu, která již nevychází ze socialisticky realistických konceptů, v Hostu do domu naopak vytvářejí konstrukci, která legitimizuje volání po dosud nevydaných básních Jiřího Ortena. I na této úrovni tedy lze pozorovat jinakosti diskursu původně dominantního, konzervativního a diskursu progresivního, jenž doposud uzavřené struktury mytické řeči otevírá novým skutečností.

2.2. Zlomky a/vs. Reportáž

Zlomky života se z pochopitelných důvodů dávají do souvislosti s Fučíkovou *Reportáží* — jsou podobné, ale odlišné¹³³. Jaké jsou tedy podobnosti a odlišnosti obou textů? Obě publikace se staly významnými artefakty éry státního socialismu — fučíkovský kult začíná bezprostředně po válce, Maruška Kudeříková vstupuje na scénu s časovým odstupem, samotné její texty vycházejí ještě později, až na počátku šedesátých let, a její kult se pak v československé kultuře projevuje až do dalšího diskurzivního zlomu v listopadu 1989. V šedesátých letech, kdy během pěti let vyjdou tři vydání *Zlomků*, se objevují také nové literární reprezentace: novela *Maruška* Františka Omelky a sbírka básní Jiřího Havla *Šestý den jara* (obojí 1963). V návaznosti na vydání písemné pozůstalosti Kudeříkové se v roce 1961 ustavuje literární soutěž pro děti a mládež

¹³³ Diskurs padesátých let by konstruoval již probíranou „jinakost v totožnosti“.

Strážnice Marušky Kudeřikové¹³⁴, která bude nerušeně fungovat až do roku 1989 a jejímž prostřednictvím se bude každoročně ritualizovat druhý život Kudeřikové, její živá přítomnost v poválečném socialistickém státě. *Zlomky života* tak následovaly *Reportáž*, která „byla vnímána jako ‚posvátný text‘, její výpověď byla zprávou o nejvyšší pravdě (stala se milovanou učebnicí plamenného vlastenectví a proletářského internacionalismu‘), ale současně zprávou obecně dostupnou, určenou k tomu, aby provázela jednotlivce každodenním životem.“¹³⁵ Stejně jako ona se sbírka vězeňské komunikace stala symbolem.

Stejně jako se *Reportáž*, psaná na oprátce stala fučíkovským emblémem, fungují i *Zlomky života* u Marie Kudeřikové. Žákovská ilustrace z počátku 60. let je obohacena ještě o růži a ostatný drát, zvláště jsou i vlasy, jejichž jeden pramen povlává a připojuje se ke *Zlomkům* – před popravou ustrížené vlasy a *Zlomky života* jsou posledními věčnými odkazy Kudeřikové.

Narozdíl od Fučíkovy *Reportáže*, která jak nás poučuje Macura, významně literárně přesahovala možnosti svého vzniku, Kudeřikové zápisky nebyly psány jako literatura, měly prostě plnit roli komunikačního média a zprostředkovávat kontakt se spoluvězeňkyněmi — jako takové také formálně vypadají. Jde o datované, fragmentární zprávy, ve kterých předává kamarádkám-spoluvězeňkyním informace

¹³⁴ Příspěvky zasílané do soutěže analyzovala a s materiálem současné literární soutěže Plamínek komparovala ve své bakalářské práci Tereza Smrčková. Srov. SMRČKOVÁ, Tereza. Proměny příspěvků do vybraných literárních soutěží pro mládež. Praha, 2012. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/95586/>. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy. Vedoucí práce prof. PhDr. Petr Bílek, CSc.

¹³⁵ MACURA, Vladimír: Motáky jako literární dílo. In: Julius Fučík: Reportáž, psaná na oprátce. První úplné, kritické a komentované vydání. Torst, Praha 1995, s. 282.

o svém životě, o své rodině apod., rodině píše o vztahu k ní, dovysvětluje v tomto ohledu dramatictější, závažné situace; oběma okruhům adresátů pak předkládá zlomky svého myšlení (zápisky sama nazývá Zlomky života a myšlení) — probírá se filosofickými otázkami, řeší vztah materialismu a idealismu, vztah komunistického přesvědčení a náboženství atd. Je výrazně reflektivní, je ovšem pravdou, že pokud znakem vězeňské literatury má být jistá zakotvenost ve vězeňské každodennosti, pak se od této každodennosti ve velkém rozsahu odpoutává. Samozřejmě že narážky na danosti takového prostředí nemohou absentovat, netvoří ale rozhodně základ textů. *Zlomky* jsou v tomto smyslu zvláštní v souvislosti Macurova vymezení *Reportáže* proti zbytku „vězeňské literatury“¹³⁶: „Nedrobí se v události dne ani nepřijímá běžné datované záhlaví deníkových záznamu, které by přiznávalo: píše to, co přináší den, text, který tvořím, zná pouze minulost a přítomnost. Od první stránky se tu oznamuje vědomí celku, tj. budoucího tvaru, ke kterému je text směřován z rozhodnutí tvořícího subjektu. Nečeká se tu pasivně na to, co příští den přinese, aby se svědecky fixovalo, jak ten či onen další fakt na pisatele zapůsobil, co pro něj znamenal.“¹³⁷

Pokud chceme oba texty porovnávat, musíme mít neustále na paměti základní rozdíl: jeden text formálně pracuje s literárností — tzn. chce být uměleckým literárním textem, druhý nikoli. Tak se i v otázce komplexnosti časové trilogie, tedy obsažení minulosti, přítomnosti i budoucnosti v textu, dostaneme do konfliktu právě s rozdílnou motivací samotného psaní — Fučík píše literaturu, Kudeříková píše texty, které mají komunikovat s konkrétními lidmi, nikoli abstraktním čtenářem. Fungují tedy jinak — pragmaticky sledují komunikaci s vězeňkyněmi a rodinou. Přestože ale samotný soubor textů Kudeříkové neobsahuje vizi o *své* budoucnosti — a už vůbec ne svého *textu*, aspekt budoucího na úrovni *tématu* rozhodně nechybí. Kudeříková se k různým časovým kategoriím staví rovnoměrně a budoucnost nevyklučuje, obrací se k ní, ačkoli

¹³⁶ Nakolik je ‚vězeňská literatura‘ opravdu literaturou? Kolik knih se stejnými podmínkami geneze nese výrazně literární prvky, o nichž píše Macura v souvislosti s Fučíkovou *Reportáží*? Dostáváme se zde do terminologických potíží, když se v korpusu textů, jež se obecně označují jako ‚vězeňská literatura‘ — ač vůbec nemusí jít o texty s uměleckou ambicí a mají spíše dokumentární hodnotu — jeden takový, výrazně a zamýšleně literární, objeví. Pokud by hlavním společným znakem většiny textů ‚vězeňské literatury‘ byla skutečnost, že se jedná o zápisky z vězení, resp. přímo motáky, pak Fučíkův text toto přesahuje — ve vězení sice psaný je, ale nejedná se o motáky, spíše o svébytné umělecké dílo. V našem textu stavíme na tomto rozdílu. Macura *Reportáž* z korpusu ‚vězeňské literatury‘ vyjímá na základě několika ukazatelů zmiňovaných v následující citaci, ovšem tyto ukazatele se jeví i z hlediska posuzování *Zlomků* problematičtěji, jak ukážeme.

Nicméně, pokud mluvíme o ‚vězeňské literatuře‘, smiřujeme se z důvodu nedostupnosti jiného, přesnějšího termínu s tímto obecně platným označením. Nechápeme ovšem texty, jež označuje, jako texty nutně umělecké — narozdíl od Fučíkovy *Reportáže*.

¹³⁷ MACURA, Vladimír: Motáky jako literární dílo. In: Julius Fučík: Reportáž, psaná na oprátce. První

sama se do ní už nepočítá. V tomto ohledu snad můžeme skutečně uvažovat o jakémisi rysu komunistického myšlení, obecněji o víře v lepší, nový a vítězný svět, za který vězeň umírá. Je zřejmé, že budoucností tohoto světa se ve svém myšlení bude nutně zaobírat. I to její text ovšem svým způsobem vyděluje z prosté dokumentace vězeňských zážitků, není tímto prostředím determinována jinak, než potřebou vypsát vše předtím, než přijde smrt.

Je vůbec zajímavé uvažovat texty ‚vězeňské literatury‘ z hlediska existence pisatelů. Když Tzvetan Todorov psal o zkušenostech vězňů koncentračních táborů,¹³⁸ všiml si tzv. všedních ctností, které se odlišovaly od těch heroických,¹³⁹ podepisovaly se však zásadně na způsobech životů vězňů. Jednou z těchto ctností byla i důstojnost, resp. schopnost uchovat si ji, nepodlehout podmínkám vnucovaným nastoleným řádem a zůstat věrný především řádu své osobnosti. Macura při své interpretaci *Reportáže* toto existenciální hledisko výrazně reflektuje: „[Z]áměr být literárním dílem má v *Reportáži, psané na oprátce* vysloveně existenciální smysl. Zatímco vnější okolnosti usilovaly proměnit jedince v pasivní předmět trýznění a manipulace, izolovat ho, zbavit minulosti i budoucnosti, vlastní identity, dotyk s literaturou jej z tlaku vnucených podmínek (v rovině znakové) vysvobozoval, utvrzoval ho v aktivní úloze tvořivé bytosti.“¹⁴⁰ S ohledem na Fučíkův předválečný život můžeme říci, že uchování důstojnosti pro něj mohlo znamenat právě naplňování jeho literárních ambicí. Neznamená to ovšem, že existenciální funkci plní nutně pouze literatura. Autorka *Zlomků* není spisovatelka, netvoří *dílo*, kterým se vzpírá moci a bojuje za svou důstojnou existenci. V jejím případě takto funguje samotná možnost komunikace s okolním světem. Zatímco Fučíkova *Reportáž* se tedy jako literární dílo vztahuje přes čas a prostor k budoucímu čtenáři nové republiky, Mariiny zápisky jsou adresované blízkým tady a teď, se čtenáři éry socialismu primárně počítáno není a do hry vstupují až druhotně publikací těchto zápisků v roce 1961. Řešením existenciálně vypjaté situace je v obou případech kontakt, jeho naplnění ale leží jinde — u Fučíka se naplňuje až čtením v socialismu, u Kudeřikové již za jejího života, kdy narušuje její vězeňskou izolaci.

Konkrétnější rozdíl, který stojí za rozebrání, můžeme pozorovat na problému

úplné, kritické a komentované vydání. Torst, Praha 1995, s. 285-286.

¹³⁸ TODOROV, Tzvetan. V mezní situaci. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2000, 325 s.

¹³⁹ Také se každé toto hrdinství hodí pro jiné nastavení světa — heroičtí hrdinové se nejlépe projevují za válečného stavu apod, jsou schopní se obětovat pro vyšší, abstraktní zájmy. Hrdinové všední jsou schopni se obětovat zejména pro své blízké.

¹⁴⁰ MACURA, Vladimír: Motáky jako literární dílo. In: Julius Fučík: Reportáž, psaná na oprátce. První úplné, kritické a komentované vydání. Torst, Praha 1995, s. 287.

hagiografické motiviky, která se objevuje v obou kultech. K Fučíkovi Macura píše: „Autobiografie autora tu zřetelně nabývá rysů příkladného příběhu světce-mučedníka, je ztělesněním předem dané, normativní ctnosti stvrzené zázrakem, v tomto případě ‚zázrakem komunistické víry‘, která dovoluje zrušit smrt, protože ji mění v prostředek věčného života, činí smrtelného hrdinu nesmrtelným.“¹⁴¹ Srovnává také fučíkovský mýtus s výkladem legendy literárního teoretika André Jollese; pro legendu je důležitá existence tří rovin — světce, relikvie, legendy — tedy osoby, věci, jazyka. Fučíkovskou relikvií je jeho poslední kniha, zároveň ale spadá i do sféry jazyka, legendy. Samotná *Reportáž* je tedy jednou ze složek, která konstituuje jeho mýtus, legendu. Pokusíme-li se takto pojmout i kult Marie Kudeříkové (jejíž mýtus do značné míry Fučíkův kopíruje), máme osobu, máme věc — zápisky, alternativně copy, které jsou nakonec ikonické, máme jazyk — vyprávění o Marii Kudeříkové, „diskurs o MK“. V tomto ohledu je nutné zdůraznit, že prvním vykladačem Fučíkova příběhu je sám Julius Fučík – je to dáno právě literárností *Reportáže*. U Marie Kudeříkové text funguje jinak, Kudeříková je sice také sebereflexivní, ovšem nerozvrhuje čtení svého příběhu takovým způsobem a v takové míře jako Fučík. Nevřazuje se např. do tak silných symbolických struktur jako to dělá autor *Reportáže*, když do svého příběhu vnáší analogické kristovské motivy. Je zde tedy opět patrný rozdíl, daný oním základním, vytyčeným výše: Fučík sám tvoří text s výraznými hagiografickými motivy, oproti tomu „legenda o Marušce Kudeříkové“ vzniká spíše později interpretační činností druhých.

Macura upozorňuje např. na podobnosti ve Fučíkově příběhu a v *Životě svaté Kateřiny* — i ona se ráda zříká života; nicméně je podstatné upozornit právě na motivaci tohoto jednání: „neboť mám pevnou naději / a jsem si jí zcela jista, / že kdo pro Ježíše Krista / zemře ochotně, v pokoře, / obdrží na jeho dvoře / věčné zdraví, plnou radost.“¹⁴² Podstatným momentem je *smrt* pro Ježíše Krista. Podobně i u Marie Kudeříkové je podstatná naděje, víra, jistota ve skutečnosti, které nastanou po pádu nacistů, nikoli však bezprostředně po její smrti. *Smrt* Kudeříkové je z jejího hlediska pro konečný cíl, tj. vítězství nad fašismem, bezpředmětná, není jeho prostředkem. Je ovšem nepochybné, že ani jedna svou smrtí nemizí definitivně — sv. Kateřina počítá s nebeským posmrtným životem, Marie Kudeříková bude mít svůj druhý život komunistických hrdinů. Tento druhý život ale sama nijak nezvažuje. Ve svých zápiscích ostatně tyto podobnosti sama

¹⁴¹ Tamtéž, s. 288-299.

¹⁴² PETRŮ, Eduard, ed. *Život svaté Kateřiny*. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999, s. 264, v. 2719-2724.

vylučuje, jakkoli je i právě tím vnáší do kontextu: „Nechci se ale rovnat katolickým svatým, kteří ve smrti vidí cíl života. Ne, kdo můžeš, dělej, splňuj své v životě, pro život. Ale nelekej se pro život padnout! Ne umírat pro posmrtné blaho, ale pro šťastnější život svých soudruhů, lidí.“¹⁴³ Je jistě zajímavé zvažovat, zda ve vztahu k fučíkovskému mýtu, který tolik čerpá z kristovské motiviky, nemohou podobná vyjádření působit rušivě. Nicméně není tomu tak, a namísto aby zápisky Kudeříkové byly v konfliktu s Fučíkovou stylizací *Reportáže*, proměňovaným subjektem je právě sama Kudeříková. Mýtus Kudeříkové je mladší než Fučíkův, a patrně i proto dochází k přenosu hagiografických motivů do příběhu Marie Kudeříkové. Ta se sice vůči možnosti interpretovat ji v obrysech katolických mučednic vymezuje, do hry však posléze vstupují její reprezentace, které tuto negaci nedodržují důsledně — do textů tak pronikají různé paralely — nejpatrněji ty, které vypovídají o nevadnoucí kráse i ve vazebním a vězeňském prostředí, „spanilosti“ tváří v tvář soudci apod. Macura v tomto ohledu mluví o attributech „jasu“ a „krásy“, které se vedle legendy o sv. Kateřině významně rozvíjejí i v mýtu Marie Kudeříkové. Konečně také sv. Kateřina nabádá ostatní, aby pro ni netruchlili, a to protože ona „nelpí na životě“, ví, že ji čeká posmrtný — v případě Marie Kudeříkové se namísto toho konstruuje opačné významy posilované neustálou kontrastní juxtapozicí motivů života a smrti — je „nesmrtelně živá“, i v momentu smrti živá, cela smrti je *celou života* atd.

Rozdíl je však nepochybně dán i oním základním rozdílem, formou obou textů — Fučík do svého literárně stylizovaného textu může vnášet hagiografickou motiviku, sebe prezentovat se jako vzor, který jedná a myslí bez pochybností, Marie Kudeříková naopak vnitřní boje prezentuje ostatním, chce tyto stavy vypsát, motivovat druhé k podobnému vítězství nad „psík[em], pud[em], který je ještě příliš mladý a silný, sem tam zaštkne a někdy i kousne do krve“.¹⁴⁴ Co se týče textů, které s jejím příběhem pracují, v 50. letech je např. patrná absence motivu milosti — pokud se objevuje, podávají ji pouze rodiče. Sama Kudeříková ji ale v těchto textech nikdy nepíše. Je pravděpodobné, že ji vykladači příběhu nezmiňují záměrně (ačkoli v dopisech se toto téma explicitně objevuje poměrně hojně), aby se potlačily skutečnosti otevírající utvářený mýtus pochybnostem a nežádoucí interpretaci. Žádost o milost by se pak dala vykládat jako prohra, prosba o život, o který by Kudeříková *nemohla* stát. V pozdějších

¹⁴³ KUDEŘÍKOVÁ, Marie. Zlomky života: listy z vězení. 3. vyd., V MF 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1965, s. 37-38.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 38.

reprezentacích se tato milost objevuje a vždy je doplněna vysvětlením, které motiv interpretačně ošetřuje a směřuje jej žádoucím způsobem: Bylo by zbytečné nezkusit to a umírat zbytečně, je třeba umět nacistům dobře lhát. Zásahem podobně invazivním byla konečně postižena i *Reportáž*, jak ukázalo její kritické a komentované vydání.

2.3. „Umřela, abychom my mohli žít“ — hrdinkou žakovské literatury

„Je až překvapující bohatství námětů, s nímž naši svazáci denně přicházejí, aby oslavili politický, ideologický a lidský boj mladé moravské komunistky a přihlásili se k jejímu odkazu.“¹⁴⁵

V roce 1961 taktéž vychází sborník *Tobě, žes chtěla žít*,¹⁴⁶ vydaný školní skupinou Československého svazu mládeže při Střední všeobecně vzdělávací škole v Hodoníně. Má tedy spíše regionální rozměr, nicméně umožní nám pozorovat, s jakou silou se mýtus začal vepisovat do myšlení mládeže – je přitom lhostejno, zda jako autenticky prožívaný příběh, nebo pragmaticky zhodnocená norma jeho institucionálního použití, kdy studenti píšou prostě to, o čem ví, že se od nich očekává.¹⁴⁷ Tyto reprezentace jsou vůbec prvními ve svém žánru a dobře nám také osvětlí dobově žádoucí interpretace. Publikace je druhým podobným počinem na škole — rok předtím byl sestaven sborník *První kroky*, shromažďující první literární pokusy žáků. Sborník *Tobě, žes chtěla žít* zřejmě přímo reaguje na první vyhlášený ročník Strážnice Marušky Kudeříkové, která na škole „nečekaně zaujala“ a je věnovaný památce Marie Kudeříkové. Sborník je uveden předmluvou odpovědné redaktorky, je zde také přepsán dopis okresního školního inspektora, který chválí první vydané dílo: „Ve vašem díle nechybí kritické pohledy na přežilou již, ale v západním světě dosud vegetující kapitalistickou morálku, jež nemůže uspokojit mladého pokrokového člověka, který touží žít tvůrčím životem vyšší morálky, vyšší kultury a vyšších projevů umění a práce, odpovídajících tužbám

¹⁴⁵ *Tobě, žes chtěla žít*: Sborník prací a il. žáků SVVŠ v Hodoníně věnovaný památce Marie Kudeříkové. Hodonín: Šk. s[kupina] ČSM stf. všeobec. vzdělávací školy, 1961, s. 2.

¹⁴⁶ Tamtéž, 44 s.

¹⁴⁷ Podobně píše Tereza Smrčková o tom, že autoři prací přihlašovaných do soutěže Strážnice Marušky Kudeříkové roku 1981, akceptovali fakt, že texty dotýkající se příběhu Marie Kudeříkové mají větší šanci na umístění na vítězných pozicích.

Srov. SMRČKOVÁ, Tereza. Proměny příspěvků do vybraných literárních soutěží pro mládež. Praha, 2012, s. 18-19. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/95586/>. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy. Vedoucí práce prof. PhDr. Petr Bílek, CSc.

a potřebám všeho dělného lidu.“¹⁴⁸ Děkuje dále zúčastněným žákům za to, že se hlásí „k odkazu literárně nadané, mladé bojovnice za komunismus, národní hrdinky Marušky Kudeříkové“.¹⁴⁹ Jak upozorňuje redaktorka, ve sborníku můžeme vytušit tři oddíly — první je tematicky věnován právě naší hrdince a je „důkazem, jak hluboce vzrušuje naši mládež osud a dílo Marušky Kudeříkové“.¹⁵⁰ Mladí si uvědomují, že současný svět by vypadal jinak nebýt obětí mnohých — „[v]čerejší statečnost i je zavazuje“.¹⁵¹ Druhý oddíl zohledňuje aktuální tematiku, populární je vesmírný výzkum a první člověk ve vesmíru Jurij Gagarin, několik básní je inspirováno patrně americkým rasismem, „hrozbou nové imperialistické války“ apod. . Třetí oddíl obsahuje básně typicky mladistvě lazené — o prvních citech a intimních prožitcích.

Čtenář se ovšem nesmí nechat svést představou uvolněných 60. let — diskurs se nemění pouhým přelomem dekad. Na začátku 60. let se sice objevují články v progresivnějším duchu, ovšem ve stejné době je vedle nich stále ještě aktuální i rozvržení padesátých let. Na následujících stránkách nabízíme sondu do literární produkce mládeže — produkce, která je silně provázaná s danou institucí, a již proto můžeme chápat jako jakýsi lakmusový papírek citlivý na dobové ideologické nastavení. Oficiální soutěže pro mládež napojené na prostředí škol vyjevují lépe než cokoli jiného dobově žádoucí interpretace, odráží se v nich aktuálně platný diskurs.¹⁵²

Úvodní báseň líčí „chmurný kamenný dům“ páchnoucí krví — nacistické vězení, kde „naši mlčí“, zatímco „cizí“, ostatní řvou. „Tu pevní často na popravu jdou, / však slovo zrady z úst jim nevyrvou. / Každý má v srdci jiskru víry, / že vzejde zítřek jasný, bílý, / že roztaví se okovy. / Každý jde vzpřímen, neboť ví: // Co zmůže smrt v tom lidském moři? / Co zmůže vrahův pohled zlý, / když země duní, země hoří / jediným ohněm vítězství!“¹⁵³

Vidíme zde typické motivy spojované s komunistickými hrdiny, zajímavé je v tomto ohledu i explicitní rozdělení na „naše“ a „cizí“. Komunistický hrdina se dále drží pravidel konspirace a nemluví, nezradí. Ví, že je pouze součástí celku. Téměř

¹⁴⁸ Tobě, žes chtěla žít: Sborník prací a il. žáků SVVŠ v Hodoníně věnovaný památce Marie Kudeříkové. Hodonín: Šk. s[kupina] ČSM stř. všeobec. vzdělávací školy, 1961, s. 4.

¹⁴⁹ Tamtéž.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 2.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² Tyto skutečnosti lze ovšem pozorovat i v současné době. Společnost Člověk v tísní např. vyhlašovala komiksovou soutěž pro žáky základních a středních škol s názvem *Bohouš a Dáša mění svět*. Tématem roku 2013 bylo občanství, soutěžní příspěvky se hojně věnovaly např. volbám. Celý projekt Respekt nebolí je součástí výukového programu Varianty Člověka v tísní a byl doprovázen výukovým materiálem. Srov. Respekt nebolí [online]. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <http://www.respektneboli.eu>

totožně se vyjadřuje i Marie Kudeříková ve svých zlomcích: „Děkuji za noviny — i to je dobré, takový pohled do světového dění a denního tisku. Z mnoha důvodů, a jeden z nich je, že si ostřeji uvědomíš svou nepatrnost v celém tom světovém bolestném procesu. Jsi jen kapička krve v obrovském moři.“¹⁵⁴ Dobře patrný je i motiv neochvějné víry ve vítězství komunismu. Báseň pak končí zvoláním „pro jasné zítřky není marné umírat“, čímž se opět upevňuje obraz mučednictví, které ovšem má smysl.

Dalším textem je krátká próza *Mladé hrdince*, která v podstatě shrnuje ideologické jádro příběhu tak, jak bylo prezentováno v padesátých letech – v textu ze sborníku *Milovali svůj národ* a v metodice k němu. Autorka tedy připomíná dvě důležité události: spor s matkou, když ani na její prosby „nic neslevila ze svých zásad, ani ze svého materialistického světového názoru“.¹⁵⁵ Dále píše o vztahu k Julovi, se kterým se *dovedla* rozejít, „když poznala, jak málo má pevné vůle, jak dovede zradit své přesvědčení ve chvílích nebezpečí“.¹⁵⁶ Nemusíme upozorňovat na silné zabarvení výrazu „zrada“. Ačkoli je Julovi přiznána zásluha na brzkém ideovém vyspění a uvědomělosti Marušky, je nakonec konotován silně negativně. V tomto a i ostatních textech si můžeme všimnout rovněž i výpovědí, které zdůrazňují emocionální dopad *Zlomků života* na své čtenáře: „Když otevíráme její útlou knížku a zadíváme se na fotografii mladého, svěžího děvčete s tmavými vlasy a hlubokýma očima, cítíme lítost, ale i obdiv.“¹⁵⁷ Zajímavá je zmiňovaná lítost, která byla samozřejmě nežádoucí emocií — podobně jsme o hlubokém smutku četli už v recenzi Václava Běhouneka.¹⁵⁸ Nakonec je ale zřejmě důležitější, *jak* se toto emocionální zasažení projeví ve světonázoru mládeže: „Nezemřela sama. Sta statečných mladých děvčat a chlapců položilo životy za to, abychom dnes mohli žít svobodně a šťastně. Tak, jak chtěla a nemohla žít Maruška Kudeříková. Je na nás, abychom jim dokázali, že jejich oběti nebyly marné.“¹⁵⁹ V další básni, tentokrát s názvem *Marušce Kudeříkové*, se pak přesouvá důraz na mládí v kontrastu smrti položené ne nadarmo, ne marně, ale pro lepší zítřky: „Na chvíli neváhalas vlastní život dát, / aby zas v máji zvonil v lukách dětský smích, / aby už

¹⁵³ Tamtéž, s. 5. (Báseň bez názvu.)

¹⁵⁴ KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 62.

¹⁵⁵ Tobě, žes chtěla žít: Sborník prací a il. žáků SVVŠ v Hodoníně věnovaný památce Marie Kudeříkové. Hodonín: Šk. s[kupina] ČSM stř. všeobec. vzdělávací školy, 1961, s. 6. (Mladé hrdince.)

¹⁵⁶ Tamtéž.

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ BĚHOUNEK, Václav. *Zápisky mrtvé hrdinky*. *Práce*. 1961, roč. 17., č. 176 (23. 7.), s. 5.

¹⁵⁹ Tobě, žes chtěla žít: Sborník prací a il. žáků SVVŠ v Hodoníně věnovaný památce Marie Kudeříkové. Hodonín: Šk. s[kupina] ČSM stř. všeobec. vzdělávací školy, 1961, s. 7. (Mladé hrdince.)

soudruzi víc nemusili umírat / a vyschly slzy v očích matek bolestných. // Těžko se loučí, když máš dvaadvacet let, / [...] / však před Tebou již zářil jasný zítřků svět / a pro ten zemřelas se srdcem horoucím.“¹⁶⁰ Stejné téma zaznívá i v básni *Úsměv komunistky*, kde se navíc přidává nám již známý motiv úsměvu a také obraz hrdinské smrti, která se rovněž s úsměvem přijímá: „S úsměvem žitím šlas jak hrdinové, / co nebáli se být se za svou víru / v krásnější zítřek, zítřek v míru, / za lepší život společnosti nové. / I na smrt jsi šla s úsměvem. / A úsměvem tím jsi nás zavázala. / Ve světě, za který jsi krev svou dala, / my chceme žít i tvým životem.“¹⁶¹ Všimněme si, že autoři ve velké míře inklinují k vlastnímu oslovení hrdinky, tedy pro ně není pouze tématem k literárnímu zpracování, ale postavou, ke které se přímo obrací.¹⁶²

Z hlediska konstituce mýtu je pak jedním z nejplnějších textů próza *Umřela, abychom my mohli žít*. Ta začíná podobně jako črta v MSN popisem obrázku Kudeříkové, posléze je hrdinka explicitně a návodně rámována i ideologicky: „Tak tedy vypadala dívka, která milovala život, člověka a svobodu a která dovedla zemřít pro náš radostný dnešek a pro vítězství komunismu! Tak tedy vypadala mladá komunistka, jejíž kniha mne tak hluboce vzrušuje.“¹⁶³ Dále se objevuje výčet známých motivů — hrdinská smrt („I ve smrti je za své chování odpovědná straně a soudruhům.“),¹⁶⁴ boj proti fašistům i ve zdech vězení, láskyplný vztah k lidem, pevné přesvědčení — autorka k převyprávění Mariina života využívá dosavadní reprezentující obrazy, které ovšem nemají žádnou evidenci, a podává je jako fakta: „Až do posledního úderu svého mladého srdce věří, že boj, do kterého se vřadila, vítězně skončí. Věří, že i ona svým životem vykupuje štěstí a svobodu svému národu.“¹⁶⁵ Pomalu se ustavuje i výsadní pozice posledního dopisu: „Snad nejplněji odráží celou její osobnost poslední dopis

¹⁶⁰ Tamtéž, s. 8. (Báseň Marušce Kudeříkové.)

¹⁶¹ Tamtéž, s. 14. (Báseň *Úsměv komunistky*.)

¹⁶² Pozoruhodná je v tomto ohledu jedna z pozdějších básní *Vím, co bys řekla*, která ovšem přináší již k jinému okruhu textů o Marii Kudeříkové, když ji zobrazuje skutečně ‚revolučně‘ a ‚životně‘ — měla by tedy např. rozbít okno, vyplazovat jazyk, být mladá, ale „oni“ by „tomu nevěřili, / protože o tom / na jedenatřicáté stránce / jakési staré ošoupané učebnice / napsáno není. // Soudruzi, podívejte se na nás / konečně jednou pořádně! / Vím, že bys to řekla, / ale nejsi...“

Cit. z: TITZOVÁ, Věra, ed. *Zlomky života: Beseda o knize M. Kudeříkové: Metodický text na pomoc Kroužkům přátel literatury SSM*. Brno: Knihovna Jiřího Mahena, 1973, s. IV. Jejím tématem je tedy rozdíl mezi vyučovanou, kanonizovanou verzí jejího života a životem vlastním, resp. takovým, jaký jí připisují žáci, kteří se o ní učí. Oproti žákovským příspěvkům, které zde citujeme, tedy pozorujeme značný posun. Doplnme ovšem, že tato báseň byla básní vítěznou, byl podle ní pojmenován jeden sborník SMK a objevila se i později právě v metodickém textu 70. let. Pokud teda mohla nést nějaký subverzivní potenciál, byl velmi rychle vstřebán a pohlcen institucí.

¹⁶³ Tamtéž, s. 9. (*Umřela, abychom my mohli žít*.)

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 10.

¹⁶⁵ Tamtéž, s. 11.

domů.“ Tento dopis bývá často interpretován jako logická výslednice jejího života, ryzí dokument, který přesně a čistě zrcadlí její osobnost. Jako takové se později různé jeho části stanou téměř povinnou složkou novinových článků o Marii Kudeříkové. Silně se tato tendence projeví zejména v 70. letech.

Ilustrace doplňující sborník *Tobě, žes chtěla žít* je sice produktem počátku 60. let, svým kódováním ovšem přináležejí spíše letům padesátým: mladá rozesmátá rodina v industriálním prostoru továrny a dolu silně odkazují k poválečnému budovatelskému, atributem jara jsou květy v ruce mladého muže.

Posledním textem, kterému věnujeme pozornost, je úvaha Nad „Zlomky života“. Autorka popisuje, jak na ni kniha působila — v tomto líčení se zřetelně ozývá interpretační rámec padesátých let: zařazuje „správně“ knihu do okruhu literatury, který stejným způsobem předpisovala i pravidla Fučíkova odznaku. Připojuje se i reprezentace žádoucí čtenářské reakce — bázeň, rozrušení, silné emocionální zasažení textem a neochvějná víra: „Brala jsem ji s rozechvěním do ruky, tak jako Fučíkovu Reportáž či Fadějovovu Mladou gardu. Je jim oběma [nečitelné] podobná, a přece je jiná. Varuje tě, plní smutkem nad ztraceným nadaným mladým životem, ale věříš spolu

s autorkou, že po cestě, na které ona padla, my dojdeme k cíli.¹⁶⁶ A stejně jako v názvu předchozího textu *Umřela, abychom my mohli žít*, i zde se utvrzujeme v tom, že její smrt nebyla marná, nýbrž předznamenala novou společnost, která musí dbát odkazu padlých hrdinů: „Víš, že musí zemřít. Je jí líto života, má, jak sama říká, ‚sílů žít‘, ale věří, že její oběť pomůže ostatním, kteří přežijí, v budování krásného zítřka, o kterém sama tolik snila.“¹⁶⁷ Dále: „Prostá kniha, prostý život, ale kolik hrdinství a statečnosti, kolik lásky k bližnímu, lásky k životu, ke straně! A kolik zamyšlení pro nás mladé, kteří jsme hrůzy věznic a války nepoznali...“¹⁶⁸

Než tento sborník opustíme, věnujme pozornost ostatním básním, které oddíl o Marušce Kudeřikové doplňují a dotvářejí nám také představu o dobově aktuální tematice. Najdeme dvě protináboženské básně, které v mnohém zohledňují poznámky Kudeřikové i výklady jejích interpretů — náboženství, které znamená překážku nastolení sociální spravedlnosti a které omlouvá nepravosti a dodává jim řád. „A Bůh? Ten jenom pánům sloužil, / aby vždy z plné číše mohli pít. // Že dnes bys měniti svět měl? / Jen dále bez odporu poslouvej! / Ta pravda v zákoně už psána, / že vrchnost od Boha je dána, / a Bůh tak chtěl.“¹⁶⁹ Vedle tohoto obecného zaměření se objevují i aktualizace upomínající na válečné útrapy. Bůh tak mimo jiné chtěl i smrt mladých, vojáků a dětí. V další podobně lazené básni se ukazuje nezdravě izolovaný mnich, který pouze netečně přihlíží událostem (vyhlášení války, smrt člověka) a bez projevu odporu či účasti je zapisuje: „Pána ctíti, boha milovati. / [...] / Pak znovu píše, píše píše.“¹⁷⁰ Projevují se tak zřejmě mj. i ozvuky Mariiných úvah nad náboženstvím: „Bůh stál za starými řády světa, ano, i Kristův Bůh, a přikazoval: ‚Poslušen budeš...‘ ‚Co je královo, králi...‘ atd. Proto komunismus rozbil jeho oltář a nikdy nepostaví nový.“¹⁷¹ Dalšími náměty jsou pak již výše zmiňované cesty do vesmíru, rasismus a projevy solidarity s oběťmi tohoto útlaku („Žil člověk, ale nebyl bílý. / Žil..... vlastně nežil, živořil. [...] a ještě dnes tak mnozí lidé žijí!“¹⁷²). Objevují se i obecná témata lidstva a jeho pokroku a směřování: „Člověk však předhoní i čas / a jednou zanedlouho snad, / kremelských

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 13. (Nad „Zlomky života“.)

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 14.

¹⁶⁸ Tamtéž, s. 14.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 16. (Báseň Bůh to chtěl.)

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 25. (Báseň Nad starou knihou.)

¹⁷¹ KUDERŤIKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 47.

¹⁷² Tobě, žes chtěla žít: Sborník prací a il. žáků SVVŠ v Hodoníně věnovaný památce Marie Kudeřikové. Hodonín: Šk. s[kupina] ČSM stř. všeobec. vzdělávací školy, 1961, s. 18. (Báseň Žil člověk, ale nebyl bílý.)

hodin jasný hlas / mu bude rychlost udávat.“¹⁷³ Jinde: „Jdu bílou plání. [...] Jdu vstříc zemi, kde lidé neznají než slunce.“¹⁷⁴

Také ve Strážnici vydala školní skupina Československého svazu mládeže sborník *Žeň 1961-62*,¹⁷⁵ shromažďující práce žáků střední a základní školy z let 1961-62 a navazující na předválečné sborníky školy. V úvodu je přetištěn příspěvek Marie Kudeřikové *Vánoční nálada*, který byl publikován ve školním almanachu *Žeň 1938/39*. Co se týče samotných žákovských prací, převažují zejména básně s mírovou tematikou, první tři básně jsou věnované památce Kudeřikové. Akcentují se motivy mládí, národa/vlasti, ale i strany a hrdinské smrti. Dále je opět patrné vědomí odkazu, který Kudeřiková zanechala mladé generaci. Vybrané pasáže citujeme, přiblíží čtenáři způsob, jakým se příběh Marie Kudeřikové redukoval do uzavřeného mytického celku:

„Žít a věřit — a znovu — žít a věřit
ta slova jsou nám odkazem;
a ještě jednou žít a věřit
milovat stranu, naši krásnou zem.

Tak jako Maruška chcem žít a věřit
a jako ona chcem milovat
a jako ona chceme nenávidět
a jako ona chceme bojovat.“¹⁷⁶

Ve dvou slokách se rovnou čtyřikrát opakuje heslo „žít a věřit“. Toto heslo je v podstatě jakýmsi verbálním emblémem. Pokud je Fučík vyobrazován s nápisem „Lidé, bděte!“, Marie Kudeřiková by mohla být reprezentována tímto výrokem. Ostatně se často objevuje i v názvech článků, často je zdůrazňován i v metodických textech. Vedle toho pozorujme hodnoty, které text přenáší: mládež, jež je skryta pod kolektivním „my“, je tedy spojována s láskou ke straně a zemi (ne náhodou byl první příběh o Kudeřikové součástí sborníku o *komunistech*, kteří milovali svůj *národ*), příznakové je i následné rozvržení lásky a nenávisti, které kopíruje dobově platná vymezení my x oni, a zdůrazňuje i boj, který je nutno s reprezentanty zla svést.

¹⁷³ Tamtéž, s. 19. (Báseň Čas.)

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 27. (Báseň Quo vadis homo?)

¹⁷⁵ *Žeň 1961-62: Sborník literárních prací žáků SVVŠ a ZDŠ Marie Kudeřikové ve Strážnici. Strážnice: ŠS ČSM při SVVŠ a ZDŠ M. Kudeřikové, 1962.*

¹⁷⁶ Tamtéž, b. Maruška.

„Těž Maruška naše
tudy chodívala,
by ji v komunistku
škola vychovala.

Nebála se smrti
slovem nehradila.
Jako ty chceme býti,
Maruško přemilá!“¹⁷⁷

Další báseň ukazuje na přijetí hrdinky do kolektivu, je to „naše Maruška“, ta, která hrdinsky zemřela a je pro mládež vzorem. Zajímavá je samotná konstrukce básně, která nese název Naše škola — tedy i samotná škola se provazuje s mýtem jako místo iniciace.

„Byla jsi tak mladá
[...]

když bota tvrdá žoldáka zlého
zasáhla srdce národa tvého
[...]

A když přišel ten krutý den,
ne, to nebyl tehdá sen,
když ruka kata ti život vzala,
tys, Maruško, hrdě umírala.“¹⁷⁸

Opět jsou zde dobře patrné signifikantní složky mýtu: mládí, národ, který je ohrožen zlem, hrdinská smrt, kterou se platí za jeho obranu. Zvláštní je i použití nedokonavého tvaru „umírala“, které je jistým ozvláštněním a akt tedy zdůrazňuje. Toto sémantické pnutí je dáno rozporem mezi nedokonavým tvarem implikujícím nějaký časový rozměr a skutečností rychlé popravy stětím.

Básně a jiné texty žakovské produkce ze začátku 60. let tedy odrážejí mýtus tak,

¹⁷⁷ Tamtéž, b. Naše škola.

jak se konstituoval v 50. letech. Příběh je zobrazován v romantickém modu, mladá krásná hrdinka umírá v boji za lepší zítřky, její nesmrtelnost se ovšem manifestuje právě v tomto světě dobra, který pomohla vybojovat, a nesmrtelný je i odkaz, který zanechala dalším generacím. Z textů zaznívají obrovské závazky, které mládež má a cítí, nebo alespoň ví, že tato recepce je žádoucí. Vyjadřují se i emoce, kterými je příběh zasahuje: obdiv, lítost, rozechvění.

2.4. V mnohohlasí vypravěčů

Dalším beletristickým textem, který příběh Kudeříkové zpracovává, je novela Františka Omelky *Maruška*, psaná na přelomu 50. a 60. let. V podobě upravené pro recitační kroužek ČSM v Otrokovicích zazněly části textu už 24. března 1961 ve Strážnici na pietním vzpomínkovém večeru k 40. výročí narozenin národní hrdinky. V roce 1961 vyšly jeho úryvky ve sborníku k 40. výročí založení KSČ *Veliká cesta*,¹⁷⁹ roku 1963 byl kompletní text zařazen do sborníku *Ani ženy...*,¹⁸⁰ dokumentu „utrpení a hrdinství českých a slovenských žen v boji proti fašismu v třicátých a čtyřicátých letech“. Sborník tematizuje osudy žen bojujících ve Španělsku a „v předmnichovské republice za spravedlivější společenský řád“, příslušnic 1. československého armádního sboru v SSSR, bojovnic Slovenského národního povstání a pražského povstání, partyzánek a pomocnic partyzánů nebo vězenkyň v koncentračních táborech — zvláště v Ravensbrücku a Osvětimi. Próza o Marii Kudeříkové¹⁸¹ je zařazena v závěru sborníku, má být dokumentem o domácím odboji a o ženách, které boji za lepší svět obětovaly „to nejcennější, co vůbec člověk obětovat může — mládí se všemi jeho sny, ideály a velkými nadějemi do budoucnosti.“¹⁸² Jak píše v předmluvě Zdeněk Koňák, „[b]ylo by nepochopením domnívat se, že osudy a příběhy těch, o nichž se zde vypráví, byly něčím výjimečným anebo že byly vším. Jsou spíš jako řeka, v níž je už obsažena velikost a rozloha moře, k němuž směřuje.“¹⁸³ Čtenář má tedy tyto konkrétní příběhy vnímat pouze jako zástupné, synekdochické zkratky, demonstrující oběti všech žen, které se „po příkladu dávných tábořských sester postavily na obranu a do boje proti

¹⁷⁸ Tamtéž, b. Vzpomínka.

¹⁷⁹ *Veliká cesta*: [Sborník] k 40. výročí založení KSČ. 1. vyd. Praha: NV, 1960. 221, [5] s. Dokumenty. Edice Svazu protifašistických bojovníků.

¹⁸⁰ *Ani ženy...* 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1963. 383 s., [8] s. obr. příl. Dokumenty. Edice Svazu protifašistických bojovníků; sv. 107.

¹⁸¹ OMELKA, František. *Maruška*. In: *Ani ženy...* Praha: Naše vojsko, 1963, s. 291-383.

¹⁸² KOŇÁK, Zdeněk. Předmluva. In: *Ani ženy...* Praha: Naše vojsko 1963, s. 9.

¹⁸³ Tamtéž, s. 8.

fašistickým zločincům¹⁸⁴ a které přitom obětovaly „všechno v naději, že pomáhají stavět pevné pilíře šťastnějšího zítřku.“¹⁸⁵ I zde tedy konkrétní hrdinky ustupují do pozadí, vyniknout má jednak kvantita, množství takto bojujících žen, jednak velikost jejich cíle.

Omelka oproti textům z 50. let vydatně pracuje s možnostmi narativu, zvláštností je bezesporu rozdělení na tři části s odlišným vypravěčem — postupně se ve vyprávění vystřídá učitel z gymnázia, soudruh z odboje a spoluvězeňkyně z Breslau. Každá ze tří částí je uvozena úryvkem z dopisů Marie Kudeříkové. V předchozích kapitolách jsme poukazovali na časté odkazování na dokumentárnost — dopisy byly *dokumentem* atp. Mýtus se tak snaží odvrátit pozornost od své konstruovanosti, snaží se utvrdit recipienty v tom, že je pouhým zrcadlením reality, její věrnou reprezentací. Rozdělení textu mezi tři vypravěče může dále napomáhat tomuto navozování dojmu dokumentárnosti — střídáním vypravěčů, z nichž každý mohl být očitým svědkem událostí, se zvyšuje zdání objektivity textu. Při pečlivém čtení ovšem uvidíme, že tyto vypravěčské hlasy, které uvozují, uzavírají a prolínají se jednotlivými kapitolami, často mění svou povahu a přicházejí o svou subjektivitu, když začnou popisovat události, jež z vlastní zkušenosti nemohou znát. Často se to týká právě nejvíce myticky exponovaných scén a námětů jako byly vztah s Julou, odbojová činnost, výslechy apod. Tyto výpovědi jsou tedy objektivizované, nepotřebují subjekt, který by je mohl potvrdit a autentizovat. O čistotě těchto reprezentací se nemá pochybovat. V textu se tedy zvláštním způsobem míchají dva způsoby, kterými je čtenář přesvědčován myslet zobrazované události jako pravdivé.

První část zaujímá patnáct stran a je uvozena sentencí „...každý cit, každá myšlenka a událost formovaly nitro“. Jsme na začátku příběhu, v době zrání a dospívání, formování charakteru. Vypravěč-gymnaziální profesor začíná tím, že vyjímá Kudeříkovou ze stovek studentů — jsou mezi nimi takoví, na které vzpomínáte celý život, protože „se hluboce vryli do vaší paměti něčím zcela mimořádným“. Celý text je protkán řadou velmi bohatých a rozvitých charakterizací Marušky — jmenujme pouze některé vlastnosti a atributy potvrzující, nebo vyvracející ustavovanou ikonicitu a emblematicnost. Maruška byla už od dětství svérázná, opravdová a obdivuhodná povaha; její „černé oči se nestačily na všechno vynadávat a rodiče měli co dělat, aby

¹⁸⁴ Srov. tamtéž, s. 7.

zodpověděli její dychtivé otázky“. Na základní škole mívala vzorné úkoly a „dovedla krásně vypravovat“. Ukazuje se tak její výjimečnost, pečlivost, zvědavost a zárodky literárního nadání. Ikonické „těžké tmavé copy“ nosí i na gymnáziu: bohaté černé vlasy splétá do dvou dlouhých copů. „Byla spíše vážná než veselá, často hluboce zamyšlená, druhým však nikdy nepokazila dobrou náladu. Když se zasmála, byl to smích upřímný – cítils, že vychází přímo ze srdce.“¹⁸⁶ Má tedy schopnost sebereflexe, introspekce, je srdečná a upřímná. Dále se poukazuje na pravdomluvnost, obecněji „pravdivost“ — soulad na úrovních myšlení a konání: „Nikdy jsem u ní neviděl — a žádný z profesorů — rozpor mezi slovy a činy. Nikdy nelhala, nikdy nepodváděla.“¹⁸⁷ Maruška si zde stejně jako ve sborníku MSN všechny rychle získá — přispívá k tomu její inteligence a bystrost, také „sympatický zjev“, „vnitřní žár“, schopnost vyjadřovat se přesně, logicky, přesvědčivě.

Vypravěč se dále věnuje vzpomínkám na její třídu, která se vyznačovala mimořádnou společenskou aktivitou — vydali nejprve třídní sborník literárních prvotín, který posléze inspiroval i sborník školní — Žeň. Pořádaly se tzv. optimistické večery, které měly přibližovat kulturu lidem, po Mnichově se jako „spontánní projev nenávisti k těm, kteří nás zradili“¹⁸⁸ organizuje recitační soutěž — povinná je Holanova báseň *Odpověď Francii*, jedná se o „manifestaci české mládeže, manifestaci lásky k vlasti“.¹⁸⁹ Předchází tomu ovšem řada událostí — mj. časté diskuse o světovém dění. Opakuje se obraz, který se v jiném kódování objevil už ve Štukově portrétu *Maruška* z roku 1954. Tam Jula hřímá na třídu teze marxistické filosofie a vyjadřuje se i k napadení Habeše. Maruška se k němu přidává a křičí na třídu slováckým dialektem: „Mně sú takové habešanské děcka milejší než ten váš Musolíní, lidožrút! A nechcu, aby na ně házeli pumy!“¹⁹⁰ V Omelkově textu je její promluva učesanější a spisovná: „A říkejte si, co chcete, je to ničemnost, co dělá Mussolini a jeho fašistická sebranka! Jula má pravdu. Ať žije svobodná Habeš!“¹⁹¹ Promluvu ovšem pronáší přímo z katedry, na kterou vyskočila — „oči jí plály, oba copy se neklidně houpały na hrudi“.

S ohledem na chronologické rozřazení událostí Mariina života mezi jednotlivé vypravěče zbývá rozebrat poslední téma prvního oddílu — rozchod s náboženstvím.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 9.

¹⁸⁶ OMELKA, František. Maruška. In: *Ani ženy...* Praha: Naše vojsko, 1963, s. 296.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 296.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 305.

¹⁸⁹ Srov. tamtéž, s. 305.

¹⁹⁰ ŠTUKA, Ivo. Maruška. *Československý voják*. 1954, r. 3, č. 7, s. 14.

Prvními pochybnostmi se zabývá Maruška sama, všímá si rozporností mezi tím, co církev říká a jak koná, pobuřuje ji církevní nesnášenlivost zachycená v Jirákových románech. „Nenáviděla kněze, kteří mlčky přihlíželi mučení poddaných, hlásající ‚Co je císařovo, dávej císaři‘ a ‚Blahoslavení chudí‘.“¹⁹² K tomu se přidává přátelství se čtenářem marxistické literatury Julou, jemuž se svěřuje a v jejichž rozhovorech krystalizuje Mariin přerod — katolickou víru nahrazuje vírou v komunismus. Pro dívku, která myslí a jedná v přísné jednotě, to ovšem znamená nesmírné duševní napětí — čeká ji faktický odchod z církve a tedy i konflikt s rodinou inscenovaný nově obrazem, kdy Marie odmítne jít s rodinou do kostela. Zatímco v MSN a ve Štukově textu jde pouze o rozpory a hádky obecně a je to matka, která „své argumenty stvrzuje pádnou rukou“ nebo bouchá do stolu, zde se největší konflikt — odmítnutí kostela — dovedený až k explicitně vyjádřenému pohlavku konstruuje mezi Marií a otcem:

„Otec k ní přiskočil a prudce se rozmáchl:

„Okamžitě se oblečeš a půjdeš s námi — nebo — — — !“

Stáli tak proti sobě poprvé v životě. Otec ji nikdy před tím neuhodil.

[...]

„Já nepůjdu, tatíčku,“ opakovala tiše, ale pevně.

Otcova napřažená ruka dopadla. Maruška ani nehlesla.

Teprve když bouchly domovní dveře a ona osaměla, zoufale se rozplakala. Se studem si sahala na svou hořící tvář, s lítostí vzpomínala na vylekané maminciny a Bětuščiny oči a ustrašený Jožinkův pláč. Ale pak zvedla hlavu, napřímila se a řekla si úlevně: „Mám to odbyto.“¹⁹³

Z Marie pak sálá „něco zdravě sebevědomého, klidného, jistého, vyrovnaného“.¹⁹⁴

Druhý oddíl má sedmadvacet stran, vypráví jej soudruh-odbojář a je uvozen citátem: „Není možno úsměvem zabít dravce, ale jedině zbraní.“ Stejně jako v prvním oddílu se nám dostává hutné a detailní charakteristiky, tentokrát z jiného životního období Marušky Kudeřkové. Vypravěč ji poprvé viděl na schůzi krajského vedení komunistického Svazu mladých a zprostředkuje nám své dojmy:

„Když jsem vešel dovnitř, u stolu sedělo již celé vedení. Čtyři mladí

¹⁹¹ OMEJKA, František. Maruška. In: *Ani ženy...* Praha: Naše vojsko, 1963, s. 288-289.

¹⁹² Tamtéž, s. 299.

¹⁹³ Tamtéž, s. 301.

muži, jedna žena. Dívenka. Zřejmě jí nebylo ani dvacet let. Čistá pleť, poněkud pobledlá. Vážný pohled velkých tmavých očí. Dlouhé řasy. Jemné, mírně sevřené rty. Dva dlouhé copy bohatých černých vlasů. Krásný, ušlechtilý zjev.

Co s ní? uvažoval jsem v duchu. Bude toto sympatické stvoření stačit na všechny těžké a drsné úkoly, které stojí před Svazem mladých?¹⁹⁵

Tento první, opatrný dojem — ženství a mládí z odbojáčky rázem dělají „dívenku“, *jemnou a krásnou*, což nejsou právě vlastnosti, které se hodí pro *těžký* a *drsný* boj s nacisty — je ovšem posléze rozptýlen, „balvany pochyb“ se postupně drolí. Tento způsob výstavby textu je z genderového hlediska poměrně zajímavý — hrdinka je zpochybněna, bezprostředně poté se však začíná pozitivně vystavovat její charakter, v závěru druhé části je vypravěč již neochvějně přesvědčen o jeho síle. Stálo by za úvahu, nakolik je kategorie ženství produktivní, je-li zvýznamňována nejen jako konstitutivní složka mýtu, ale provází-li reprezentovanou postavu i ve vztahu k dalším postavám narativu. Příznačný je v tomto také popis hrdinky – víme nyní jakou má pleť, oči, rty a vlasy.

Nicméně čtenář se nemusí obávat — už stisk ruky je srdečný, upřímný, pevný a ukazuje na „přímost a nezáludnost charakteru“. Dále se projevují další pozitivně hodnocené vlastnosti (v kontextu předchozího odstavce se sluší upřesnit — vlastnosti typicky připisované spíše mužům): jistota, rychlost úsudku, bystrost, věcnost, střízlivost. Maruška také sama iniciativně podává několik návrhů: „A byly prosloveny s takovou určitostí a s takovým zaujetím, podmanivě, sugestivně, že se všechny mé obavy rychle rozplývaly.“¹⁹⁶

Vypravěč se o jejích kvalitách nechává přesvědčit vyprávěním o prvním ilegálním aktu — převodu funkcionáře KSČ přes slovenskou hranici. Tato epizoda je zajímavá zejména z hlediska zobrazování německých vojáků a gestapa. Prchající komunist je ubytován ve stejném hostinci jako gestapo — v noci, kdy k převodu dochází, se odtamtud ozývá „hulákání a cinkot sklenic. To řádili gestapáci a vojáci, kteří měli za úkol hlídat tento úsek hranic.“¹⁹⁷ Jsou tedy vykresleni opět poměrně ironicky, podobné reprezentace ještě uvidíme v 70. letech. Tento ironizující, zesměšňující tón pokračuje v líčení dohry nočního převodu:

„Gestapáci dnes zuřili jako posedlí,“ oznamoval [otec] vesele, když

¹⁹⁴ Tamtéž, s. 303.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 308.

¹⁹⁶ Tamtéž, s. 308.

rodina zasedla k večeři. „Brzy po ránu zastavilo před nádražím auto s nějakým velkým zvířetem od gestapa. Slyšel jsem, jak naši gestapáci cvakali podpatky a měli jste slyšet ten kravál! Důstojník jim vynadal idiotů a za chvíli se gestapáci hnali jako posedlí k horám. [...] Utekl jim nějaký Čech. Dnes v noci. Zamluvil si v hospodě nocleh, řádně vyplnil přihlášku — a ráno byl pryč. A byl prý to nějaký význačný funkcionář komunistické strany.“¹⁹⁸

Za zmínku stojí ještě radostné zachvění, které Maruška pocítí v okamžiku, kdy jí uprchlík děkuje a oslovuje ji „soudružko“.

Další Mariiny charakteristiky prostupují část, jež se věnuje líčení odbojové činnosti. Jsou to tedy: prozíravost, rozvaha, odvaha, pohotovost, duchapřítomnost, opět bystrost, celková vyspělost, dodržování pravidel konspirace, nezdolná energie, obětavost nebo síla přesvědčení. Omelkova *Maruška* je pak dalším textem, kde se reprezentuje příhoda na brněnském nádraží: kontrola tašek. V tomto případě je kolorována velmi nezvykle — po úspěšném převedení přes kontrolory musí Maruška čelit namlouvání vojáka:

„Ale ovšem, slečno, s radostí!“ odpověděl s přehnanou zdvořilostí a ochotou, ale i potěšen mladý fašista. „Dovolíte... to jen aby nás lidé od sebe neodtrhli!“ A důvěrně se do Marušky zavěsil.

Vojáci, kteří prováděli kontrolu, zasalutovali, uvolnili jim cestu a jeden z nich řekl: „Bitte!“

Před nádražím důstojník podrobně vysvětloval Marušce cestu do Králova Pole a mermomocí se vtíral, že ji tam doprovodí. Maruščiny oči a dlouhé copy mu zřejmě učarovaly. Maruška mu poděkovala, ale doprovod energicky odmítla.¹⁹⁹

V textu je ovšem pozoruhodná zmínka o paktu Ribbentrop-Molotov, „spojenecké smlouvě“ mezi SSSR a Německem. Píše se o ní: „Mnoho českých lidí bylo touto smlouvou zmateno; nechápali pravou situaci. Jiní využili příležitosti k tomu, aby napadali našeho velkého přítele nejhoršími pomluvami.“²⁰⁰ Z toho dále vyplývá jeden z cílů komunistického odboje — tiskem se měly tyto skutečnosti osvětlovat lidem. Tato „pravá situace“ se bohužel v textu blíže nespecifikuje²⁰¹, nicméně podstatné je, že se

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 309.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 309-310.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 312.

²⁰⁰ Tamtéž.

²⁰¹ Nařčením z nečinnosti během platnosti Paktu se konečně brání už Rudolf Slánský ve zmiňovaném

v textu vůbec objevuje. Jako další cíle odboje se pak vytyčuje „živit v národě odpor proti okupantům“ a „ochromování německého průmyslu a dopravy“.

Líčení Mariiných odbojových akcí se autor věnuje velmi zešíroka, což mu nakonec umožňuje zatím největší rozsah textu. Marie Kudeříková tak např. burcuje spolupracovnice v továrně ve Veverské Bítýšce k akci „Pracuj pomalu“. Je příznačné, že podobně jako v gymnáziu, kdy při komentáři o napadení Habeše vyskočila na katedru, nyní „vyskočila na rám tkalcovského stavu a spustila plamennou protifašistickou řeč“.²⁰² Zdaří se a výroba vážne. Dalším frekventovaným obrazem je epizoda se sabotáží na nákladních vlakových soupravách — Maruščina skupina ničí ložiska. Všechny její skupiny jsou ostatně „stále v akci“: „Uvolňovaly kolejnice, jindy vykolejily nákladní vlak, přestřihávaly dráty elektrického vedení, podřezávaly telefonní sloupy, vyvěšovaly vlastnoručně vyrobené plakáty s výzvou k odboji, roznášely ilegální tisk a letáky.“²⁰³ V továrně ve Veverské Bítýšce se pokusí založit požár, tato akce se však (jako jediná) nezdaří — do plánu zasáhly neočekávatelné skutečnosti, v továrně se hledá náhradní součástka a najde se přitom připravený petrolej.

Vedle pracovního vypětí Marie musí řešit i osobní život. Rozchod s Julou se ovšem posouvá od dřívějších politických rozporů a interpretuje se více jako problém kompatibility dvou individualit. Marie se velmi rychle stává uvědomělou komunistkou, a tak už se nespokojuje s nasloucháním příteli, je kritická k jeho názorům a projevují se tak další, dosud skryté problémy: „Viděla, že Jula propadl ve svém vztahu k ní nezdravým pocitům nadřazenosti. Že své názory — a nebyly vždy správné — pronáší formou příliš kategorickou.“²⁰⁴ Až když se k tomuto připojuje rozpor ve věci ilegality a odboje, vztah se rozpadá.

Poslední akcí, kterou Maruška provede, je sabotáž v brněnské pobožce továrny, kam se nechá přeložit ve snaze zmizet odchodem z Bítýšky ze stopy. V Brně tedy

projevu na VIII. sjezdu KSČ. Brání se poukazy na zatýkání komunistů a rozsudky nad nimi za protinacistickou činnost. Zmiňuje zatčení I. ilegálního ÚV KSČ v únoru 1941, tedy dva měsíce před operací Barbarossa, napadením sovětského svazu Německem a otevřením východní fronty. „A když Ribbentrop v červnu 1941 odůvodňuje zákeřné přepadení Sovětského svazu, tu jako jeden z důvodů výslovně uvádí, že v Československu rozvíjejí čeští komunisté, které nazývá agenty Moskvy, mimořádně horečnou protiněmeckou činnost.“

Slavný boj komunistů za svobodu národa. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 76, s. 4. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

Otázky, které vzbuzují protikladné výpovědi o těchto skutečnostech, by si zasloužily více bádání. Ostatně jako celý komunistický odboj, jehož zkoumání bylo po pádu státního socialismu věnováno jen málo pozornosti.

²⁰² OMELKA, František. Maruška. In: *Ani ženy...* Praha: Naše vojsko, 1963, s. 314.

²⁰³ Tamtéž, s. 316.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 313-314.

přeřeže na všech tkalcovských stavech vlákna a ochromí provoz na delší dobu. Gestapo nenajde žádnou stopu, která by na ni ukazovala, přesto je zanedlouho poté zatčena. Druhý oddíl je v tomto okamžiku ukončen. Vypravěč nás ještě ujišťuje o důvěře, kterou k Marušce všichni pociťovali. Věděli, že nepromluví.

Tímto jsme se pokusili zachytit hlavní rozšíření příběhu, zůstávají další již známé scény, např. výprava matky za dcerou do Brna a jiné epizody, které už známe z předchozích reprezentací.

Ve třetí části je vypravěčkou spoluvězeňkyně z Brna a z Breslau. Na čtyřiaadvaceti stranách je vlastní vyprávění, dalších jednatřicet stran obsahuje úryvky z dopisů Marušky. Připomeňme, že text patrně vznikl již koncem 50. let, tedy před prvním oficiálním vydáním *Zlomků života*. Patrně chtěl tedy autor zařazením těchto úryvků do textu přiblížit čtenáři i výpovědi samotné Kudeříkové. Mottem třetí části je citace z posledního dopisu: „Celý můj život byl krásný. Vroucí, věřící, bojující a vítězí.“

Vypravěčka nám přibližuje okolnosti Mariina zatčení, které nesouviselo se sabotáží v brněnské továrně:

„Člen její trojky, který byl zatčen koncem října nebo začátkem listopadu — to si už přesně nepamatuji — byl při výsleších nelidsky mučen: Byl to statečný chlapec a odolával celou řadu týdnů. Nakonec to nevydržel a promluvil. Prozradil i Marušku.

Řekla jsem ‚prozradil‘. Ráda bych to opravila. Cítím v tom slově základní význam — zrada. A zde nešlo o zradu. Naprosto ne. Byla to jen slabost. Snad přílišný pud sebezáchovy, snad slabší nervy, snad nedostatek ideového přesvědčení — těžko říci.“²⁰⁵

To je naprosto odlišné od dosavadního způsobu (ne)zobrazování komunistů, kteří promluví. V řadě textů je patrná jistá mezera, která nám zamlčuje okolnosti zatčení hrdinů. Pokud se ovšem taková postava objevila, byla kódována výrazně negativně – jedná se o zrádce, který je ex post vyloučen z komunistických řad – není jich hoden. Přestože však tento spolupracovník mluvil, nejedná se o zradu, pouze o slabost, kvůli níž nedokázal zvládnout „nelidské mučení“ – i ono mučení je zde současně popsáno jako nesmírné, vymykající se lidské zkušenosti, a proto i ona „slabost“, pro niž mu

²⁰⁵ Tamtéž, s. 330-331.

podlehne, je zjemněna.²⁰⁶ Otázkou je, kdy a z jakého důvodu k tomuto zjemnění dochází. Jistou roli možná — alespoň na rovině mýtu Marie Kudeřkové — hrají samotné její zápisky. V nich se ke spolupracovníkům, kteří promluvili vyjadřuje absolutně bez negativního hodnocení, odpouští jim, dokonce o odpuštění pro ně prosí i svou matku, která vůči nim nemá cítit trpkost.

Líčení výslechů je velmi sugestivní, hůl komisaře Dorsche „rozbila už tolik obličejů a způsobila tolik těžkých vnitřních zranění“, funguje tedy jako index toho, čím Maruška bude muset projít, nepromluví-li. A čtenář ví, že nepromluví. První úder přichází již po první otázce: „Jsi komunistka?“ „Jsem.“²⁰⁷ Navzdory všemu, čím se jí snaží zlomit, a jak nás informuje vypravěč, co způsobilo alespoň zakolísání u dospělých mužů, Maruška „hrdě, pevně a odhodlaně“ mlčí. Namísto toho se snaží odrazit hlavní útoky — aktualizuje se opět výpověď „Víte-li už všechno, tak proč se ještě ptáte?“²⁰⁸

Obraz snažení vyšetřovatelů o Maruščinu výpověď je rozšířen o pokus využít její matky, která do Brna přijede s přáním vidět dceru. Má ji přemluvit ke spolupráci — když to udělá budou moci obě odejít. Matka kývne, jde vazebními chodbami — „[v] duši jí rozkvetlo jaro“.²⁰⁹ Uvědomí si ale, co se od ní žádá, a přestane spolupracovat.²¹⁰ Dorsch je zhroucený, ještě se mu něco podobného nestalo. Tato poznámka je podstatná — ačkoli v předmluvě sborníku se píše, že by bylo chybou chápat hrdinky jako výjimečné postavy — takováto vyjádření právě na výjimečnost poukazují. Zatímco se tedy text jinde drží kontur rozvržených interpretacemi padesátých let, jinde se zdá překračovat tyto úzce vymezené hranice a nedodrhuje modus, který má vypovídat o *typu*, nikoli o individuální osobnosti. Konstruování výjimečné individuality

²⁰⁶ Chtěli bychom na tomto místě poukázat na pouze patnáct let staré události popisované ve dvou člancích moravské Rovnosti. Ty informují ve velmi vypjatém tónu o lidovém soudu s „konfidentem Babákem“, „zrádce mládeže“: „Vladislav Babák, úředník z Brna, narozený roku 1921, jeden z těch, kteří se zúčastnili ilegální činnosti, jakmile však se dostali do nejmenšího spojení s gestapem, stali se horlivými konfidenty a zrádci svých vlastních kamarádů a spolupracovníků.“ Babák byl podle druhého článku odsouzen k 15 letům těžkého žaláře.

Srov. Konfident Babák drze zapírá: Zrádce mládeže před lidovým soudem. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 263, s. 3.

Konfident Babák odsouzen k 15 letům těžkého žaláře. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 264, s. 5.

Obojí dostupné na: kramerius.mzk.cz

²⁰⁷ OMELKA, František. Maruška. In: *Ani ženy...* Praha: Naše vojsko, 1963, s. 331.

²⁰⁸ Tamtéž, s. 332.

²⁰⁹ Tamtéž, s. 334.

²¹⁰ „Uvidí Marušku! A možná si ji i rovnou odvede domů. Jen co řekne těch několik jmen — Několik jmen — — — ?

Co je to — několik jmen? Čí jsou ta jména? [...] Alarmují národ do boje. Jména těch, kteří v této chvíli bojují za svobodu. Za jedním se skrývá děvče právě tak mladé a nadšené jako Maruška, za druhým chlapec jako jedle, smělý, statečný, obětavý. Několik jmen...“

Tamtéž, s. 334-335.

(mj. právě výpověďmi „Ne, to se mu ještě nestalo!“), jak vidíme, odporuje dříve žádoucímu a závaznému způsobu reprezentace, který říká naopak: „A takto se chovali všichni hrdinní komunisté“.

Jinde se však využívají totožné mechanismy. Při převozu do Prahy se Maruška ocitne před rodným domkem Karla Havlíčka Borovského. Následuje pozoruhodná pasáž, kterou celou citujeme:

„Sto let... Zanedlouho tomu bude sto let, co tě ubili...“

A přece žiješ a burcuješ statečná srdce. Pod tvým praporem jdou nové a nové šiky vstříc cíli jedinému: svobodě národa...“

Jak nadšeně jsme recitovali tvé hrdé, bojovné a výsměšné verše! Jak hluboko ses nám vryl do srdcí svou nesmlouvavou odpovědí, když tě lákali a když ti hrozili!

Přislibujte si mně,
vyhrožujte si mně
— přece zrádcem nebudu!

Díváš se na nás zpytavým pohledem? Chvějí se v něm snad obavy, co a jak my, nová generace, pod novým a ještě těžším jařmem? Ne, neboj se, národní hrdino — ani my nebudem zrádci!“²¹¹

Na tomto místě můžeme pozorovat zvláštní identifikační hierarchii, která je předkládaná čtenáři. Hrdinka se identifikuje s Havlíčkem Borovským, čtenář se má identifikovat s hrdinkou. V tomto smyslu mluví text naprosto univerzálním jazykem platným pro každou ze tří úrovní. A stejný mechanismus najdeme už v jednom z textů sborníku *Milovali svůj národ*: „[U]kázali mu místo na silnici, kde všude leželi zastřelení havíři: ‚Nezapomeň, Miloši, dali své životy i za nás, abychom lépe žili než oni. A na nás je, abychom jejich boj dobojovali.“²¹² S mrtvými z havířské demonstrace z roku 1894 se identifikuje malý Miloš Sýkora, čtenáři sborníku se mají identifikovat se Sýkorou-hrdinou a pokračovat v jeho boji na poli výstavby socialismu.

Pozorujeme už ovšem ale i jistá ‚zpřesnění‘ předchozích reprezentací. Oproti Štukově textu, který Maruščin převoz do Prahy kontaminuje obrazem fučíkovského ‚pokoušení‘ v jarních kulisách, Omelka mluví o zasněžené krajině mlhavého

²¹¹ Tamtéž, s. 336-337.

²¹² *Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954, s. 33.

prosincového dne. Jinde se dovysvětlují možnosti tajné korespondence ve věznici — Vítězka má jako vyučená švadlena dobré vztahy s dozorkyněmi, kterým upravuje šaty. Text nezobrazuje všechny Němce jako špatné, čímž se rovněž odlišuje od dokumentů padesátých let — v nich sice místy někdo projevil soucit, lítost, účast, bylo to ale zdůvodňováno spíše Maruščiným zvláštním zjevem. Vyjmenujeme-li ‚dobré Němce‘ Omelkova textu, je tu mladý gestapák, který ji eskortuje do Prahy a jemuž Maruška imponuje svou hrdostí a statečností, dále překladatel — ‚jeden z těch Němců, kteří s nacismem nesouhlasili‘, jenž umožní nepovolenou návštěvu rodičů v Breslau a konečně dozorkyně Erna Grosserová, která vynáší Maruščiny lístky.

Stejně jako jinde se objevují kanonické motivy příběhu: vynesení rozsudku a vojáci, kteří následně nechají rodinu proti předpisům rozmlouvat; poslední dramatické vyjednávání mezi matkou a dcerou o náboženství; také ideové rozpory s Julinkou, které se ovšem Marie snaží eliminovat a zbytečně nenarušovat pohodu na cele. Také zde se cela smrti proměňuje v celu života: ‚Cela smrti? Pro Marušku to byla cela myšlení. Cela života.‘²¹³; ‚‚Cela smrti‘ patrně nikdy předtím ani potom neslyšela tolik veselých písniček, neviděla tolik žertovných výstupů a nežasla nad tolika dovádivými kuchařskými rozhovory, jimiž si obě děvčata dovedla okořenit bídu a jednotvárnost vězeňské stravy.‘²¹⁴ A také sem doznívají vítězné výbuchy Stalingradu. Vyprávění je nyní přerušeno, aby si čtenář mohl přečíst úryvky Maruščiných textů. Obnovuje se znovu až na konci, kdy je třeba uvést scénu popravy. Co se týče jejího zobrazení, text je poměrně jemný. Ani Omelka se nevyhne explicitně připomenuté sekyře,²¹⁵ zobrazování ale končí, když Maruška píše poslední dopis. Ten je následně taktéž přetištěn. V samotném závěru se pak pouze zmíní, ‚že se Maruška do poslední chvíle usmívala.‘²¹⁶ Úplným závěrem pak zaznívá další identifikační figura: ‚Byla nám vzorem a každá z nás si před soudem říkala: ‚Být statečná a stát rovně jako Maruška!‘²¹⁷

²¹³ OMELKA, František. Maruška. In: *Ani ženy...* Praha: Naše vojsko, 1963, s. 346.

²¹⁴ Tamtéž, s. 350-351.

²¹⁵ Odvezli ji na Kletschkaustrasse. Do té protivné červené čtyřposchod'ové budovy s mnoha sty cel, z níž vlál obrovský hákový kříž. Do té nestvůrné pevnosti, kde fašisté sekyrami umrtvovali touhu po svobodě.

²¹⁶ Tamtéž, s. 383.

²¹⁷ Tamtéž, s. 383.

2.5. „Jen jarní noc jí přišla na pohřeb“

V roce 1963 vychází také básnické zpracování Mariina příběhu, *Šestý den jara*²¹⁸ Jiřího Havla. Vedle titulní strany se nachází další indicie, která má pomoci rozšifrovat význam názvu. Stránku pokrývá kresba na červeném pozadí, kresba dívky, která sklání hlavu, odhaluje svou šíji, dlouhé černé vlasy visí k zemi. Název odkazuje na den popravy Marie Kudeříkové, přičemž je znovu využito kontrastu s jarem. Správná interpretace je definitivně zajištěna úvodní sentencí „Dne 26. března roku 1943 byla ve Vratislavi za ilegální činnost popravena Marie Kudeříková ve věku dvaceti dvou let.“²¹⁹ Omezuje se na prostá data, kdy, kde a proč Marie Kudeříková zemřela, „navíc“ doplňuje pouze údaj o věku, který samozřejmě funguje jako akcentace mládí a do textu vnáší celý rozsáhlý motivický okruh. Žádný ze zatím použitých motivů pro nás nakonec není ničím novým.

Mariin osud je hned po věcném úvodu anticipován i básnicky:

„Šla před námi a nesměla se vracet.

Statečná. Věrná. Prostá jako chléb.

Bylo jí tenkrát dvaadvacet -

jen jarní noc jí přišla na pohřeb.

Tak zneužili zákon zemské tíže.

Byl křehký březen. Šestý jarní den.

Ne, řeky neuhasí její žízeň!

Neplatí křížek v drsném výčtu jmen!²²⁰

Vstupní charakteristika Marie Kudeříkové pak jmenuje tři vlastnosti, které nejsou přísně ideologizované ve smyslu reprezentací 50. let. Pouze „věrnost“ implikuje otázku „Čemu?“ — nicméně autor toto nijak nespecifikuje, atribut se objevuje „bez přívlastků“. Samostatně stojící pojmy „statečnost“ a „věrnost“ pak odkazují na „hrdinství“ v širokém slova smyslu. Ve druhé strofě se také přidružuje motiv „touhy“ („řeky neuhasí její žízeň“) a „nesmrtelnosti“ („neplatí křížek v drsném výčtu jmen“). Ani tyto atributy však nejsou žádným způsobem konkretizovány. V následující básni se pak motiv druhého života posiluje, objevuje se také propojení s kolektivem, neurčitým „my“, dále opět kontrastní použití motivů smrti a života, resp. znovuzrození, hrdinské

²¹⁸ HAVEL, Jiří. *Šestý den jara*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1963. 48 s. Cesty; sv. 50.

²¹⁹ Tamtéž, s. 8.

²²⁰ Tamtéž, s. 9.

nesmrtelnosti a odkazu, který otevřel „čistou stránku století“ a v této nové společnosti je stále platný, živý:

„Marie,
my víme, z jaké vzácné slitiny
je tvoje vlákno, spjaté s naší sítí,
že povýšilo pohřeb na křtiny
a po zhasnutí dlouhá léta svítí.“²²¹

Další básně berou Marušku jako téma, nebo adresáta a vypovídají mj. o lásce a hrdosti rodičů, tyto obrazy jsou ovšem postaveny vedle odkazů na válkou mučené a vražděné, Lidice, Oradour, francouzskou vesnici smutně proslulou německým masakrem, zastřelením mužů a upálením žen a dětí v místním kostele. Evropa je zmítaná válkou: „Evropou / plují mračna sazí / a roznášejí po vánku / smuteční parte. / Ze všech mrazí / žár pecí Birkenau a Majdanků.“²²²

Pozoruhodné je však jisté sjednocení v mateřském citu, které překonává, resp. maže rozdíl mezi těmi, jež válku vedou a jež jí trpí (alternativně i mezi vítězi a poraženými), a které se vyjevuje v básni o soudním procesu. Účastní se ho i německé ženy: „hojí se odplatou / za mrtvé muže a syny, / přikryté navždy hlínou Ukrajiny. // Soudní síň za ně pomstu hřímá, / z ledových očí čiší zima.“²²³ V závěru soudního výjevu se však něco proměňuje: „Německé ženy slyší českou matku, / blíží se zvolna k ní. / Stydlivě hladí cípek šátku — / v prstech jim taje sněh...“²²⁴ Přestává se rozlišovat podle národnosti jako hlavního klíče k charakteru zúčastněných a rozhodujícím činitelem je nyní cit, mateřský cit, přeneseně univerzální lidská zkušenost, hodnoty spojující matky, ženy a konečně všechny lidi nezávisle na národu, etniku či rase. Oproti národně vypjatým reprezentacím 50. let je to radikální posun.

V cyklu se jako předtext některých básní užívají útržky z Mariiných zápisků: tak se objevuje i část dopisu, v němž se Marie zaobírá svými vztahy a píše: „Vždycky se mi zdálo, že M. se snaží zabránit sblížení. Až po revoluci, říkával.“²²⁵ Iniciála M. se v následující básni obratně rozrůstá do M. K. — poměrně často se volně a různým způsobem propojují osudy Miloše Krásného, Karla Mazoura a Marie Kudeříkové: v Omelkově próze jsou Kudeříková a Mazour členy brněnského vedení, Miloš Krásný

²²¹ Tamtéž, s. 10.

²²² Tamtéž, s. 28.

²²³ Tamtéž, s. 16.

²²⁴ Tamtéž, s. 18.

²²⁵ Tamtéž, s. 31.

organizaci spojuje s ÚV KSČ. Zde se ale nově konstruuje obraz citového vzplanutí ke Krásnému.²²⁶ Různé reprezentace těchto událostí uvidíme později i na jiných místech. Mohlo by se zdát, že jejich různorodost odporuje požadavkům mýtu — nevnášet přílišnými rozšířeními pochybnosti o „pravdivém zrcadlení“ skutečnosti. V tomto případě se ovšem jako produktivnější jeví různé hrdiny provázat, mýtus se tak stává celistvějším. Nově vnesený motiv lásky mezi odbojáři lze také chápat jako jev navazující na výše probranou normu lásky 50. let, v interpretacích je však rovněž nutné zohlednit celkové ‚klima‘ větší části 60. let, tj. důraz na jednotlivce — i Marie Kudeříková, tak jako všichni ostatní dříve i dnes, vedle hrdinských skutků řeší i své city. Jiří Havel rozvíjení této linie věnuje zatím největší prostor:

„Vím, tys mně řekl, že jsem žena,
vím, tys mne učil, jak mám žít.
Byla jsem tenkrát nezkušená
a přála jsem si nezhasit
žádné z těch fluidujících světél,
která jsi ve mně rozsvítil.
Tys k nim však nikdy nedoletěl,
tys jinak mluvil, jinak žil.“²²⁷

Takto se zobrazuje vztah Marie a July. V kontrastu k první lásce a jejímu zklamání, které se, jak patrně, rámuje rozporem mezi přesvědčením a jednáním milého, se objevuje „sen, který neožil“ představovaný Milošem Krásným. Ten má po válce vědět, že Marie nezdala. Jaryna, které je vzkaz-báseň adresována, mu pak má „zaspívat místo ní“. Zajímavá je pak i následující báseň, kde je lyrickým subjektem právě Krásný. Ta je uvozená explicitním „Už nezaspívá. Já jsem popravený“.²²⁸ A dále mluví o komunistickém odboji, který byl správný — jako trest, který následuje zločin, a nevyhnutelný jako kroky žíznivého k prameni. Je metaforicky líčen jako hora zvedající se z podzemí, hora která „dýchá, krvácí a sténá“, panuje v ní ovšem jaro. Ta

²²⁶ Ve Zlomcích života se iniciály M. K. také objevují, nesou ale spíše atributy Mazoura, píše se, že dotyčný skočil pod vlak. Srov. KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 98. Je zvláštní, že Marie zde o tomto „chlapeci“ píše dívkám odpovědí na otázku a uzavírá „Kdo je to? Odkud? Z mládeže?“ Jednalo-li by se ale skutečně o Mazoura, neměla by ho Kudeříková jako jedna z vedoucích postav komunistické mládeže na brněnsku znát? Je to zřejmě další z otázek, na kterou je nyní těžké hledat odpovědi.

²²⁷ Tamtéž, s. 32.

²²⁸ Tamtéž, s. 34.

později „půjde městy, dědinami, / my navždy v ní a ona v nás a s námi.“²²⁹ Jsou zde patrné motivy neochvějně komunistické víry ve vítězství, východisko historického materialismu, zajímavá je zmínka o druhém životě — přitom obraz hrdinů, kteří s ním počítají nebo reflektují svůj věčný život ve straně, není příliš obvyklý.

Přejděme k poslednímu celku — reprezentacím smrti a s nimi související expresivitě. Ta se společně s anticipacemi smrti prolíná celým cyklem, např. „ten slepý vlak / odváží matku, / která ztratí dceru“²³⁰; nebo: „My zaplatili, oni ještě dluží / za součet čísel vrytých v lidskou kůži, / za všechny hlavy, jimiž vydláždili / začátek cesty napříč světadly.“²³¹ Pokud jsme poukazovali na výraznou práci s expresivitou či doslovností v dřívějších reprezentacích, na explicitní poukazování na gilotinu — sekyru, stětí apod., Havel popravu anticipuje také silně expresivně: „Jak vzácná hvězda první velikosti / bude tvá hlava padat do mlžin.“²³² Zároveň je ale tato expresivita „padající hlavy“ ozvláštněna a zjemněna použitou metaforikou hvězdy padající do mlžin. Autor používá i zkratky, které vnášejí do textu určité napětí, v takovém případě ani nemusí využívat expresivity a naopak mluví v opisech: „Jménem třetí říše... //Opona spadne za sto dní...“²³³ Děje se tak tomu i při samotném aktu poprav, jenž je opsán perifrází „[t]ak zneužili zákon zemské tíže“. Ta se objevuje poprvé už v samém úvodu sbírky a celá tato anticipační strofa je použita i „po popravě“. Zajímavá je opět zkratka, která vnáší značnou dynamiku. „Uléháš klidná“ — oslovuje se Maruška; další strofa začíná zmiňovanou perifrází, která už ovšem vypovídá o katech. Mezi těmito strofami se ‚něco‘ děje — dosavadní adresát textu zmizel a toto ‚přelazení‘ z oslovení Marušky k suchému a značně poetizovanému konstatování o aktu katů posiluje zlověstné vyznění mezery.

Opět se také pracuje s nám již známým kontrastem života a smrti — „[u]léháš klidná, nesmrtelně živá“,²³⁴ akcentuje se i zásadovost spojená s ideovým přesvědčením hrdinky: „Jak žula stojí / mladá bolševička. / Přijímá smrt. / Ne třicet stříbrných!“²³⁵ Báseň pak tematizuje zejména nový svět, za který hrdinka umírá, „sny, v kterých už dýchá spravedlivý věk“.²³⁶

²²⁹ Tamtéž, s. 35.

²³⁰ Tamtéž, s. 11.

²³¹ Tamtéž, s. 35.

²³² Tamtéž, s. 43.

²³³ Tamtéž, s. 18.

²³⁴ Tamtéž, s. 43.

²³⁵ Tamtéž, s. 37.

²³⁶ Tamtéž, s. 38.

Objevují se i obrazy emotivního loučení s rodiči: „Za ruce vedete mě na procházku, / už na tu poslední. / Jdete si k stáru pro nejhlubší vrásku, / já budu ležet v ní.“²³⁷ Využívá se i motivu vlasů, přičemž je zajímavé, že autor respektuje poslední dopis Kudeřikové, kde píše výslovně „vlasy“, a nemodifikuje tento výraz na myticky exponovanější „copy“: „Mamičko moje, / ty mé potěšení, / vlasy ti na památku nechávám. / Nosila jsem v nich / tvoje pohlazení, / tvůj polibek, pěšinku domů, k nám.“²³⁸

Havlova básnická sbírka je v několika ohledech významným příspěvkem do korpusu textů o Marii Kudeřikové. Zajímavým způsobem přepisuje dosavadní mýtus, výrazná je např. soudní část, kde je důležitější soucit, sounáležitost i mezi lidmi různých národů a zneprátelených stran, romantizace vztahu Marie s Milošem Krásným a další. V neposlední řadě, ač některé obrazy k dnešnímu čtenáři promlouvají příliš ideologicky, nese i tento ‚ideologický text‘ působivé obrazy. Ač tedy máme v rukou text, který je dobově příznakový, a vypráví o hrdince své doby v jejích konturách („dýchání spravedlivého věku“ aj.), nutně to nevypovídá o jeho ne-kvalitě.

2.6. Marie včera a dnes

Na podzim 1967 vydává strážnické gymnázium sborník k 70. výročí trvání školy, datum se spojuje i s 390. výročím založení vyššího bratrského školství ve Strážnici roku 1577.²³⁹ Pro naše bádání jsou zajímavé dva příspěvky: Jaromíra Kryslová vzpomíná na Marii Kudeřikovou a otiskuje se také projev Lumíra Kuchaře, absolventa a někdejšího spolužáka Kudeřikové, pronesený k účastníkům VI. ročníku SMK 22. dubna 1967.

Vzájemný vztah těchto textů je velmi příznačný pro celou dekádu 60. let: oba jako by mluvily jiným jazykem. Zatímco Jaromíra Kryslová, která společně s Kudeřikovou prošla Breslau, vzpomíná, doplňuje informace věcnějšího rázu, Lumír Kuchař je interpretem a zabývá se tím, co její příběh znamená pro dnešek. Samozřejmě že i v případě výpovědí Kryslové se může jednat o ošetřování tématu, i s přihlédnutím k možnostem konstrukce mýtu stojí však oba texty kvalitativně zcela jinde.

Kryslová připomíná ilegální činnost Kudeřikové a cituje z dokumentace — „hlášení IV. oddělení“:

²³⁷ Tamtéž, s. 40.

²³⁸ Tamtéž, s. 41.

²³⁹ STŘEDNÍ VŠEOBECNĚ VZDĚLÁVACÍ ŠKOLA MARIE KUDEŘÍKOVÉ. Jubilejní sborník SVVŠ Marie Kudeřikové ve Strážnici a 390. výročí založení vyššího bratrského školství ve Strážnici: 1577-1897-1967. Strážnice: Sdružení rodičů a přátel školy, 1967. 96 s.

„Městské vedení řídila protektorátní příslušnice Marie Kudeříková... Městské vedení rozhodilo v noci na 20. září 1941 letáky v Brně-Líšni a v Letovicích. Letáky obsahovaly výzvu k rolníkům, aby sabotovali dodávky. Kudeříková se nezabývala jen rozšiřováním ilegálního materiálu a vyhotovováním nejméně 1000 kusů takových letáků, nýbrž i propagací sabotážní činnosti v dílnách. V akci ‚Pracuj pomalu‘ měla referát o poškozování strojů a z pověření ústředního vedení připravila vykolejování nákladních vagónů na železničních linkách v protektorátě. Provedení atentátu ztroskotalo pro nedostatek technických prostředků městského vedení.“²⁴⁰

V reprezentacích Kudeříkové je také obecně patrná jistá nedořečenost ve vyobrazování způsobů výsledků. Podle všeho o ničem podobném významně nepsala, protože její poznámky byly určené konkrétním adresátům — vězněným přítelkyním a rodině — které nechtěla rozrušovat. Tato nedourčenost samozřejmě provokuje většinu autorů, kteří k reprezentacím Mariina příběhu přispívali. Kryslová se k tomuto také vyjadřuje a potvrzuje, že o výsledcích Marie nemluvila. „Jen nám bylo divné, že stále postává, přechází a ke spánku se ukládá až po zhasnutí. Dlouho jsme nevěděly, že si ani sednout nemůže.“

Také se objevuje motiv známý už z 50. let: Mariin charakter působí i na dozorkyně. Kryslová vzpomíná na moment, kdy se dozvěděla o rozsudku vynesném nad svou přítelkyní — dozorkyně, která přinesla tajnou zprávu z Mariiny cely taktéž cítila pohnutí: „Na otázku, kterou jsem se bála vyslovit, zašeptala: ‚Trest smrti.‘ Hlas se jí zlomil a vyběhla z cely.“²⁴¹

Srovnejme nyní tyto výpovědi s projevem Lumíra Kuchaře, který zaznívá u příležitosti vyhlášení jednoho z ročníků SMK. Zlomky života označuje jako „poselství krásy a revoluce, vítězné výkřiky nad smrtí, bojové vzkazy“, které ukazují na hrdost Mariina života, jsou „wolkrovským vyznáním domovu, rodičům, přátelům, vojákům revoluce i budovatelům nového státu“, symbol mládí. Jsou prosloveny i výzvy, které tento odkaz konkretizují mladé generaci, přesně říkají, co má tato mládež dělat a jak myslet: „Nejmladší generace, která ve Strážnici soutěží v duchu Maruščiny víry člověka, by si měla každý rok připomínat a znovu předčítat alespoň několik listů z její cely smrti: aby mladý člověk nikdy nezapomínal, jaké to bylo utrpení a jaký to byl

²⁴⁰ Srov. tamtéž, s. 35-36.

Stálo by rozhodně za úsilí celou dokumentaci Kudeříkové dohledat, toto by ovšem značně přesáhlo náš záměr. tj. ohledat mytické — a antimytické — konstrukce o Marii Kudeříkové.

heroismus! Aby mládež dneška lépe pochopila její odkaz a aby si více vážila bohaté současnosti. Pak se vždy budeme vracet k jejímu odkazu správněji, pak v této neohrožené ženě najdeme odpovědi i pro všechny problémy dneška.“²⁴²

Cituje se zde z její maturitní práce, která je interpretována jako počátek jejího „umění psát dopisy mladým přátelům“ — stejně jako u *Zlomků* se totiž jedná o dopis přítelkyni. A právě toto „umění“ ji nakonec zapsalo i mezi vítěze nad smrtí. Nemá se také zapomínat, že Maruška nebyla sama – „její celá generace, nikoli heros, ale všichni strážníci bojovníci povstali proti jhu a filosofii teroru a likvidace.“²⁴³ Konečně i to je smyslem soutěže — mládež šťastného a vítězného věku se má přičinit „o lásku mezi lidmi a mír na této krásné zemi!“²⁴⁴ Kuchařův text tedy mnohem více říká o tom, jak odkaz Kudeříkové chápat a naplňovat jej, než o Marii Kudeříkové samotné. Je mnohem více interpretativní než text Kryslové. Jsme si vědomi, že text určuje i okolnost oficiální akce. Nicméně naší snahou je zde poukázat na paradoxy, které jsou signifikantní pro větší část dekády 60. let — opatrné narušování řádu padesátých let, překračování jeho hranic a rozvolňování vztahu literatury a politiky²⁴⁵ se projevuje tím, že vedle sebe často leží diametrálně odlišné texty. Pokud bychom je posuzovali bez přihlídnutí k roku vydání, mohli bychom na základě znalostí o specifikách dobové řeči některé texty 60. let zařadit do let padesátých, kódujících výrazně emocionálně a využívajících široce emblematických redukcí, teprve ty odlišné bychom následně přiřadili do ‚zlatých šedesátých‘, let vnímaných jako doba uvolnění, která otevírala nové možnosti vyjadřování. Šedesátá léta ovšem možná neznamenaají otevřenost jako totalitu, ale spíše otevřenost jako možnost — jsou fascinující právě tříštěním odlišných diskursů, odlišných strategií a způsobů vypovídání. Přítomny jsou tedy oba diskursy – starší, který využívá již daných, ustavených motivů a strategií, i novější, který se v tomto směru progresivně otevírá novým možnostem a více reflektuje i společenské změny.

Srpen 1968 chápeme jako politickou událost, která se radikálním způsobem vepsala do světa aktuálního i diskursivního, končíme zde tedy první blok, kde se mýtus Marie Kudeříkové pozvolna rozvíjel a kde se mísily různou mírou ideologizované texty

²⁴¹ Tamtéž, s. 37.

²⁴² Tamtéž, s. 46-48.

²⁴³ Tamtéž, s. 48.

²⁴⁴ Tamtéž, s. 48.

²⁴⁵ Vypovídají o něm například velké události literárního světa — III. sjezd Svazu československých spisovatelů nebo kafkovská konference v Liblicích. Na III. sjezdu vystoupili někteří autoři s požadavkem zrušení cenzury, objevili se také rehabilitovaní autoři uvězněni po Únoru. Liblická konference zase předznamenala pokusy interpretovat literární texty jinak než v oficiálně platné linii.

a jejich interpretace. Jako jejich společný rys můžeme označit emocionalitu — tato emocionalita ovšem postupně proměnila své rysy. Vyhrocená a bipolarizovaná 50. léta proti hrdinům-representantům světa dobra stavěla i padouchy — západní kapitalisty, fašisty, buržoazii „předmnichovské republiky“.²⁴⁶ Mýtus se konstitoval jako sevřený prostor pevně provázaných prvků a pozorovali jsme i postupné ošetřování každého detailu „správným“ a žádoucím vřazením mezi prvky ostatní. V tomto prostoru pak všechno odkazovalo ke všemu, celek byl přísně koherentní. Postupem času, proměnou doby i uvolňováním kulturní politiky se začala měnit i mytická řeč. Vazby se mírně rozvolňovaly, do příběhu mohly vstupovat i nové, dosud nezařazené epizody. Čistě politické rámování ustoupilo a začal se objevovat příběh lidštější, komplexnější, některé postavy získaly nové motivace svých činů — německé matky litovaly matku českou a projevovaly soucit, Marie neukončila svůj první vztah z politických důvodů — ani kvůli rozporům mezi slovy a činy, ani kvůli přesvědčování k zanechání odboje — ale kvůli hlubším problémům na úrovni osobnosti – žárlivosti a majetnictví ze strany přítele. Přestože tedy 60. léta nemůžeme chápat jako jednotně proměněný, homogenní diskurs, nepochybně se i jejich atmosféra vepsala do mytické řeči. Mýtus se začal proměňovat a přizpůsobovat se novým okolnostem a novým akcentacím své doby.

²⁴⁶ I tento termín je příznakový, jak nás upozorňuje Stanislav Holubec. Do hodnocení tohoto období se vepisuje mnichovská událost — tedy období, které takto skončilo, nemohlo být samo o sobě dobré. Srov. HOLUBEC, Stanislav. *Ještě nejsme za vodou: obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2015, s. 39.

3. V NORMALIZACI

„Pohovory běží. Čas běží, život běží, všechno zkrátka běží. [...] Chceme-li totiž mít stranu takovou, o které nejen snil, ale které dal revoluční základy její zakladatel v prvním státě dělníků a rolníků na světě V. I. Lenin, není jiné cesty než jít a znovu jít. Nekompromisně a někdy i tvrdě.“²⁴⁷

Proces očisty KSČ započatý v roce 1970 byl prvním krokem k normalizované společnosti. Ideologický rámec normalizace se vyjednával od roku 1969, v prosinci 1970 byl pak oficiálně ustaven textem *Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ*, kterým KSČ občanům předložila konečně vyjednanou interpretaci Pražského jara. Tato interpretace se stala normativní, vyučovala a zkoušela se ve školách a text *Poučení* docházel mnoha modifikací, byl vydáván v různých verzích pro různé cílové skupiny a jeho jazyk se pomalu vepisoval do společnosti. Jak nás upozorňuje Kamil Činátl, byl násilnou formou, která vyžadovala podřízení se, aby se např. dotazovaný či zkoušený vůbec mohl účastnit komunikace.²⁴⁸ Tomuto ovšem předcházelo období, kdy se normalizační jazyk teprve vyvíjel. Bylo to právě období stranických čistek, které se taktéž reflektovaly v tisku: „Je nutné neustále mít na paměti a uvědomovat si, že členem strany může být nejen ten, kdo s její politikou souhlasí, ale kdo za ni aktivně bojuje a její usnesení uskutečňuje v každodenní praxi.“²⁴⁹ Na počátku 70. let tedy nestačilo politiku KSČ pasivně přijímat, od členů byla vyžadována politická aktivita.

Pro naše bádání je pozoruhodná epizoda z dějin Strážnice Marušky Kudeřkové. V druhé polovině roku 1969 vychází sborník vítězných prací VII. ročníku SMK (1968) *Mladé krystaly*. Čestné uznání získala mj. báseň Mileny Brabcové *Protože naši rodiče byli dělníci*²⁵⁰ — výpověď o pocitech mladé generace, která je velmi kritická k režimu

²⁴⁷ -kov- Jde o očistu KSČ : Úvaha o pohovorech. *Slovácko : list OV KSČ a rady ONV v Hodoníně*, 1970, r. 11, č. 22.

²⁴⁸ Srov. ČINÁTL, Kamil. Jazyk normalizační moci. In: *Tesilová kavalérie: popkulturní obrazy normalizace*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius, 2010, s. 35-36.

²⁴⁹ -kov- Jde o očistu KSČ : Úvaha o pohovorech. *Slovácko : list OV KSČ a rady ONV v Hodoníně*, 1970, r. 11, č. 22.

²⁵⁰ BRABCOVÁ, Milena. Protože naši rodiče byli dělníci. In: NOVÁČEK, Miloslav, ed. et al. *Mladé krystaly: vítězné práce 7. ročníku literární soutěže studentů a učňů škol 2. cyklu Strážnice Marušky Kudeřkové*. 1. vyd. Strážnice: Unie středoškoláků a učňů, 1969, s. 20-22. Strážnice Marušky Kudeřkové; č. 48. Celé znění zde v příloze, viz s. 184.

státního socialismu, vyčítá mu lži a zájem o člověka pouze v přísně politickém, nikoli už lidském ohledu. Terčem se stává i absence dialogu a celková neautentičnost režimu – existují v něm sociální nerovnosti a řada jiných problémů.

Začátkem roku 1970 je básni věnována pozornost i v regionálním listu Slovácko, v článku Franty Mráze,²⁵¹ kde jsou autorka, hodnotitelé i samotný fakt ocenění a otištění ostře odsouzeny. Využívá se při tom silně kontrastní opozice mrtvé hrdinky, která za stranu obětovala život, a událostí které budou později označeny jako „krizový vývoj ve straně a společnosti“, jenž umožnil právě takové excesy jako zveřejnění básně Mileny Brabcové, plivání na stranu a na výdobytky, které poválečné době přinesla. V úvodu článku tedy stojí kapitálkami vysázené „Na začátku byla smrt...“, připomíná se ve zkratce život, nebo přesněji smrt Marie Kudeřkové, která je figurativně zdůrazňována: „Smrt 26. března 1943 pod katovou sekyrou, v Strafgefängnis (vězení pro trestance) ve Vratislavi 10, rev. 27/3, Kletschkaustrasse 31. Smrt Marušky Kudeřkové z Vnorov na moravském Slovensku. Katova sekyra pro členku ilegálního Svazu mladých komunistů.“ Mytická řeč promlouvá ve velmi autoritativních výrocích, které mají hodnotu faktu: rozšiřované letáky povzbuzovaly české lidi, sabotáže poškozovaly okupanty a urychlovaly jejich porážku, Maruška si ze srdce přála „nastolení lepšího společenského řádu, socialistického, i u nás, v naší republice.“ Hrdina a státní zřízení, které zrodilo jeho mýtus, se opět slučují, prostupují se v jedno. Útoky na toto zřízení a krizový vývoj ve společnosti tak nejsou pouze útokem či odrodilstvím od strany, ale i od těch, kteří pro nové generace hrdinně padli. V našem případě „[v]e 22 letech mladé děvče, Marie Kudeřková, hrdinka. Dcera našeho Slovácka.“

Do kontrastu s tímto veskrze kladným obrazem hrdinky jsou postaveny události nedávné doby, „kdy se kdejaký antisocialista a darebák stal progresivistou a plival na naši minulost — na dobu ‚temna‘, jak tohoto slova rádi užívali...“, kdy „bujel masarykismus a antisověťismus“. V tomto ovzduší tedy nemělo nic bránit tomu, aby byla oceněna báseň, která stejně jako zástupci tohoto zhoubného bujení „plivá na naši minulost a posílá nás všechny k čertu!“ Po ocitování části básně pak autor předkládá čtenáři velmi emotivní interpretaci, respektive — tlumočí, co se jí myslí, jak jí čtenář má rozumět. Tak je verš z Brabcové básně „pracovat jste nás nenaučili, protože to umí málokdo z vás“ rozveden takto: „Napsala to tato 16letá dívenka dobře, řekla vám to od plic. Vždyť málokdo z vás umí pracovat. Ta nová sídliště, ty nové továrny, školy,

²⁵¹ MRÁZ, Franta. Strážnice M. Kudeřkové z druhé strany : Generace, která ma „telecí optimismus“.

přehrad, silnice a jiné věci, se postavily samy, že...?!“ Aktualizuje se opět stará figura, která staví na opozici socialistické a kapitalistické republiky. Závěrem se věnuje prostor samotné možnosti zveřejnění této básně ve sborníku SMK. Hodnotitele, kteří básně ocenili čestným uznáním, je třeba vnímat jako právě ty, kteří „otravují duše mladých mozečků jedem antisocialismu“ – je přímo „ostudou“, že se tak děje právě v soutěži SMK, která nese jméno „bojovnice proti fašismu, krásného mladého člověka, který položil svůj život za socialismus“.

V úvodu tohoto oddílu jsme citovali z článku *Úvaha o pohovorech*, který chce poukázat na jejich cíl a smysl — tj. „pevné ideologické semknutí, pevný ideový svazek těch, kteří chtějí a mají právo zůstat v jednotné komunistické rodině“. Autor je skrytý pod šifrou -kov- a článek najdeme přímo vedle Mrázova příspěvku o SMK roku 1968. O tři týdny později je na stránkách Slovácka otištěn také ohlas na tento Mrázův článek. Nese titulek *Věc mladých lidí*,²⁵² autorem je opět -kov-. Dává Mrázovi za pravdu, za autorku chtěl evidentně myslet někdo jiný, a to „[t]en, komu krizové jevy posledních dvou let v naší společnosti plně vyhovovaly“. Cituje Lenina, aby mohl uznat, že mladé generace půjdou k socialismu jinou cestou než jejich otcové, nicméně záhy demonstruje, že tato cesta ač kvalitativně jiná, má pokračovat v nastaveném kurzu: zářným vzorem mladých lidí, kteří sní o lepší společnosti, má být právě Marie Kudeříková, která i za ně položila život. Pouze větší zápal pro budování, nikoli revizionismus, kontrarevoluce. Vrcholem textu je ovšem jiná pasáž — ta, kde se znovu konstruuje obraz Pražského jara jako kontrarevoluce a popření socialismu, touha po návratu k utrpení v kapitalistické první republice, a kde se autor vypořádává jak s autorkou, tak s těmito nezdravými živly — nelze jinak než „nekompromisně a někdy i tvrdě“: „Slečno Mileno Brabcová, použijí také toho gesta — Táhněte k čertu! — Ano, ale i všichni vy, kteří byste zase rádi viděli poníženou důstojnost člověka a dělnickou třídu sraženou na kolena, jejíž jedinci prosí třeba o kousek chleba...“ A pokračuje závěrečnou výzvou k mladým, kteří mají veřejně manifestovat svůj postoj v těchto otázkách; redakce by jim pro tyto účely měla vyhradit nějaký prostor: „Slyšet názory mladých, to nikdy není na škodu, ale věci může jedině pomoci. A ta věc je nám všem společná, aby se nám všem opravdu žilo lépe a radostněji.“ Žádoucí ale patrně nebudou názory podobné těm, jež vyjádřila svou básní mladá dívka: je třeba, aby mládež vystoupila v jednotném odmítnutí takového diskursu a také ona tak přispěla svou

Slovácko : list OV KSČ a rady ONV v Hodoníně. 1970, r. 11, č. 22.

troškou k procesu normalizace společnosti. Doba se radikálně proměnila a s ní i její jazyk. Emocionalita je v této fázi přerodu silná, avšak znovu čistě politická.

Uvedli jsme, že text *Poučení* se stal závaznou normou pro interpretace „krizového období“. Kamil Činátl o jeho jazyku píše: „*Poučení* nepočítá s persvazivní funkcí, nechce své čtenáře přesvědčovat, že to bylo jinak. Tomuto jazyku již nelze uvěřit, jde o neskrývané násilí, jazyk vyžaduje podřízení, usiluje především o disciplínu.“²⁵³ Tato politika se odrazila i na mytickém jazyce, který od počátku fungoval apelativně a své recipienty vyzýval k účasti na transformovaném hrdinství, budování socialistické republiky. Po převážnou část své dosavadní existence působil emotivně. Avšak další reprezentace příběhu Kudeříkové nás tak již nepůsobí a namísto toho se objevuje jiná strategie probleskující v patrném nadužívání výrazů „pravda“ a dalších od něj odvozených, synonymních či antonymních, které mají především stvrzovat a vylučovat. Stejně to dělají i zásadní dokumenty vyjednáující nový ideologický rámec: „Jazyk Zprávy, Poučení i Dopisu zdůrazňuje vlastní objektivitu, vymezuje se přitom proti nepřátelskému jazyku reformistů a ustavuje tak komunikační situaci, v níž koexistují dva jazykové kódy: jeden pravdivý a druhý lživý.“²⁵⁴ I mytické reprezentace se snaží manifestovat svou objektivitu. Ve velkém se například citují dopisy Kudeříkové²⁵⁵ — odkazováním na původní, autentický dokument se taktéž posiluje ono zvýznamnění pravdivosti, paradoxně samotní autoři se ale usvědčují z toho, že o *pravdu* příliš nejde, když chybně zaměňují slova citovaných pasáží nebo přehazují pořadí různých vět textu, manipulují jimi a staví tak text nový, s jiným vyzněním.

Přítomnost Kudeříkové se s počátkem normalizace výrazně zmnožuje, řada článků v tisku referuje nejen o ní a soutěži SMK, ale objevují se například i články s příběhem její matky Františky Kudeříkové — vypráví nejen o ztrátě dcery, ale i o vnučce Marušce. Marie Kudeříková byla ostatně přítomná nejen v tisku — mýtus se

²⁵² -kov- Věc mladých lidí. *Slovácko : list OV KSČ a rady ONV v Hodoníně*, 1970, r. 11, č. 25, s. 4.

²⁵³ ČINÁTL, Kamil. Jazyk normalizační moci. In: *Tesilová kavalérie: popkulturní obrazy normalizace*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius, 2010, s. 36.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 38.

²⁵⁵ Snaha vžít se do psaní posledního dopisu Marie Kudeříkové dokonce dává tvar i některým básním i prózám SMK — na pamětních listech soutěže z let 1983 a 1984 najdeme úryvky z dílek *Poslední jarní meditace Marušky Kudeříkové* (1. cena za báseň, 1982) a *Úplně opožděný dopis* (1. cena za prózu, 1983), které tyto motivace sledují.

ritualizoval např. v turistických pochodech, jeden patnáctikilometrový pochod se konal 10. 4. 1976 pod heslem „Straně na počest, sobě pro zdraví“,²⁵⁶ přičemž trasa vedla z Brna do Veverské Bítýšky, kde byly položeny květiny před továrnu RICO k památníku Marie Kudeříkové. V roce 1973 šla do tisku korunová známka, kde je vedle Marie Kudeříkové zobrazena ještě Jožka Jabůrková. Znamka vyšla v nákladu 6 530 000 a spadala do série šesti známek s bojovnicí proti fašismu.²⁵⁷

Marie Kudeříková se v 70. letech společně s další komunistickou hrdinkou Jožkou Jabůrkovou objevila i na známce

(Jabůrková byla zatčena těsně po okupaci v rámci akce Gitter, zemřela v koncentračním táboře Ravensbrück.)

Realizoval se také balet na motivy *Zlomků života* — *Zlomky života a snu* (1976), a také *Symfonie pro ženský hlas a orchestr* Václava Felixe, na slova *Zlomků*. Oba počiny byly později vyznamenány. Převažuje ovšem zejména výkladová produkce, početnou složkou jsou například metodiky, význam má i útlá knížka Lumíra Kuchaře,

²⁵⁶ Pochod k památníku M. Kudeříkové. *Služba lidu*, 31. 3. 1976.

²⁵⁷ Na dalších známkách jsou vyobrazeni (30h) Ján Nálepka s Antonínech Sochořem, (40h) Evžen Rošický s Mirkem Nešporem, (60h) Vlado Clementis s Karolem Šmidkem, (80h) Ján Osoha s Josefem Molákem a (1,60Kč) Václav Sinkule s Eduardem Urxem. Na všech známkách stojí uprostřed věčný oheň doplněný i o rostlinu, případně ještě jiný motiv. Jsou to následující: vavřík a meč jako symboly vítězství, břečťan jako symbol nesmrtnosti a věrnosti, lípa jako národní symbol společně s rozevřenou knihou, cesmína jako symbol věčného života doplněný srpem a kladivem a konečně palmový list Václava Sinkuleho a Eduarda Urxe jako symbol mučednictví a vítězství, doplněný titulkou Rudého práva. Na známce s Kudeříkovou a Jabůrkovou je mimo věčný oheň růže.

jež má dokumentovat život Marušky a přiblížit i život ostatních strážnických studentů. V roce 1973 pak vznikl scénář Iva Odehnala pro Československou televizi Brno, který měl vykreslit obraz „mladé bojovnice proti fašismu“. Ve stejném roce byl odhalen pomník Marie Kudeřikové před základní školou v rodných Vnorovech. 16. 5. 1973 byla pamětní deska odhalena i na budově střední zdravotnické školy Marie Kudeřikové v Českých Budějovicích. Postava Marie Kudeřikové se také ritualizovala jako patronka pionýrských oddílů (pionýři pak měli pořádat výpravy do místa jejího rodiště a procházet její „partyzánskou stezkou“)²⁵⁸ nebo čestná členka pracovních kolektivů, do nichž se přímo započítávala — každá pracovnice nebo pracovník tedy pracovali ‚navíc‘ za Marii Kudeřikovou. Socialistické závazky se poté vyhodnocovaly. Podobný závazek přijímají 19. 9. 1975 i Jihomoravské plynárny, konkrétně plnírna plynových bomb v Hustopeči u Brna.²⁵⁹ Na archu závazku²⁶⁰ je Kudeřikové ikonická fotografie a kresba růže omotané ostnatým drátem, pod nimiž se cituje výrok Julia Fučíka, který Mojmír Grygar zařazoval do úvodu svých předmluv.²⁶¹ Jiným kolektivem pracujícím za Marušku Kudeřikovou byly pracovnice Fatry v Napajedlích. Jedinou velkou literární reprezentací je román Zory Berákové *Zkouška dospělosti*, autorka jej ovšem začala psát už v druhé polovině 60. let a ke čtenářům se dostává se zpožděním. Film, který byl na jeho motivy natočen se tak paradoxně objevuje jako první — roku 1972 Jaromil Jireš dokončuje svůj film *...a pozdravuji vlaštovky*. Marie Kudeřiková tedy byla v tomto období poměrně silně přítomná v dobové řeči. Přistupme nyní k metodickým textům, které jsou signifikantním produktem normalizačního období.

3.1. Posel budoucnosti, hlasatelka pravdy – MK v metodických textech

Metodika Marie Čihalové byla publikována roku 1970 k 25. výročí osvobození ČSSR.²⁶² V kontextu tématu války je nutné poukázat na jeho opětovné využití pro posílení autority KSČ, tuto strategii KSČ použila před volbami v roce 1946 a i její aktualizace v roce 1970 má přispět k normalizaci společnosti, která má za sebou nedávnou zkušenost kontrarevoluce. Nabízí se tedy hrdinka odboje, která padla za ideály revoluce, přičemž je zajímavé, že se její jméno v názvu publikace vůbec

²⁵⁸ Na počest 35. výročí založení PO. *Sedmička*, 2. 3. 1984.

²⁵⁹ Pracovali i za Marušku Kudeřikovou. *Rovnost*. 26. 3. 1981, s. 3.

²⁶⁰ Dokument je uložen v archivu Purkyňova gymnázia ve Strážnici.

²⁶¹ Srov. zde, s. 46, pozn. č. 105.

²⁶² ČIHALOVÁ, Marie. *Metodický materiál na pomoc školám v Jihomoravském kraji k 25. výročí osvobození ČSSR*. Brno: Krajský pedagogický ústav, 1970. 9 s.

neobjevuje. Jak se píše v úvodním slovu Jakuba Ivičiče, současná mládež je novou generací, která válku nezažila bezprostředně, nemůže se o tyto vlastní prožitky opřít v dalším životě. Hlavním úkolem je tedy poskytnout náhradu, tj. „promyšlené a opravdu přesvědčivé výchovně-výukové působení“²⁶³, které především tuto dobu zprostředkuje a oživí tak, aby ji mladí brali jako zcela zásadní i jako rámec pro posuzování současnosti: válečná generace nabízí řadu vzorů, lidí, kteří vlivem okolností vyrostli „v pevné charakteru, v opravdové komunisty“. Metodický text tak dostává výrazné rámování vycházející z textu Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ:

„Tato tragická zkušenost širokých lidových mas vedla k hluboké změně v jejich vědomí a politických postojích. Výsledkem toho byl růst autority KSČ, která se v zápase proti fašismu a na ochranu republiky osvědčila jako jediný důsledný bojovník za třídní, sociální a národní zájmy pracujících. Svou principiální politikou, heroismem a obětavostí komunistů v *domácím i zahraničním národně osvobozenéckém zápase* [...] si vydobyla všeobecně uznávané postavení vedoucí politické síly. Současně nebyvale rostla autorita SSSR a znásobil se tradiční vřelý vztah našich národů k sovětskému lidu, který se osvědčil v kritické době Mnichova jako jediný věrný spojenec Československa, nesl hlavní tíhu druhé světové války a měl rozhodující podíl na porážce nacistického Německa.“²⁶⁴

Mládež si tedy nemá pouze připomenout druhou světovou válku prostě jako část moderních dějin, ale má toto období i náležitě kódovat a chápat jej jako to, jež prověřilo komunistickou stranu a legitimizovalo její nároky na vedoucí politické postavení. Měla to být tato linie, která dala vzniknout i socialistické revoluci a jež byla neprávem zpochybňována v minulých, krizových letech. Ovšem nejde už primárně o to, aby mládež tyto vzory kopírovala, přibližovala se k nim. Jsou to vzory ve smyslu normy, jak má být recipována: takoví jsou komunisté!

Vlastní metodika vychází ze *Zlomků života* a z jejich předmluvy, z maturitní práce Marie Kudeřkové a z Omelkovy prózy *Maruška*, do značné míry ovšem prostě kopíruje tyto zdroje. Pozoruhodné je, že se Kudeřkové dětství poprvé nezobrazuje

²⁶³ Srov. tamtéž, s. 1.

²⁶⁴ Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ : Schváleno plenárním zasedáním ÚV KSČ v prosinci 1970. Praha: ÚV KSČ, 1970, s. 1.

Dostupné z: http://www.dejinyksc.usd.cas.cz/vnitrostranicke-informace-sekretariatu-uv-ks/doc_details/137-poueni-z-krizoveho-vyvoje-ve-stran-a-spolenosti-po-xxiii-sjezdu-ks.html (Zvýrazněno)

v čistě pozitivních obrysech. Používají se přitom *Zlomky* života, tedy zápisky silně subjektivní, které se ovšem předkládají jako objektivní fakta: „Pevnost otcovu a citlivost matčinu nacházíme i v povaze Maruščině. V dětství projevovala se však u ní nevyrovnanost, umíněnost.“²⁶⁵ I tyto vlastnosti ale později vyrůstají do „pevnosti charakteru“. Maruška je ve svém nově nabytém přesvědčení nesmlouvavá, opouští i církve. Zajímavá je rozpornost mezi jednotlivými zdroji a interpretacemi — tak se v samotném textu píše: „Ve své zásadovosti rozchází se Maruška i s Julkem, kterého milovala vroucím citem první lásky, když se jí zdálo, že sám nejedná podle zásad, které jí vštěpoval.“²⁶⁶ To odpovídá spíše prvnímu, přísně politickému pohledu na jejich vztah. Mimo to se ovšem v této věci cituje i z Omelkova textu, který vztah „vysvětluje“²⁶⁷ jako střet dvou individualit, střet Maruščiny „touhy po osobní svobodě“ a Julových „nezdravých pocitů nadřazenosti“.²⁶⁸ Vyrazena pak měla být jedním z členů její trojky. Jinak se v popisu života nenachází nic nového nebo výrazně zvláštního. Následují pak ukázky ze *Zlomků života*: vytaženy jsou pasáže, kde píše o vztahu k prostému lidu, váží si jeho opravdovosti, uvědomělosti, otevřenosti a přirozené inteligence; dále o smrti pro život, rozdílu mezi jí a katolickými mučedníky, rozporu s matkou, která žádala opětovné přijetí Boha, cituje se také Neumannovo *Poděkování Sovětskému svazu* a jedna část z dopisu sestře Bětce ovšem opět s chybou: „Miluj, pomáhej a postav svět lidské, vezdejší spravedlnosti! A kdo se postaví v cestu tomuto cíli, toho znič! Není možno úsměvem zabít draka [sic!],²⁶⁹ ale jedině zbraní.“ Podobně v článku *Smrt přijde v pátek*²⁷⁰ z roku 1976 zazní, že „po maturitě je okamžitě totálně nasazena“ (ještě rok chodila do jazykové školy, pozn. aut.) a dokonce že zemřela „[č]tyři dny po jejích dvaadvacátých narozeninách“. Uvážíme-li míru, se kterou se v tisku tato figura (v odpovídajícím znění) objevuje, jeví se nepochopitelné, že k takové chybě vůbec může dojít, navíc v médiu jako je *Tribuna* – „časopis pro ideologii a politiku“ vydávaný v letech 1969-1989 ÚV KSČ. Vzhledem k poměrně masivnímu výskytu článků o Marii Kudeříkové a tomu, že téměř každý tuto informaci obsahuje, pak můžeme uvažovat

v textu.)

²⁶⁵ ČIHALOVÁ, Marie. *Metodický materiál na pomoc školám v Jihomoravském kraji k 25. výročí osvobození ČSSR*. Brno: Krajský pedagogický ústav, 1970, s. 2.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 4.

²⁶⁷ Opět se používá beletrie jako objektivního zdroje, který nikoli zobrazuje, popisuje, interpretuje, ale podává vysvětlení, přináší vhled objektivní hodnoty.

²⁶⁸ Srov. Tamtéž, s. 9.

²⁶⁹ Správně: „Není možno úsměvem zabít dravce.“

Srov. KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 19.

o tom, že mnoho pozornosti těmto textům ve skutečnosti věnováno není — v tomto případě autorka dělá chybu, kterou by jí základní čtenářská recepce neumožnila napsat, stejně tak článek prošel bez problému i redakcí.

Vraťme se ale k metodice, která nese další problematický znak. Citační práce je silně rozvolněná, ba svévolná. Tak je vlastní text metodiky uvozen odstavcem, který působí jako kompaktní úryvek z posledního dopisu: „Vím, že činím dobro, splňuji úplně a naprosto své poslání. Odcházím beze strachu. Pojem mé spravedlnosti je čistý a vznešený, ob stojí, protože přináší lidem dobro. Neplačte, ale žijte, milujte a radujte se. Miluji, odcházím s vírou, pevnou vírou. Vám poděkování a lásku Vám!“²⁷¹ Avšak při porovnání s originálním textem pozorujeme, že tento úryvek je sestaven z různých částí dopisu, jež na sebe nenavazují. Od úvodní věty, jež se v posledním dopisu ani nevyskytuje, se přesuneme do závěrečného odstavce („Odcházím beze strachu!“; v originálním dopise jako zvolání, v „citované“ pasáži jako oznamovací věta), poté do střední části dopisu (původně ale „Neplačte, nezoufejte, ale žijte, milujte a radujte se.“) až ke dvou sentencím v závěru dopisu, ani ty na sebe ale v původním dopise nenavazují.²⁷² Vzhledem k neustálé snaze textů demonstrovat svou objektivitu (tzn. citují se hojně právě Mariiny dopisy, nechávají se promlouvat pamětníci různých období jejího života apod.), kterou dále rámuje a implikuje i hojné užívání slov pravda, faleš a podobných, jimiž se taktéž velmi funkčně rozvrhuje prostor, je podobná praxe velmi problematická a objektivitu zcela neguje. Jedná se tedy pouze o formální podobu, která zdůrazňuje svou pravdivost, na úrovni obsahu se vytváří realita nová.

O rok později vychází publikace Lumíra Kuchaře *Zlomky života a smrti*,²⁷³ vydaná k 50. výročí narození Marušky Kudeříkové a opatřená úvodním slovem Milana Veverky. Stejně jako předchozí text také Veverkova předmluva mluví o pozvolném zapomínání válečných událostí. Připomíná, že Marie Kudeříková nebyla jedinou hrdinkou tohoto období, ovšem „[s]tala se nehynoucím symbolem jedné generace, která žila a umírala pro myšlenku pravdy a svobody“²⁷⁴, byla jednou z „poslů budoucnosti a hlasatelů pravdy“.²⁷⁵ Zajímavé je, že se její osobnost dává do významného vztahu se

²⁷⁰ ROBEJSKOVÁ, Marcela. Smrt přijde v pátek. *Tribuna*, 17. 3. 1976.

²⁷¹ ČIHALOVÁ, Marie. *Metodický materiál na pomoc školám v Jihomoravském kraji k 25. výročí osvobození ČSSR*. Brno: Krajský pedagogický ústav, 1970, s. 2.

²⁷² Srov. KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 178-183.

²⁷³ KUCHAR, Lumír. *Zlomky života a smrti*. 1. vyd. Brno: Novinář, 1971. 48 s. Dokumenty; sv. 3.

²⁷⁴ Tamtéž, s. 5.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 7.

slováckým regionem, což je ostatně strategie, která se v této době začíná v rámci mýtu o Marii Kudeřkové hojně používat. V této souvislosti snad není od věci zmínit obecný příklon k regionu, který stál minimálně od doby národního obrození v opozici k negativně konotovanému centru a byl nositelem kladných hodnot. „Maruška celý život v sobě nesla hrdost topolů, čnicích ze slováckých luk až k nebi, zádumčivou poezii kopců a strání, jemnost výšivek na bohatých krojích, upřímnost a veselí lidových písní i jiskrnost bílého vína.“²⁷⁶

Zlomky života jsou opět postaveny vedle Fučíkovy *Reportáže* – heroická tradice se ovšem ještě rozšiřuje. *Zlomky* jsou „mistrovské literární a politické dílo, předznamenané atmosférou psychického heroismu posledních projevů před smrtí evropských myslitelů od Sokrata, Husa po Fučíka [sic!],²⁷⁷ s filosofickou meditací a dialogickým zamyšlením.“²⁷⁸ Mimo to „[h]ovoří jazykem Gorkého“, dále se píše, že Kudeřková „ilegálně posílala listy věrným, jako kdysi z koncilu mistr Jan“.²⁷⁹ Další pasáže přináší podobně pozoruhodné zkratky.²⁸⁰

Celkově je text poznamenaný poměrně patetickým jazykem („Dotkla se podstaty života a věcí tohoto světa, a poslední list rodičům psala vlastní krví na desce popravičského stolu.“²⁸¹) a vyprázdněnými frázemi („[*Zlomky*] mají mimořádnou politickou i slovesnou hodnotu, ideovou účinnost a dramatickou klenbu, vrcholící odvážným kompozičním činem, akcentovaným vítězstvím ideje nad smrtí člověka.“).²⁸² Přináší nicméně i celkem zajímavé pasáže, a to zejména pokud se týkají ostatních účastníků příběhu. Například Kuchařovo pojetí Julia Kramariče můžeme označit za vůbec první ryze pozitivní reprezentaci jeho postavy. Jeho jednání za války nebylo určováno zbabělostí nebo neochotou, ale taktikou: „Přitom nikdy neupadl do romantismu. To byla přednost jeho moudrosti a taktiky: proto se mu podařilo probojovat se a přežít.“²⁸³ Taková interpretace je diametrálně odlišná od výpovědí padesátých let, kdy se naopak

²⁷⁶ Tamtéž, s. 6.

²⁷⁷ Ani při nejlepší vůli Kudeřková nemohla být ovlivněna Fučíkovými předsmrtnými texty.

²⁷⁸ Tamtéž, s. 9.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 10.

²⁸⁰ „Jako kdysi Mistr Jan Hus, Sokrates nebo Giordano Bruno, kteří volili raději smrt, než by své filosofické a ideové přesvědčení odvolali.“

Tamtéž, s. 45.

„S Kudeřkovou bojovala avantgarda této země i celého světa: Fučík i Urx, Anne Franková i rudoarmějec Jabločkin.“

Tamtéž.

²⁸¹ Tamtéž, s. 11.

²⁸² Tamtéž, s. 9.

²⁸³ Tamtéž, s. 14.

neúčast, nebo opatrný, vyčkávavý postoj k odboji přisuzovaly buržoazii. V publikaci se dokonce otiskuje i ukázka jeho tvorby. Tento pozitivní postoj ke Kramaričovi je o to zajímavější, že podle Zory Berákové, autorky biografického románu o Marušce Kudeřikové *Zkouška dospělosti*, měl po roce 1968 z politických důvodů přijít o práci. Kuchař také odkazuje na dosud neznámé prameny, společný deník July a Marušky, který Kramarič uchovává. Poprvé se také objevuje celé jméno další protagonistky, ze *Zlomků* známé Julinky, tedy Julie Gutové. Cituje se její dopis domů, psaný těsně po Mariině popravě. Ten má také být výchozím pramenem pro reprezentace Mariina odchodu z cely na popravu.

Poslední metodikou ze 70. let je text k besedě o *Zlomcích života*.²⁸⁴ V podstatě pouze opakuje stále stejné motivy, přibližuje její život; z citací *Zlomků* vybírá vzpomínky na Slovácko, rodinu, Julu, také pasáže o rozdílech křesťanství a komunismu. Nesmějí chybět poslední dopisy. Zajímavější je snad pouze zařazení citace pasáže, kde se Kudeřiková rozepisuje o surrealismu – hodnotí jej negativně. Závěrečná slova textu mají mládeži opět připomenout Mariinu oběť právě za ně, za jejich život a za to, aby mladí „dovedli žít a věřit až do posledního okamžiku...“.²⁸⁵ Ve druhé části jsou pak některé vítězné básně SMK, díky tomuto spojení má beseda vyznívat „optimističtěji“. Z těchto je pozoruhodná zejména báseň první, *Vím, co bys řekla*, oceněná ve 4. ročníku soutěže (1965), kterou jsme již zmiňovali v oddíle o žakovské literatuře 60. let.

Také osmdesátá léta přinesla další řadu metodik. V posledním desetiletí státního socialismu v Československu tedy vychází nejméně čtyři další výkladové texty: 25. 3. 1981 se ve Vnorovech konal okresní seminář k 60. výročí narození Marie Kudeřikové, referáty jednotlivých řečníků pak vyšly ve sborníku (v tiráži je patrně chyba, je zde uveden rok 1980), 1981 vychází také průvodce vnorovskou pamětní síní, další krátké texty regionálního dosahu jsou publikovány v letech 1983 a 1985. Mimo to stále běží SMK. Upozorňovali jsme už na nedostatečnou citační práci, záměny slov, změny v pořadí vět i stylistice apod. Týká se to např. i Pamětního listu SMK z roku 1983, kde stojí: „Nelekejme se pro život padnout: nikoli pro svatozář! Zemru ve zlomku života a ještě v tom posledním okamžiku budu plně žít a myslet na život.“²⁸⁶

²⁸⁴ TITZOVÁ, Věra, ed. *Zlomky života: Beseda o knize M. Kudeřikové: Metodický text na pomoc Kroužkům přátel literatury SSM*. Brno: Knihovna Jiřího Mahena, 1973. 9, [2] s.

²⁸⁵ Tamtéž, s. 7.

²⁸⁶ Srov. „Ne, kdo můžeš, dělej, splňuj své v životě, pro život. Ale nelekej se pro život padnout! Ne umírat pro posmrtné blaho, ale pro šťastnější život tvých soudruhů, lidí.“ Dále: „Ne, zemru ve zlomku okamžiku a ještě v tom budu žít, myslet na život.“

Seminář k 60. výročí narození Marie Kudeřkové se typicky propojil i s oslavou 60. výročí založení KSČ. V tomto kontextu pak, jak promlouval zahajovatel, místopředseda ONV Antonín Seménka, měli účastníci rozmýšlet možnosti „realizace odkazu komunistky Marušky Kudeřkové do současných úkolů při výstavbě rozvinuté socialistické společnosti“.²⁸⁷ Seminář měl podle jeho slov přispět k dalšímu výchovnému působení na široké spektrum občanů. Hlavní referát s názvem *Život a revoluční odkaz komunistky Marušky Kudeřkové* přednesl Bedřich Čerešňák.²⁸⁸ Abychom se podle Čerešňáka mohli přiblížit „smyslu a významu“ odkazu, musíme sledovat její osobnost od počátku procesu utváření se. Čerešňák jako důležitý „symbol“²⁸⁹ vidí právě spojené výročí MK a KSČ, které nabízí „možnost soustředit se na to podstatné“ — její význam je tedy utvářen čistě politicky: (1) komunismus a „boj za naši radostnou socialistickou současnost“ utvořily hrdinku, která zároveň (2) přispěla svým dílem ke slávě KSČ a je její významnou představitelkou. Jedná se tedy o typické schéma vzájemnosti jednotlivců a strany. Proto pokud chceme pochopit velikost této hrdinky, je třeba sledovat „kořeny utváření této názorové pevnosti a programové vytríbenosti“, přičemž nejde pouze o její „pozoruhodně hluboký mravní svět“, ale právě o aktivní „boj proti zlu“ a podíl na „vytváření nového, spravedlivého světa“. Konstrukce postavy je tedy ‚dialektická‘, je dána výhradně tím, co se jeví jako zhodnotitelné ve smyslu jejího politického vývoje, podstatné jsou právě a pouze ty momenty, které ji utvářely jako komunistku.²⁹⁰ To se ostatně projevuje i neustálým opakováním obratu „odkaz komunistky Marušky Kudeřkové“, který na pouhých prvních dvou stranách zazní celkem čtyřikrát. Text je příznačný i svou pleonastickou stavbou, neustále se opakují stejné motivy a otázky, které jsou vždy podobným způsobem rozvinuty. Mezi ty patří právě možnosti přiblížení se významu jejího odkazu, spojitost Marie s KSČ (dokonce se zmiňuje i J. V. Stalin jako její „vzor v analýze“), krátkost života apod. Figurovou krátkosti života dokonce svůj příspěvek uvozuje, když upozorňuje na paradox života Kudeřkové, který měl být „bohatý, plný“ a musel skončit tak brzy: „Paradox je

²⁸⁷ Marie Kudeřková - seminář k 60. výročí narození. Hodonín: Muzeum Hodonínska, 1980, s. 2.

²⁸⁸ Prof. PhDr. Bedřich Čerešňák, CSc. (*1931), od roku 1980 profesorem nových a nejnovějších československých dějin, od 1983 rektorem Masarykovy univerzity v Brně.

²⁸⁹ Další „symbol“ později vytváří i kolem data jejího soudu — 16. listopad 1943 byl ‚příznačně‘ předvečerelem dne, kdy byl vyhlášen Mezinárodní den studentů.

²⁹⁰ Srov. „Dialekticky lze ukázat, že právě proto mohla Maruška Kudeřková v rámci Svazu mladých odvést tak velikou práci v krátkém čase, protože byla na ni dobře připravena.“ (Dozríváním za studií ve Strážnici, pozn. aut.)

Tamtéž, s. 7.

označení jen obrazné a příliš málo platí tam, kde i slova platí málo.²⁹¹ A že „slova jsou skutečně slabá“ zaznívá o něco později ještě jednou.²⁹²

Její myšlení je dokonce označeno za „filozofický systém“. Zvýznamněna je ovšem opět opravdovost, patrná na její sebekritice ve *Zlomcích* i na „odporu proti kompromisům“.²⁹³ Citují se nejvíce „ideologické“ pasáže *Zlomků*, výpady proti idealistické filosofii, pasáže, kde mluví o své pravdě apod. Nutno ovšem připomenout odlišný kontext *Zlomků*: když Kudeříková píše o pravdě, myslí tento pojem dialekticky, tedy pravdivé je všechno, co je uplatnitelné v boji za lepší a spravedlivější budoucnost. Normalizační výklady se o tyto citace rády opírají, ovšem kontext je proměněn. Sama Kudeříková se tak stává normalizátorkou a zvěstuje pravdu normalizovanou, nikoli revoluční. Aktualizují se ty výpovědi, které mají opětovně legitimizovat vůdčí pozici KSČ. Potvrzují to ostatně i závěrečné pasáže Čerešňákova projevu.²⁹⁴

Koreferent Alois Studnička ze strážnického gymnázia upozorňuje na důležitost využívání „revolučního odkazu“, které „zůstává důležitým výchovným faktorem pro generace, které nezažily vykořisťování kapitalismu a znají jej jen z filmů a literatury a které nezažily hrůzy fašismu a nacismu“. Úkol tyto příběhy a události zachycovat patří i k úkolem této generace. Poté ovšem přechází k soutěži SMK, shrnuje, proč a s jakými úmysly byla založena a jak tyto ideové cíle byly naplňovány. Věnuje tomu celý svůj příspěvek. Další řečníci mluví o způsobech, jimiž uctívá památku Kudeříkové obec Vnorovy (pamětní deska na rodném domě, Stezka Marušky Kudeříkové, odhalení pomníku a vystavení pamětní síně) nebo o vztahu Kudeříkové k lidovému umění.

Krátce se chceme věnovat ještě dvěma zbývajícím textům sborníku. Příspěvek

²⁹¹ Tamtéž, s. 3.

²⁹² „[S]lova jsou skutečně slabá proti váze toho, co stačila za 22 let života, posuzováno v zrcadle bohatství jejího myšlenkového náboje, udělat.“

Tamtéž, s. 9.

²⁹³ Srov. tamtéž, s. 9. Je příznačné, že jako doklad zde slouží rozchod s Julou, jehož interpretace se od emancipace mezilidských vztahů opět posouvá do politické roviny — Julia „neuměl jednat podle norem, které hlásal.“

Tamtéž, s. 6.

²⁹⁴ „[N]ejlepší a nejdůležitější části jejího poselství jsou vyjádřením programu komunistické strany, k níž se v poslední části svého života celým srdcem nejen přimkla, ale jejíž program naplňovala konkrétní prací u plného vědomí toho, jakou cenu může platit.“

Tamtéž, s. 14.

A dále: „Z jejího odkazu proto zdůrazňujeme opravdovost přimknutí se, splynutí s velikou myšlenkou boje za pokrok, za tu jeho konkrétní podobu, která byla obsažena v programu Komunistické strany Československa, v ní je podstata odkazu mladé ženy, který předestřela všem následujícím generacím. Jeho denním naplňováním v rozvíjení cílů stanovených onou silou, jejíž se stala Maruška Kudeříková uvědomělou součástí, nejtěsněji se přiblížíme k poselství a odkazu té, jejížž nedožitych 60. narozenin dnes v její rodné obci vzpomínáme.“

Tamtéž.

*Pionýři a odkaz Marušky Kudeřikové*²⁹⁵ shrnuje aktivity působící na mládež. Koncem března se koná „pionýrská tradice“ *Dny mladých hrdinů*, která měla původně seznamovat se životem Kudeřikové, později byla rozšířena i na další mladé odbojáře a nově seznamuje pionýry i s mladými hrdiny práce. Mimo to se putuje na místa spojená s životem Kudeřikové, čtou se kolektivně *Zlomky života* a beseduje se s pamětníky. Text si všímá podmíněností Maruščina hrdinství, připisuje jí např. upřímnost a poctivost, umění „až do krajnosti bránit svou pravdu, pravdu, která má platnost a prospívá ne mé osobě, nýbrž všem“. Vedle toho je tu celá řada dalších pozitivních vlastností. Pracuje se s emotivním jazykem, plným kontrastů a romantických konstrukcí. Zdá se, že jedinou oblastí, která si uchovala dřívější emocionální náboj mytické řeči, je oblast zaměřená na děti a mládež — zachovává si tak moc působit apelativně, což u jiných textů, které se snaží příběh Marie Kudeřikové vsadit do objektivního způsobu vyprávění, vrstvení faktů a vyprázdněných obrátů, spíše nevidíme.

Srovnáme dvě ukázky:

„Každý z nás hluboce ctí její upřímnost, poctivost, zásadovost a obětavost až do krajnosti. Její vytrvalost a sílu, s níž překonávala všechny překážky při plnění úkolů, které na sebe dobrovolně vzala a okolnosti někdy až nadlidsky těžké: únavu, nevyspání, vyčerpání, strach, po zatčení pak týrání, ponižování, nejistotu. A přece dokázala nezradit. Obdivujeme její umění zmobilizovat v sobě tolik sil, aby člověk vzal na vlastní bedra i odpovědnost za vlastenecké činy druhých. Umět až do krajnosti hájit svou pravdu, pravdu, která má platnost a prospívá ne mé osobě, nýbrž všem. Takovou, která může všem přinést úlevu, spravedlnost a lidskou důstojnost.“²⁹⁶

„Maruška [...] dokázala při svém mládí zvládnout neobyčejné kvantum prospěšných vědomostí. Na základě znalosti marxistické filozofie dovedla úspěšně polemizovat s názory idealistů — uvádí např. Hegela, ve Zlomcích vhodně použila motivů z Platona i Schellinga, nechyběla jí ani znalost křesťanské věrouky a jejích argumentů, což mělo jistě vliv na stálost jejího postoje k otázkám náboženství. Byla velmi dobře obeznámena s moderní českou literaturou, s díly Nezvala, Wolkra, Čapka, Březiny, S. K. Neumanna

²⁹⁵ *Pionýři a odkaz Marušky Kudeřikové*. In: *Marie Kudeřiková - seminář k 60. výročí narození*. Hodonín: Muzeum Hodonínska, 1980, s. 28-29.

²⁹⁶ Tamtéž, s. 28.

a dalších, velmi rozumně se orientovala v moderních světových literárních směrech jak o tom svědčí příklad jejího vtipného rozboru metod surrealistických básníků.²⁹⁷

Každý z textů sleduje jinou strategii. První, který se zabývá využitím příběhu Kudeříkové pro mládež, jej rámuje v duchu romantického vyprávění boje proti zlu, naše hrdinka ovšem obstála a zvítězila. Druhý se snaží objektivně shrnout jiné kladné vlastnosti, konkrétně v našem úryvku nabyté vědomosti. Všimněme si rovněž slov „úspěšně“, „vhodně“, „rozumně“, které Mariino používání těchto vědomostí interpretují jako správné a oprávněné. Ustavuje se tedy spíše úzká norma již aplikovaného myšlení, jež se má následovat, oproti více emotivnímu, „revolučnímu“ boji proti zlu, které může nabývat více podob — samozřejmě je-li motivováno touhou po lepším uspořádání společnosti. Ideologické rámování nechybí: „Tímto cílem byla komunistická budoucnost ve svobodné zemi. Dát lidem svobodný a důstojný život a přitom jim ponechat krásu tvoření, to přece stojí i za nejtěžší boj.“ Přesto je romantický narativ ve své podstatě otevřenější než pouhé výčty toho, co Maruška uměla a udělala správně, které nefungují příliš apelativně a poskytují recipientovi menší prostor k identifikaci s hrdinkou.

Jarmila Bednaříková mimo své vystoupení na semináři přispěla i jinou publikací — sestavila krátký text ...*Slyšet tep života*, který funguje i jako průvodce po vnorovském památníku. Má tři části, z nichž první vypráví o generaci Marušky Kudeříkové — zasazuje její postavu do širšího okruhu postav, zejména z Komunistického svazu mládeže²⁹⁸ a krátce seznamuje i s příběhy některých z nich. *Příběh slováckého děvčete*, druhá část publikace, se drží kanonické linie, zpřesňují se jisté informace, data, názvy — např. jaké písně a básně zaznívaly na gymnáziu na počátku okupace, datum Maruščiny maturity, předměty, ze kterých skládala zkoušky atd. Pozoruhodný je ještě důvod jejího zatčení — nebyla spolupracovnicem prozrazena, zmiňuje se místo toho dopis zanechaný Maruškou omylem mezi letáky, které tomuto odbojáři krátce před jeho zatčením předala. Tento motiv se poprvé objevuje u Zory Berákové v románu *Zkouška dospělosti*. Je také zajímavé, že se ošetřuje její důvěřivost, kterou jí i spolupracovníci vytýkali. Tato důvěřivost ale byla podle autorky projevem její víry v lidi — a ta nakonec byla

²⁹⁷ BEDNAŘÍKOVÁ, Jarmila. Zamyšlení nad osobností Marušky Kudeříkové. In: *Marie Kudeříková - seminář k 60. výročí narození*. Hodonín: Muzeum Hodonínska, 1980, s. 21.

²⁹⁸ Jsou to Miloš Krásný, Jaroslav Ondroušek, Jan Švábenský, Jan Kachlík nebo Ladislav Babák, také

i pramenem její síly; nemohla proto nedůvěřovat ve chvíli, kdy nejvíc potřebovala oporu. Poslední oddíl *Dnešek a jeho kořeny* je věnovaný právě vnorovskému památníku a v krátkosti nás provádí expozicí.

Kratičkový text z roku 1983 *Maruška Kudeříková (24. 3. 1921-26. 3. 1943)*²⁹⁹ vyšel k 35. výročí Vítězného února a 40. výročí popravy Kudeříkové jako beseda o publikaci Lumíra Kuchaře *Zlomky života a smrti*, dodejme, že v ostatních metodikách hojně citované a využívané jako jeden z hlavních pramenů. Jsme tedy už na třetí znakové úrovni, resp. na druhé úrovni výkladu — text je výkladem výkladu. Taková výrazně redukcující práce je pro nás ovšem zajímavá právě tím, co vybírá v opozici k tomu, co je naopak nepřítomné, nepodstatné, vylučitelné. Explicitně se tedy vysvětluje právě souvislost obou výročí — podporuje se tím opět čtení, které válečné hrdiny (mj. jsou opět jmenování Fučík, Koševoj a Kosmoděmjanská z Mladé gardy) spojuje s jejich obětí za nový svět, přítomnost, kterou předznamenal a ustavil právě Vítězný únor. Po krátkém zhodnocení *Zlomků* sestávajícím z několika výroků faktuelní povahy³⁰⁰ přichází na řadu životopis Kudeříkové, začínající řadou abstraktních pojmenování.³⁰¹ Řeč je výrazně figurativní, bojovala tedy „s nekrytím hledím“, byla v ní „mladistvá touha obětí“, „bojujícímu světu zpívala optimisticky za ohradou kriminálu“ apod. Stejně jako u Kuchaře na zadní obálce knihy je i zde uvedena citace pasáže „Památky na mě umístěte tam...“; tato část *Zlomků* se přitom objevila i v několika jiných článcích v tisku, chápeme ji proto v mytickém vyprávění 70. a 80. let jako poměrně frekventovanou. Za zmínku ještě stojí chyba uvedená na první stránce, podle které Maruška Kudeříková zemřela v koncentračním táboře, poté se ovšem na jiném místě uvádí Vratislav.

Poslední dostupná metodika³⁰² spíše regionálního významu byla vydána roku 1986 u příležitosti 65. výročí narození Kudeříkové. Okolnosti vzniku *Zlomků života* se

Karel Mazour, Miloš Sýkora, Jaroslav Strnad nebo Edita Katzová.

²⁹⁹ *Maruška Kudeříková, 24.3.1921-26.3.1943*. Brumov-Bylnice: Knihovna SZK ROH MEZ, 1983. 8 l.

³⁰⁰ „Zlomky mají mimořádnou politickou a slovesnou hodnotu. Byly napsány ve vratislavské věznici během 15. týdnů. Je to vedle Fučíkovy ‚Reportáže psané na oprátce‘ nejpozoruhodnější dílo antifašistické vězeňské literatury.“

Tamtéž, s. 3.

³⁰¹ „Byla symbolem člověka, který bojoval za opravdové lidství, čistotu myšlenky, hodnotu svobody a krásy lidského bytí. Patří k těm statečným a hrdým, kteří svůj život ztratili, ale nepromarnili. Zařadila se do jedné řady s těmi, kteří tvoří dějiny lidstva. Stala se pokrevní sestrou největších osobností tohoto světa, které přerostly dobu ryzosti [sic] charakteru. Byla jedním z poslů budoucnosti a hlasatelů pravdy. [...] Těžký osud ji postavil do jedné řady s těmi, jejichž míra poznání a myšlenkové čistoty je nepřemožitelná.“

³⁰² POLOKOVÁ, Pavla. *Maruška Kudeříková: Met. materiál k besedě o Marii Kudeříkové*. Bruntál: Okresní knihovna, 1986. 9 s.

opět rámuje její vůlí po životě, psala je „v hodinách kradených smrti“, což je také jedna z často opakovaných figur. Podstatnou část textu ovšem tvoří ukázky ze *Zkoušky dospělosti*. Vezmeme-li v úvahu, že z ní čerpají i jiné metodiky, uvidíme, že navzdory problémům se svým vydáním a jisté proměně zobrazování Kudeříkové se později stala jedním z hlavních pramenů k uchopování hrdinky. Avšak co se týče zatčení, byla vyražena spolupracovníkem. To je zvláštní hlavně s ohledem na narativ Berákové, ze kterého metodika silně vychází. Motiv dopisu zanechaného v letácích, který poprvé zmiňuje právě Beráková a o kterém později mluví i Bednaříková, se zde neobjevuje. Také zde je Maruška „hlasatelkou pravdy“ a stejně jako i v předchozím textu zaznívá její vlastenecké uvědomění.

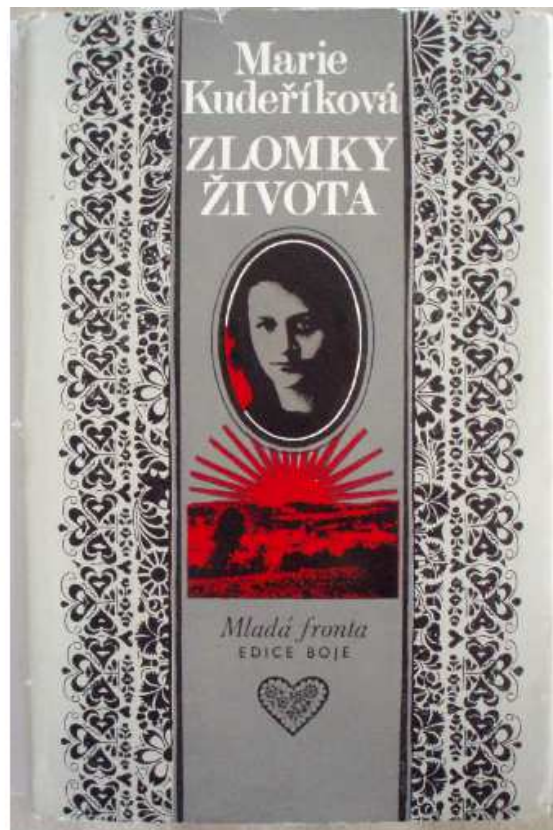
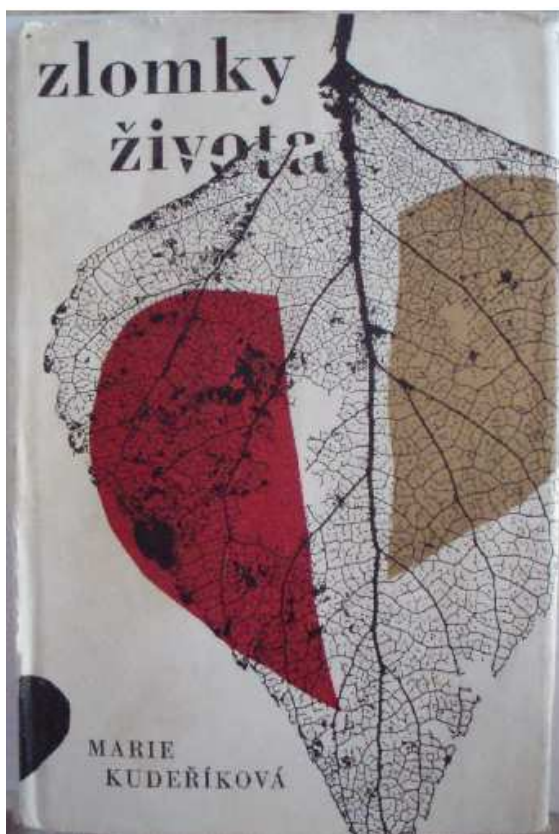
Metodické texty 70. i 80. let tedy proměnily svůj jazyk s ohledem na dobovou řeč. Stejně jako primární ideologický text normalizační éry mají sumarizační charakter, vykládají téma staticky, výčtově; nepozorujeme zde snahu vykreslit plastický obraz hrdinky a jejího příběhu, ale spíše obsáhnout co největší a nejpřesnější soubor dat a informací. Emocionální kódování se v tomto období objevuje spíše výjimečně, v prostoru, který rozvrhuje text *Poučení* působí příliš otevřeně.

3.2. Zlomky života 1975

Vraťme se nyní na okamžik k samotným *Zlomkům života*. Jak bylo řečeno výše, roku 1975 vychází čtvrté vydání, v tiráži ovšem označené jako třetí, kde v předchozích vydáních obvyklou předmluvu editora Mojžíra Grygara nahrazuje doslov Hany Hrzalové. Nyní mu věnujeme pozornost.

Hrzalová se nejprve zabývá samotnými *Zlomky* a popisuje situaci, ve které vznikaly od 7. 12. 1942 do března 1943. V tomto kontextu je zajímavé uvedené datum 7. 12., které koresponduje se škrabkou, jíž je sbírka uvedena. Nicméně připomeňme, vydání roku 1965 začíná zápisem ze dne 6. 12. Je zajímavé, že je tento fakt přehlédnutelný a může být upraven tak, jak je. Konečně, vydání z roku 1965 vyšlo v nákladu pouhých 5 600 kusů a jako takové zřejmě nebylo příliš v oběhu. Poté se opět mluví o hrdinství Marie Kudeříkové jako o generačním fenoménu, tentokrát se ovšem nepoukazuje ani na jeho sociální a politické podmínky, místo toho se „účast v boji s fašismem stala věcí životní nutnosti a logiky“.³⁰³

³⁰³ HRZALOVÁ, Hana. Doslov. In: KUDERŇÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života*. 3. vyd. Praha: Mladá fronta,

Proměna obálek *Zlomků života*: zatímco roku 1961 se využívá spíše existencialistického rámování – list s rozpadajícím se pletivem, srdce rozpuštěné na dvě části (na deskách ještě doplněné černou linkou, jež vychází z bodu v červené polovině a končí neurčitě v polovině černé), obálka z roku 1975 využívá slováckých motivů kreslených matkou Marie Kudeříkové. Ty podporují interpretace, jež se objevují i v metodikách a upozorňují na velikost hrdinky vyrůstající ze specifik regionu. Nezájímavý není ani nově se objevující portrét a rudé slunce vycházející nad krajinou. Posouváme se tedy od lidského hlediska spíše ke společenským aspektům.

Životopis Kudeříkové je veden velmi věcně, víceméně se soustřeďuje pouze na data a místa, kterými prošla, a zabírá necelou stránku textu. Vedle toho se ovšem Hrzalová poměrně široce věnuje „filozofii“ díla. Oproti vydání 1965, které většinu předmluvy vykresluje obraz jejího života, navíc poměrně beletrizovaný, je to změna posouvající důraz jinam — k obrysům jejího myšlení. „Marie prožívá materialistickou filozofii, kterou poznala v díle Marxově a Leninově, kritizuje nesmiřitelně, ostře, až nenávistně idealismus. Je stoupenkyní ‚pozemskosti‘, uvažuje reálně, věcně, racionalisticky, [...] nesnáší nepravdu, falešný výklad věcí a jejich vztahů,“³⁰⁴ píše Hrzalová. I Mariiny poznámky k rozporům komunismu a křesťanství jsou hodnoceny jako velmi cenné — Hrzalová připomíná poválečná léta, kdy právě tyto kritizované představy, „zkazky o blízkosti křesťanství a komunismu zněly lákavě a obrušovaly

1975, s.130.

³⁰⁴ Tamtéž, s. 132.

hroty ideologických střetnutí“.³⁰⁵ Mariino myšlení se pak dvakrát hodnotí jako „bytosné ztotožnění s marx-leninskou filozofií“³⁰⁶ a „bytosné ztotožnění s tím, oč zápasila“: „Nebylo v ní jediného ostnu pochybnosti o správnosti cesty, kterou šla — kdyby měla možnosti znovu se rozhodovat, volila by stejně — komunismus, boj proti fašismu.“³⁰⁷

Text je zajímavý mj. i nadužíváním slova „pravda“ a slov odvozených, mimo to i slov k těmto prvním antonymním:³⁰⁸ „Marie je pravdivá k sobě“, „nachází pravdivá slova“, „nesnáší nepravdu, falešný výklad věcí“ atp. Máme za to, že je to dáno právě potřebou legitimizovat vládu konsolidované KSČ — stejně jako v roce 1946, kdy se ucházela o volební hlasy — zpřítomněním hrdinství padlých soudruhů, těch, kteří šli původní cestou — tedy tou, od které se revizionistické a kontrarevoluční snahy pokoušely odklonit — cestou marx-leninismu, o kterém nikdy ani nezapochoybovali, naopak byl jejich oporou v životě i antifašistickém boji.³⁰⁹ Tuto interpretaci nakonec podporuje závěrečný úsek, který nové vydání *Zlomků* zdůvodňuje a informuje o jeho záměrech: „Jestliže její Zlomky života vkládáme dnes do rukou mladým čtenářům, pak tak činíme s nadějí, že slova Marie Kudeřkové přijmou jako slova přítele, mladého soudruha, jako poselství schopné přispět i dnes k *pravdivé* orientaci jejich vztahu ke světu a k lidem. Věříme, že přispějí k nalezení *pravdivého* a aktivního postoje k dnešku a k socialistické ideologii.“³¹⁰ V citaci se znovu, dvakrát objevuje adjektivum „pravdivý“, přičemž tuto hodnotu má čtenář četbou získat a osvojit si ji — tedy nalézt původní formu socialistického myšlení, která se poté projeví i na jeho vztahu k soudobé společnosti.

³⁰⁵ Tamtéž, s. 132-133.

³⁰⁶ Tamtéž, s. 133.

³⁰⁷ Tamtéž, s. 135.

³⁰⁸ Do konfigurace nových výrazů patří i zdůrazňování „logiky“ její cesty. Stejnými slovy promlouvá např. i článek v týdeníku *Nové knihy*. Mariin život byl „naplněný, protože opřený o velkou myšlenku“, poslední dny jejího života nebyly trpným čekáním, ale „logickým pokračováním“, Marie „správně zvolila cestu“ atp. Ovšem následovat slepě jejího příkladu by bylo „falešné“ — kniha je spíše „morálním imperativem dnešku, výzvou, ale i varováním“.

Srov. NAVRÁTIL, Jiří. *Křehká slova. Nové knihy : Týdeník čtenářů, nakladatelů, knihkupců a knihovníků*. 1975, r. 16, č. 17, s. 4.

³⁰⁹ S ohledem na zdůrazňování významového okruhu „pravdy“, „pravdivosti“, „opravdovosti“ atd. je ovšem paradoxní pozorovat chybně ocitované úseky *Zlomků života*, konkrétně ve větě: „Zemřu ve zlomku života a ještě v tom budu žít, myslet na život.“

HRZALOVÁ, Hana. Doslov. In: KUDERŇÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života*. 3. vyd. Praha: Mladá fronta, 1975, s. 134.

V originále je ovšem „zemřu ve zlomku okamžiku“. Srov. KUDERŇÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 38.

Na pozoruhodnosti citační práce jsme už ostatně upozorňovali výše.

³¹⁰ HRZALOVÁ, Hana. Doslov. In: KUDERŇÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života*. 3. vyd. Praha: Mladá fronta,

3.3. (Ne)stárnoucí hrdinka? – MK v tisku

Jak řečeno, v 70. letech dochází také k masivnímu zmožutnění přítomnosti Kudeříkové v tisku. Vedle článků publikovaných u příležitosti jednotlivých ročníků SMK, přičemž pozornost se poté věnovala i mladým literátům, jejichž díla se otiskovala, noviny a časopisy přinášely i rozličné portréty a doplnění příběhu, významný byl žánr vzpomínky — od vnorovské učitelky Kateřiny Mastné přes spolužáky a učitele z gymnázia po spolupracovnice z odboje.

Literární měsíčník věnuje roku 1976 Kudeříkové deset stran k nedožitým pětapadesátinám, dělí se o ně tři autoři — Hana Hrzalová, Svatoslav Svoboda, jeden z porotců SMK, a Svatopluk Řehák se svým cyklem pěti krátkých básní.

Celý tematický blok je nazván *Logika hrdinství*,³¹¹ část Hany Hrzalové nese název *Příkladnost mladého života*, Svobodův úsek pak *Nesmrtelnost*. Už v těchto názvech k nám promlouvá mytický jazyk, který ač už bez přežilých emocí 50. let, reinstaluje do myšlení recipientů linearity — *logika* věci vyřazuje z okruhu jiné možnosti událostí, hrdinové jimi byli, protože nutně museli. Čtenář příběhů o tomto hrdinství je vyzýván k přímému přijetí hrdinů jako svých vzorů, komunistů jako normy společensky platného člověka — optikou doby pohovorů takového, který si je dobře vědom, že členství v KSČ nekončí se schůzí nebo pracovní dobou. Komunistou je člověk plně a aktivně svým nejhlubším přesvědčením manifestovaným podporou politiky Ústředního výboru. Kamil Činátl v tomto ohledu upozorňuje už na Dopis, který „v jedenácti odstavcích sumarizuje v infinitivních tvarech tyto predikace správného komunisty“.³¹² Konsolidace strany, kterou měli po úbytku členů formálně tvořit pouze nejagilnější jedinci, postavila proti sobě ‚běžného občana‘ a občana-komunistu, člena KSČ semknuté v jednotné ideologické linii. Je zvláštní, že tato sémantizace komunisty se projevuje i v hrdinském mytickém diskursu. Marie Kudeříková stejně jako Julius Fučík ve vězení ‚kradou čas smrti‘³¹³ a *píšou*, což je ‚důkaz o nepoddání se člověka-komunisty, nová, jediná možnost boje.‘³¹⁴

1975, s. 136. (Zvýrazněno DP.)

³¹¹ Logika hrdinství : K nedožitým pětapadesátinám Marušky Kudeříkové. *Literární měsíčník*. 1976, r. 5, č. 3. s. 6-15.

³¹² ČINÁTL, Kamil. Jazyk normalizační moci. In: *Tesilová kavalérie: popkulturní obrazy normalizace*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius, 2010, s. 37.

³¹³ Srov. HRZALOVÁ, Hana. Příkladnost mladého života. In: *Logika hrdinství : K nedožitým pětapadesátinám Marušky Kudeříkové*. *Literární měsíčník*. 1976, r. 5, č. 3. s. 7.

³¹⁴ Tamtéž.

Normalizační rozvržení pravdy a lži a důraz na tyto výrazy pozorujeme i zde: Marie Kudeříková proto při psaní *Zlomků* ohledávala své já a oddělovala to „dobré, pravdivé, krásné“ od „— snad! — malicherného, malého, nedomyšleného“³¹⁵; její slova jsou „přesná, jemná a pravdivá, [...] je v nich nekompromisnost, otevřenost, odpor ke lži a přetvářce, touha po pravdě“;³¹⁶ dospívá k „hluboce pravdivému poznání světa a lidí“.³¹⁷

Hrzalová mimo to zdůrazňuje i propojení literatury se životem, pro které je Mariino svědectví „umělecky i lidsky nepřekonatelné“ a cituje pasáž z listu Kudeříkové, kde sestře píše právě o vztahu literatury a života — ta má vést člověka i k uvědomování si reálných skutečností. Pohorší-li nás jednání nějaké literární postavy, je nutné všimnout si jej i ve světě aktuálním. „Je směšné, že lidé dovedou plakat pod dojmem knihy, obrazů a tupě chodit kolem skutečné bídy,“³¹⁸ píše Marie Kudeříková. Haně Hrzalové, která měla později vyjádřit uspokojení nad tím, že většina literární produkce odpovídá ideologickým normám, byly tyto řádky zřejmě blízké. Sama vnímala literaturu zejména jako prostředek výchovný. Mějme však na paměti rozdíl mezi vlastním způsobem čtení Marie Kudeříkové a kulturní politikou Hany Hrzalové.

Svobodův článek zdůrazňuje, že mladý dívčí život byl „přerván dva dny po dovršení dvaadvaceti let“ — stejně jako předchozí, jenž jako motto používá snad nejcitovanější větu posledního dopisu.³¹⁹ Je zajímavé, že Svoboda zmiňuje *Poslední dopisy*, kde se s Kudeříkovou a jejím osudem seznámil.³²⁰ Vedle příběhu psaní, jenž konstruuje Hrzalová jako novou formu boje, se u Svobody setkáme s příběhem jiným, který ovšem zásadně nekoliduje s obecným rámcem mýtu. Mariinou motivací k psaní je potřeba kontaktu s lidmi — „[s]věřit se ze své lásky k lidem, k životu, světu, protože to tvoří i její vyznání víry. Tak píše. *Z nutnosti. Z potřeby.*“³²¹ „Ve jménu pravdy“ se Marie dokonce *musí* svěřit přítelkyním se svými vnitřními boji s pudem po životě³²² —

³¹⁵ Srov. tamtéž.

³¹⁶ Tamtéž, s. 8.

³¹⁷ Srov. tamtéž, s. 8.

³¹⁸ KUDERŤÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 83.

³¹⁹ „Dnes, 26. 3. 1941, o půl sedmé večer, dva dny po dovršení 22. roku života, vydechnu naposled.“

³²⁰ Vedle toho z nich jmenuje Urxe, Fučíka a Konrada — jejich dopisy byly vyzrálé a odpovídaly velkým postávám předválečné KSČ, bylo to však, znovu, v logice věci, jejich osobního růstu k hrdinství. Srov. Tamtéž, s. 9. Stejná „víra a jistota“ i u dvaadvacetileté dívky však u Svobody vzbuzuje otázky.

³²¹ SVOBODA, Svatoslav. Nesmrtelnost. In: *Logika hrdinství : K nedožitým pětapadesátinám Marušky Kudeříkové. Literární měsíčník*. 1976, r. 5, č. 3. s. 10. (Zvýrazněno v textu.)

³²² „Ty jim musíš říct pravdu. Nezatajovat ty těžké chvíle. Ty jsou a musí se proti nim bojovat, ne před nimi kapitulovat. Ty bys lhala, ony by si myslely, kdovíco jsi za duševního obra, a to není pravda.“

„Nechce, nemůže o sobě vytvářet mýtus,“³²³ píše Svoboda. A protože v úryvku Mariina dopisu, který cituje, slovo „pravda“ taktéž příhodně zaznívá — sama Marie má potřebu říkat pravdu — konstruuje se sdělení ‚Mýtus neexistuje, je pouze *pravda*‘.

Konečně, heroičnost Kudeřikové stojí v praxi, v „hrdinství činu“, které cele vyrůstá z komunistického učení. Ovšem můžeme uvažovat i o konstrukcích rozdílného statutu komunistů a ‚těch druhých‘? Marie Kudeřiková své poznámky píše přítelkyním z komunistického odboje, poté se v dalších reprezentacích propojuje s Fučíkem, Urxem, Konradem, se soudruhy v boji apod. Ve Svobodově textu se objeví snad jediná nekomunistická postava příběhu, „patnáctiletá Julinka, tvoreček zmrtněný pro svět klášterní výchovou“. Pomiňme opět další chybu (Julie Gutová byla vězněna od patnácti let, nebyla patnáctiletá³²⁴) a připomeňme publikaci Lumíra Kuchaře, který Julii Gutové poprvé dává příjmení a tvář. U Svobody ovšem vidíme odlišné kódování, jež zakládá na politickém rozdílu mezi postavou neuvědomělou a jinými obyvateli universa — vítězíci komunisty.

Ve stručnosti zmiňme ještě poslední oddíl, literární reflexi Svatopluka Řeháka — pracuje s nám známými motivy: hřmění Stalingradu, pátek — den ukřižování a splynutí se zemí, problematika víry³²⁵, dále motivy vzpomínání na domov a Slovácko, víra v Sovětský svaz, konečně v poslední básni se opět konstruuje obraz hrdinské smrti³²⁶ a zaznívá i fučíkovská aluze: „Odcházíš vítězná / odcházíš do budoucnosti / odcházíš ke svým / nezrozeným dětem a vnukům // a proto smutek / nebude nikdy spojován / s tvým jménem“.³²⁷ Text je tedy motivicky velmi sevřený, na poměrně malém prostoru vytěžuje všechny podstatné složky mytické konstrukce.

Tamtéž, s. 12.

³²³ Tamtéž, s. 12.

³²⁴ V textu je i další chybná citace původního textu posledního dopisu. Srov. "Celý můj život byl krásný, věřící, bojující a vítězíci..."

Tamtéž, s. 9.

"Celý můj život byl krásný. Vroucí, věřící, bojující a vítězíci."

KUDEŘIKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 179.

³²⁵ „Nemůžeš Nechceš Nevyznaš / katolické Věřím // a přece jsi Věřící // Jsi věřící / protože věříš v Pravdu / jsi věřící / protože věříš v krásu života / jsi věřící / protože věříš v jeho nesmrtnost / jsi věřící / protože věříš ve vítězství Rudé armády / jsi věřící / protože věříš ve vítězství socialismu / jsi věřící / protože věříš v nesmrtelná slova Leninova“

Srov. ŘEHÁK, Svatopluk. Byl to čas vran a černých sluncí. In: *Logika hrdinství : K nedožitém pětapadesátinám Marušky Kudeřikové. Literární měsíčník*. 1976, r. 5, č. 3. s. 14.

³²⁶ „Tváří v tvář smrti / strach nepocítíš / a nakonec / je to smrt / kdo klopí zrak“.

Tamtéž, s. 15.

³²⁷ Tamtéž.

Dalším významným blokem textů jsou vzpomínky na Marušku, které jsou zvláštní svým pnutím mezi póly subjektivity a objektivitu: subjektivní je hledisko vypravěče, nové obrazy zároveň i do poměrně stabilního mýtu kanonizovaných epizod vnáší nové, dříve neznámé a tudíž doposud neverifikované události. To je ovšem vyvažováno právě dobovou zacíleností na objektivitu: výpovědi pamětníků tak jsou nezávislé na jejich identitě i jejich hledisku a nepodléhají subjektivitě ani zpětné kontaminaci mýtem — jsou naopak zrcadlením pravdy.

Na to ostatně odkazuje už titul *Taková byla*,³²⁸ který svou dikcí nenabízí žádný prostor k pochybnostem. Pamětnice Kateřina Mastná, učitelka Marušky z vnorovské školy, ostatně „zná život na vesnici, umí zachytit jeho jemné stránky, snítky, které se zdály, jakoby je vítr odvál.“ Tím se verifikují i popisované skutečnosti, které ovšem jako fyzická osoba nemohla evidovat — domácí scény, obrazy maminky malující kraslice s „tichým radostným úsměvem“ nebo tatíčka, který dívkám „dělá koníka“. Po krátkém úvodu, který zachycuje vnorovské období, se navíc vzpomínky přenesou do Vrbovců a Strážnice. Jejich zachycení však podléhá stejnému problému — nemyslíme, že Kateřina Mastná byla jejich přímým účastníkem, a tudíž se jedná o obrazy zprostředkované, jež navíc silně reflektují mytické rozvržení: „Do Strážnice dojíždí denně vlakem. V houfu spolužáků cestou z nádraží do školy vás upoutá její obličej, orámovaný vlnitými vlasy spletenými v cop, pohozený přes rameno, a její velké, tmavé oči se zvědavým pohledem.“ Nejde tedy přímo o vzpomínky učitelky a text ani není v rozporu s tím, jak Kudeříkovou zobrazuje mýtus. Přímo z něj totiž vychází.

Druhým vzpomínajícím je Jindřich Žaloudek, taktéž zapojený do odboje. Jeho vzpomínky se v tisku objevují v letech 1976 a 1982 v textech *Setkání s Maruškou Kudeříkovou* a *Setkání s hrdinkou*. Samotné vzpomínkové texty vyprávějí o konfrontaci obou protagonistů během výslechů v Brně (byli společně předvedeni, aby se k sobě přiznali, jejich hovor na chodbě byl následně vyslechnut komisaři). Texty jsou ovšem téměř totožné, až na stylistické obměny. Liší se také úvod redaktora a závěr, který je v prvním textu širší a zohledňuje právě i další vhledy autora na její postavu skrze následné vypravování o ní. V druhém textu je závěr kratší a zhuštěnější.³²⁹

³²⁸ Citujeme z článku, který je uchován v archivu Purkyňova gymnázia ve Strážnici. Na citačním lístku je uvedeno pouze Mládí, 1971, s. 4-5. Pravděpodobně půjde o periodikum Mládí 71. *Mládí 71: časopis jihomoravské mládeže*. Brno: Krajský podnik služeb mládeže, 1971. Přesnou citaci jsme bohužel do doby tisku nedohledali.

³²⁹ „Těžko vzpomínat, jak nelidsky zacházeli s Maruškou Kudeříkovou.“ Autora poté udeřili a upadl do bezvědomí. „Mnohokrát později v káznici jsem si vzpomínal na tuto příhodu u výslechu s Maruškou Kudeříkovou z Vnorov u Strážnice na Hodonínsku. Neznal jsem to, co znám nyní — o jejím původu,

Vzpomínka Jana Janů se opět objevuje dvakrát, poprvé v roce 1978 jako *Copy Marušky Kudeřikové*, později je v roce 1985 publikován text *Vzpomínka na Marušku*. Oba texty jsou doplněny Mariinou ikonickou fotografií, přičemž to samé platí i u většiny rozsáhlejších článků. Oproti předcházejícímu pamětníkovi, jehož vzpomínky vyšly v téměř totožném znění, se nyní texty nápadně odlišují. První je více subjektivním ohlédnutím, těžiště textu spočívá ve vyprávění o osobním setkání s Marií Kudeřikovou, která měla cestou vlakem do školy autorovi textu pomoci s úkolem. Tato epizoda se ve druhém textu nevyskytuje vůbec, rámeček cesty do školy je použit pouze v jednom krátkém odstavci — ani Maruška nebyla jiná, když studenti doháněli studium za ranního dojíždění do Strážnice. Ihned po vzpomínkové části se první text přelamuje do roku 1942 a začíná se zde čerpat opět především z mytické struktury a ze *Zlomků života*. Druhý text sleduje jinou strategii — více si všímá i událostí předcházejících Mariinu zapojení do ilegální práce, představuje její činnost a „odhodlání přispět ke změně světa“ jako sociálně zakotvené — jako dospívající viděla dostatečně bídu Kopanic. Poté je stejně jako v prvním článku zhodnocena její odbojová činnost, zatčení a poslední odstavec tvoří citace z posledního dopisu. Úplný závěr je ovšem odlišný: v prvním textu končí juxtapozicí obrazu její smrti (s příznakovým nedokonavým tvarem „umírala“) a jarního Slovácka. V tomto ohledu je důležitá i předchozí citace, která zohledňuje právě pasáž s vlasy zanechanými na památku. Ty zde tak dostávají dvojitý rámování — výše v textu odkazují „její překrásné dlouhé černé vlasy, spletené v copy“ na její krásu, později jsou ovšem i indexem smrti, když je musí před popravou ustříhnout a zanechává je rodině. Druhý text poté od vlasů přechází ke vzkazu a políbení, které po nich posílá rodině, a připomíná již známou figurou, že její zásluhy patří i dnešku, bojovala i za dnešního člověka: „Vzkaz a políbení poslala Maruška nám všem. Vždyť za nás také bojovala a položila život. Nezapomínáme na ni, protože na našem dnešku má i ona zásluhu.“ Toto vyjádření ovšem nemůže změnit nový kurs mýtu, který se společně s režimem, jenž ztrácí svou symbolickou platnost, začíná rozpadat a odumírat. Normalizační mytický diskurs, který se uzavírá interpretačním možností a pouze shrnuje data a ‚fakta‘ a potlačuje revoluční aspekty, ačkoli na ně

dětství, studentských letech, o její lásce k Juliu Krameričovi [sic] a účasti v boji proti fašistickým okupantům, o jejím vztahu ke spolupracovníkům v komunistické mladé generaci, statečném postoji ve vězení i hrdinné smrti pod katovou sekyrou...“

Setkání s Maruškou Kudeřikovou. *Rovnost*. 27. 5. 1976, s. 2.

„Co následovalo, může si každý domyslet. Těžko vzpomínat, jak nelidsky s Maruškou Kudeřikovou nacisté nakládali. Ale neprozradila nic, raději hrozně trpěla. Hrdinka.“

-AG- Setkání s hrdinkou. *Brněnský večerník*. 22. 1. 1982.

formálně odkazuje, ztrácí schopnost působit emocionálně na recipienty, snižuje tedy nakonec sám životnost svých hrdinů.

Posledním pamětníkem je Ladislav Kempný, který byl Mariiným učitelem ve Veverské Bítýšce. První, obsáhlejší text,³³⁰ kde jeho vzpomínky zpracoval redaktor, pochází z roku 1984. O rok později vyjde i kratší článek podepsaný přímo Kempným.³³¹ Kempný se ve větší míře zabývá i přiblížením protektorátní každodennosti — zavřené vysoké školy a hrozba totálního nasazení přivedla mladé lidi i ke studiu němčiny, které po nějakou dobu chránilo studující i učitele. Ohlíží se především za tím, jak ho Marie zajímala jako osobnost, byla ovšem uzavřená a mnoho o ní nevěděl. Jejich nejdůvěrnějším rozhovorem bylo, když se jí ptal na dětství, rodinu a hledal zdůvodnění její zamlklosti. Je zajímavé, že text sám tematizuje možnou změnu úhlu pohledu díky dodatečným znalostem o Marii a novým zkušenostem s její postavou: „Ladislav Kempný tehdy ještě nevěděl, co ví dnes. Že už v té době na Marušku Kudeříkovou měla vliv četba pokrokové literatury, kterou jí dodával především její přítel Julius Kramarič. Netušil ani, že má ve třídě hrdinku.“³³²

Konečně, zajímavý blok tvoří i články, které se nevěnují primárně Marii Kudeříkové. Jejich hrdinkou je Mariina matka Františka, o níž se doposud samostatně nepsalo. Samozřejmě ji zobrazovaly všechny umělecké reprezentace, v 50. letech ovšem byla postava ‚zatížena‘ obranou náboženství, proti němuž se Marie negativně vymezovala. Byla to ovšem ona, komu psali pionýři děkovné dopisy za zapůjčení dokumentů a kopií posledního dopisu. V 60. letech se také začala účastnit vyhlášení soutěže SMK, v roce 1975, jak jsme psali, se výtvarně podílela na posledním vydání *Zlomků života*. Jaké reprezentace tedy přináší tisk 70. a 80. let?

Rámeč textu *Síla života*³³³ je udáván malováním slováckých ornamentů a vztahem matky s dcerou, které se prolínají v několika krátkých idylických obrazech. Tento vztah je ale poté přerušen, dcera doma není a nahrazuje ji jen několik málo dopisů, které chodí. „Bylo jich málo, tak málo, tak tak dokázaly trochu povzbudit štětec v chvějící se ruce. Až přišel ten poslední. Barvy ztvrdly na kámen a papír neobživí. Pro koho malovat? Dcera už se nevrátí...“ Po této zkratce — všimněme si, že zde není zmíněn ani odboj, ani práce pro stranu, ani věznění a i samotná poprava je přítomná

³³⁰ LIPČÍK, Roman. Za jedna, Maruško! *Mladý svět*. 3. 5. 1984.

³³¹ KEMPŇÝ, Ladislav. Vzpomínka na Marušku. *Vlasta*. 18. (?). 1985.

³³² LIPČÍK, Roman. Za jedna, Maruško! *Mladý svět*. 3. 5. 1984.

pouze náznakem — přichází zlom. „Marušce Kudeříkové je osm let. [...] S černýma očima, s černými vlásy. Jen se naučila držet v ruce tužku, začala se shánět po barvičkách.“ Nejedná se však o naší hrdinku, ale její neteř, Františka Kudeříková nyní kreslí se svou vnučkou. A její kresby „svou dávnou krásou oslavují nejen vzpomínky, tiché a nikdy nemizící, ale i sílu života a všeho, co je v člověku ušlechtilé a věčné.“ Mariin život se tedy zastavil, zůstala mladá i pro své stárnoucí vrstevníky, ale nezastavil se život samotný, který přináší nové radosti. Podobné vyznění mají i další tři články z roku 1976, které tematizují životní ztráty Kudeříkové a taktéž vyprávějí příběh o odložených barvách a štětcích, ke kterým později opět našla cestu. Na tomto pozadí se krátce a stručně připomíná samozřejmě i příběh její dcery. Ta přebírala rozkazy od Miloše Krásného a také Julia Fučíka.³³⁴ Její zatčení je vysvětleno vyzrazením soudruha, současně se ovšem objevuje tón, který s tím čtenáře smiřuje — Maruška mu odpustila a nabádala k tomu i druhé, píchali mu prý jehly pod nehty apod.³³⁵ Další články, které rozšiřují příběh i o zkušenosti matky vycházejí v 80. letech, jsou už pojaty o něco šířeji a více vzpomínkově, popisují znovu matčiny radosti i strasti, včetně nadávek adresovaných dceři.³³⁶

Je zvláštní, že dva z článků roku 1976 vycházejí přímo v souvislosti s výročím narození a popravou Marie Kudeříkové. U jednoho z textů je fotografie Františky Kudeříkové s vnučkou Marií.³³⁷ Pozornost se tedy přesouvá i jinam, než k přímému připomínání jejího života. Těmito reprezentacemi se ovšem narušuje i samotný mýtus, který měl ve fatálních obrazech zrcadlit nesmrtelné hodnoty. Ty se sice explicitně připomínají např. v závěru textu *Síla života* — příznačně už ale ‚pouze‘ jako „tiché a nikdy nemizící vzpomínky“. Samotný fakt překrytí mytického příběhu jeho pokračováním, zobrazením toho, co se dělo poté, dodává ovšem prostoru mýtu jiné rozměry: nesmrtelná není sama Maruška, její hrdinství nebo hodnoty, za které bojovala, nesmrtelné je zejména pokračování života. Dochází zde ke střetu mezi akcentací transcendence jako přesažení vlastního života, zapsání se do historie lidstva apod. a imanence, neustále se obnovujícího života. Vedle národní hrdinky, která jako mladá

³³³ -pod- *Síla života*. *Zemědělské noviny*. 16. 4. 1976.

³³⁴ ŽABOKRTSKÁ, A. Maruščina maminka. *Večerní Praha*. 25. 3. 1976.

³³⁵ ŠTĚTINOVÁ, Dagmar. Maruščina maminka. *Práce*. 30. 10. 1976.

³³⁶ „Žel pár let po Maruščině popravě, už v osvobozené vlasti, musela matka vyslechnout stejná slova nenávisť od lidí, které až dosud považovala za své bližní, za křesťany. Krutá nadávka, proceděná — obrazně řečeno — přes plaňky plotu, měla dokonce ještě o jedno slůvko víc; takú komunistickú...“ UHER, Jindřich. *Matka*. *Tvorba*. 3. 8. 1983. Stejný článek vyšel i slovensky v *Hlasu ľudu* 11. 8. 1983. Dalším podobným textem je *Matkino srdce* z bratislavské *Pravdy* z 19. 4. 1985.

heroicky padla v boji, se potom konstruuje i všední hrdinství její matky, která se se ztrátou musela vyrovnávat — a vyrovnala. Je tedy symbolem moudrého, zkušeného stáří, navíc nositelkou tradic lidové kultury. Její nejoblíbenější barva — zelená, je vedle toho i explicitně vyznačena jako symbol života, konkrétněji života v míru „bez válek, života pěkného a radostného.“ A ovšem i „života bez poprav“, která čekala její dceru.³³⁸ Čtenář se touto reprezentací ale vzdaluje nesmrtelnému příběhu Marie Kudeřkové. Ten je překryt aktuálnějším a životnějším příběhem, ve kterém děj ještě pokračuje.

3.4. Poslední velký příběh: Zkouška dospělosti

Později v 70. letech, po táhlých sporech, vychází roku 1977 biografický román Zory Berákové *Zkouška dospělosti*.³³⁹ Autorka ho podle svých slov začala psát v atmosféře 60. let, kdy uviděla příležitost vykreslit postavu Marie Kudeřkové jinak, než bylo zvykem. Původně měla kniha vyjít v nakladatelství Mladá fronta. Ovšem již odevzdaný rukopis měl být při korekturách změněn, proškrtán a doplněn o ideologizující pasáže, které upravovaly postavu tak, aby odpovídala dříve nastaveným normám. Škrty měly postihnout zejména termíny typu „boj za svobodu“, „osvobození“, „svoboda“ — tato vyjádření neměla být žádoucí, v kontextu normalizace zřejmě příliš upomínala na události srpna 1968. S těmito úpravami Beráková nesouhlasila, svolána byla dokonce schůze, kde se situace řešila. K vydání nakonec nedošlo, upravená verze zůstala v rukách Mladé fronty a autorce byl vrácen původní rukopis. Není bohužel možné rekonstruovat proměny textu, alespoň dokud se nenajde tato korektura, byla-li archivována. Nicméně i vlastní rukopis byl při další redakční práci, pro vydání nakladatelstvím Naše vojsko, upraven samotnou autorkou. „Musela jsem po domluvě některé věci vynechat, například když jsem popisovala, jak po německé okupaci mladí lidé demonstrativně nosili čapky masaryčky, podle prezidenta Masaryka, nebo že Jula s Maruškou četli Masarykovy *Ideály humanitní*. O těch je tam zmínka, ale není napsáno, že je to Masaryk. Takže Masaryk tam nesměl být, Masaryk byl zakázaný.“³⁴⁰ Tento upravený rukopis opět zůstal v nakladatelství Naše vojsko, není tedy pro nás dostupný.

³³⁷ Výstava Františky Kudeřkové. *Lidová demokracie*. 26. 3. 1976.

³³⁸ Srov. ŽABOKRTSKÁ, A. Maruščina maminka. *Večerní Praha*. 25. 3. 1976.

³³⁹ BERÁKOVÁ, Zora. *Zkouška dospělosti*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1977. 261 s.

³⁴⁰ BERÁKOVÁ, Zora. Soukromý rozhovor. Přepis v archivu DP.

Např. masaryčky se tak v textu opisují: „Po městských ulicích chodí chlapci a muži v tmavých čapkách s tvrdým štítkem a československou trikolorou.“ Tamtéž, s. 99.

O vztahu Marie Kudeřkové k Masarykovi promluví další dokument později. Srov. zde, s. 162, pozn. č. 467.

Dříve než mohla být kniha vydána, byl na její motivy natočen film režiséra Jaromila Jireše ...a pozdravuji vlaštovky (1972).

Zkouška dospělosti se od jiných reprezentací skutečně odlišuje. Je rozhodně největšího rozsahu, autorka tedy mohla jednotlivé epizody Mariina života dostatečně rozvinout. Je ale zvláštní a v poměru k ostatním reprezentacím nezvyklé, kolik prostoru se věnuje např. zachycení dětství Kudeříkové. Dalším podstatným znakem je, že kniha významně rozšiřuje příběh Marie Kudeříkové mimo kanonizované epizody.

Dětská etapa je zachycena silně beletrizovaně. Děti žijí vlastními dobrodružstvími a vlastním světem, i jejich zlobení zapadá do idylického obrazu. Venkovský život je pospolitý – děti si vystačí samy, dohlíží na ně vlastní i nevlastní tety, sousedky a např. zobrazování vztahu s matkou přichází až později – po večerech se čte z *Broučků*, čas je určován svátky a ročními pracemi. Obsáhle se zobrazují oslavy Velikonoc a Vánoc, pozorujeme tady podrobně kontury Maruščina dětství. Idylickému čtení nahrává i slovácký dialekt, který zaznívá v dialogích. Už oslovení ‚Mařko‘, jak je občas Maruška jmenována, je neobvyklé a v kontextu ostatních textů působí nově, jinak, překvapivě. Vůbec poprvé se objevuje — a opět je poměrně široce rozvedena — smrt Mariiny mladší sestry Fanušky. Ta dosud v zobrazování jejího příběhu neměla místo. Všechny tyto obrazy jsou z hlediska mýtu ‚zbytečné‘: nemají potenciál se v budoucnu proměnit nebo rozvinout v hrdinské vlastnosti, konstruovat hrdinskou postavu. Narušují tedy praktický rys jednotlivých prvků mýtu a také uzavřenost mytického universa — čtenář se může ptát jak je možné, že se v dosavadních ‚pravdivých‘ vyprávěních o Marušce toto nedozvěděl. Příběh je také výrazně rozšířen o historii rodiny — pijácký dědeček se vrátil z Ameriky po desítkách let poté, co tu zanechal svou ženu samotnou s dětmi a dluhy, objevují se také obrazy z matčina života.

Pokud jde o charakteristiky malé Marušky — hodně si všímá okolního světa, je přemýšlivá, zvědavá. Ptá se na věci, kterým nerozumí, nebo naopak druhé seznamuje se svými závěry. Zajímavá je její přecitlivělost: často pláče. Pláče u pohádky, kde umře brouček, je nešťastná a říká, že nechce nikdy umřít. Pláče, protože nemá dost pěkně napsané úkoly i poté, co je už třikrát přepsala. Klade na sebe vysoké nároky, vše bere vážně. Tatíček si dělá starosti, lékař ho však uklidní, že je jen „na svůj věk duševně vyspělejší“: „Tatíček má z Marušky radost, ale zároveň kdesi hluboko v nitru začíná hlodat červ strachu. Maruška je příliš citlivá. Co si počne, až jednou opustí rodné hnízdo? Bude se umět vyrovnat se zlobou a nepoctivostí světa? Nezalkne se odporem

a hrůzou? Nerozdrtí ji nenávist, které je stále ještě na světě daleko, daleko víc než lásky?“ Tato anticipace je velmi pozoruhodná, objevuje se jakoby mimochodem — čtenář ale (zejména v případě propagovaných hrdinů) nepřichází ke knize bez kontextu, jako *tabula rasa*, a dobře ví, jak Maruščin příběh skončí. Ví, *jak* se vyrovná se zlobou a nepoctivostí světa, ví, *kdo* bude dalším reprezentantem nenávisti.

Vztah Marie a Julia se rozvíjí pozvolna, jejich hovory často končí rozepří ohledně náboženství. I známá scéna — Maruška stojící s Julou na stupínku nebo na katedře, když se vyjadřují k napadení Habeše — je zasazena do tohoto rámce. Marie se nepřipojuje živelně, ale na nepřímou výzvu. „Na chvíli se odmlčí [Jula]. Třída ho napjatě pozoruje. Jula výmluvně pohlédne směrem k Marušce a dokončí už docela jiným, tichým a jakoby skleslým hlasem: „A těmto fašistickým zbraním, které přinášejí smrt nevinným lidem, žehná sám papež!“ Maruška, která až do té chvíle poslouchala s očima rozšířenými hrůzou, sebou trhne. Polekaně se rozhlédne kolem, jako by hledala časovanou pumu, jež má co chvíli vybuchnout. Pak se několika skoky octne vedle July. „Každý národ, který hájí svou svobodu a nezávislost, má naše sympatie. I kdyby bojoval proti samému papeži...“ Srovnáme-li tuto Maruščinu výpověď s jinými, výše komentovanými, uvidíme posun od akcentace padajících pum, přes zvolání za svobodnou Habeš, k národnímu boji za svobodu a nezávislost. Mělo-li být jinde v knize omezeno zmiňování svobody, v tomto kontextu možná ušlo cenzorově pozornosti. Na druhou stranu se v této scéně ještě nikdy neakcentovalo téma náboženství, které se zde objevuje poprvé.

Novou epizodu představuje i pasáž o Mariině letním pobytu na faře v Želeticích, v německém příhraničí. Měla se tam učit německy, rodiče však měli i druhou motivaci: báli se o dceřinu víru. Marie se ovšem vrací spíše ještě více utvrzena v tom, že za náboženstvím se nemusí skrývat pouze pozitivní vlastnosti jako dobrota, pokora, láska, ale naopak faleš, lakota, prázdňné dodržování zásad věrouky.

Rozvíjejícímu se vztahu Marie a Julia se věnuje hodně prostoru, vykresluje se v pozvolných tazích. Oproti předchozím textům nelze pozorovat ani Julovu proměnu z čistě kladných hodnot (je hrdý komunista, přivádí Marušku k marxismu apod.) k hodnotám negativním (neprošel zkouškou ohněm, nedokázal sjednotit teorii a praxi atd.). Už v počátcích se upozorňuje i na jeho slabší či temnější stránky, které do vztahu vnášejí problematické aspekty. Píše např. Marušce na faru dopisy: „Jula píše, ale ona jeho dopisům pramálo rozumí. Chtěla by od něho slyšet, že ji má rád, že se mu stýská, že vzpomíná ve dne v noci, každou hodinu, každou minutu. Chtěla by od něho číst něco

hodně, hodně krásného, vždyť Jula skládá básně, dovede se tak bohatě vyjadřovat. A zatím se v dopisech setkává jen se samými skrytými i otevřenými výčitkami: že mu působí bolest, že ho nechápe, že si nedovede uvědomit...³⁴¹ Náznaky citového vydírání a majetnictví se objevují i na dalších místech, výrazným činitelem je přitom Julův komplex ze své vady, pokulhává na jednu nohu: „Jula nevýslovně trpěl svou vadou, v jeho očích narůstala do obludných rozměrů. Kulhavý ďábel, posmíval se sám sobě s hořkostí v duši. Nechtělo se mu ani věřit, že by se do něho takové pěkné děvče jako Maruška mohlo zamilovat. Namlouval si, že ji k sobě připoutá jedině svými duševními přednostmi. Jen pro jeho duševní převahu ho bude milovat.“³⁴² Maruška je na něj skutečně silně fixovaná, je okouzlená jeho vědomostmi, hrdost na něj však povzbuzuje např. i to, když si neulehčí situaci na návštěvě u Kudeříků a nejde s nimi ani jednou a výjimečně do kostela — taková je síla jeho přesvědčení a v jejích očích se tak mění v muže.³⁴³

Objevuje se opět i scéna známá z předchozích reprezentací, krátká výměna mezi Maruškou a obyvatelem z Vrbovců: „To je tu krásně,“ řekla mu, aby unaveného člověka potěšila. Pohlédl na ni těžkým, otupělým pohledem. „My tu krásu ani nevidíme... při tej naší dřině.“³⁴⁴ Maruška pak přemýšlí o kolektivizaci a své plány předkládá i ostatním, řeční o společném hospodářství, nových strojích, odborném řízení atp. Tetička Sabotová, které pomáhá s polními pracemi, však reaguje nedůvěřivě, raději se spoléhá na osvědčená a tradiční řešení. „Počkejte, tetičko, však sa dožijete toho, že sa budete mět líp!“ uzavírá Maruška. „Aby se člověk měl líp... Je přece cesta, rovná a spolehlivá, jak k té lepší budoucnosti dojít.“³⁴⁵ Bůh, na kterého spoléhají, to však nezařídí. I další obraz je věnován rozporu mezi komunismem — reprezentovaným Maruščinou touhou pomáhat lidem — a náboženstvím. Zatímco v kostele se všichni modlí a slaví Boží tělo, na zemi se plazí mrzák, jehož si nikdo nevšimne.³⁴⁶ Autorka se

³⁴¹ Tamtéž, s. 73.

³⁴² Tamtéž, s. 77.

³⁴³ Tamtéž, s. 83.

³⁴⁴ Tamtéž, s. 85.

³⁴⁵ Tamtéž, s. 86.

³⁴⁶ „A lidé stojí, klekají, sklánějí hlavu před hostií, ale žádný z nich si nevšimne lidské bídy a ubohosti. Vyzývají krále všech králů, klanějí se mu — a o žebráka u svých nohou ani pohledem nezavadí. A neřekl snad ten jejich král: Miluj bližního svého jako sebe samého? Ach lidé, lidé, co vám pomůže zachovávání obřadů, když si z náboženství vyberete jen to, co se vám hodí: chce-li bůh, aby byli chudšasové a mrzáci, ví, proč tak činí. Děj se vůle páně. Však smrt všechno srovná, smrt všechno napraví, teprve po smrti bude spravedlnost pro všechny, protože smrt je jediná cesta ke spáse... Nevyčítejte komunistům, že zavrhnou náboženství, to naše nesmyslné náboženství. Vždyť zavádějí mnohem krásnější! Člověk člověku druhem. Tady na této zemi, na této naší krásné zemi... Po celé dva dny je Maruška zamlklá. Zraje v ní odhodlání.“ Tamtéž, s. 87.

také věnuje scéně, která se poprvé objevila v Omelkově textu *Maruška* (1963), odmítnutí docházky na nedělní mši. Stejně jako v předchozí reprezentaci Maruška bedlivě pozoruje dění v chalupě, strojení rodiny atd. Zatímco ale Omelka její odmítnutí nechá vyrůst v otevřený konflikt, názorový střet a otcův pohledek Marušce, zde autorka těsně po aktu odmítnutí kapitolu uzavírá: „Teď to přijde. Teď... ,Tož půjdem,‘ prohodí tatíček. I tato věta zní dnes docela jinak. Jako povel k útoku. Jako hlas polnice. Maruška zvedne hlavu. Je rozhodnuto. ,Já do kostela nepůjdu,‘ řekne tichým, ale pevným hlasem. ,Já už v boha nevěřím.“³⁴⁷ I minulé reprezentace utvářely obrazy harmonického dětství a hezkých vztahů s rodiči. Tyto vztahy jsou ovšem u Berákové ještě vřelejší, ,věc s náboženstvím‘ sice přináší konflikty, rodiče jsou ale mnohem smířlivější a chápavější, vnímají svou dceru jako individualitu a převládá zde láska.³⁴⁸

Zajímavé je, že román nesleduje čistě pouze Kudeříkovou, autorka se věnuje i historickému kontextu, na poměrně velkém prostoru líčí např. události podzimu 1938 — mobilizaci vyhlášenou 23. září. Události se týkají každého a mobilizace je velkou národní manifestací, auta a vlaky jsou ozdobeny růžemi a květinami, vagony vlaků zdobí nápisy demonstrující sílu k obraně. Podobným obrazům se dosud nikde pozornost nevěnovala. Stejně široce se popisuje i okupace. „Maruška teď více než kdy jindy sedává nad stránkami svého deníku. Dozrává v ní vědomí, že svět vlastně tvoří lidé a že je právě takový, jakou tvářnost mu současný člověk vtiskne. Uvědomuje si, že i ona se má stát jednou z těch, kteří budou spoluutvářet svět, že co nevidět vstoupí do jejich řad.“³⁴⁹ První ilegální činností je odnos letáků s provoláním KSČ k 15. březnu od mladého komunisty z Veselí, Jožky Petruchy. Po svém pomáhají i rodiče — podílejí se na pašování potravin se Slovenska. Pomáhá ostatně každý, každý se nějak přičiňuje. Mariin učitel z Velké nad Veličkou, Jagoš, začne pomáhat utečencům přes slovenskou

Nutno upozornit, že většina této pasáže (kromě dvou posledních vět) je pohledem do vědomí Marušky, není promluvou objektivního vypravěče tak, jak tomu bylo v předchozích reprezentacích. Srov. „Maruščina dosavadní dětská zbožnost dostávala vážné trhliny. Přemýšlivé děvče si nemohlo srovnat v hlavě rozpor mezi učením církve a jejími skutky. Četla díla Jiráskova a celá její bytost se bouřila proti brutálním zákrokům představitelů církve vůči lidem jiného vyznání. Nenáviděla kněze, kteří mlčky přihlíželi mučení poddaných, hlásajíce ,Co je císařovo, dávej císaři‘ a ,Blahoslaveni chudí‘. A jak se dodnes chovali bílí američtí křesťané ke svým černým křesťanským bratřím? Kde zmizelo ,Miluj bližního svého jako sebe samého‘?“

Ani ženy... 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1963, s. 299.

Jaké problémy ovšem v takových případech vnáší vztah postavy a vypravěče? Která užitá strategie působí silněji? A která autentičtěji?

³⁴⁷ BERÁKOVÁ, Zora. *Zkouška dospělosti*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1977, s. 87-88.

³⁴⁸ Zcela odlišnou reprezentaci této scény přinese film ...a pozdravuji vlaštovky, což je pozoruhodné vzhledem k tomu, že hlavní předlohou mu byla právě kniha Berákové.

³⁴⁹ BERÁKOVÁ, Zora. *Zkouška dospělosti*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1977, s. 92-93.

hranici — známí na slovenské straně ochotně spolupracují, slovenský policista eskortuje zadržené utečence na hranice a pak je nechá jít si svou cestou, pomoc nabízí i lesní dělníci. „Desítky, stovky rukou pomáhaly lidem, kteří museli utíkat za hranice. [...] Uprchlíků bylo stále víc a víc. A všude kolem řetěz lidských rukou a srdcí.“³⁵⁰ Můžeme tedy uvažovat o dekonstrukci obrazu komunistického prvenství v odbojové a ilegální činnosti — samozřejmě se angažují, nicméně vedle toho se projevuje i řada dalších, politicky nezařazených lidí. Skrze Jagoše se Maruška dostává i ke svému prvnímu velkému úkolu — má přenést na Slovensko přísně tajné materiály strany. Prvního člověka převádí na pokyn Jožky Petruchy v závěru dne své maturity. Ten jí několikrát zopakuje, že je statečné děvče, ovšem nedochází k žádné symbolickému přijetí do strany jako u Omelky, kde jí uprchlík osloví „soudružko“. Z hlediska rozvržení jednotlivých úseků Mariina života (typicky rozdělený na školskou etapu, život ve Veverské Bítýšce a krátce v Brně, zatčení a věznění) je zajímavý rozsah jednotlivým částem věnovaný. Text Berákové končí na straně 261, ukončení první etapy však přichází až na straně 126. Téměř polovina knihy tedy sleduje Mariino dětství, školní léta, vyvíjející se vztah s Julou a celkově její osobní zrání (nikoli ovšem ve smyslu úzce politickém). V čem ale Beráková na Omelku navazuje — rozchod dvojice není z přísně politických důvodů, časem se spíše rozvinou osobní neshody posilované Julovým majetnictvím. Pár je odloučen — Maruška studuje ve Veverské Bítýšce a Jula pracuje jako pomocník na stavbách. A v dopisech Marušku varuje, aby nevěřila lidem, aby nebyla důvěřivá apod. Marie je ovšem ve své odloučenosti od všech blízkých k lidem přitahována a když jí nově nabytý známý předává Provolání Komunistického svazu mladé generace, dochází k přelomu: „Já chci zůstat tvou, stále tvou, ale dnes už nedovedu být jen Maruškou, která byla vychovávána, dnes jsem Maruškou, která bude vychovávat. Protože ta semena spravedlnosti a krásy, která jsi zasil do mé duše, už dávno vyklíčila a nesou plody. Jsem bohatá, tak bohatá, že musím rozdávat, každému, kdo žízní a hladoví a touží po poznání.“³⁵¹ Komunistické přesvědčení je zde indexováno vírou ve spravedlnost a krásu.

Mezi odbojové činnosti patří opět „drobná činnost“ — tedy alespoň poměrem k dnes obvyklým obrazům odboje, jež pozornost zaměřují zejména na činnost vojenských složek. Marie Kudeříková tedy se svými spolupracovníky klade hřebíky pod kola autobusů, které vozí dělníky do práce, přerušuje telegrafní spoje, vyřazuje

³⁵⁰ Tamtéž, s. 111.

z provozu vagonů tím, že do ložisek kol sype písek a skelný prach. Mimo to v továrně zpomaluje práci, k čemuž nabádá i ostatní, rozšiřuje v práci i jinde letáky, výzvy k odporu, pokouší se o zapálení skladu továrny. Pasáže, které tyto činnosti zachycují, jsou zhusta proloženy varovnými výpověďmi různých lidí, pracovníka poštovního úřadu, který je v odboji také zapojen, rodičů dalších mladých, kteří se účastní těchto akcí apod. Často je nabádána k opatrnosti, je jí vytýkána přílišná důvěřivost, neobezřetnost, přitahuje příliš mnoho pozornosti. Např. už při prvním vážném rozhovoru s poštovním úředníkem „Bobem“ čteme: „[T]a studentka opravdu nevypadá jako zrádkyně nebo provokatérka. Ale je strašně důvěřivá a neopatrná, nebezpečně neopatrná!“³⁵² Nikde se ale těmito vlastnostem nepřipisuje výrazně negativní hodnocení. Vedle těchto varování jsou pak zobrazení odbojových akcí rozvíjeny i zmínkami o vzájemných citech mladých lidí, jejich vzájemném porozumění, které často přerůstá v lásku. Ta ovšem bývá z různých důvodů vždy nenaplněna. To se děje nakonec i v rozhovoru Marie Kudeřkové s Milošem Krásným, který ji přijel varovat — Heydrich vyhlásil stanné právo, ilegální komunistická organizace má zřejmě ve svých řadách konfidenty. Pozoruhodné je, že je přímo zmíněn Vladislav Babák. „Sklonil se k ní a pohladil ji po vlasech. [...] Ve tmě se chvělo všechno to vroucí, nevyslovené, ale zřetelně tušené. Byť se Maruška sebevíc snažila potlačit v sobě ženu a být jen disciplinovaným vojákem, vždy znovu a znovu propadala v přítomnosti tohoto zralého muže citovému rozechvění. [...] Říkal, že má rád jen svou dívku, svou obětavou, skromnou Bobinu, a zatím se všemožně snažil zabránit sblížení Karla Mazoura s Maruškou. [...] Mlčeli o svých citech, jako by se za ně styděli.“³⁵³ Další citové drama se konstruuje i ve vztahu k Oldovi, jednomu z jejích nejbližších spolupracovníků. Brzy ale Mazour páchá sebevraždu, když se chce vyhnout výsledkům gestapa, zatčen je Miloš Krásný a jeden z členů Mariiny trojky Rudolf Dufek. V knize Zory Berákové se také poprvé objevuje i chyba, kterou měla Kudeřková udělat — v letáčích předaných Dufkovi zapomněla založený dopis přítelkyni do Plzně — a právě tím k sobě připoutala

³⁵¹ Tamtéž, s. 137.

³⁵² Tamtéž, s. 145.

³⁵³ Tamtéž, s. 186.

Tato romantizace jejich vztahu se znovu objeví, dokonce i když se setkají na chodbě Petschkova paláce: „Nikdy se nemohli sblížit, ale to nevyslovené leželo mezi nimi a čekalo jen na dobu, kdy bude vtěleno do slov. Protože oba byli vojáci na jedné frontě, museli myslet na životy jiných. O svém vlastním životě, jestli ho nepoloží v tomto boji, budou rozhodovat až po válce. V těch několika vteřinách shledání na chodbě Petschkova paláce, které snad bylo jejich poslední, si očima řekli: Ty jsi jediný člověk na světě, s kterým si mohu opravdu rozumět.“
Tamtéž, s. 215.

pozornost gestapa. V těchto souvislostech jsou zajímavé obrazy jejího psychického zhroucení, zatčení očekává a chce od „Boba“ získat jed. Několikrát se přitom zdůrazní, že se třese po celém těle — strachem, únavou, vyčerpáním, beznadějí. Tato scéna je jednou z těch, které do jejího obrazu vnášejí běžné lidské reakce, postava je uvěřitelnější, její heroismus není daný, ale naopak dynamický, vyvíjí se a je v procesu.

Vlastní zatčení přichází až na stranách 203-204, tedy necelých šedesát stran před koncem knihy. Poté ovšem nepříjde obvyklý stříh, který nás přenese do vyšetřoven a k výsledkům. Beráková se věnuje i tomu, jak tato událost působí na ostatní lidi, bytnou Kudeřikové, továrníka Ráčka a jeho ženu.³⁵⁴ Ani potom nás ale příběh nevede za Maruškou, čteme o výsledku Jiřiny — sestry Jaromíry Kryslové. Samotné výsledky Kudeřikové pak nejsou nijak zvlášť rozvedeny, zmiňují se facky, bití a sprchy a psychický teror, když jí kolem krku hodí zápalnou šňůru a vyhrožují, že ji zapálí. Tato scéna se dokresluje poměrně expresivním jazykem. Záhy je ale Marie poslána do Prahy, v Německém Brodě se opět zastaví před domem Karla Havlíčka Borovského a Maruška si stejně jako v Omelkově textu připomíná jeden z jeho epigramů — nezradí. Nová je ovšem citace z Máje.³⁵⁵ Velký prostor je dán také výsledkům Jaromíry Kryslové. Z hlediska mýtu o Marii Kudeřikové je zajímavé, že známá a často opakovaná výměna mezi Maruškou a vyšetřovatelem ‚Všechno víme!‘ ‚Tak proč se mě ptáte?‘ zde není připsána Marušce, ale právě Kryslové. Pražská epizoda je ostatně ‚Jarce‘ věnována téměř celá a ani o výsledcích Marie Kudeřikové se zde mnoho nedočteme. Pouze se zmiňuje, jak je Maruška po výsledku zřízená. V Brně přichází na řadu další bití, Marie se vrací na celu s krvavými pruhy na zádech. Je zajímavé, že tyto pasáže se téměř výhradně omezují pouze na techniky vůči ní používané, tedy právě bití apod. Skutečný výslech pozorujeme pouze jednou, hned poté, co ji zatknou, a tato pasáž je monologem Dorsche, Marie mu vůbec neodpovídá, celou dobu mlčí.

Vratislavské etapě pak připadá posledních 32 stran. Už z hlediska rozvržení románu a prostoru věnovaného jednotlivým etapám jde tedy o zcela odlišnou reprezentaci než známe doposud. Například u Omelky, který text rozdělil na tři úseky, se jejich rozsah postupně navyšoval. Zde pozoruje spíše opačnou strategii, zásadní je zejména úvodní část, Mariino dětství a dospívání a postupně se jednotlivé tematické

³⁵⁴ Ráček by nejraději Marušce umožnil útěk, ale prostory továrny to dobře neumožňují. Bytnou a pana Kudeřika, kteří se po Marii shání a volají do továrny, zvou Ráčkovi k sobě do bytu, aby je o záležitosti zpravili s účastí.

³⁵⁵ Maruška vzpomíná na slova básníka: „Ach zemi krásnou, zemi milovanou, / kolébku mou i hrob můj, matku mou, / vlast jedinou i v dědictví mi danou, / šírou tu zemi, zemi jedinou!“

bloky zmenšují. Nutno však dodat, že Beráková knihu dělí na 40 kapitol, které nijak neodpovídají našemu rozdělení. Dále bychom měli uvážit, že autorka vycházela z dochované dokumentace a vzpomínek rodiny; to by vysvětlovalo, proč je první etapě života věnováno nejvíce prostoru — autorka se mohla nejsilněji opřít o autentické vzpomínky a dokumenty. Snaha o věrnost reprezentace se v textu průběžně potvrzuje — např. je rozvedena zmínka z Mariina dopisu o spoluvězeňkyni paní Schöbelové, která si vymínila pozvání na její svatbu, a do textu tento rozhovor v jeho možné podobě vnáší. O škrabky se opírá také při popisu cely nebo denního režimu.

Stejně jako v jiných textech matka při vynesení rozsudku rozumí pouze útržkům, nikoli jeho celku. Zde se ovšem soudní proces stvrzující Mariin osud analogicky spojuje se vzpomínkou na nemocniční chodbu a smrt druhorozené dcery Fanušky. Akcentuje se vztah mezi matkou a dětmi, např. prostřednictvím vzpomínky na den Mariina narození, a také se připomíná matčino předčasné stáří.

Konzistence textu se v závěru významně zvyšuje, jinde je písemný styk mezi vězeňkyněmi hlavní složkou textu, zde se téměř netematizuje a velmi záhy po rozsudku už čteme, že Mariiny škrabky jsou venku z vězení. Ve zkratce se objevují i další motivy tohoto období — vztah s Julinkou, zde velmi smířlivý, malování vojáčků, snění o socialistickém světě apod. Naopak vůbec se neřeší Mariin ‚boj s vězeňským farářem‘. V závěrečné části se také i zde cituje z posledního dopisu. Ostatní odsouzení zpívají popravovaným vězňům českou státní hymnu. V úplném závěru se pak opět objevuje citace z Máje, Maruška se loučí se světem právě s Máchovými verši, což je ve velmi pozoruhodném vztahu k původní básni S. K. Neumanna *Poděkování Sovětskému svazu*. Posiluje se tak zde spojení spíše s vlastí než se socialistickým státem, což ostatně uvozuje už česká hymna. I závěrečná věta „Krev dcery teče po ní [po zemi].“³⁵⁶ je aluzí Máje, konkrétně ji propojuje s postavou Viléma. Hrdinka je tedy postavou téměř až romantickou. Neposuzujeme, zda se tato reprezentace blíží pravdě či nikoli, je to pouze další v řadě reprezentací postavy, které pokaždé akcentují jiné její složky a vřazují je do jiného kontextu. Z hlediska mýtu Marie Kudeříkové, který se ustavoval skrze texty dosavadní, však *Zkouška dospělosti* představuje výrazně odlišnou hrdinku.³⁵⁷

Tamtéž, s. 213.

³⁵⁶ Tamtéž, s. 261.

³⁵⁷ Zastavme se ještě nad několika pasážemi, které působí jaksi nepatřičně: spíše než aby odkazovaly ke Třetí říši, mohou komentovat společensko-politický kontext samotného textu. Jednou z těchto výpovědí je komentář vypravěče, který následuje po nevhodné poznámce přednosta stanice vůči mamičce: „Mamička by mu nejráději řekla své mínění pěkně od plic, jak to má ve zvyku, ale doba je už taková, že člověk nesmí říkat, co si myslí. A půjde-li to tak dál, bude nutno říkat pravý opak.“

Kniha je opatřena doslovem Vladimíra Rumla.³⁵⁸ Je zajímavé, že do množiny textů, které počínaje Grygarovou předmluvou ke *Zlomkům* z roku 1961 mluví o celé slavné generaci, generaci, která dospívala na konci 30. let a v tomto klimatu rostla k hrdinství, vpadá Rumlův komentář: „Generace, k níž patřila Maruška Kudeříková, zahrnovala jak lidi statečné, tak i kolísavé a váhavé — stejně jako lidi zbabělé. Nesouhlasím s míněním, že to byla generace mimořádná, ba dokonce slavná. Fašistická okupace postavila před každého člověka se vši naléhavostí otázku, zda bude podporovat brutální diktaturu okupantů nebo zda bude praktickými činy usilovat o národní a sociální svobodu pracujících.“³⁵⁹ Ovšem kniha má být mimo příběh Marušky Kudeříkové i dokumentem o učitelích hrdinů této doby, o těch, kteří je seznamovali s „idejemi vědeckého socialismu“. Vývoj jejího života je pak opět logický — kam jinam by za daných historických podmínek mohlo vést spojení morálních kvalit jedince s poznáním marx-leninské filosofie než do řad komunistického odboje. Ruml se dále věnuje i jiným pozicím, pozicím „nepravdivým“, jejichž rozpoznání teprve umožňovalo být aktivním antifašistou. Jmenuje „barokní spiritualismus“ a „existencialistické nálady“, konkrétně projevené například v konceptu „nahého člověka“:³⁶⁰ „Bylo tedy nezbytné nejenom odmítnout nacismus, ale též rozpoznat nepravdivost argumentů, jimiž byla zdůvodňována společenská nečinnost a snaha o individuální ‚přezimování‘.“³⁶¹

Marie Kudeříková je pak konkrétní postavou, na které se vystavuje identita

Tamtéž, s. 104.

Obraz protektorátu se obecně spíše než se specifickou hodnotou mluvních aktů, tedy s jejich pravdivostí nebo nepravdivostí, spojuje vůbec se strachem. Oproti tomu je to právě státní socialismus, který je spojován s jistou „defektností“ jazyka jako takového, s narušením jeho dorozumívací funkce a převrácením významů. Je ale pravdou, že může být pouze znakem jazyka prostě „totalitního“. Nicméně další pasáž bychom s pojetím protektorátu spojovali opravdu problematicky: „Bude mít pak ještě někdo odvahu nenazývat věci jejich pravým jménem a pod prapory lidskosti a pokroku posílat lidi na jatka?“ Tamtéž, s. 260.

Prapory lidskosti a pokroku odpovídají spíše internacionální rétorice státního socialismu, lidskost je hodnotou, kterou bychom v nacionálním založení Třetí říše hledali těžko. „Svědomí nacismu“ vycházelo z jiných pozic.

³⁵⁸ PhDr. Vladimír Ruml, DrSc. (1923-1993), byl přední oficiální marxistický teoretik. Mezi jeho pracoviště patří např. Filosofický ústav ČSAV, Institut společenských věd ÚV KSČ, Ústav marxismu-leninismu nebo Socialistická akademie.

³⁵⁹ RUML, Vladimír. Doslov. In: BERÁKOVÁ, Zora. *Zkouška dospělosti*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1977, s. 265.

³⁶⁰ V eseji Slovo k mladým (1940) jej rozvíjí básník Kamil Bednář. Atmosféra okupace nastupující básnické generaci přinesla pocity nejistoty a potřebu nalézt pevný bod. V tomto ovšem dosavadní ideologie zklamaly. Bednář proto rozmyslel hledat kotevní body v ohledávání niternosti člověka, teprve jeho znovunalezení v hlubinách individua, připoutání se k věčným hodnotám, ho mohlo posunout k rozvíjení nových společenských vazeb.

Srov. BRDEK, Zdeněk. Dílo básníků ze skupiny kolem Kamila Bednáře. Č. Bud., 2007. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Pedagogická fakulta

³⁶¹ RUML, Vladimír. Doslov. In: BERÁKOVÁ, Zora. *Zkouška dospělosti*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1977, s. 266.

komunisty. Je dokladem o nutnosti jeho přesvědčení citem i rozumem, které pak dialekticky vedou ke skutečně účinnému boji. Takové přesvědčení také nerozlišuje mezi osobním a politickým, musí tedy být patrné i na jeho životních rozhodnutích. Ruml si také všímá Kudeříkové jako typu revolucionáře — toho, který se nezastaví, nekapituluje, nezradí. To se samozřejmě týká také hrdinské smrti. K tomu mu dopomáhá kolektiv, vědomí sounáležitosti. Ruml si při čtení uvědomoval, píše, že „člověk jako reálné individuum přesahuje sebe sama ve svém podílu na společenském pokroku [...] Proto fakt smrti nevede socialisticky smýšlejícího člověka k pesimismu.“³⁶² Kudeříková tedy, stejně jako další komunisté, jejichž poslední dopisy se zachovaly, umírala s vědomím budoucího vítězství své věci, jako pravý revolucionář. I v tomto textu můžeme pozorovat jisté specifické konstrukce, mj. i zde je patrná přítomnost dobově nadužívaných výrazů, zvláště už výše rozebírané „pravdy“, „pravdivosti“ a výrazů s podobným významem.³⁶³ Ruml nakonec uzavírá, stejně jako řada předchozích textů (dříve sborník *Milovali svůj národ* nebo aktuálně doslov vydání *Zlomků života* 1975), výzvou k přijetí hrdinky a jejího odkazu, které má samozřejmě podobu vlastní, aktivní účasti na budování socialismu, resp. podpory jeho nehynoucí vlády v nerevidované, původní podobě, tedy té, za kterou mnozí hrdinní komunisté padli: „Ano, byla to doba velkých úkolů. Ale neexistuje v dějinách takové období, které by nevyžadovalo úsilí, boje a práce lidí. A odkazu statečných hrdinů protifašistického odboje můžeme prokázat věrnost jen svou aktivní účastí při budování socialistické společnosti, účastí v boji za komunistickou budoucnost naší vlasti.“³⁶⁴

3.5. ...a pozdravuji vlaštovky

Jak jsme uvedli, Jaromil Jireš ve svém filmovém zpracování v mnoha ohledech vychází z románu Zory Berákové, která je ostatně uvedena i v titulcích za spolupráci na dialozích. Ty jsou v některých případech totožné. Někde ovšem dochází k oddělení narativu literárního a filmového a pozorujeme reprezentace odlišné a originální, jinde film kopíruje mytickou řeč. Samotné filmové řeči se příliš věnovat nebudeme, pro náš zájem stačí pozorovat ony změny a posuny v reprezentacích Marie, jiných postav a vzájemných vztahů. Dodejme ale, že se v hodnocení filmu často zdůrazňuje jisté

³⁶² Tamtéž, s. 267.

³⁶³ Srov.: „Pravdivě dokládá Zora Beráková na jejím osudu, že boj antifašistů pokračoval i ve fašistickém vězení“, přičemž podstatná je zejména uvozující věta. Lze ale obecninu „pravdivě doložit“ na osudu konkrétního člověka? Spíše se tato obecnina do příběhu opět sekundárně vepisuje.

³⁶⁴ Tamtéž, s. 267.

navázání na filmovou „novou vlnu“ či spíše její dozvuky. Je to podpořeno patrně zejména poměrně silnou staticností filmu, minimalistickou hudbou a prací s kamerou a časem. Jireš svůj film nenatočil chronologicky, jednotlivé obrazy Mariina života jsou již vzpomínané z vězení. Je přitom zajímavé pozorovat, které obrazy si Jireš vybral, vezmeme-li v úvahu jisté kanonické momenty mýtu a knižní předlohu. Vedle toho je zajímavé i využívání vizuální složky a zvukové stopy: např. jedna z výslechových scén končí bitím — resp. vidíme, že Marušku vedou do vedlejší místnosti, dále slyšíme dopadající rány, ovšem na plátně je Maruška přicházející na dvůr domova a objímající se s rodinou. Tím se konstruuje její ‚útěk‘ ze situace, který jí bití umožňuje vydržet. Pozoruhodné je ovšem i herecké obsazení a detaily na zjevu postav — tak Jirešovu Marušku ztvárňuje Magda Vašáryová, která je ve zvláštním rozporu s ikonickou fotografií Kudeřkové, zvláště s jejími téměř všude zdůrazňovanými těžkými černými copy. Postava July (Václav Helšus) je zase silně maskulinizovaná, filmový Julius Kramarič má hustý plnovous, ačkoli ve 40. letech rozhodně nebyla obvyklá neoholená tvář. A Jarka, narozdíl od ostatních vězeňkyň, které nosí plátěné oblečení, má stále kabátek a šálu stejnou jako u výslechů.

Zajímavé jsou např. scény s německými vojáky, kteří v knize Berákové zvlášť tematizováni nejsou, avšak jejich reprezentace má silnou tradici v ostatních literárních zpracováních. Stejně jako v 50. letech jsou rozvrženi jasně a neproblematicky, ovšem jejich zobrazení je jiné. Dříve jsme viděli vojáky, kteří sice zosobňovali zlo, či přesněji hrozbu, avšak byli snadno obelhatelní, v některých obrazech dokonce podléhali Mariinu kouzlu jako jednotlivci (F. Omelka, 1963), nebo kolektiv pohnutý jejím osudem (A. Tučková, MSN 1954). Případně se i němečtí vězeňští překladatelé nechali zastrašit apod. Nyní jsou ovšem vojáci silně ironizováni, jsou věčně opilí, chovají se jako zvěř, hrají si ze zvířaty nebo na hlídce verbálně obtěžují dívky — příznačné ovšem je, že k útoku nedojde, pouze aby na sebe upozornili, když je dívky ignorují, střílí jeden voják do vzduchu samopalem.³⁶⁵ Symbolizují tedy pouze hrozbu, ale jinak jsou neškodní.³⁶⁶

Klasický obraz odmítnutí kostela v knize končí posledním slovem Marie, poté je kapitola ukončena. Celý děj je také rámován interiérem domova, když Maruška pozoruje, jak se rodina svátečně obléká, bere modlitební knížky atp. Ve filmu se scéna odehrává na dvorku a ono ‚nábožné‘ pozorování rodiny jí nepředchází, všichni už čekají

³⁶⁵ Srov. *...a pozdravuji vlaštovky* [film]. Režie Jaromil JIREŠ. ČSSR, 1972. 00:20:53-00:22:22

³⁶⁶ Je zajímavé, že podobně jsou ztvárněni například i sovětsí vojáci ve filmu *Hořící keř* (2013, r. Agnieszka Holland).

ve svátečním u dveří. Maruška jde obstarávat zvířata a při tom odmítne. Scéna ovšem tímto odmítnutím nekončí a je uzavřena teprve otcovým pohlavkem. Tato vzpomínka je navíc ve filmu vsazena (možná i jako vysvětlující nebo doplňující prvek) do scény návštěvy rodiny ve vězení, kdy matka apeluje na dceru, aby přijala před smrtí Boha.

Jirešova Maruška poslouchá zprávu o uzavření Mnichovské dohody

Co se týče odboje, zachyceny jsou především cesty s převážením různých věcí, vyřazování ložisek vagonů, tisk letáků apod. Objevuje se tu Miloš Krásný, jenž sice není ani jednou označen jménem, ale lze jej identifikovat podle vyššího věku a také podle setkání v ‚biografu‘ Petschkova paláce, zároveň se také objevuje současně s Karlem Mazourem, který je posléze přímo jmenován. Je zde také postava „Boba“, úředníka z pošty, kterého Maruška taktéž prosí o jed, scéna ovšem už není tak vypjatá jako v knize. Zvláštní je také posun v tom, jak ji Bob hodnotí: v knize se jí vytýká neopatrnost, důvěřivost, zde ale přímo naivita: „Nemyslíte, slečno, že jste trochu naivní?“ Také scéna prohlídky tašek na vlakovém nádraží v Brně je ozvláštňena — zobrazen je pouze úvod, kdy je vojáky postrkována ve směru prohlídky (mimochodem nenese výbušninu, ale dvě zbraně), samotné řešení situace ale chybí. Naopak se ale doplňuje obraz následného předání zbraní Mazourovi, kdy oba přiznávají strach:

„Strach je hrozná věc.“ „Je.“³⁶⁷

Konečně, pozoruhodné je i několikeré zobrazení finální scény, kdy jde Maruška na popravu — ta se ve filmu objevuje několikrát, ovšem kamera funguje jako oči pozorovatele, příp. postavy Marušky, která jde dvorem ke dveřím popravčí komory. Na konci filmu se ovšem v záběru zobrazuje i Maruška, hledisko se tedy posunulo, což je s ohledem na význam scény skutečně zajímavé: mohli jsme například i finální scénu prožít očima odsouzené, avšak není tomu tak. Sami jsme se stali pozorovateli její cesty na smrt. A ačkoli ji nedoprovázíme přímo dovnitř, jisté expresivity je přesto docíleno. Poté, co zčerná obrazovka a Marie vejde dovnitř, se její tvář ještě jednou objeví. Vystupuje v černých šatech z černého pozadí a výrazně kontrastním prvkem se tak stává právě její hlava, nyní „plující“ prostorem.

Filmové zpracování je tedy poněkud zvláštním příspěvkem k mýtu Marie Kudeříkové. V některých ohledech silně vychází z mytické konfigurace – např. neustále se ozývající smích hrdinky a slovácké písně – jinde jej ale přímo popírá, jak se to děje např. všem reprezentacím Mariiných hustých černých vlasů spletených v copy. Tato změněná vizualita hrdinky je podstatným rysem, který mýtus (ale i primární objekt – samotnou Kudeříkovou) zvláštním způsobem neguje a přepisuje, velmi silně se navíc dokáže vepisovat do myslí recipientů. Filmové zpracování je díky specifikům filmové řeči schopno poskytnout divákům hrdinku v její nejživotnější podobě – dosud jsme mohli číst buď příběhy o Marii nebo její vlastní zápisky, byli jsme však v těchto případech odkázáni vždy pouze na text, slovo. Naše hrdinka zde ovšem dostává tělo, hlas, mimiku, oblečení atp., tedy všechny prvky, které film nutně zpracovat musí, pokud chce vůbec hrdinu zobrazit. Je proto více než zvláštní, a proto i příznakové, jakým způsobem film tuto hrdinku konstruuje. V tomto ohledu se od mýtu i vlastní postavy odchyluje právě už její změněnou vizualitou, která neodpovídá ani skutečnosti, ani mytickým reprezentacím.

3.6. Raději zpěvem než pláčem

Roku 1981 vychází publikace Inky Ciprové *Raději zpěvem než pláčem: Pásmo o Marušce Kudeříkové*.³⁶⁸ Jedná se o dramatický text, v němž se schází čtyřčlenná skupina recitačního kroužku připravující se na účast v okresním kole soutěže. Cílem

³⁶⁷ Srov. ...*a pozdravuji vlaštovky* [film]. Režie Jaromil JIREŠ. ČSSR, 1972. 00:57:30-00:58:40

³⁶⁸ CIPROVÁ, Inka, ed. *Raději zpěvem než pláčem: pásmo o Marušce Kudeříkové*. 1. [vyd.]. Praha: Dilia, 1981. 35, [1] s.

schůzky je rozmyslet strukturu a materiál pásma k recitaci, autorka jej v úvodním slově charakterizuje jako „pásma o životě a době, ve které žila a *musela* zemřít Maruška Kudeříková“.³⁶⁹ Ono „musela“ přitom můžeme chápat jako ozvuk nedávného zdůrazňování logiky hrdinství. Charakterizuje se tak obojetně jednak doba, jednak sama hrdinka: musela být hrdinka, protože doba si to žádala, musela zemřít, protože toto hrdinství době odporovalo. Jako prameny mladým recitátorům slouží *Zlomky života*, *Zkouška dospělosti* a scénář k filmu *...a pozdravuji vlaštovky*, které jsou doplněny o sbírky Wolkera, Nezvala, Halase a Neumanna, oblíbených autorů Marušky.

Podstatnými rysy pásma je zejména výrazná interpretační činnost — postava Marušky a *Zlomky* jsou komentovány jednotlivými postavami, přičemž je patrné i silné zvnitřňování čtených pasáží, postavy se do Marušky snaží vžít, uvědomují si její odkaz a příkladnost, kterou nese: „Umíš si kohokoli z nás představit, že jsme takhle vyrovnání, když čekáme každý den na smrt?“³⁷⁰ Nebo: „Kdybys byl na jejím místě ty [...], tak by ses sesypal už v prvním kole,“ vyčítá Hanka Karlovi, když na základě několikaminutového zpoždění zbývajících členů kroužku pochybuje o smyslu celé schůzky. Dále narazíme na velkou doslovnost textu, všechno se okamžitě dovysvětluje (včetně toho, že černou kávou za války Maruška nemyslela pravou kávu), jakýkoli odkaz *Zlomků* na nějakou literaturu ji okamžitě taktéž vtahuje do textu. Aktéři zde tedy působí jako lidé, kteří se s Maruškou seznamují vůbec poprvé a mnoho o ní nevědí, což je zajímavé vzhledem k její přítomnosti ve veřejném prostoru normalizace a k využívání příběhu ve výchovně-vzdělávací oblasti.³⁷¹ Text tak nicméně může splňovat pedagogickou funkci více než vydatně, vše řečené se okamžitě rozšiřuje o další významy, upevňuje se tak smysl některých výroků.

Vedle důrazu na kolektiv, který text sám o sobě nese — mladí lidé kolektivně prožívají rituál seznámení se s hrdinkou, nestydí se za emoce apod. — se tato kolektivita ošetřuje ještě samotnými výroky zúčastněných. Např. po výměně názorů a poznámce, aby se nehádali, zazní: „My a hádat se?“³⁷² čímž se upozorňuje na to, že mladý kolektiv je vzorný a bezproblémový, otevřeně se dokáže konfrontovat, podrobit

³⁶⁹ Tamtéž, s. 2. (Zvýrazněno DP.)

³⁷⁰ Tamtéž, s. 5.

³⁷¹ Srov. „Jméno Marušky Kudeříkové se stalo dávno pojmem v celé naší vlasti a dnes [...] se stalo známé i v ostatním světě. Není tedy myslitelné, že by zůstalo neznámé nejmladší generaci, příslušníkům Pionýrské organizace Socialistického svazu mládeže.“

Pionýři a odkaz Marušky Kudeříkové. In: *Marie Kudeříková - seminář k 60. výročí narození*. Hodonín: Muzeum Hodonínska, 1980, s. 28.

³⁷² Tamtéž, s. 27.

se vzájemné kritice, aniž by se to podepisovalo na mezilidských vztazích. Druhou podobně lazenou replikou je „Milá zlatá, my toho ještě neznáme,“³⁷³ kterou jeden z chlapců reaguje na otázku, co že to právě recitoval. Vytváří se tím rozdíl mezi nezkušeným, neznalým mládím a zkušeným a vyzrálým stářím, což byl jeden z dobově příznakových opozic.³⁷⁴ Mladí ji zde navíc přebírají a akceptují ji.

Pásmo se také zabývá problémy reprezentace postavy,³⁷⁵ sleduje logiku hrdinského života, který má své základy už v dětství: „Nemůžeme vynechat některé události dětství,“ dohadují se protagonisté, „třeba právě ony ovlivnily Marušku na celý život“; „Třeba někde tady se dá najít vysvětlení, že za války jednala, jak jednala, a nesesula se po prvním výsledku.“³⁷⁶

Zmiňovali jsme interpretační ráz textu — Marušce jsou tedy připsány odvaha, nadhled, moudrost,³⁷⁷ dále humor, ironie a odstup, s nimiž si pomáhá proti stesku, také paličatost a tvrdohlavost. Explicitně se vyjadřuje i obdiv, který si hrdinka u mladých získává: „Já ji obdivuju čím dál víc. Musela být obrovský člověk. Žádný životopisný román nedokáže zapůsobit tak přesvědčivě a silně jako tenhle její deník.“³⁷⁸ *Zlomky* jsou vedle toho popsány jako ‚svatá kniha‘, která zaručuje ticho v sále.³⁷⁹ A výkladu se nevyhne ani postava July, u kterého se zdůrazní jeho pesimismus a skepse, jimiž je

³⁷³ Tamtéž, s. 11.

³⁷⁴ Kamil Činátl upozorňuje na normalizační populární kulturu, jež je [...] zabydlena obrazy moudrého stáří. „Stáří lidé jsou ‚emblémy zkušenosti a moudrosti‘. Srov. ČINÁTL, Kamil. Časy normalizace. In: *Tesilová kavalérie: popkulturní obrazy normalizace*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius, 2010, s. 183. Vzpomeneme-li normalizační metodiky, toto ‚nezkušené mládí‘ se projevovalo např. i v důrazu na to, že se jedná o generaci, která nezažila válku. I v tomto případě se tedy konstruoval protiklad mládí a stáří. Zdůrazněme navíc, že nemůžeme být více vzdáleni pouónorové figuře mládí jdoucího vpřed, jež navíc produktivně vstřebávalo vědění starších a *obohacovalo* je o své zkušenosti. Pregnantním vyjádřením byla však už válečná próza Julia Fučíka *Pokolení před Petrem*, v kterémž jsou dvě následné generace taktéž rozvrženy optikou vývoje — starý otec se zdravým lidovým rozumem, syn jako bytost ‚obdařená‘ i politickým vhladem. V poučené normalizaci však už toto nefunguje, konzervativní stáří přebírá kladné hodnoty, mládí se musí ještě hodně učit, aby nabyli stejných vědomostí a poznatků, které jim dovolí nesejít ze *správné* cesty.

³⁷⁵ „Pokud z ní chceš udělat jenom ilegální členku odboje, tak se úmyslně vyhýbáš neoddiskutovatelnému faktu, že byla mladá, pěkná, že se taky zamilovala a že měla, jako skoro každý mladý člověk, ráda verše.“

CIPROVÁ, Inka, ed. *Raději zpěvem než pláčem: pásmo o Marušce Kudeřkové*. 1. [vyd.]. Praha: Dilia, 1981, s. 9.

Nebo: „Pozor na tyhle dohady! Abychom divákům nevsugerovali domněnky, které se skutečností nemají nic společného!“

Tamtéž, s. 15-16.

³⁷⁶ Tamtéž, s. 10.

³⁷⁷ Atribut moudrosti vnáší zajímavé pnutí do opozice mládí x stáří, o které jsme psali výše. Svým způsobem ji tedy z kategorie mládí vylučuje. Maruška je ovšem nesmrtelně mladá a to zcela jistě nese jiné hodnoty.

³⁷⁸ Tamtéž, s. 25.

³⁷⁹ Srov. tamtéž, s. 7.

„pořádně nasáklý“.³⁸⁰ Finální pasáž je věnována hlasitému čtení posledního dopisu, přičemž i to se skrže poznámky o prožitcích postav rámuje specifickým způsobem. Dopis, stejně jako *Zlomky* obecně, vyvolává silné pohnutí, dojetí, působí na mládež výrazně emocionálně. Eva si při čtení „dojetím odkašle“, Zdeněk čte svou pasáž vážným hlasem a poté beze slov předá knihu dál, i Karel si „odkašle, aby překryl dojetí“ — všichni jsou pak otřeseni, nikomu není do řeči a mlčky se rozcházejí.

Pásmo Inky Ciprové je text, který stejně jako metodiky cílí na mládež, má výraznou edukační a výchovně-vzdělávací funkci. Připomeňme, že 70. léta přinesla „statický“ diskurs *Poučení*, který se projevoval důrazem na objektivitu, data, fakta a emoce z větší části odsouval stranou. Pásmo, které má působit „nenásilně a přirozeně“,³⁸¹ je ale spíše pokusem vnést do mýtu opětovně vyhrocenou emocionalitu. V tom je ovšem vcelku izolovaným dílkem, podobně pracoval s jazykem pouze text o naplňování Mariina odkazu pionýry, publikovaný ve sborníku k semináři ve Vnorovech. Tyto dva texty bychom tedy mohli chápat jako reprezentanty méně výrazného jazykového kódu, který navazuje na starší, emocionální kód 50. let a pracuje s abstrakty a emocionalitou, ačkoli už ve větší míře nevyužívá vyhraněných opozic my x oni, komunismus x kapitalismus apod. Pokud tedy je rámován vůbec nějakou opozicí, jde spíše obecně o dobro x zlo. Tento modus je ale interpretačně velmi otevřený, do takto obecné opozice by bylo možné vnést v podstatě jakékoliv aktualizace – tyto reprezentace proto nejsou obvyklé, neodpovídají totiž požadavkům dobové řeči. Normalizační diskurs měl naopak spíše odpovídat jazyku definovanému *Poučením*, měl mu přitakávat, manifestovat své poučení příklonem k faktům. Texty tohoto druhého jazykového kódu jsou proto i v žánru metodických textů rozhodně dominantní.

Když Kamil Činátl píše o „časech normalizace“, upozorňuje nás, že se „ideologický metapříběh nestává součástí každodenní žité skutečnosti člověka normalizace“ a že „[i]deologický jazyk představuje spíše jakousi rámcovou kulisu, která není povětšinou sémantizována.“³⁸² Lidé tedy v tomto universu přebývají, ovšem neberou ho na vědomí. Stejně by se dalo uvažovat i o samotných tvůrcích tohoto

³⁸⁰ Srov. tamtéž, s. 19.

Vychází se přitom z dopisů Marušce z knihy *Zkouška dospělosti*. Tam Julia píše o tom, že nevěří lidem, Marušce vypravuje o tom, že dělníci nemají třídní vědomí apod.

³⁸¹ CIPROVÁ, Inka, ed. *Raději zpěvem než pláčem: pásmo o Marušce Kudeřkové*. 1. [vyd.]. Praha: Dilia, 1981, s. 2.

³⁸² ČINÁTL, Kamil. Časy normalizace. In: *Tesilová kavalérie: popkulturní obrazy normalizace*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius, 2010, s. 169.

vypovídání, resp. o tvůrcích vlastních mytických reprezentací, které jsou nyní pouze mechanicky ‚vyráběny‘ – navíc s poměrně velkou chybovostí. Uvažme, že jedinou literární reprezentací 70. let je román — který ovšem svými kořeny sahá do let šedesátých. Jinak se literárním zpracováním příběhu nikdo nezabýval. V 60. letech také vychází mnohem méně metodik, které mají texty přímo vykládat a rámovat je pro určitý typ čtení. Naopak tento typ textu v 70. a 80. letech převažuje, přičemž emocionalita je zde výrazně oslabena. Tyto autoritativní výpovědi tedy tvoří podstatnou složku mytické produkce, zvláštním způsobem se ale aktualizuje jejich legitimizační funkce: nejde o to recipienty o legitimitě vlády strany přesvědčit tak, jako dříve, ale předložit ji jako dávno obhájenou normu. V tomto systému je koncept mýtu, který měl živou řečí promlouvat ke čtenářům, mrtv. Mytická řeč zastavila své funkce, nemá už strhávat čtenáře a emocionálně na něj působit, přesvědčovat jej o jeho pozici a o způsobech, jimiž se má hrdinovi přiblížit — výjimečné jsou z tohoto hlediska snad jen některé texty určené mládeži. Reprezentace komunistických hrdinů tedy fungují už spíše pouze jako kulisa.

Pozorujeme, že mýtus padlých komunistických hrdinů byl využíván v elipsovité křivce: od roku 1946 odkazovali na minulost jako legitimizaci nároku KSČ na vládu, v 50. a 60. letech výchovně působili (zejména) na mládež, aby se měla s kým identifikovat, avšak hrdinství komunistických mučedníků se transformovalo v hrdinství socialistické práce, v 70. a 80. letech opět odkazovali na minulost, minulou zkušenost, tedy napředkrizové — původní ideje strany ověřené v boji. Mimo to také rozvrhovali formálně platné rysy pravého komunisty.

„Komunistická ideologie padesátých let šířila optimistický étos budování ráje na zemi. V konfrontaci s touto radostnou zvěstí o novém člověku a novém světě nabízí normalizační ideologie suchopárné poučení z krizového vývoje. Diskurz poučení není na rozdíl od diskurzu budování a boje orientován na budoucí utopii, ale obrací se do minulosti. Normalizační společnost tak má legitimovat nikoliv cíl (komunistický ráj na zemi), ale zkušenost z již uzavřených bojů.“³⁸³ Toto rozvržení podstatných událostí v čase a absence budoucího naplnění, jak píše Činátl, znamenalo zestárnutí režimu, manifestující se i v postavě Gustáva Husáka. Stejně jako režim ovšem najednou zestárli i hrdinové jeho mytologie. Marie Kudeříková se postupem času stále víc stávala neživotnou postavou a pokusy zobrazovat ji jako postavu, která živě promlouvá k mladým a kolektivně je dojímá téměř až k slzám svým posledním dopisem, snad

³⁸³ Tamtéž, s. 183.

i tenkrát vyznívaly strojeně a trapně. Jsme tedy před paradoxní situací, kdy ritualizace postavy prostřednictvím řady reprezentací, v baletu, filmu, hudbě, na stránkách tisku nebo na známkách dopisů a také skrze soutěž SMK funguje masivně, nevypovídá to však nic o životnosti mýtu, ba spíše právě o snaze mýtus udržet naživu, ač už — alespoň v normalizačním rozvržení společnosti — přestal fungovat, zestárl, odumřel. Příznačná je zmiňovaná absence literárního zpracování příběhu v 70. a 80. letech. Mýtus přestal být samostatně jazykově uchopitelný, jako vhodnější se jevily mimoverbální reprezentace, případně takové, které neobsahovaly vlastní vyprávění (např. *Symfonie Václava Felixe* text má, ten ovšem pouze mechanicky kopíruje text *Zlomků*, což z hlediska zpěvnosti slov a souladu hudebního motivu s textem nepochybně vnášelo nemalé problémy jak na úrovni produkce, tak i recepce hudby). Z těchto reprezentací pak vyčnívá román *Zkouška dospělosti*, který normalizační diskurs narušuje svébytnou literární řečí — jak jsme navíc viděli, řečí, jež poměrně rozsáhle modifikuje a rozšiřuje mýtus nastavený v 50. letech.³⁸⁴

³⁸⁴ Stojí rozhodně za zmínku, že od konce 70. letů začínají v Československu fungovat i první punkové kapely. Jednou z nich byla i plzeňská formace Požár mlýna, jejíž debut nese název *Slzy Marie Kudeřkové*, stejnojmenná píseň je poslední písní na albu. Její text bohužel nemůžeme zařadit do naší analýzy; nahrávka je volně dostupná pouze se třinácti písněmi, právě poslední, čtrnáctá, chybí.

Naše původní hypotéza, k níž vedl snad i název *Slzy Marie Kudeřkové*, se zformovala, jak jsme později zjistili, přílišnou zkratkou: punkové hnutí se v současnosti vymezuje proti (neo)nacismu, bylo by možné uvažovat o oslavné písni, resp. písni, která tuto hrdinku bere za svou. Pominuli jsme ale vlastní kontext 80. let a potřebu stát v opozici k soudobému režimu včetně jeho mýtů a symbolů, kontaminovali jsme jej současným pohledem na punkovou scénu. Dostalo se nám tedy značné „diskursivní lekce“, když jsme se emailovou komunikací s členem kapely Mírou Cislerem dozvěděli následující:

„Požár mlýna byl v té době [koncem 80. let] začínající crazy punková kapela se sklonem dělat si z komunistů prdel. Příběh Marie Kudeřkové byl samosebou komunistickou propagandou zneužit k ospravedlnění svých zločinů. Proto jsme my Marii Kudeřkovou ve své písni spíše zesměšňovali [...] text písni je jakýmsi minimalistickým příběhem o tom, že M. K. byla lehká žena, nabízející se v okolí benzínové pumpy.“

Poučení: nezapomínejme na kontext.

4. MÝTUS V POSTKOMUNISMU?

Listopad 1989 znamenal v mnoha ohledech diskursivní zlom. Avšak i tento ‚zlom‘ je obdobím vytváření významů a bylo by zjednodušující vidět jej pouze jako „pestrbarevný most od komunismu do postkomunismu“,³⁸⁵ jak nás upozorňuje James Krapfl. Ten zkoumal období od počátku Sametové revoluce do konce roku 1990, které, jak píše, přineslo obrazy sama sebe ve čtyřech modech vyprávění – revoluce se předkládala postupně jako romance, komedie, tragédie i satira.³⁸⁶ Ve vztahu k socialistické éře pak došlo i k vývoji v identifikaci negativně hodnoceného, „ztraceného“ období — nejprve se toto zhodnocení týkalo pouze posledních dvaceti let, tedy období normalizace, až poté se ovšem stabilizovalo odsouzení čtyřiceti let, které zahrnuje celou socialistickou zkušenost od roku 1948. Hlavní změnou v postkomunistickém diskursu je ale samozřejmě už jen to, že se dosavadní oficiální diskurs (ač ani ten nebyl přísně homogenní) roztržil v množství diskursů svébytných. Analýzám tisku a mediálním reprezentacím v postkomunismu se věnoval Stanislav Holubec, který v tomto smyslu identifikuje pět odlišných diskursů.³⁸⁷ Ovšem zaměříme se zejména na obrazy protektorátu a komunistického odboje, jež se v 90. letech staly prostorem střetu různých pozic. V tomto směru je podle Holubce patrná zejména linie rozdělující obrazy protektorátu jako hrdinského boje o záchovu národa — můžeme je označit jako výpovědi romantického modu, a obrazy akcentující kolaboraci Čechů — satirický modus. Toto rozdělení se poté promítlo i do diskuzí ohledně válečného komunistického odboje. K diskreditaci pozice komunistů tak sloužilo i „zpochybňování morálního profilu“ jednotlivců, tedy poukazování na jejich možnou kolaboraci s nacisty. Týkat se to mělo Gustáva Husáka a Antonína Zapotockého nebo Miroslava Picha-Tůmy, nejzviditelněvanější postavou odboje, jejíž zpochybnění by znamenalo největší a snad i definitivní ránu komunistickému odboji, byl však samozřejmě Julius Fučík. *Reportáž, psaná na oprátce* byla touto optikou viděna buď jako padělek nebo ospravedlňování vlastního morálního selhání, v obou případech ovšem zavržená kniha.³⁸⁸ Na Fučíkovu obranu se měli postavit Alena Hájková a František Janáček —

³⁸⁵ KRAPFL, James. *Revolúcia s ľudskou tvárou: politika, kultúra a spoločensvo v Československu po 17. novembri 1989*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 20.

³⁸⁶ Tamtéž, s. 27-54.

³⁸⁷ Srov. HOLUBEC, Stanislav. *Ještě nejsme za vodou: obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2015, s. 195-197.

³⁸⁸ Srov. Tamtéž, s. 113.

editoři kritického vydání *Reportáže* z roku 1995.

Devadesátá léta přinesla konečně i výrazné přeznačování a deinstalaci pomníků a pamětních desek. Názvy některých ulic, které odkazují k socialistické éře, v mediálních obrazech budí emoce dodnes. Tato ztráta symbolické hodnoty se nepochybně dotýkala i Marie Kudeřkové. Na následujících stranách chceme ohledat její přítomnost právě v postkomunistickém diskursu.

4.1. Hrdinka marginálních periodik

V postkomunistickém tisku, který Marii Kudeřkovou tematizuje, lze vysledovat tři dominantní typy diskursu. První je charakterizován blokem textů, které vypovídají příběh života Kudeřkové, upomínají na ni a seznamují s ní své čtenáře. Druhým blokem jsou pak texty, kde je Kudeřková uvedena ve výčtech jiných jmen a kde se poukazuje na změny v představách o hrdinství a recepci hrdinů, dále na antikomunistické tendence, které často škrtají nebo ironizují hrdinské činy vzpomínané minulým režimem. Mimo to se v těchto textech můžeme setkat i s kritikou nově etablovaných hrdinů. Ve třetím bloku se podobné výčty nyní zapadlých jmen používají taktéž, avšak nejsou už vlastním předmětem textů a spíše se využívají v komentářích různých politických otázek. Co se dále týče Marie Kudeřkové, často se zmiňuje ve zprávách regionálního charakteru (to je spojené např. s turistikou a místními kulturními památkami, pěšími trasami Marie Kudeřkové, přestavbou rodného domku ve Vnorovech na Muzeum osobností a lidových tradic apod.), produktivním tématem je i film *...a pozdravuji vlaštovky*, který je hojně připomínáný. Větší sadou textů jsou také komentáře k dokumentu České televize *Památky na mě...* otiskované zejména v Lidových novinách, jméno Marie Kudeřkové se dále vyskytuje také v kritikách hry *Hrdý Budžes*. Často se také články o Kudeřkové objevují v souvislosti s jejími výročími.

Z hlediska počtu textů o Marii Kudeřkové vedou jednoznačně Haló noviny, kde se také nejčastěji objevují právě i vzpomínkové texty, je zde také publikován např. vlastní text Kudeřkové — písemná příprava na úvod k diskuzi o církvi a náboženství, která měla proběhnout ve Veverské Bítýšce; dále vzpomínka Anny Tučkové, autorky reportáže ze sborníku *Milovali svůj národ*, na návštěvu Františky Kudeřkové ve Vnorovech a její seznámení s Mariinými škrabkami. V tomto směru můžeme uvažovat o centru diskursu definovaném ideovou blízkostí, přihlášením se ke komunistické straně jak Kudeřkovou, tak současnou KSČM a jejími Haló novinami. V jiných periodikách

se o Kudeříkové píše pouze výjimečně.

V roce 1996 nás *Zemské noviny* upozorňují³⁸⁹ na knihu *Osobnosti českých dějin*.³⁹⁰ Jméno Marie Kudeříkové je ze zatím bez problémů v oběhu vedle jmen Josefa Gabčíka, Josefa Jiřího Švece, Josefa Toufara,³⁹¹ Jana Palacha,³⁹² Vladimíra Remka, Josefa Sekyry³⁹³ — i v těchto jménech je zajímavé uvažovat křivky jejich cirkulace ve společnosti. Minimálně tato publikace tedy odporuje představě o vyhoceném antikomunismu přítomném v českém prostředí už po Listopadu, případně v první polovině 90. let. V *Haló novinách*³⁹⁴ se nicméně už v příštím roce objevuje první reprezentace „nevhodnosti“ Kudeříkové, v tomto případě se České televizi vytýká, že nevysílá Jirešův film, který pro ni jako inspirovaný „životem a zápasem mladé komunistky“ má být nevhodný. *Haló noviny* proto zvou na projekci filmu v pražském kině Atlas, kterou pořádá Společnost Julia Fučíka v rámci filmových úterků. Ve stejném médiu se 28. 3. 1998 informuje³⁹⁵ o pietním aktu, kdy byly u jejího pomníku ve Vnorovech položeny květiny. Účastnit se měli především komunisté z blízkého okolí. 27. 10. 2000 otiskují *Haló noviny* dopis čtenáře Miloše Hudce,³⁹⁶ který upozorňuje na příběh „Aničky Frankové“ a dále píše: „Každé holandské dítě [...] její jméno i osud zná. Zeptejme se našich dětí, kdo byla Maruška Kudeříková. Protože bojovala

³⁸⁹ -tes- Chcete vědět, kdo byl kdo v českých dějinách?. *Zemské noviny*. 4. 3. 1996, s. 6.

³⁹⁰ „Mladička dívka ze slováckých Vnorov u Strážnice se s mnoha jí podobných obětí nacismu a nacistických věznic dostala do širšího povědomí až dlouho po válce, po vydání jejích zápisků z vězení, které byly nazvány *Zlomky života* (1961). Již v době studia na gymnáziu se začlenila do odbojové skupiny komunistické mládeže, v prosinci 1941 byla zatčena a v listopadu 1942 odsouzena k trestu smrti. Poslední týdny prožívala v tehdy německé Vratislavi.“

Kudeříková Marie (heslo). BARTOŠ, Josef, Stanislava KOVÁŘOVÁ a Miloš TRAPL. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995, s. 196.

Pro zajímavost srovnáme i závěr hesla Julius Fučík: „Po válce byla vydána jeho Reportáž psaná na oprátce (neúplná) a jméno Julius Fučík se mělo stát nejvyšším symbolem komunistického hrdiny. Ve skutečnosti neseriózní idealizování tomuto talentovanému a zajímavému člověku spíše uškodilo než pomohlo.“

Fučík Julius (heslo). Tamtéž, s. 84.

³⁹¹ „Kněz, který se stal obětí boje pouornového režimu s katolickou církví. [...] Byl zatčen, uvězněn a po útrapách zemřel ve státním sanatoriu v Praze.“

Srov. tamtéž, s. 380.

³⁹² „Symbol odporu proti okupaci Československa sovětskými a spojeneckými vojsky v srpnu 1968. [...] Na protest proti okupaci a ústupkům představitelů režimu se rozhodl 16. ledna 1969 na Václavském náměstí veřejně upálit“.

Srov. tamtéž, s. 267.

³⁹³ Český geolog, horolezec, první Čech na jižním pólu; podílel se na vypracování amerického projektu výzkumu Marsu.

Srov. tamtéž, s. 318.

³⁹⁴ -sol- ... a pozdravuji vlaštovky. *Haló noviny*. 7. 5. 1997, s. 8.

³⁹⁵ -raf- Žít a věřit. *Haló noviny*. 28. 3. 1998, s. 3.

³⁹⁶ HUDEC, Miloš. Z vašich dopisů. *Haló noviny*. 27. 10. 2000, s. 6.

v komunistickém antifašistickém odboji, oficiálně se dnes o ní neví. Proč? Nezasluhuje si úctu a vzpomínku právě tak, jako nizozemská Anička Franková?“

Roku 2003 se do širšího povědomí dostává hra Ireny Douskové *Hrdý Budžes*, ve stejném roce je představitelce hlavní role Barboře Hrzánové udělena Cena Thálie. Tyto skutečnosti do oběhu opět vnášejí i Marii Kudeříkovou: její jméno zaznívá i v samotné hře — Hrdý Budžes, hrdina dětské protagonistky Heleny Součkové/Freisteinové, byl asi „někdo jako Julius Fučík nebo Maruška Kudeříková“. Čtenáři Haló novin na samotnou hru reagovali velmi kriticky, vyčítali jí celkovou vulgaritu, cynismus a perverzitu, „ostouzení ruského národa“ a kapitol českých dějin — poválečných i staročeských, kdy jsou uráženi i Dalibor a Libuše, nebo partyzáni — „zemljankoví hraboši“.³⁹⁷ Barbora Hrzánová také v rozhovoru pro Magazín Práva vypovídá i o nenávislných dopisech, které jí poté v souvislosti s touto hrou byly doručovány.³⁹⁸

Pokud bylo možné i v dřívějších dobových konfiguracích nacházet téměř či zcela totožné formulace, děje se tomu tak i v postkomunistickém období. Text čtenářky Haló novin Jarmily Potůčkové je dokonce otištěn dvakrát, poprvé dne 7. 5. 2005,³⁹⁹ později se v témže médiu objevuje i podruhé 25. 3. 2008.⁴⁰⁰ Toto přetištění je přiznané a objevuje se v kontextu výročí úmrtí Kudeříkové. Je zajímavé, že je text znovu publikován, ačkoliv obsahuje i v roce 2008 ne zcela aktuální sdělení: „Marie Kudeříková položila svůj mladý život, stejně jako tisíce dalších, za naši svobodu. I za svobodu pánů Langra, Mejstříka či Štětiny, kterým vadí jen pouhé slovo komunistický a nejráději by ho vymazali ze světa. O to se však už kdysi pokusil jeden muž s knírkem a patkou [...]“. Petice *Zrušme komunisty*, kterou iniciovali zmiňovaní Martin Mejstřík a Jaromír Štětina, byla přítom s počtem kolem 50 000 signatářů předána senátu v roce 2005.

S ohledem na používání příběhu Kudeříkové je pozoruhodný článek Leopolda Vejry, původně publikovaný 24. 3. 2008⁴⁰¹ na serveru ksm.cz — webu Komunistického

³⁹⁷ Srov. POKORNÝ, Jiří. Pakultura na pokračování. *Haló noviny*. 13. 12. 2003, s. 11.

RYBÁŘ, Jan. Mlčení znamená souhlas. *Haló noviny*. 28. 4. 2004, s. 5.

³⁹⁸ „Jeden pán z Ostravy napsal: Ty mizero, co ti provedla Maruška Kudeříková? Asi to, že byla podstatně hezčí než ty. Ty komediantská zrúdo. [...] Jéžíš, co mám na to odepsat, vždyť mně je šumafuk, co si o mně myslí. Ale hrozně mě potěšilo, že se tak vyrajcovali.“

MALÁČOVÁ, Mar kéta. Barbora Hrzánová si Machovcové užila. *Magazín Práva*. 28. 2.2004, s. 22.

³⁹⁹ POTŮČKOVÁ, Jarmila. A také pozdravuji vlaštovky... *Haló noviny*. 7. 5. 2005, s. 7.

⁴⁰⁰ -ohm- Pozdravujte vlaštovky. *Haló noviny*. 25. 3. 2008, s. 13.

⁴⁰¹ VEJRA, Leopold. Před 65 lety popravena fašisty Maruška Kudeříková. In: *Ksm.cz* [online]. 24. 3. 2008 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://www.ksm.cz/historie/pred-65-lety-popravena-fasisty-maruska-kuderikova.html>

svazu mládeže,⁴⁰² otištěný později i v Haló novinách⁴⁰³ dne 10. 4. téhož roku. Článek plní funkci seznamovací a zároveň upomínkovou, rekapituluje kanonické momenty života Kudeříkové, včetně mnoha klišé. V závěru zdůraňuje také i Vejr „přepisování dějin“ a překrývání hrdinů odboje „údajnými zločiny komunismu“ a píše: „Dnes, 65 let po své smrti, již není v povědomí většiny mladé generace ani hrdinná komunistka Maruška Kudeříková, ani přesvědčení a světový názor, za které položila život. Je na nás, dnešních mladých komunistech, abychom pokračovali v odkazu svých revolučních předchůdců bojujících za lepší budoucnost pracujících lidí, za spravedlivý společenský řád bez vykořisťování, za socialismus.“ Končí tedy výrazně emocionální a poměrně konkrétní výzvou. Je přitom zajímavé, že tento jazyk a způsob vyjadřování příliš nezapadá do soudobého diskursu a na čtenáře působí jako text z jiné doby. Bylo by zajímavé sledovat podobnosti a odlišnosti jazyka současného KSM a způsobů vyprávění padesátých let, které taktéž neslo silně emocionální náboj.

Dalšími rozsáhlejšími texty jsou opět v Haló novinách publikované články *Zemřela v rozpuku jara a mládí*⁴⁰⁴ a text z cyklu *Položili životy za pokrokové ideály humanismu*⁴⁰⁵ — oba od Tomáše Hejzlara. Víceméně ale pouze shrnují Mariin příběh a nijak zvlášť ho nerozšiřují. Posledním delším textem, který se primárně věnuje Marii Kudeříkové a jejímu životu je text Anny Tučkové *Umírala mladička*⁴⁰⁶ publikovaný společně s jedním z Hejzlarových textů v rámci sekce Téma 27. března 2009. Tučková vzpomíná na setkání s Mariinou matkou. Pozoruhodná je z našeho hlediska pasáž analogická začátku črty ve sborníku *Milovali svůj národ*, kde se popisuje portrétní fotografie Marie Kudeříkové. Ve sborníku se píše, že její obraz visí na zdi mezi obrazem sv. Marie a Josefa a Švabinského kresbou Julia Fučíka. V textu z roku 2009 se ovšem Julius Fučík již neobjevuje. Autorka se mj. věnuje také i reflexím vlastního vztahu ke KSČ — tehdejší generace tváří v tvář dobovým událostem „hledala novou víru místo té staré“ a stejně jako Maruška ji mnoho z ní našlo v komunismu. Ačkoli byla Tučková, jak píše, po roce 1969 ze strany vyloučena, zůstává pro ni Maruška Kudeříková „světlou postavou naší minulosti“. Tato výpověď je zajímavá zejména tím,

⁴⁰² KSM procházel v letech 2006-2010 obdobím soudních sporů, kdy byl nejprve Ministerstvem vnitra zrušen — to bylo později potvrzeno Městským soudem v Praze, Nejvyšší správní soud ovšem v roce 2009 toto rozhodnutí zrušil a KSM mohl posléze opět legalizovat svou činnost.

⁴⁰³ VEJR, Leopold. Před 65 lety byla popravena fašisty Maruška Kudeříková. *Haló noviny*. 10. 4. 2008, s. 13.

⁴⁰⁴ HEJZLAR, Tomáš. Zemřela v rozpuku jara a mládí. *Haló noviny*. 27. 3. 2009, s. 8.

⁴⁰⁵ HEJZLAR, Tomáš. Položili životy za pokrokové ideály humanismu. *Haló noviny*. 10. 3. 2009, s. 12.

⁴⁰⁶ TUČKOVÁ, Anna. Umírala mladička. *Haló noviny*. 27. 3. 2009, s. 8.

že ji autorka vůbec cítí potřebu říci — vezmeme-li v úvahu např. výše zmíněnou příručku *Osobnosti českých dějin*, kde Kudeříková i Fučík své místo mají. Tučková zde ale ošetřuje hodnotu postavy a aktivně ji vyjednává.

Zajímavé jsou také dva vzpomínkové texty z roku 2011, které na základě zprávy ČTK publikují servery ct24.cz⁴⁰⁷ a iDNES.cz.⁴⁰⁸ Znamenají totiž jisté vykročení tématu z okrajových periodik do médií většího dosahu. Stále se ale jedná o dvě izolované jednotky, které pro postkomunistický diskurs jako celek nepředstavují žádnou výraznější dominantu. Oba seznamují čtenáře s polozapomenutou hrdinkou. Je pozoruhodné, že článek na ct24.cz reflektuje i dokument ČT *Památky na mě...: „Studentku Marušku Kudeříkovou — symbol komunistického odboje — popravili nacisté v roce 1943 za velezradu. Roznášela totiž letáky a organizovala sabotáže. [...] Před časem vzbudil odmítavé reakce někdejších účastníků odboje dokument České televize Mýtus a pravda o Marušce Kudeříkové, v němž autoři zmiňovali údajnou nepřipravenost některých odbojových akcí skupiny kolem mladé revolucionářky.“* Všimněme si, že zdůvodnění odsouzení za velezradu je podáno jako fakt a objevuje se i příčinná spojka *totiž* implikující přímou souvislost s tímto nijak nehodnoceným faktem. Zároveň se v druhé části citovaného úseku píše o „údajné nepřipravenosti“ zmiňované autory. V takovém kontextu je možné uvažovat i o revizi dokumentu tímto textem. Později se také dočteme o Jirešově filmu, že „[a]č šlo o dílo z doby počátku normalizace, jeho umělecký ani etický význam nebyl nikdy zpochybněn“. Bylo by v tomto ohledu ostatně zajímavé pozorovat, kolikrát se dokument i film vysílaly na kanálech veřejnoprávní televize. Do těchto pozorování bychom konečně mohli zařadit i další filmy s podobnou tematikou, např. film Juraje Herze *Zastihla mě noc*, který vypráví o Jožce Jabůrkové.

Na originální zprávě z ČTK, kterou publikují na iDNES.cz, je potom zajímavé zejména řazení označení Kudeříkové v titulku, který praví *Komunistická mučednice a odbojářka Kudeříková by se dožila 90 let*. Na prvním místě tedy stojí mučednice, až poté odbojářka. Už s ohledem na chronologii událostí je toto řazení zvláštní a příznakové. Dominantou tak nejsou okolnosti jejího života – odboj, ale naopak její „druhý život“. Navážeme-li na barthesovské novotvary, kterými se snaží označit mýtem

⁴⁰⁷ Marušce Kudeříkové bylo 22 let, když ji popravili. *Ceskatelevize.cz: ČT24* [online]. 24. 3. 2011 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/118936-marusce-kuderikove-bylo-22-let-kdyz-ji-popravili/?mobileRedirect=off>

⁴⁰⁸ ČTK. *Komunistická mučednice a odbojářka Kudeříková by se dožila 90 let*. *Idnes.cz* [online]. 22. 3. 2011 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://zpravy.idnes.cz/pred-90-devadesati-lety-se-narodila-odbojarka->

zdůrazňované významy, pozorujeme zde akcentaci ‚mučednickosti‘, která byla konstruována minulým režimem. Postkomunistická reprezentace však tento akcent přebírá.

Přístupme k textům, které Marii Kudeříkovou zmiňují v širších souvislostech — poukazují na projevující se antikomunismus, resp. ohrazují se proti ustavující se rekonfiguraci bodů postkomunistického hrdinského diskursu a do této nově uspořádané sítě znovu vplétají jméno její i mnoha dalších postav. V následujících částech tedy nepůjde přímo o zobrazování Kudeříkové, ale spíše o rétorické strategie, v nichž je využívána.

Komentář Václava Jumra *Šílenství*,⁴⁰⁹ jenž se objevuje na stránkách Haló novin 27. 9. 2005, si bere za své téma „jeden z fenoménů Havlovy demokracie — fundamentalistické šílenství“,⁴¹⁰ které potírá vše, co se komunistické straně podařilo vybudovat. Vedle čistě ekonomických faktorů, které takto zaopatřuje tzv. transformace, se ovšem objevuje i něco závažnějšího. Tím je právě „odstraňování symbolů a jmen“ spojených s érou socialismu. Autor připomíná změny v názvech ulic, stanic metra a „všeobecné zaklínání se Masarykem a Benešem“; zejména likvidace památníků je však znepokojivá: „Odevšad zmizel Gottwald, Zápotocký, Kopecký, Harus, Fučík, Šmeral, Jabůrková, Kudeříková, nemluvě o Leninovi a dalších sovětských revolucionářích; mizely sochy, busty, jména; svůj posmrtný běh nedoběhl Evžen Rošický; těch jmen bylo tolik, že by zaplnila několik stránek. [...] V Kadani dokonce nedávno rozhodli odejmout jméno všem místním ulicím a zbavit je jakéhokoliv jména, pokud je získaly za socialismu.“ Tento článek vyznívá velmi vyhroceně a všimněme si, že tyto jevy připisuje polistopadovému režimu jako takovému. Porovnejme nyní tento příspěvek s o čtyři roky mladším článkem, který 7. 8. 2009 vyšel taktéž v Haló novinách. Titulek zní *Kdy se slušnost navrátí?*⁴¹¹ a jeho autorem je Jan Hrobař. Ten ovšem již neztotožňuje antikomunismus s polistopadovou érou: „Tato expanze nekulturnosti v politice nevtrhla k nám s listopadem 1989. Od pamětníků slyším, že po tehdejší porážce komunistů existovala na parlamentní půdě normální komunikace. [...] Bezostyšná antikomunistická hrubost se prosadila později, když kruhy chtivé neomezené moci vyčerpaly svůj ‚listopadový demokratický potenciál‘ a potřebovaly

kuderikova-piv-/domaci.aspx?c=A110322_101931_domaci_jj

⁴⁰⁹ JUMR, Václav. *Šílenství*. *Haló noviny*. 27. 9. 2005, s. 11.

⁴¹⁰ Srov. tamtéž.

vlastní prázdnotu a hlavně všeobecné tunelování překrýt něčím, aby se neocitly před veřejností v úplné nahotě.“ Maruška Kudeříková je spolu s Juliem Fučíkem, Janem Švermou a dalšími obětí těchto nálad, které se konečně dotýkají i Milana Kundery a Karla Gotta. Slušnost se má znovu objevit s odchodem antikomunismu. Hrobař tedy tuto problematiku reflektuje mnohem jemněji, mluví o „nekulturnosti“ a „hrubosti“, přičemž tyto atributy sice připisuje současnému establishmentu, ovšem všimá si i jiných postav než vyloženě komunistických. Nepozorujeme tedy zde ono rozdělování společnosti na *my* a *oni* v takovém měřítku jako jinde – např. u Jumry nebo Jandy, jehož článek *Předvolební kampaň a vykonstruovaný proces*⁴¹² vychází v témže médiu s třídním odstupem. Věnuje se opět antikomunistickým tendencím, které se aktuálně projevují v kampaních před volbami do europarlamentu. Tak si autor vysvětluje i vysílání procesu s Miladou Horákovou.⁴¹³ Dále článek zpochybňuje onu „vykonstruovanost“ procesu a argumentuje oficiální státně socialistickou interpretací: „Co na tomto procesu bylo vykonstruovaného? To, že se punktovali se západními rozvědkami, že pracovali proti nové Československé republice, že směr jejich hlavních útoků byl proti komunistům. [...] Jak sami přiznali, jejich východiskem byla nová okupace republiky buď Američany nebo Němci, či třetí světová válka.“ S touto interpretací se tedy ztotožňuje a obviněné chápe jako usvědčené velezrádce. Maruška Kudeříková je, opět společně s Juliem Fučíkem a Janem Švermou, tou, která ve válce padla — a válku a smrt mnohých měla skupina Horákové opět chtít přinést. Rétorika a myšlení posledních dvou komentovaných článků jsou tedy poměrně odlišné. Ani komunistické Haló noviny zřejmě nejsou homogenním proudem konzervativního komunismu, objevují se i střízlivější komentáře, které současnost reflektují komplexněji.

Dalším z těch, kteří měli rozvířit debatu o hrdinství a jeho chápání minulým a současným režimem, byl Martin Barták, v letech 2009-2010 ministr obrany ve vládě Jana Fischera.⁴¹⁴ Ten se 27. května 2010 vyjádřil pro Právo: „Komunistická totalita,

⁴¹¹ HROBAŘ, Jan. Kdy se slušnost navrátí? *Haló noviny*. 7. 8. 2009, s. 5.

⁴¹² JANDA, Jindřich. Předvolební kampaň a vykonstruovaný proces. *Haló noviny*. 10. 8. 2009, s. 2.

⁴¹³ Cyklus *Proces H* byl vysílán v období mezi 31. květnem a 9. červnem 2009, na každý den připadal jeden díl, divák se měl díky autentickým záběrům i totožným datům stát přímým účastníkem procesu. Podle ČT byla průměrná sledovanost každého dílu 177 000 diváků, titulok shrnujícího článku avizuje souhrnně 2 miliony.

Srov. *Proces H* zhlédly 2 miliony dospělých diváků. In: *ČT24* [online]. 12. 6. 2009 [cit. 2015-03-17]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/media-it/57832-proces-h-zhledly-2-miliony-dospelych-divaku/>

⁴¹⁴ Tomuto postu předcházela pozice 1. náměstka ministra obrany, posléze byl náměstkem na

kteřá u nás vládla mnohem déle než ta nacistická, úspěšně bagatelizovala a dezinterpretovala nejen čin parašutistů a jejich spolupracovníků z odboje, ale vymazala z našeho vidění světa hrdinství, čest a obětování se pro vyšší zájmy celkově.⁴¹⁵ Na tato slova reagoval Jaroslav Kojzar, nyní komentátor Haló novin, dříve Rudého práva, „obávaný rudý sekerník“⁴¹⁶: „Co říkáte? Že je to síla? Zlovolnosti anebo blbosti? Proto si nemohu odpustit, jako historik, několik otázek panu neurologickému ministru obrany.“ Dále namítá, že komunistický režim činy parašutistů uznával, instaloval pamětní desku, kde „při některých výročích [tu] dokonce stávali v pozoru pionýři z Prahy 2“, v roce 1964 byl také natočen „zatím nedostižný film (na rozdíl od dnešní televize, jež z atentátníků nadělala proutníky)⁴¹⁷ o samotném atentátu, kde hlavní hrdinové byli oprávněně glorifikováni“.⁴¹⁸ Maruška Kudeříková vstupuje na scénu jako jedna z těch „třicet[i] či kolik tisíc komunistů“, kteří hrdiny *byli* — vyvrací tím Bartákovo tvrzení o vymazání hrdinství, cti a obětování se. Vedle jména Kudeříkové se objevuje opět Jan Šverma, Julius Fučík, Eduard Urx, Viktor Synek a „rudá horolezkyně Němka Herta Lindnerová“, dále Vladislav Vančura, Vratislav Šantroch, Ladislav Horník a Jožka Jabůrková. Proti nim pak Kojzar staví bratry Mašíny a další hrdiny nového režimu, jimiž mají být „vrazi Sixta, Koukal, Landstoff, agent Choc či vzbouřený důstojník Nechanský“. Tuto pasáž pak Kojzar uzavírá tím, že „[p]olistopadová čistka byla mnohem drsnější než ta poúnorová“. Nutno dodat, že Kojzar svou reakcí konstruuje vyznění článku odlišné než u Bartáka – ten se vyjadřuje téměř po celou dobu k atentátu na Heydricha a zhodnocuje jej jako výjimečný a záslužný čin. Otázce hrdinství v komunismu se věnuje pouze závěrem ve dvou odstavcích, zhruba jednou

ministerstvu financí Miroslava Kalouska. Od roku 2010 byl vyšetřován pro podezření z korupce. Obviněn byl začátkem roku 2014.

⁴¹⁵ BARTÁK, Martin. Chtěli probudit národ z letargie. *Právo*. 27. 5. 2010, s. 6.

Barták také mluvil o komunistické interpretaci atentátu, „za něž zaplatily životem tisíce nevinných lidí“. Později uvidíme další užití této strategie, která naopak poslouží k postkomunistickému odmítnutí odbojové činnosti připisované komunistům – za jejich akce měli taktéž trpět nevinní lidé.

⁴¹⁶ Tak jej označuje informační panel „Titulek z Rudého práva“, který čtenářům idnes.cz připomíná titulek *Kdo seje vítr, sklízí bouři*, jenž se také objevil v souvislosti s Václavem Havlem. — Poprvé jej v roce 1989 měl použít právě Kojzar odsuzující petici Několik vět.

Srov. KOPECKÝ, Josef a mhk. Kdo seje vítr, sklízí bouři, chválí Havel protest na magistrátu proti velké koalici. In: *IDNES.cz* [online]. 30. 11. 2010 [cit. 2015-03-18]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/kdo-seje-vitr-sklizi-bouri-chvali-havel-protest-na-magistratu-proti-velke-koalici-git-domaci.aspx?c=A101130_120522_domaci_kop

Pomíňme, že idnes.cz se takto přiznanou aluzí na dřívější titulek pasuje na následovníky ‚tradice‘ zavedené Rudým právem. Zajímavější snad je, že článek z Rudého práva ze dne 30. 6. 1989 nese titulek *Kdo seje vítr* a jméno Václava Havla v něm nezazní ani jednou.

Srov. RP. Kdo seje vítr. *Rudé právo* [online]. 30. 6. 1989 [cit. 2015-03-18]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1989/6/30/2.png>

⁴¹⁷ Řeč je zřejmě o dvoudílném televizním filmu *Operace Silver A* režiséra Jiřího Stracha (2007).

třetinou článku. ‚Pouze‘ tedy nakonec rámuje vyprávění o atentátu také obrazem jeho minulé recepce. Kojzar ovšem, přestože se široce vyjadřuje i ke komunistickým reprezentacím atentátu, vytváří dojem, že článek se přímo věnuje tématu hrdinství obecně. Bartákův komentář je ale přesto pozoruhodný. Ačkoli ne v takové míře, o jaké mluví Kojzar, Barták implikuje, že za komunismu ‚hrdinové‘ neexistovali, „morální a duchovní elity národa“ byly zlikvidovány, píše. Viděli jsme ale přece řadu textů o hrdinech komunismu (resp. konkrétně o Marii Kudeřkové) produkované ve státně socialistické éře. Bartákova promluva tedy, mluví-li o státně socialistickém „vymazání hrdinskosti ze světa“, pro změnu obchází existenci všech komunistických hrdinů. Otázkou je, jestli je to z důvodu jejich politické příslušnosti, nebo kvůli režimu, který hrdinská vyprávění o nich ustavil.

Kojzar o tři měsíce později komentuje i „show Paumer“,⁴¹⁹ jak pojmenovává pohřeb Milana Paumera, vedle bratrů Mašínů posledního účastníka jejich „prostřelení se na Západ“. Paumerova pohřbu se mj. zúčastnili premiér Petr Nečas, předseda senátu Přemysl Sobotka a předsedkyně poslanecké sněmovny Miroslava Němcová, kteří vystoupili s projevy. Kojzar se pozastavuje nad volbou lexika těchto projevů a mašínovských interpretací vůbec. Všímá si rozdílu mezi *vraždou* a *zabitím*: „Zavraždění (podle nich jen zabiti, i když jednoho omámeného policistu podřízli jako králíka) byli ti, kteří sloužili režimu, představitelé moci.“ Touto strategií – ošetřováním negativních aspektů mašínovského příběhu – mají být umožněny pokusy o vřazení Mašínů mezi hrdiny poté, kdy bylo „vyřazeno“ mnoho hrdinů uznávaných režimem minulým. Kojzar tedy obě skupiny staví proti sobě a ptá se po motivaci jejich činů. Pozoruhodné jsou zde motivy převzaté z mašínovských reprezentací 50. let. Jedním z těchto motivů je např. gauč, který si za získané peníze měli pořídít:⁴²⁰ „Je ovšem nejlepším člověkem ten, který zavraždí, okrade zavražděného a peníze si rozdělí třeba na gauč, motorku či kdovíco ještě? Nikoli na další bojové akce. Gauč je přednější. U všeho toho byl Milan Paumer. Nová hvězda dávaná za příklad mladým.“ Závěrem celý problém převádí i na rozdíly v identitě levice a pravice — pro pravici je signifikantní moc, zisky a majetek, pro které je „schopna se spojit i s fašizujícími elementy a hledat přijatelné zdůvodnění, proč většími hrdiny byli Paumerové, a nikoli třeba generál Luže, redaktor Fučík, poslanec Šverma, štábní kapitán Morávek,

⁴¹⁸ KOJZAR, Jaroslav. Do ordinace bych k němu nechodil. *Haló noviny*. 31. 5. 2010, s. 6.

⁴¹⁹ KOJZAR, Jaroslav. To je víc než vlast. *Haló noviny*. 5. 8. 2010, s. 5.

⁴²⁰ Srov. ŠVÉDA, Josef. *Mašínovský mýtus: ideologie v české literatuře a kultuře*. Vyd. 1. Příbram:

novinářka Kudeříková [sic] pozdravující před smrtí vlaštovky.“ Pro pravici důležitý majetek, který je „dnes přece víc než vlast“, je postaven do opozice právě k vlasti, ideálům a „skutečné svobodě v naší zemi“.

Posledním z příspěvků, jež zajímavým způsobem rozvrhují hrdinské souřadnice dneška, je komentář Moniky Hoření.⁴²¹ Ta poukazuje na výročí narození Jurije Alexejeviče Gagarina a na „ironické“ a „zlobné“ reprezentace Gagarina v tisku: „Český měšťák, který zpravidla mnoho neumí a málo dokázal,⁴²² pak — má-li tu moc, plivne na člověka, jenž se už nemůže bránit.“ Gagarin však „zůstane navěky mladým — jako pro nás zůstávají již napořád mladými například básníci Jiří Wolker a Karel Hynek Mácha, hudební skladatel Wolfgang Amadeus Mozart, či antifašistky Anne Franková a Maruška Kudeříková“.

Pozorovali jsme zde některé reprezentace Marie Kudeříkové a také články, které ji v různých souvislostech zmiňují. Tyto způsoby vypovídání jsou v postkomunistickém diskursu o Marii Kudeříkové dominantní; převažují tedy vzpomínkové texty seznamující čtenáře s více méně ustáleným životopisem, dále texty, které se vyjadřují k otázce hrdinství, k rozvrhování a myšlení hrdinů a jejich politickému využívání.

Zajímavé jsou tři oblasti, kterým závěrem věnujeme pozornost: jde o ustálená klišé, chyby a zvláštnosti v postkomunistickém diskursu o Marii Kudeříkové. Chápeme je jako jistý doklad toho, jak je nebo není postkomunistický diskurs o Marii Kudeříkové provázán s diskursem státně socialistickým. Klišé z něj přímo čerpají a přebírají jeho označení, zvláštnosti vypovídají o věcech jinak a chybovost ukazuje na obeznámenost s tématem a vztah pisatelů k němu – připomeňme ale, že se ve zvýšené míře začala objevovat už v normalizaci. Klišé a opakující se výrazy, někdy zcela totožné věty, mají tedy původ v diskursu státního socialismu. Jsou to například „mladický rozpuk“, „rozpuk jara a mládí“, „nekompromisně zúčtovala“, „život zúžený do čtyř stěn“ nebo interpretace posledního dopisu Kudeříkové jako „nejprůkaznějšího svědectví“. I v některých člancích postkomunistického období se z něj cituje. Není to ale až tak překvapivé vzhledem k tomu, že většina textů, které Kudeříkovou tematizují, pochází z Haló novin. Téměř všudypřítomné jsou pak figury „dva dny po dvaadvacátých narozeninách“ a hodnocení *Zlomků života*, které „jsou pozoruhodné i svou literární

Pistorius & Olšanská, 2012, s. 28.

⁴²¹ HOŘENÍ, Monika. Plivnout si, to někteří umí. *Haló noviny*. 12. 3. 2014, s. 5.

⁴²² Podobnou strategii využila i báseň *Protože naši rodiče byli dělníci*, která při kritice oponenta taktéž poukazuje na to, že z komunistů „uměl pracovat málokdo“. Srov. zde, str. 184.

hodnotou“. Ty se objevují i v jiných periodikách. V tomto ohledu je tedy zřetelná návaznost na dřívější reprezentace Kudeříkové. Jako chybu se dá zhodnotit označování Marie Kudeříkové jako studentky, kterou v době svého zatčení už nebyla. Toto pojmenování se však rovněž objevuje už v reprezentacích 60. let a např. i v hesle Marie Kudeříkové v *Malé československé encyklopedii*.⁴²³ Kojzar Kudeříkovou označuje jako novinářku. Dále se objevuje, že byla sřata v Německu nebo že se svou literární pozůstalostí řadí vedle Anne Frank a Sophie Scholl — pokud je nám ale známo, Sophie Scholl žádnou literární pozůstalost nezanechala. Je nesporné, že osudem jsou si tyto dívky jistě blízké, zde se ovšem vystavují analogie tam, kde nejsou. Podobně se jinde objevilo „antifašistka Anne Franková“, což je jistě taktéž velmi nepřesné označení. I na chyby v textech o Kudeříkové už jsme upozorňovali dříve. Napsat, že byla Kudeříková novinářkou nebo že byla sřata v Německu nevyovídá o zrovna hlubokém vztahu pisatelů k tématu. Píší tedy o ní, odvolávají se na její hrdinství, ale jejich znalost má vážné trhliny. Optikou dosavadních způsobů vyovídání o Marii Kudeříkové jsou pak zvláštní vyjádření, která jí připisují „smutný životní příběh“ nebo „krutý životní osud“, taková vyjádření jsou naopak v přímém rozporu s mytickou řečí státního socialismu. Kudeříková se dále dvakrát propojuje s naivitou, je označena jako „naivní bojovnice proti fašismu“ nebo „krásná naivní revolucionářka“. Naivita a důvěřivost se objevila výrazně už v 70. letech – v románu Zory Berákové a v Jirešově filmu, dále také v příspěvcích Jarmily Bednařkové v letech osmdesátých. Dosud byla tato naivita ale všude ošetřena, v románu a knize se objevila spíše mimochodem a byla vyvažována Mariinou otevřeností nebo také schopností rozpoznat „své“ lidi. Bednařková mluvila o niterné potřebě věřit v lidi. Zde se tento atribut objevil bez komentáře, nevěnuje se mu zdánlivě pozornost. V tomto použití má však toto označení mnohem silnější, „objektivnější“ vyznění. Dále se o Kudeříkové mluví jako o „myšlenkově vyzrálé moravské vlastence“ nebo „uvědomělé vlastence“, „vlastenecky smýšlející komunistce“, přičemž za okupace měly svou oběť položit „[k]omunistky stejně jako sokolky, vlastenky nejrůznějšího vyznání“. Důraz na vlastenectví Kudeříkové se ostatně v jejích reprezentacích postkomunistického diskursu objevuje poměrně často. Je patrné, že indexování postavy heslem „komunismus“ v samostatném postavení nevyhovuje ani v komunistických Haló novinách a přiznáme-li Kudeříkové její komunistické přesvědčení, je třeba jej ještě doplnit o jiné atributy. Samozřejmě že propojování

⁴²³ ŘÍMAN, Josef, ed. *Malá československá encyklopedie. III., I-L*. Praha: Academia, 1986, s 644. 1969

komunistů s vlastenectvím se objevuje nejpozději od 40. let a i v letech pozdějších zůstávalo přítomno, jeden z prvků „vlastenectví“ a „komunismus“ byl však vždy dominantní. Dříve byl akcentovanější příklon k „vědeckému světovému názoru“, marxismu-leninismu a komunistickému myšlení. Dnes je tímto dominantní prvkem složka druhá — vlastenectví, které si dosud zachovalo pozitivní konotace.

Závěrem tohoto oddílu bychom se chtěli ještě krátce zastavit u problému reprezentace hrdinů. Jaké jsou jejich možnosti? Jak lze o hrdinech vyprávět? Zamýšlí se nad tím i historik Petr Koura, když rozebírá film *Poslední dny Sophie Schollové*.⁴²⁴ Podle Koury je překvapivé, že film nejde do českých kin, ačkoli téma by mohlo být pro české prostředí blízke desetitisíci podobných osudů. Český divák, píše, si ale zřejmě ještě dobře pamatuje filmy, které referovaly o hrdinství způsobem žádaným komunistickou stranou a její kulturní politikou — nebo tak o něm alespoň uvažují distributoři, pokud o možnostech uvedení německého filmu nepřemýšlí. Koura pak píše: „Z pohledu historika je na filmu sympatické, že se přesně drží historických pramenů.“ A právě to má být způsobem, jímž je možné hrdinství, přesněji „historické osobnosti“ reprezentovat jinak, v opozici k metodám, jež zřejmě českému divákovi utkvěly v paměti, tedy vypovídat o nich „bez přehnané legendarizace a patosu“. V tomto ohledu se například Koura zastavuje už nad úvodní scénou, kde Sophie Scholl s přítelkyní popěvují u rádia americký šlágr. I to pak dělá ze Sophie Scholl mnohem životnější postavu, jež není pouze „zapálená antinacistka, která nemyslí na nic jiného než na protihitlerovský odboj“. Vedle držení se doložitelných historických faktů, tak můžeme uvažovat i o způsobech zobrazování postav, které jednoduše nejsou ploché — tedy jsou např. rozšířeny o obrazy, jež nejsou z hlediska obrazu hrdinství „nutné“, nepotvrzují žádné aspekty postavy, nevypovídají o podstatných hrdinských vlastnostech apod. To samozřejmě stojí v opozici k mytický ‚vyčištěnému prostoru‘, kde každý motiv, vše, v přímých linkách odkazuje přesně tam, kde je žádoucí, upotřebitelné — a upotřebené.

obr., 16 s. příl. Malá československá encyklopedie; 3.

⁴²⁴ KOURA, Petr. Odboj bez patosu. *A2 kulturní týdeník*. 12. 4. 2006, s. 23.

Marii Kudeřkovou přitom připomíná jako jednu z těch, jejichž osud byl podobný osudu Schollové. Vedle ní zmiňuje i novinářku Inku Bernáškovou, která vydávala ilegální časopis *V Boj*. „Je přitom paradoxní,“ píše Koura „že zatímco Bernášková vydala několik desítek čísel tohoto časopisu, není po ní dnes v Praze pojmenovaná ani ulice, zatímco jméno Sophie Schollové, která se svými přáteli vydala šest letáků, naopak nese celá řada škol a dalších německých vzdělávacích zařízení.“ Tamtéž.

Sophie Scholl se také v německé anketě *Unsere besten — Die größten Deutschen* společně se svým bratrem Hansem umístila na čtvrté pozici.

Dodejme ještě — Koura připomíná scénu, kdy Hansi Schollovi zbytek skupiny vyčítá „neopatrnost“, tj. plán roznést letáky i po univerzitě. Zatímco v případě Schollových neopatrnost neruší jejich hrdinství, u Marie Kudeřkové tuto strategii ještě budeme pozorovat.

4.2. Památky na mě...: mýtus a pravda o Marušce Kudeřikové

Zřejmě největším počinem a jediným audiovizuálním příspěvkem postkomunismu k tématu Marie Kudeřikové je dokument *Památky na mě...: mýtus a pravda o Marušce Kudeřikové* vyrobený Televizním studiem Brno České televize v roce 2002. Námět a scénář je prací Jitky Škápíkové, o režii se postaral Jan Novák.

Dokument vyvolal nesouhlasné reakce, ohradili se sourozenci Marie Kudeřikové Alžběta Skalková a Josef Kudeřík. Dále autorky textů o Marii Kudeřikové Zora Beráková a Anna Tučková. Kudeřík, Beráková a Tučková poslali své komentáře formou dopisu České televizi, některé reakce byly publikovány v Lidových novinách, kde se vzápětí objevila i odpověď Jitky Škápíkové. Většina těchto odmítnutí je shrnuta a otištěna na dvou stránkách časopisu Národní osvobození, kde je najdeme pod titulkem „ZLOMKY ŽIVOTA“ ...a zlomky špíny. Zde se taktéž uveřejňuje i slovo Alžběty Skalkové. Než se ovšem k těmto událostem přesuneme, podívejme se na samotný dokument, na jeho způsoby vypovídání — explicitní i implicitní, jež můžeme vyhodnocovat díky kritickému ohledávání filmové řeči dokumentu.

Památky na mě... jsou částečně dramatizované, přičemž tyto pasáže mají demonstrovat některé výpovědi pamětníků a jsou použity jako vizuální podklad k citacím z Mariiných dopisů. Mimo to se využívají záběry na krajinu a náměstí měst, kde Kudeřiková pobývala a objevují se také fotografie Kudeřikové a dále blíže nespécifikovaná fotografická dokumentace z válečných let — záběry měst, domů atp.

Ze současných Vnorov, kde se za vyzvánění zvonů nejstarší generace stále schází v kostele k modlitbám, se přenášíme do Vnorov předválečných — v dramatizaci vidíme copatou dívku v dlouhých šatech a baretu, která se před kostelem pokřičuje a vztahuje ruku na kliku. Avšak ozve se hvízdnutí a zvolání: „Maruško!“ — to se poté, co se kamera zvrátí od kliky ke střeše kostela, ozve podruhé v prosebnějším tónu. Maruščina ruka se stahuje, dívka sbíhá schody a odchází za chlapcem.

Vnorovský historik Alois Studnička vzpomíná na celou rodinu; byla římskokatolického vyznání, Mariin otec byl v letech 1928-29 starostou za Lidovou stranu, dále byl napojen na jiné organizace, které kladly důraz na katolickou víru, zmíněny jsou Orel a Omladina. Další pamětnicí je pak přímo sestra Marušky Kudeřikové, zde představená jako Anežka Skalková.⁴²⁵ Ta mluví zejména o vztahu

⁴²⁵ Jméno je zde chybně uvedeno, Mariina sestra se jmenuje Alžběta.

Marie a Julia Kramariče, jenž ji přivedl k socialismu a poté k ateismu — „v té době to spolu souviselo,“ říká. Dramatizace nám pak ukazuje dvojici v jarní krajině:

„— Pánbůh přece není, musíš na něj přestat věřit — už kvůli mně...

— Ale co by tomu řekli lidi?

— My taky věříme. V něco jiného, ale věříme.“⁴²⁶

Dvojice už vůbec není zobrazována v ‚ideové hádce‘ nebo výměně názorů a Maruščina pozice je zde zúžena do obav z reakcí ostatních. Ani v tomto ohledu tedy není hrdinkou, postavou, která by stála za svým názorem. Alois Studnička pak už mluví o rozchodu, který má příčinu v tom, že „ona neunesla tíhu toho, co Julek hlásal, [je slyšet stříh, pozn. aut.] že neuskutečňoval to, co hlásal a co věřil a co mu dávalo komunistické učení.“⁴²⁷ Tato výpověď působí poměrně zmateně, její první část jako by odkazovala na to, že Marie neunesla Julovo přesvědčení, druhá část pak na rozpor teorie a praxe konstruovaný v padesátých letech.

Od tohoto zobrazení jejich vztahu se přechází k tématu odboje. Podle Alžběty Skalkové se v něm angažoval i otec, který měl také převádět uprchlíky přes hranice, dokonce i babička „do toho byla nějak zainteresovaná“. Vzpomíná pak neurčitě na „nějakého učitele Jagoše ve Velké“, ve spolupráci s nímž se účastnila převodů lidí přes hranice. Toto svědectví je doplněno další dramatizací: Maruška převádí skupinu čtyř lidí. V audio stopě se pak cituje z Mariina dopisu⁴²⁸ — titulok ho zařazuje ke dni 26. 12., to je ovšem další chyba. Citovaný úsek Marie píše až 28. 2. Není rovněž zcela srozumitelné, proč se tato pasáž v dokumentu objevuje jako doprovod reprezentace odbojové činnosti; Marie jím totiž původně komentuje skutečnost, že jí vězeňský farář poslal knihu *K Bohu*, což popisuje jako útok na její „zdravý rozum a cit“, „balamucení“ apod.: „To je nejlepší, totiž nejzákladnější propaganda, která staví na strachu z věčnosti svou bezprávnou existenci.“⁴²⁹ Ve zvukové a obrazové složce jsou tedy v rámci jedné scény použity tematicky zcela odlišné oblasti. Touto scénou končí první oddíl

⁴²⁶ Památky na mě... : Mýtus a pravda o Maruše Kudeříkové [dokumentární pořad]. Režie Ján NOVÁK, scénář Jitka ŠKÁPIKOVÁ. ČT, 2002. 00:02:55

⁴²⁷ Tamtéž, 00:03:18.

⁴²⁸ „Ach Ježíši, jak jsi daleko se svou láskou a dobrými činy, jak jsi vzdálen pokorného a podlízavého pokrytectví. Nebojím se věčnosti, ani se nechvím, protože celým svým nitrem vím, že jsem chtěla jen a jen dobro a boj proti zlému. Nemohu jinak, vím, že mám pravdu.“ KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 114.

Srov. Památky na mě... : Mýtus a pravda o Maruše Kudeříkové [dokumentární pořad]. Režie Ján NOVÁK, scénář Jitka ŠKÁPIKOVÁ. ČT, 2002. 00:04:11

⁴²⁹ KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel,

dokumentu a předělem jsme uvedeni do Veverské Bítýšky let 1940-1941.

Tento oddíl se především zaměřuje na přiblížení odbojové činnosti, přičemž se opírá o výpovědi Oldřicha Kiliána, který měl s Maruškou spolupracovat. „Prvně jsme začali dělat takový letáčky, a na tem letáku bylo napsaný, jako aby lidi sabotovali práci a kromě toho tam bylo napsaný... ty úryvky z toho rádia, jako všelijaký takový, co se kde jak postupuje, jak postupují Němci tenkrát a takový věci, že jo. A roznášeli jsme to tak po dědinách, házeli v noci pod prahy a takový věci se dělaly.“⁴³⁰ Dále vypravuje, jak zkoušeli ze zbytků z místní výroby střelného prachu vyrábět nálože a klást je pod železniční trať. Tyto pokusy však byly neúspěšné. Potom také zkoušeli kolejnice rozmontovat, ani to se ovšem nesešlo s úspěchem. Kiliánova výpověď v dokumentu je tak uzavřena příznačným „Tak se nám to nedařilo no.“⁴³¹ Pozoruhodná je zde nyní vizuální složka: výpovědi o pokusech rozebrat koleje klíčem, nejsou provázeny záběrem na pamětníka, jako tomu bývá jinde, jsou doplněny záběrem na koleje, tlusté železniční matice atd. a v recipientovi tak vzbuzují dojem naivity, hlouposti, nepřipravenosti. Bezprostředně poté i vypravěčský hlas, který nás pořadem provází, shrnuje: „Přičteme-li k nepodařenému vyhození železniční trati i neméně úspěšný pokus o podpálení továrny Rico na obvazy, je možné konstatovat, že i přesto, že se dostala do vedení brněnské sekce Komunistického svazu mládeže, její ilegální činnost prakticky vůbec neomezila nacistické válečné hospodářství. A i pro odborníky — těžiště jejího protifašistického odboje spadá do období, kdy ještě pobývala ve Strážnici.“⁴³² To je doloženo výpovědí historičky Jarmily Bednařkové (nám známé z kapitoly o metodikách 80. let⁴³³), která vidí nejdůležitější výsledky právě v přeshraničních cestách z Vrbovců na Slovensko.

V jedenácté minutě začíná zhruba devítiminutová sekce ohledávající události v Letovicích roku 1941. „V noci z 20. na 21. září 1941 zazněla Letovicemi detonace. Jedna z trojic boskovické skupiny Za svobodu se pokusila vyhodit do povětří hotel

1961, s. 113.

⁴³⁰ Památky na mě... : Mýtus a pravda o Maruše Kudeřkové [dokumentární pořad]. Režie Ján NOVÁK, scénář Jitka ŠKÁPIKOVÁ. ČT, 2002. 00:07:08

⁴³¹ Tamtéž, 00:09:30.

O neúspěšných pokusech vyrábět vlastní výbušniny píše i Zora Beráková. Mariiným partnerem v těchto pokusech je v románu kamarád Olda.

Srov. KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 150 a dále s. 185.

⁴³² Památky na mě... : Mýtus a pravda o Maruše Kudeřkové [dokumentární pořad]. Režie Ján NOVÁK, scénář Jitka ŠKÁPIKOVÁ. ČT, 2002. 00:09:33

⁴³³ Je pozoruhodné, že tvůrci z pozdějších diskusí diskvalifikují některé zúčastněné pouze proto, že se podíleli na vytváření státně socialistického mýtu, ovšem jiné postavy, které byly v této době v souvislosti s Marií Kudeřkovou taktéž aktivní, si sami vybírají jako odborníky do svého dokumentu.

Lamplota,⁴³⁴ informuje nás vypravěč. Tento hotel fungoval ve zmíněné době jako ubytovna pro „děti německých vojáků“, jinde v dokumentu se uvádí pro Hitlerjugend, a další interpretace mluví o německých dětech ohrožených bombardováním. Pamětnice Věra Jeřábková je popisuje jako deseti- až patnáctileté děti, které se chovaly provokativně, hrály na náměstí na bubínek a píšťalku apod. Na této destrukční akci se měla podílet i Marie Kudeříková, resp. jak později uvidíme, měla za ni být přímo odpovědná.

Od jara 1939 do jara 1942 se v blízkosti Brna stavěla tzv. „Hitlerova dálnice“ spojující Vídeň a Vratislav. Právě tam měli také odbojáři, zdůrazněme, že na *stavbě*, krást trhaviny. Dramatizace těchto událostí si pak také zaslouží naši pozornost: Maruška čeká na kraji lesa, její spolupracovníci běží pro výbušniny — uprostřed lesa na ně čekají dvě nehlídané krabice s *granáty*.⁴³⁵ Vraťme se ale k samotné akci, která je v dokumentu popsána jako atentát na německé děti. Dozvídáme se tedy, že našťastí byla akce neúspěšná, nedošlo k obětem na životech. V opačném případě by podle Karla Klemesy z Českého svazu bojovníků za svobodu zažily Letovice druhé Lidice. Věra Jeřábková vzpomíná na situaci těsně po výbuchu — její otec šel zjišťovat, co se stalo a vrátil se s tím, „že to udělal nějaký blbec, který teda vůbec nevěděl, co dělá, protože tam dal sedm náloží a z nich vybuchla jedna. Čili že to byla nějaká taková klukovina, která teď ovšem bude stát letovické občany hrozná věc. Že nacisté řadí, že jsou úplně nepřítelští, že celé toto jednání bylo oznámeno do Hitlerova hlavního štábu — jak ti protektorátní Češi, nepřítelští, jednají s těmi ubohými německými dětmi.“⁴³⁶ Později vzpomíná na „stavitelského asistenta Hladkého“, který byl v souvislosti s atentátem jako první zatčen, když šel hotel na povel skupiny Za svobodu fotografovat. Byl zatčen a na následky výslechů o několik dní později zemřel.⁴³⁷

Nyní se soustředíme jednak na linii formální výstavby dokumentu, jednak na jeho argumentační linii — v první se zaměříme na významy implicitní, komunikované především sledem jednotlivých scén a výpovědí, ve druhé budeme pozorovat, jak se zdůvodňuje účast Kudeříkové na těchto událostech.

Jeřábková dále popisuje, že následkem atentátu bylo „sebráno gestapem více jak

⁴³⁴ Tamtéž, 00:12:45.

⁴³⁵ Srov. tamtéž, 00:12:03.

⁴³⁶ Srov. tamtéž, 00:14:30-00:15:10.

⁴³⁷ Srov. také JELENOVÁ, Denisa. *Odbojová skupina Za svobodu na Boskovicku v letech 1940-1943*. Brno, 2013, s.24-25. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/387500/ff_b/. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav. Vedoucí práce PhDr. Vladimír Černý, Ph.D.

sedmdesát občanů, kteří byli naprosto nevinní, byli odvezeni na Kounicovy koleje a zde byli drženi jako rukojmí“, přičemž „kdyby atentáty pokračovaly, byli by postříleni“. Jedním z takto zatčených byl i její otec, jak vzpomíná, v době zatčení 180cm vysoký, devadesátikilový muž. Vrátil se ale jako „troska o 45 kilech“, psychicky zdeptaný, vyřízený člověk, který neustále plakal.⁴³⁸ Ve vizuální složce se poté objevují náhledy jeho fotografií jako zdravého muže, ve zvukové stopě doplněné citací Mariina dopisu z 9. 3. (opět chybně ozdrojované, cituje se z dopisu ze 7. 3.): „Horké slzy nepomohou, ani dým z obětí nekrvavých, jen bolestná, drásavá obětování krve! Neplačte, bojujte!“⁴³⁹ Toto propojení může být nezamýšlené, i v takovém případě ale konstruuje jisté významy. Konkrétně se tímto transformuje adresát Mariina textu, není jím nadále nikdo z Maruščiných blízkých, ale adresát obecný, dokonce snad možná i přímé oběti letovických represí. Kontext takto vizuálně dodaný citaci Kudeříkové ji tak staví do pozice, kdy jako by bez účasti reagovala na předcházející informace hrdinskou proklamací ‚obětí je třeba‘. Recipient je v tomto momentu ovlivňován vztahem toho, co vidí a co k němu promlouvá.

Jakým způsobem je ovšem Kudeříková spojena s akcí, za jejíž aktéry samotný dokument označil skupinu Za svobodu? Argumentuje se dvojím způsobem: (1) Mgr. Miloš Hynek, hodonínský historik, tento fakt připisuje jejímu členství v organizaci KSMG (Komunistický svaz mladé generace), která měla buňky také na Blanensku, kam Letovice spadají. Marie se tedy později „dostala do čela městské organizace a řídila tyto akce, samozřejmě že i v Letovicích probíhaly destrukce a je zřejmé, že to bylo také dirigováno ze stejného místa.“⁴⁴⁰ Skupina Za svobodu tedy má spadat pod komunistické vedení. (2) Věra Jeřábková poté vypravuje o informacích uvedených v pamětní síni Marie Kudeříkové ve Vnorovech: „Jedenkrát jsem přišla do Vnorov a dostala jsem se do rodného domku Marušky Kudeříkové. A tam byl na zdi panel, na kterém k mému úžasu byl také obrázek Lamplotova hotelu a u toho bylo napsáno, že i na této akci se podílela Maruška Kudeříková. A v tu chvíli jsem konečně pochopila, kdo způsobil mému tatínkovi takové veliké utrpení pro nic za nic.“⁴⁴¹ Na

⁴³⁸ Srov. Památky na mě... : Mýtus a pravda o Marušce Kudeříkové [dokumentární pořad]. Režie Jan NOVÁK, scénář Jitka ŠKÁPIKOVÁ. ČT, 2002. 00:18:25

⁴³⁹ KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961, s. 139.

Srov. Památky na mě... : Mýtus a pravda o Marušce Kudeříkové [dokumentární pořad]. Režie Ján NOVÁK, scénář Jitka ŠKÁPIKOVÁ. ČT, 2002. 00:18:49

⁴⁴⁰ Srov. tamtéž, 00:18:59.

⁴⁴¹ Tamtéž, 00:19:50.

tomto místě je příhodné připomenout, že tvůrci, jak tvrdí, chtějí ‚dekonstruovat‘ mýtus Marušky Kudeříkové, budovaný v éře státního socialismu. Je pak ale zvláštní, že se ve své argumentaci nekriticky spoléhají právě na informace tímto režimem produkované. Během našeho ohledávání diskursu o Marii Kudeříkové, pozorování jeho chování a mytického tvarování ‚skutečností‘, jsme se snažili prokázat, že mytické vyprávění je sice záhodno udržovat v jisté kanonizované podobě, nicméně drobné obměny jsou taktéž žádoucí (vzpomeňme například romantizaci vztahu Miloše Krásného a Marie Kudeříkové). Podtrhněme i další vlastnost mýtu — paraziticky se provazuje s dalšími jednotkami diskursu, v tomto konkrétním případě s jednotkami paměti odbojové činnosti. Není proto pro nás překvapující praxe, kdy se hrdinská postava spojí s událostí, na které neměla žádný podíl. Činí se tak pouze z toho důvodu, aby se postava sama obohatila o dobově kladné hodnocení této akce, získala další plusové znaménko. Argumentace tvůrců v části, která měla přinést nové poznatky o životě Marušky Kudeříkové — a které byla věnována třetina celkového času dokumentu, se tedy jeví jako chabá a nedostatečná. Připisuje navíc aktérům dobových událostí vinu za následky těchto činností, což je nepochybně značně problematické: ani z hrdinů národního odboje Gabčíka s Kubišem se zatím nestali lidé odpovědní za Ležáky a Lidice.

Dodejme, že jinou interpretaci letovických událostí přináší bakalářská práce Denisy Jelenové *Odbojová skupina Za svobodu na Boskovicku v letech 1940-1943*.⁴⁴² Podle ní se mj. o absenci dětí vědělo a přímo se s ní počítalo a akce měla zejména demonstrovat sílu a možnosti odboje. V každém případě se ani Jelenová nezmiňuje o jakémkoli napojení této akce na ilegální organizace KSČ. Ke společným schůzkám s brněnským ilegálním vedením KSČ — přičemž se nespecifikuje, zda šlo o KSMG, nebo jinou složku — mělo docházet pouze v jiné příbuzné skupině: drválovické partyzánské skupině. Avšak tyto schůzky jsou datovány do roku 1942-43, tedy do let, kdy už se na nich Kudeříková podílet nemohla.

Dalších šest minut je věnováno událostem v Breslau. Jako důvod zatčení se uvádí porušení konspiračních pravidel ze strany Kudeříkové — osobní dopis zanechaný v zásilce spolupracovníkovi.⁴⁴³ Je také pozoruhodné, že se tvůrci vůbec nezabývají

Toto svědectví Věry Jeřábkové konečně potvrzuje i jedna z publikací z 80. let, konkrétně ...*Slyšet tep života* Jarmily Bednařkové, která akci u Lamplotova hotelu také zmiňuje.

⁴⁴² JELENOVÁ, Denisa. *Odbojová skupina Za svobodu na Boskovicku v letech 1940-1943*. Brno, 2013. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/387500/ff_b/. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav. Vedoucí práce PhDr. Vladimír Černý, Ph.D.

⁴⁴³ Srov. BERÁKOVÁ, Zora. *Zkouška dospělosti*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1977, s. 197, kde se podobná informace objevuje poprvé.

samotnými výslechy, které vždy byly velmi produktivní složkou konstruování postavy. Uvážíme-li přístupnost dokumentů, dalo by se právě na tomto místě vytěžit mnohé, samotná dokumentace případu ještě nikdy nebyla zveřejněna. Dokumentaristé ale tuto sekci rozvrhli jinak: je sledem dosud známých faktů, které jsou vždy bezprostředně poté negovány vězněm z Breslau Josefem Styxem. Ten vzpomíná na samotu, která byla pro toto vězení typická, vězni byli izolováni. Tvůrci tak implikují, že její styky korespondenční a konečně i osobní s Julií Gutovou, nebyly možné. Postupně se také dávají do jednotlivých opozic další skutečnosti: zpěv dívek na cele a zprávy vyťukávané izolovanými vězni jehlou na topení tak, aby komunikace nebyla slyšitelná pro chodbaře, bachaře na chodbě; obuv — dřeváky pana Styxe a Maruščiny lodičky — „Z motáků čili škrabek Marušky Kudeřikové mj. vyčteme i to, že chodila na procházku v lodičkách z jemné ještěrčí kůžičky, které byly na zvýšených podešvích, ale bez podpatků.“; možnost psaní motáků — papír byl, ale problém byl tužka. Přesto měla Maruška Kudeřiková provádět „čilou korespondenci, a to i na filosofická témata“.⁴⁴⁴ Poslední dramatizací je pak odvod na popravu: Marušku vidíme, jak jde po dvoře v pruhovaném úboru a lodičkách. V uších má náušnice-kamínek, pod očima kruhy. V tomto obraze lze spatřit snahu dekonstruovat mladou hrdinku odcházející doposud na popravu s úsměvem. Otázkou však zůstává, jestli se vedle jednoho mytického obrazu pouze nestaví druhý, antimytický.

Závěrečný blok je uvozen titulkem Strážnice 2002, vracíme se do současnosti. Bývalá ředitelka strážnického gymnázia Jarmila Šimšíková se vyjadřuje o pochybnostech nad autenticitou posledního dopisu Marie Kudeřikové: „Mezi davy se šeptalo, že ten prostě dopis, který Maruška napsala teda z vězení, že byl nějakým způsobem upravený nebo prostě byl v nějakých těch fázích prostě koncipovaný jiným člověkem než třeba jí samotnou.“⁴⁴⁵ Dále promlouvá historik Miroslav Nováček, který státně socialistický mýtus taktéž nabourává a vytváří rámeček pro další naši recepci: „Mýtus Marušky Kudeřikové vznikl [nesrozumitelné] v 60 . letech. Je to komplikované především tím, že Maruška byla velmi silně věřící člověk. I když v těch *Zlomcích života* figuruje jako už uvědomělá komunistka, rozhodně tomu tak nebylo.“⁴⁴⁶ O minutu později pokračuje: „Osobně si myslím, že v Marušce bylo rozhodně víc Boha než

⁴⁴⁴ Srov. Památky na mě... : Mýtus a pravda o Marušce Kudeřikové [dokumentární pořad]. Režie Jan NOVÁK, scénář Jitka ŠKÁPÍKOVÁ. ČT, 2002. 00:21:25-00:25:55

⁴⁴⁵ Tamtéž, 00:26:50.

⁴⁴⁶ Tamtéž, 00:26:24.

komunismu.⁴⁴⁷ Zde je příhodné připomenout, jak vlastní dokument začíná — odvedením Marušky od kostela mladým Juliem Kramaričem. Pokračuje pak líčením odbojové činnosti, která byla neúspěšná a v horším případě i způsobila utrpení druhých, a končí její smrtí. Není od věci, že celým dokumentem se neustále nese zvuk zvonů — každá jednotlivá pasáž nás přemísťuje do jiného místa, vizuálně se divákovi předkládá pohled na místní náměstí s kostelem, doplňuje jej právě vyzvánění zvonů, které se tedy ozve celkem pětkrát (hned v úvodu ve Vnorovech, poté ve Veverské Bítýšce, v Letovicích a dvakrát ve Strážnici během posledního bloku; výjimkou je pasáž o Wroclavi, kde zní dunivý podkres). Nováčkova poznámka je svým způsobem signifikantní; je znakem řádu diskursu, který má své vlastní ošetřující mechanismy. Podobná reprezentace je mechanismem typickým právě pro centrum události, jímž rozumíme domovskou oblast Marie Kudeříkové, Vnorovy a Strážnici, místa, kde Kudeříková stále „žije“ jako známá rodačka, rezonuje ve vzpomínkách na SMK, její fotografie a další dokumenty včetně Vyznamenání Československým válečným křížem 1939 visí na stěnách strážnického gymnázia, je po ní pojmenována strážnická základní škola atd. V místním nábožensky založeném prostředí se ovšem její komunismus a odpadlictví od víry jaksí ‚nehodí‘. Diskurs, způsob vypovídání o Marušce Kudeříkové se tedy opět mění a přeskupuje se, přizpůsobuje se tomu, co je místně a dobově žádoucí a tyto komunistické prvky vylučuje.

Zbývá rozebrat finální scénu, která je uvozena citací z posledního dopisu: „Památky na mne umístěte tam, kde budu moci slyšet tep života. Odkud se budu dívat na Vaše kroky, upozorňovat, varovat, vést.“⁴⁴⁸ Marie Kudeříková píše poslední dopis rodině, kde zaznívá i tento častý obraz ‚střežení pozůstalých‘. Obraz nám zatím ukazuje rodný dům Marie Kudeříkové ve Vnorovech a přesune nás do školní družiny. Tam se ženský hlas, zřejmě scénáristka Jitka Škápíková, ptá malé dívky:

„— Víš, kdo byla Maruška Kudeříková?“

— Ne.“

Tato konečná scéna je velmi výmluvná: otázka nepatří pouze holčičce v družině, svým vřazením na úplný závěr shrnuje celý dokument a promlouvá ke každému recipientovi, ke všem. Funguje metonymicky, a negativní odpověď má proto satirickou funkci. Hrdinka minulého režimu byla sesazena, zůstává další generaci neznámá. Scéna funguje i jako ironizace předchozí citace, kterou zřejmě chápe v mytickém modu jako

⁴⁴⁷ Tamtéž, 00:27:08.

odkaz budoucím generacím.⁴⁴⁹ Více než o Marii Kudeříkové tak tato scéna vypovídá o době svého vzniku — antikomunistické tendence dovolují škrtnat v minulosti, aniž by tyto zásahy byly zdůvodněny pečlivou a přísnou argumentací — ta by měla ovšem být základem jakýchkoli dekonstrukčních snah. Ačkoli tedy tvůrci prohlašují, že jejich snahou bylo vyprávět pravdivější příběh o Marii Kudeříkové, z celkové argumentace, kompozice dokumentu a způsobu, jímž se pracuje s obrazovou a zvukovou složkou, na nás působí spíše snahou tuto postavu diskreditovat. Jedná se o nejsilnější vylučovací mechanismus – explicitní negaci, která o vylučovaném objektu sice vypovídá, avšak pouze proto, aby jej negovala. Jemnějším mechanismem vyloučení je pak právě upozadování komunistického přesvědčení hrdinky, které se taktéž různě ošetřuje, patrné je to právě v místně chápaném centru diskursu, v domovské oblasti Kudeříkové. Tento mechanismus ještě budeme pozorovat později.

Patří se ještě obsáhleji komentovat genderové zvláštnosti, které se v tomto způsobu odmítnutí projevují. Historik Petr Koura upozorňuje: „Chtěl bych zdůraznit, že patrně žádná jiná postava českého protinacistického odboje nezažila v průběhu svého ‚druhého života‘ tak strmý pád z kategorie ‚hrdina‘ do kategorie ‚zbabělec‘, jako se to přihodilo Juliu Fučíkovi po listopadu 1989.“⁴⁵⁰ Je zajímavé uvědomit si sémantickou stránku slova „zbabělec“, která statečnost a hrdinskost typicky připisované mužům neguje ženskou složkou, *zbabělostí*, *zženštilostí*. Uvážíme-li genderové rozdíly, je na místě klást si otázku, jak se tento pád z kategorie hrdinství projeví u ženské hrdinky. Jaké vlastnosti tedy konstruuji *Památky na mě...*? Jedná se o poměrně široké spektrum vlastností, které mají jádro kolem *naivity*, *neschopnosti* a *neproduktivity* stran odbojové činnosti; dále *nezodpovědnosti*, *neuvážlivosti*, se kterou má „špatně organizovat akci“, jež končí pro jiné tragicky; *neopatrnosti*, když svou vlastní vinou, porušením pravidel konspirace, uvede gestapo na svou stopu. — Pokud je tedy hrdinství Julia Fučíka negováno příslušností k ‚typicky ženskému okruhu vlastností‘, tj. mimo jiné i ‚neodvahou‘, Marie Kudeříková je definována jako někdo, kdo není schopný jednat produktivně a také dohlédnout své činy racionálně, v souvislostech. To jsou nakonec

⁴⁴⁸ Tamtéž, 00:27:22.

⁴⁴⁹ Je příznačné, že právě tato citace byla poměrně frekventovaná i v normalizačních publikacích o Kudeříkové. Mohli bychom tedy dokument chápat jako reakci právě na normalizační rozměry mýtu, čemuž ostatně nahrávají i fakta-motivy, které v dokumentu zaznívají a které jsou v normalizaci buď přímo nově zařazeny (dopis Kudeříkové v materiálech, které získalo gestapo) nebo jsou normalizační aktualizací interpretace 50. let (rozchod July a Marušky daný politickými neshodami). Konečně i věk tvůrců odpovídá tomu, že mají právě s normalizačním diskursem o Marii Kudeříkové vlastní zkušenost.

⁴⁵⁰ KOURA, Petr. Odbojová činnost Julia Fučíka ve světle (nejen) nacistických dokumentů. In: PODHAJSKÝ, František A. (ed.) Julek Fučík - věčně živý! 1. vyd. Brno: Host, 2010, s. 46.

vlastnosti, které se ženám připisují typicky a jichž lze velmi jednoduše využít, chceme-li poukázat na ženskou nedostatečnost, vřadit ženy zpět do pasivní oblasti, kam ‚tradičně‘ patří. Kategorie hrdinství, jež byla Kudeříkové dříve připisována, a aktivní účast na odboji do jisté míry zabraňují zcela zpochybnit Mariinu aktivitu — ačkoli i tyto pokusy se objevují a její výsledky se explicitně zpochybňují. Její osobnost se tedy alespoň zobrazuje jako v aktivních činnostech absolutně nedostatečná. Pozorujeme zde tedy podobně silné ‚přepsání‘ hrdinskosti, jež v souvislosti s Fučíkem zmiňuje Koura. V tomto případě jsou ovšem použité strategie uzpůsobeny ženské hrdince – její diskreditace funguje jinak než u mužských hrdinů.

4.3. „Je to dokument o Marušce nebo o stavu mysli autorů samotných?“⁴⁵¹

Přistupme nyní k ‚bojům o Marušku Kudeříkovou‘, ke kritickým reflexím, jež dokument vyvolal. Bezprostředně po vysílání reagují Anna Tučková a Zora Beráková, autorky textů o Marii Kudeříkové. Anna Tučková píše 2. dubna 2003 dopis České televizi, později bude otištěn i v Národním osvobození. Komentář Zory Berákové vyšel 3. dubna v Lidových novinách s titulkem *Na hroby se neplive*.

Tučková⁴⁵² se vymezuje zejména proti obviněním ohledně nepravosti posledního dopisu, resp. všech Mariiných škrabek — o její příběh se zajímá od roku 1946, Vnorovy a matku Kudeříkové navštívila a materiály, které jí poskytla, zpracovala do své črty. Poté je odevzdala Mojzíru Grygarovi, který je uspořádal a vydal v roce 1961. Zdůrazňuje tedy nemožnost jakýchkoli zásahů do dopisů. Je zvláštní, že tvůrci dokumentu nezpochybňují ani tak samotné škrabky jako právě poslední dopis. Nikde ale toto tvrzení nepodkládají a není jasné, jak měl být falšován dopis psaný na úředním tiskopisu a posílaný úřední cestou ještě za války. Tučková reaguje také na vězeňskou pasáž a odkazuje na bývalou vězeňkyni Zdenu Zajoncovou, která ji upozornila na rozdíly mezi mužskou a ženskou částí věznice. V ženské tedy měla být povolena vlastní obuv a dozorkyně patrně z lítosti nad dívkami umožňovaly korespondenci i krátká setkání, k dispozici byly i tužky a papír. Je pozoruhodné, že protiargumentace je v této části odlišná od ostatních reagujících: jiní rámují výpověď o lodičkách nikoli jako fakt, ale jako Mariinu ironii. Také nepotvrzují tužky, ale vypovídají, že Marie škrabky psala štětečkem, kterým měla v cele omalovávat vojáčky. Co se týče letovické akce —

⁴⁵¹ KUDEŘÍK, Josef. Pokřivené svědectví. In: „Zlomky života“ ... a zlomky špíny. *Národní osvobození*. 2003, č. 11, s. 6.

⁴⁵² TUČKOVÁ, Anna. Brněnské televizi. In: „Zlomky života“ ... a zlomky špíny. *Národní osvobození*.

nemělo ji z účasti na ní obviňovat ani gestapo. Pozastavuje se také nad logikou argumentace dokumentu, která by veškerý odboj učinila odpovědným za následné oběti. „Avšak vinni byli oni a nikoliv ti, kdož proti nim bojovali a zachraňovali tak i čest národa, pošpiněnou kolaboranty.“ Lidé by na ty, kteří odporovali okupaci a „nesklonili se před okupanty“ měli být hrdí. Tučková v této souvislosti vyčítá (není zřejmé jestli České televizi nebo samotným tvůrcům) „pořad o partyzánech na Vysočině, odbojové skupině Prokopa Holého, i s nechutnými dotáčkami, kde za dokument sloužily výkony herců“.

Beráková reaguje stručnějším komentářem,⁴⁵³ upozorňuje mj. i na televizní program, který dokument avizoval právě v mýtoborném duchu: „[D]ozvíme se třeba to, že vinou jedné nepodařené odbojové akce v Letovicích, kterou Kudeřiková špatně zorganizovala, skončila v koncentračním táboře řada nevinných lidí.“ V tomto ohledu je zajímavé, že samotný dokument tato uvěznění nijak netematizuje ani nedokládá. Informuje nás ‚pouze‘ o zatčených občanech Letovic držených jako rukojmí a o smrti Antonína Hladkého. Paratextuálně se tedy odkazovalo na skutečnosti, které dokumentaristé nijak nedokazovali a v samotném dokumentu je ani nezmínili. Beráková kritizuje věcné chyby — špatně uvedené jméno sestry Kudeřikové, dále provedení — „trapně naivní a nic neříkající hrané dotáčky“ a také samotnou argumentaci dokumentaristů: „Veškeré argumenty o Maruščině účasti v letovické akci se tvůrcům televizního pořadu smrskly na výrazy ‚pravděpodobně‘ a ‚je zřejmé, že Maruščina činnost v této akci vycházela z jejího členství v Komunistickém svazu mladé generace‘.“ Dokument proto označuje jako „povrchní a bezduchou slátaninu“, které „šlo pouze o bezostyšné plivnutí na památku dívky, která neváhala svůj dvaadvacetiletý život položit za jiné“.

Dalším reagujícím je Josef Kudeřík, který píše obsáhlý otevřený dopis České televizi, krácená verze se pod názvem *Dokument o kom?*⁴⁵⁴ objevuje už o čtyři dny dříve jako diskusní příspěvek v Lidových novinách. Celý dopis je otištěn také v souhrnné dvoustránce Národního osvobození pod titulkem *Pokřivené svědectví*.⁴⁵⁵ Autor sám svoje připomínky rozděluje do čtyř skupin, jde „(a) o zacházení s fakty, (b) o přístup k otázkám víry, (c) o výběr svědků, (d) o některé další otázky“. Co se týče výtek

2003, č. 11, s. 6.

⁴⁵³ BERÁKOVÁ, Zora. Na hroby se neplive. *Lidové noviny*. 3. 4. 2003, s. 29.

⁴⁵⁴ KUDEŘÍK, Josef. Dokument o kom? *Lidové noviny*. 10. 4. 2003, s. 29.

⁴⁵⁵ KUDEŘÍK, Josef. Pokřivené svědectví. In: „Zlomky života“ ... a zlomky špíny. *Národní osvobození*. 2003, č. 11, s. 6.

k faktické stránce věci, ohrazuje se proti odsudku Mariiny ilegální činnosti jako neproduktivní a poukazuje na absurditu takového soudu: bylo by možné dnes stejně tak odsoudit Chartu 77, protože „prakticky vůbec neohrozila československé socialistické hospodářství“? Dále komentuje pasáž s Mariiným spolupracovníkem Kiliánem a kritizuje tvůrce z vytváření dojmu, že jím popisované (či spíše do dokumentu zařazené) činnosti byly všechno, co skupina dělala. Píše tedy sám seznam těchto činností.⁴⁵⁶ V další části kritizuje argumentaci v sekci „Letovice 1941“ a obviňuje tvůrce z mýtotvorství. Vyčítá i obvinění z úprav nebo neautentičnosti posledního dopisu — museli by se na tom podílet rodiče, sestra a sám autor, dále Jaroslav Dostál, který roku 1943 pořizuje fotokopii dopisu, Jan Skácel, který jej roku 1945 zveřejňuje, František Halas, jenž ho o rok později zařazuje do sbírky *Poslední dopisy*, a také Jaroslav Seifert a Olga Scheinpflugová, kteří ho mají v témže roce. V neposlední řadě Mojmir Grygar a Zora Beráková. Zajímavý je komentář k druhé oblasti, kterou připomínkuje: opravdu odvádí od víry, „na levici a k atheismu“ Marii její milý, nebo „slepá ulička společenských poměrů?“ Pozastavuje se také nad akcentováním otázek víry v Boha. Co se týče výběru svědků, kritizuje absenci „korunních svědků“ příběhu. Těmi jsou Jarka Kryslová, Vítězka Vylegalová, Julie Gutová a Lída Felsenbergová, Mariina nejbližší přítelkyně na gymnáziu.⁴⁵⁷ Dále se upřesňuje vztah rodiny k vydávání

⁴⁵⁶ „— desítky lidí převedených přes hranice, kteří se na Západě i Východě zařadili do armád protihitlerovské koalice (tuto činnost Maruška provozovala a organizovala až do svého zatčení); — přímá i organizační účast na vybudování několika tajných tiskáren, psaní, rozmnožování a kolportace letáků na velkém území Moravy (v té době mimořádně důležitá činnost); — účast na několika sabotážích většího významu, vybudování sítě, která systematicky vyřazovala z provozu část železničního parku poškozováním ložisek lokomotiv i vagonů; — pokus o vybudování efektivního spojení se zahraničním odbojem včetně sběru zpravodajských informací.“

Tamtéž, s. 6.

Tyto informace by se patřilo doložit badatelskou činností v archivech, případně studiem vyšetřovacích protokolů a obžalovacích spisů nejen v případě Marie Kudeřkové, ale celého komunistického odboje, není to ovšem cílem naší práce. Konečně, tato činnost by sama o sobě několikanásobně přesáhla rozsah této práce. Co se týče odborné literatury zpracovávající válečný komunistický odboj, nelze mluvit o rezervách, které v této oblasti pocítujeme, je zde třeba systematické badatelské práce.

⁴⁵⁷ Tento výčet přitom zahrnuje i krátké charakteristiky těchto účastníků. O aktérkách Zlomků životu se tak dočteme následující: Jaromíra Kryslová měla být „[za] všech režimů v kriminále. První republika — za organizování ilegální převodu německých antifašistů; okupace — za odbojovou činnost; padesátá léta — nepřítel lidu; po srpnu 1968 — organizovala vydávání a kolportáž samizdatové literatury, organizovala sbírky pro rodiny vězňů.“ Vítězka Vylegalová po srpnu 1968 s manželem, který byl vězněn už po roce 1948, emigrovala do Švédska.

Tamtéž, s. 6.

Upřesněme, že Vylegalová (později Vylegalová-Hejzlarová) se provdala za Zdeňka Hejzlara, který byl do roku 1951 členem organizačního sekretariátu ÚV KSČ, poté měl být roku 1952 ze strany v rámci čistek vyloučen a poslán na práci do ostravských dolů. Začal se znovu angažovat v období Pražského jara, na Vysočanském sjezdu měl být dokonce zvolen členem ÚV KSČ. V emigraci pak pomáhal založit exilové *Listy*. V nich nakonec byla rehabilitována a s úctou vzpomínána i Anna Tučková. Srov. ŠULCOVÁ, Olga. Sbohem, generace! In: *Listy: Dvuměsíčník pro kulturu a dialog* [online]. 2012, č. 6. [cit. 2015-05-

Mariiných škrabek, ty měly být s výjimkou posledního dopisu vydány až na naléhání Kryslové a „některých spisovatelů, tedy až v době, kdy se mohly zařadit do ‚nového proudu‘ českého písemnictví šedesátých let. Obdobně tomu bylo s Jirešovým filmem ‚A pozdravuj vlaštovky...‘ [sic], ten se stal tichým vzdorem proti husákovské totalitě a nové okupaci.“⁴⁵⁸

Na příspěvky Zory Berákové a Josefa Kudeříka otištěné v Lidových novinách pak reaguje scénáristka Jitka Škápíková.⁴⁵⁹ Později se vyjadřuje ve stejném médiu i režisér Jan Novák.⁴⁶⁰ Škápíková upozorňuje, že „šlo o pokus pohlédnout na značně mytizovanou postavu Marušky Kudeřikové optikou nezatíženou komunistickou minulostí a ptát se, zda její hrdinství bylo skutečně takové, jak totalitním [sic] režim proklamoval, neboť se mu to takzvaně ‚hodilo do krámu‘“. Nechce ovšem čtenáře nudit „trpělivým vyvracením sumy vágních argumentů“. Pozastavuje se pak jednak nad tím, že Beráková na letovickou akci nenarazila — vždyť byla zmiňována ve vnorovské „síni slávy“, jednak nad faktem, že Lidové noviny nechaly reagovat právě autorku, „která se na vytváření mýtu o ‚Fučíkovi v sukních‘ podílela.“ K této figuře se ještě vrátíme — všimněme si ale jakým způsobem vylučuje z diskuze své oponenty. Naopak Kudeříkův postoj je jako postoj subjektivní a bratrský „pochopitelný“. Autorka se však ohrazuje proti jeho nařčením z věcí, které „nebyly řečeny“ — např. nepadla „ani zmínka o tom, že se rodina podílela či věděla o falzu *Zlomků života* ani o tom, že skutečně o falzum šlo“. Kudeřík podle ní „směšuje poslední dopis a celou ostatní korespondenci, a tak dále“. Opět tím ale vyvstává otázka, jak a kým měl být poslední dopis padělán, byl-li psán na úřední tiskopis a poté odeslán nacistickou vězeňskou správou přímo domů rodině. Pokud Škápíková úvahy o neautenticitě dopisu nechává zaznít, je zřejmé, že implikuje zásahy v době, kdy byl dopis v rukou rodiny. Svou reakci autorka uzavírá následovně: „Nemá smysl vysvětlovat poslání dokumentu. Kdo netrpí ztrátou paměti na manipulace minulého režimu s fakty, jistě si z něj odnesl jiné resumé než pověstné potrefené husy.“

Jan Novák vyvrací připomínku Berákové k Letovicím opětovným poukazem na „zveřejnění akce v Muzeu M. Kudeřikové ve Strážnici [sic!], a to dokonce v podobě

03] Dostupné online: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=126&clanek=061208>

⁴⁵⁸ Tamtéž, s. 6.

Všechny skutečnosti uváděné Josefem Kudeříkem by stály za další výzkumnou práci a dohledávání v archivech.

⁴⁵⁹ ŠKÁPÍKOVÁ, Jitka. Reakce na mou „slátaninu“ o Marušce Kudeřikové mě těší. *Lidové noviny*, 17. 4. 2003, s. 29.

⁴⁶⁰ NOVÁK, Jan. Hledali jsme upřímnější a plastičtější obraz historie. *Lidové noviny*, 17. 4. 2003, s. 29.

fotografií“. Pozoruhodná je ovšem i výstavba skrze čistě emocionální figuru „[n]edomníváme se, že vzpomínky těchto lidí [Věry Jeřábkové z Letovic a Karla Klemse z Československého svazu bojovníků za svobodu, pozn. aut.], kteří 45 let nesměli hovořit, lze označit za bezduchou slátaninu, jak činí autorka článku“. Beráková ovšem neoznačuje jako slátaninu výpovědi účastníků, ale interpretaci dokumentaristů. Novák jako smysl filmu určuje „hledání upřímnějšího a plastičtějšího obrazu historie“ a končí výzvou Berákové: „Pokud si paní Beráková myslí, že vše, co odporuje komunistickému vidění reality je ‚bezduchou slátaninou‘, pokud nevěří názorům pamětníků jenom kvůli tomu, že odporují tradici, pak nechť podloží svá tvrzení dokumenty, které však nebudou signované tendenční historií.“ Zajímavé je, že tímto obrací hrací pole — tím, kdo má pečlivě argumentovat a dokládat svá tvrzení dokumenty nemají být dokumentaristé, tvůrci předkládané reinterpretace, ale jejich kritici. Z poslední citace je opět patrná snaha propojit Berákovou s „komunistickým viděním reality“, tedy poukázat na její nezpůsobilost k diskusi a diskvalifikovat ji z ní.

Reakce tvůrců uzavírá producentka Marie Kučerová, která v soukromém dopise reaguje na připomínky Berákové. Ty byly pravděpodobně v podobném nebo totožném znění jako diskusní příspěvek v Lidových novinách odeslány i do České televize. Kučerová nepokládá za nutné více se k tématu vyjadřovat — odpovězeno bylo na stránkách Lidových novin. K postoji Berákové tak může „společně s tvůrci dodat jen tolik, že současná historiografie se díky pramenům a svědectvím prostě dopracovává k objektivnější (a určitě ne definitivní) podobě nových českých dějin, kam patří také Maruška Kudeříková.“⁴⁶¹ Dále uvádí, že tvůrci záměrně — s ohledem na citlivost tématu — nechali mluvit „*pouze* slova pamětníků a *pouze* citace ze Zlomků života, a *záměrně nepřidali vlastní komentář*. Nechali jsme určitý prostor divákovi, aby si fakta srovnal sám bez jakékoli dodatečné manipulace.“⁴⁶² Otázkou tedy je: kdo je autorem například oné pasáže, kterou k nám promlouvá mužský hlas vypravěče a která shrnuje Mariinu odbojovou činnost?⁴⁶³ Pomiňme přitom, že podobnou argumentací nelze škrtnout tvůrce-autora. Filmový jazyk, stejně jako jazyk literární, vytváří promluvy

⁴⁶¹ Dopis Marie Kučerové Zoře Berákové. Osobní archiv Zory Berákové.

⁴⁶² Tamtéž. (Zvýrazněno DP.)

⁴⁶³ „Přičteme-li k nepodařenému vyhození železniční trati i neméně úspěšný pokus o podpálení továrny Rico na obvazy, je možné konstatovat, že i přesto, že se dostala do vedení brněnské sekce Komunistického svazu mládeže, její ilegální činnost prakticky vůbec neomezila nacistické válečné hospodářství. A i pro odborníky — těžiště jejího protifašistického odboje spadá do období, kdy ještě pobývala ve Strážnici.“

Památky na mě... : Mýtus a pravda o Marušce Kudeříkové [dokumentární pořad]. Režie Jan NOVÁK,

umělé, závislé na svém autorovi od použití lexika, výběru materiálu, narativní metody, ve filmu kamery, střihu atd., a tvůrce tak není možné pokoušet se schovat za objektivní vypravěče, „oko kamery“. Ze stejného důvodu neobstojí ani předcházející pasáž: představa „objektivnější podoby dějin“ je dlouhodobě vystavěna kritické reflexi — jak upozorňuje Hayden White, každé dějiny jsou pouze vyprávěním svého autora-historika a historik je právě ten, kdo aktivně vytváří předmět analýzy a rozvrhuje vztahy v popisované oblasti.

Na tyto komentáře ještě jednou reagují sourozenci Marie Kudeřikové — opět shrnují základní nedostatky a „falešná nařčení“ dokumentu, všechny tyto připomínky již byly rozebrány výše. Josef Kudeřík se ještě mj. zastává Zory Berákové, popisuje aféru s vydáním *Zkoušky dospělosti* atd.

Je zajímavé, že Škápíková označuje všechny pamětníky, sourozence nebo jiné, kteří zažili a pamatují mnohé, jako zmanipulované minulým režimem — samozřejmě že tyto manipulace probíhaly, ostatně dotyční jsou si jich vědomi; a ačkoli kontaminace mytickou řečí je i u kritiků dokumentu občas patrná, neznámá to, že jejich výpovědi celkově jsou mytologií, „nepravdivé“, nehodné kritické reflexe a odsouzené pouze k odmítnutí jako výpovědi, které mají prameny v minulém režimu.

Mytickou řeč konečně reprodukuje i odborníci přizvaní samotnou scénáristkou, děje se tak bohužel opět bez jakékoli kritické reflexe: hodonínský historik Miloš Hynek tak v části, kde se vysvětluje přístup k výbušnínám, vypovídá: „Ona kolikrát ty trhaviný sama osobně přenášela, ale nikdy při tom nebyla přistižena. Paradoxně, prý i v Brně se jí stalo, že jí to pomohli nést Němci.“⁴⁶⁴ Náš čtenář ví, že tím Hynek pouze reprodukuje mytické figury reprezentací státního socialismu. Podobné obrazy těžko naleznou jakoukoli věcnou oporu a mohou být podepřeny opět ‚pouze‘ výpovědi pamětníka. Konečně i sama scénáristka neguje svou vlastní argumentaci v sekci Letovice — spoléhá se na státně socialistický diskurs, aniž by ho podrobila kritické analýze.

Je nakonec patrné, že i blízcí příbuzní a lidé, kterým prošly rukama dokumenty Kudeřikové nějakým způsobem její postavu interpretují, zasazují ji do nějakého rámce, který může být do značné míry dán i diskursem státního socialismu a výklady její postavy, jež byly v tomto režimu produkovány. Ani náš příspěvek k tématu se konečně tomuto začlenění do diskursu o Marii Kudeřikové nevyhne, protože je odkázán na stále

stejný korpus textů a i naše interpretace je pouze interpretací, která si neklade nárok na ‚pravdivost‘, zachycení věcí tak, jak byly a jak odpovídají například myšlení samotné Kudeříkové. V tomto ohledu jsou možnosti přístupu k této postavě uzavřené. Marie Kudeříková zemřela a nemáme možnost evidence její osobnosti, kromě *Zlomků života* nemáme přístup k jejímu vědomí a myšlení, problematické by bylo zřejmě i dopátrat se pravdy ohledně rozsahu odbojových činností – vyšetřovací a soudní spisy je mohou nadhodnocovat nebo podhodnocovat a to samé se nakonec týká i pamětníků – paměť je výběrová a může podléhat záměrnému i nezáměrnému zkreslování skutečností.

Mariini sourozenci i obě autorky ovšem přesto mají velmi věcné připomínky, které se z větší části shodují i s naší analýzou. Josef Kudeřík např. zhodnocuje důvěryhodnost informace o účasti Marie Kudeříkové na letovické akci: „Ideový podtext takovýchto ‚reálií‘ byl zřejmý. Přikrašlováním a zveličováním zásluh hrdinky adorovat režim samotný.“ Je tedy schopen dobře reflektovat vlastnosti mytologií. Podle Alžběty Skalkové pak Škápíkové stačí „hrdé vědomí, že není zmanipulována minulým režimem, protože ona se dopátrala ‚pravdy‘ a protože mýtus je třeba porazit ‚pravdou‘.“ Můžeme pouze doplnit, že scénáristka bohužel nedospěla k té fázi reflexe, která zpochybňuje i naše vlastní, současné interpretace a myšlení. Naše výpovědi a uvažování jsou v každém případě (a v každém režimu) odkázány pouze na to, co je dostupné, co je v oběhu, o čem lze vypovídat. Zároveň jsou to vždy tvůrčí akty, které se nepřibližují nebo nevzdalují ‚pravdě‘, ale samy ji konstituují. Proto je nutné, zabýváme-li se v našem bádání řečí a významy jí přenášenými, zachovávat před výpověďmi, objekty našeho zájmu, obezřetnost a pokoru. Mít na paměti, že i my jsme tvůrci dalšího příběhu. Oproti tomu jsou výpovědi druhých označeny Škápíkovou a jinými kritiky komunistické mytologie *a priori* jako mýtus pouze proto, že se objevují právě v éře státního socialismu.

Ostatně, mluvíme-li o konstruovanosti historických objektů autory, kteří o nich vypovídají, upozorněme ještě na úvodní slovo šéfredaktora Národního osvobození Jindřicha Dreboty, který postavu Kudeříkové rámuje jako „mladičkou vlastenku“. Vlastenectví Kudeříkové je očekávaným prvkem v diskursu Národního osvobození,⁴⁶⁵

⁴⁶⁴ Tamtéž, 00:12:30.

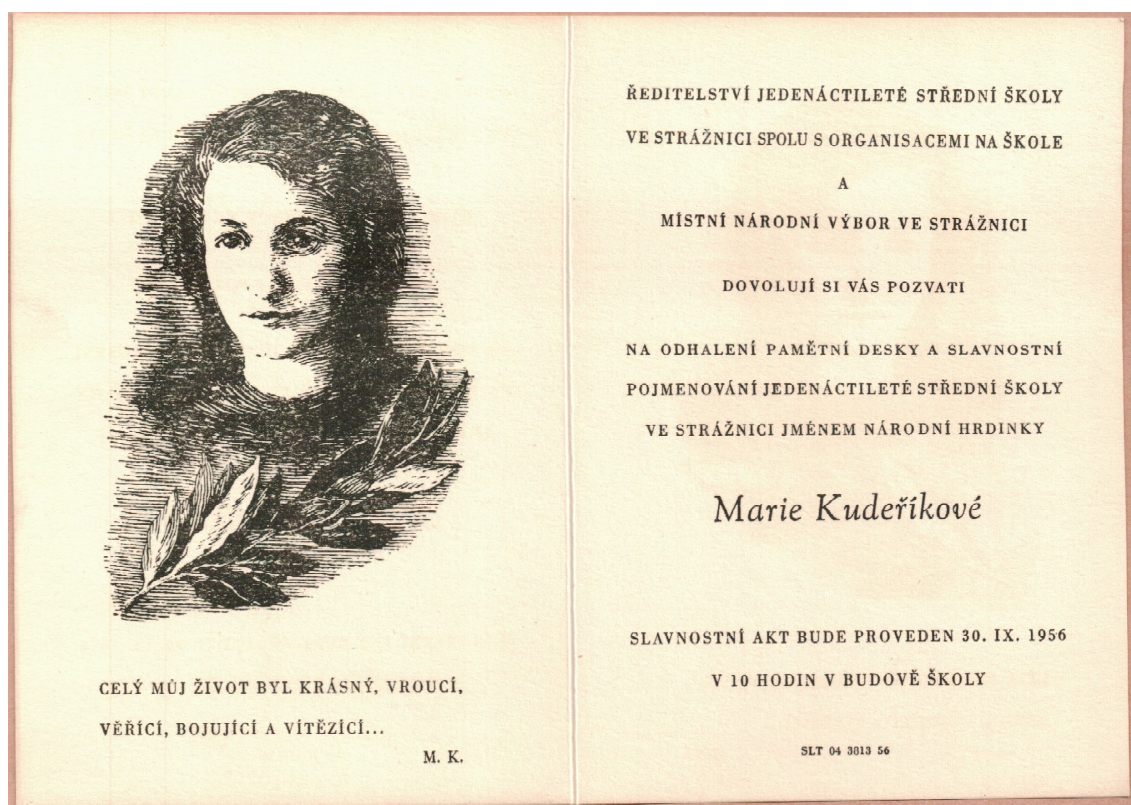
⁴⁶⁵ Národní osvobození je čtrnáctidenník vydávaný ve spolupráci Českého svazu bojovníků za svobodu a Československé obce legionářské. Český svaz bojovníků za svobodu se věnuje zejména uchovávání paměti odboje, která se má pravdivě a objektivně předávat dalším generacím. Všimá si ‚nepravdivých‘ reprezentací těchto událostí v kultuře a vystupuje proti takovému přepisování dějin. Usiluje v tomto ohledu o „posilování národní hrdosti“. Srov. *Český svaz bojovníků za svobodu* [online]. [cit. 2015-04-22]. Dostupné z: <http://www.zasvobodu.cz/>

do značné míry ovšem, jak jsme již poukazovali, i obecně zastoupilo prvek komunistického přesvědčení vyzdvihovaný státním socialismem. Nyní je jejím pozitivním atributem vřelý vztah k vlasti. Tento rozměr rozhodně nechceme zpochybňovat, při četbě *Zlomků života* ovšem ve větší míře vystupuje do popředí vztah Kudeřikové k lidem, ohledávání člověka a mezilidských vztahů, zájem o společnost jako lidské společenství. Tyto aspekty konečně definují i její komunistický světonázor.

4.4. Marie Kudeřiková v místopisu

Nejvýrazněji se zmínky o Marii Kudeřikové pochopitelně objevují v místech, kde se pohybovala — tzn. Vnorovy, Strážnice, Veverská Bítýška a jiné. Tyto lokality můžeme chápat jako jedno z center diskursu o Marii Kudeřikové, v tomto případě definované místně. Ve Vnorovech stojí rodný dům Kudeřikové, který v letech 2009-2011 prošel celkovou rekonstrukcí, nyní je vedený jako kulturní památka a sídlí v něm místní Muzeum osobností a lidových tradic. Na něm je instalována pamětní deska a před domem Kudeřikovou a jiné slavné rodáky připomíná informační tabule. Pomník Marie Kudeřikové, slavnostně odhalený 14. července 1973, stojí opodál před školou, která s domem sousedí. Jméno Kudeřikové ovšem nenese.

Základní školu Marie Kudeřikové musíme hledat ve Strážnici. Ta se roku 1963 oddělila od místního gymnázia a jméno si zachovala. Po tomto oddělení tedy jméno Kudeřikové nesly obě školy. Strážnické gymnázium neslo její jméno od 30. září 1956, kdy proběhlo slavnostní přejmenování a také odhalení pamětní desky. O toto přejmenování mělo být požádáno 15. května 1956; podle slov Ludmily Mrkové, jedné z učitelek, která mj. pečuje i o místní archiv, se tak škola měla chránit před ohrožením z důvodu snižování počtu škol. Na Purkyňovo gymnázium se škola přejmenovala k 1. září 1990. Pamětní deska už na škole nevisí, na chodbách se ovšem příběh Kudeřikové připomíná na několika místech. Její jméno je také vysázené spolu s dalšími oběťmi války na mramorové pamětní desce, obraz Marie Kudeřikové visí dokonce i v místní sborovně. Ve školním archivu se taktéž uchovává rozsáhlá dokumentace soutěže Strážnice Marušky Kudeřikové, mimo to i sbírka článků převážně ze 70. a 80. let, kde se o soutěži nebo o proslulé absolventce zmiňuje.

Pozvánka na slavnostní odhalení pamětní desky Marie Kudeříkové u příležitosti pojmenování gymnázia ve Strážnici jejím jménem

O Marii Kudeříkové informují také oficiální weby obcí Vnorovy a Veverská Bítýška. Veverská Bítýška mimo její příběh publikuje také vzpomínky pamětnice Jindřišky Patočkové, u jejíchž rodičů Marie Kudeříková za války bydlela v pronajatém pokoji.⁴⁶⁶ Mluví mj. i o pomníku, který jí vystavili v zahradě domu: „Na její památku byla dne 8. května 1978, před naším domem v zahrádce, odhalena pamětní deska a naše ulice nese její jméno.“⁴⁶⁷ Ulici Marie Kudeříkové bychom dále mohli hledat např. v Břeclavi, Benešově, Brně, Trutnově, v Ústí nad Labem, Ostravě nebo Svitavách, kde se napojuje na ulici M. Horákové. V Havířově stojí další po ní pojmenovaná základní škola.

⁴⁶⁶ Srov. Veverská Bítýška ve vzpomínkách pamětníků - 2. část. *Veverská Bítýška* [online]. [cit. 2015-03-21]. Dostupné z: <http://www.obecveverskabityska.cz/page.php?section=oobci&show=pametnici-3-dil>

⁴⁶⁷ Tamtéž.

Vzpomíná také na knihu s věnováním, kterou od Kudeříkové dostala:

„Jako dárek mám od ní knihu: *Babička* od Boženy Němcové s věnováním.

Cítuji: Jindřiško, nauč se tak milovat český národ, českou zemi a všechny lidi, jak to učila děti Babička.

Mít rád, to znamená poslouchat a dělat radost těm, koho máme rádi. Tak to říkával p. prezident Masaryk.

Bud' proto hodná a dělej lidem radost tím, že se budeš pilně učit a pomáhat.

Ve Vev. Bítýšce, 28. 11. 1940 Marie Kudeříková“

Vraťme se ale do Vnorov. Informační tabule před jejím rodným domem o ní sděluje toto:

„Narodila se 24. března 1921 ve Vnorovech jako nejstarší dcera do nábožensky založené rodiny domkaře Josefa Kudeříka. Studovala na strážnickém gymnáziu, přičemž pomáhala svému otci s ilegálními převody utečenců přes moravskoslovenskou hranici. Po maturitě odjela na jednoroční jazykovou školu do Veverské Bítýšky, kde se zapojila do ilegální odbojové práce. Rozmnožovala a rozšiřovala ilegální tiskoviny a plakáty, posléze sama kolem sebe soustředila skupinu mladých lidí z Veverské Bítýšky a okolních vesnic, aby řídila jejich ilegální a sabotážní činnost. Na podzim roku 1941 odešla do Brna, kde byla v prosinci téhož roku zatčena gestapem. Byla odsouzena k trestu smrti. Po soudu následovalo více než sto dní pobytu v cele kandidátů smrti, kde podle záznamů rozvažovala i nad svojí vírou a několikrát ji navštívil kněz. Popravena byla 26. března 1943 ve věku 22 let. Její dopisy a poznámky z vězení, pozoruhodné i svou literární hodnotou, byly souborně vydány pod názvem *Zlomky života* (1961).“

Všimněme si dvou podstatných věcí — v rozsahu celého textu se ani jednou neobjeví slovo komunismus ani slova odvozená; Kudeříková se nezařazuje mezi hrdiny komunistického odboje, ale s převody pomáhala otci, nebyla ani napojená na Komunistický svaz mladé generace, ale sama vybudovala blíže neurčenou skupinu mladých lidí. Naopak se zde dočteme o rozvažování nad svojí vírou a návštěvách kněze. Teologické úvahy ve *Zlomcích života* skutečně najdeme, avšak vždy končí zavržením katolické víry, vždy se poukazuje na „nesprávnost“ tohoto myšlení. Konečně i návštěvy kněze jsou popisovány jako zákeřný útok na její vnitřní integritu, do jisté míry pochopitelně oslabenou čekáním na popravu. Katolická víra je tedy v těchto úvahách jednoznačně negativně hodnocena. Naopak informační panel implikuje její opětovné přimknutí k víře, či alespoň oslabení jejího kritického postoje v této otázce. Příznačné je, že takto utvořenou konstrukci lze případně obsadit i významem, který odpovídá námi uvedeným skutečností: „Rozvažování“ může znamenat i to, že se tématu prostě věnovala, fakt, že ji navštívil kněz nemusí znamenat, že se k víře vrátila. Nepoučený čtenář ovšem bude pravděpodobně odcházet s poměrně silně modifikovaným obrazem Kudeříkové jako mladé dívky, která se rozhodla organizovat odboj a která měla *nějaký* vztah k víře. Příběh je pro tohoto čtenáře dokonale vyčištěn od nežádoucích prvků.

Skutečnost centra diskursu, které nemůže pominout jistou místní paměť, nedovoluje vyškrtnout Marii Kudeříkovou jako osobnost úplně. Uplatňuje se tedy jiný mechanismus, který jednak vylučuje nežádoucí prvky, jednak ošetřuje možné spouštěče negace a naopak vřazuje motivy, jež učiní Marii Kudeříkovou jako postavu přijatelnou — nebyla to komunistka, ale odbojářka a dívka se vztahem k víře. Obecně se ale v centru, tj. v místech jižní Moravy opětovně vkládají motivy víry, jinde se ošetřuje vlastenectvím.

Pozorovali jsme tedy, kde se o Marii Kudeříkové v postkomunistickém diskursu mluví: jsou to komunistické Haló noviny, které jsou z hlediska mainstreamového tisku deníkem marginálním (a také marginalizovaným), dále jiné, spíše okrajové zmínky, přičemž ve velké míře je tento výskyt spojen i s neurčitým vzpomínáním na socialismus, případně i na dětství a mládí v socialismu. Marie Kudeříková zde tedy funguje prostě jako index „starých časů“ a je součástí vzpomínkové kultury. V obou těchto případech je Kudeříková stále nápadně rámována mýtem státního socialismu – buď se její život chápe přímo v těchto mytických strukturách (komunistický tisk) anebo je zmiňována jako hrdinská postava státního socialismu (Hrdý Budžes byl někdo jako Julius Fučík nebo Maruška Kudeříková), tedy dříve výrazný, dnes už neaktuální mytický příběh. Pokud bychom předpokládali, že postkomunismus jako nová éra přinese i nový přístup k těmto postavám a pokusí se je zbavit mytického nánosu, hledali bychom takové reprezentace, alespoň v případě Kudeříkové, marně. Kromě komunistického tisku, který chápeme jako jakési ideové centrum, se o Marii Kudeříkové nepíše jako o postavě, která by dnešnímu člověku měla co říci. Druhou výjimkou je centrum lokální – místa, kde Marie Kudeříková zůstává součástí místní paměti. V těchto případech jsme ovšem pozorovali jiné nápadné skutečnosti – úplné vymizení zmínek o jejím komunistickém přesvědčení a o napojení na komunistický odboj. To nám doplňuje další rozměr vypovídání o Marii Kudeříkové – pokud se o ní v tomto prostoru mluví, Marie není komunistka, případně se obecně chápané atributy komunistického myšlení jako zájem o druhé apod. připisují jejímu charakteru formovanému křesťanskou výchovou.

Ovšem sledovali-li jsme, kde se o Marii Kudeříkové mluví, zcela jsme se vzdálili oficiálnímu a obecně sdílenému mediálnímu diskursu, např. různým projevům a prohlášením státních představitelů nebo čtenářsky exponovanému tisku. Výjimkou byl pouze dokument České televize, který vyvolal ostré kritické reakce, a následné (diskursivní) střety otiskované na stránkách Lidových novin. Naprosto ojedinělé byly

dvě zprávy o výročí narození Kudeříkové ze zdroje ČTK – jedna publikovaná na serveru indes.cz, druhá na ct24.cz. Mimo marginální periodika to byly jediné dva texty většího rozsahu. Tato absence je podstatným rysem postkomunistického diskursu.

Stanislav Holubec na základě analýzy zobrazování minulosti a okolního světa identifikoval v tisku 90. let několik různých diskurzů, které do jisté míry souvisí i s pojmáním Sametové revoluce v různých vyprávěcích modech, jež identifikoval James Krapfl. Mody romance a tragédie vypovídaly o revoluci jako o boji dobra se zlem, přičemž romantický modus po primární vlně přešel ve vlnu druhou, která kladla důraz na nedokončenost procesu revoluce, když vycházela zejména z nespokojenosti z nedostatečné demokratizace a z nedostatečného odstavení komunistů z vedoucích společenských pozic.⁴⁶⁸ Vztah k revoluci ovšem jako určující chápe i Stanislav Holubec v analýze diskursu 90. let. Rozlišuje diskurs sebeidentifikace s novým řádem, diskurs radikální, který usiloval o hlubší vymezení se vůči režimu minulému (ten nejvíce čerpá právě z oné druhé vlny romantického pojetí revoluce, z něž plyne i vyhrocenější antikomunismus), diskurs korigující, který upozorňoval na levicové a patriotistické tradice, dále ještě diskursy opoziční – levicový nostalgický a pravicový nacionální.⁴⁶⁹ Z naší vlastní analýzy postkomunistických reprezentací hrdinky státního socialismu vyčnívají následující tendence-diskursy: (1) konzervativní komunistický diskurs, který o Kudeříkové promlouvá v souladu se státně socialistickým mýtem a případně ji i vymezuje vůči hrdinům nového řádu (bratři Mašínové, Milada Horáková); dále (2) reformační diskurs, který o Marii Kudeříkové mluví a reflektuje jak mýtus státního socialismu, tak i antikomunistické tendence, přičemž příznačné je, že tento diskurs ve větší míře pouze reaguje na jiné výpovědi a samostatně žádné nové reprezentace nevytváří; a konečně (3) antikomunistický diskurs, který využívá tří mechanismů vyloučení: a) modifikace, kdy se vylučují pouze nežádoucí prvky, b) explicitní negace, kdy se o postavě sice stále něco říká, ale v podstatě pouze proto, aby mohla být diskreditována, c) absence – postava je nahrazována, přestává být dostupná recipientům, přestává tedy v paměti existovat. Reformační diskurs by tedy v tomto dělení neměl obsahovat žádný explicitní projev antikomunismu, čímž ovšem chápeme i vyloučení zmínek o komunistickém přesvědčení hrdinky, z tohoto důvodu např. právě místní centrum – oblast, kde Marie Kudeříková zůstává součástí žité paměti – do reformačního

⁴⁶⁸ Srov. KRAPFL, James. *Revolúcia s ľudskou tvárou: politika, kultúra a spoločnosť* v Československu po 17. novembri 1989. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2009, s. 40-45.

diskursu nepatří, ač je zde Marie Kudeříková poměrně silně tematizována.

Jak zapadají tyto diskursy do obrazu, který o 90. letech nabízí Holubec? Konzervativní komunistický diskurs odpovídá Holubcovu diskursu opozičnímu, levicovému a nostalgickému; reformační diskurs bychom mohli zařadit pod diskurs „korigující“, který přílišný antikomunismus mírní; antikomunistický diskurs přináší k diskursu radikálně revolučnímu, přísně antikomunistickému, případně k diskursu „sebeidentifikace“. Vezmeme-li v úvahu, že se antikomunismus projevuje (1) právě v absenci řady výpovědí o Marii Kudeříkové a (2) zároveň i v drtivé většině nekomunistických textů, které o Kudeříkové vypovídají, můžeme právě tento diskurs ve vztahu ke Kudeříkové označit za dominantní. Oproti ostatním identifikovaným diskursům, které se projevují spíše ojedinělými výpověďmi, je také nejmohutnější a nejvíce rozvětvený, lze v jeho rámci uvažovat o jeho dalším členění.

Marie Kudeříková je přítomná pouze v lokálních diskurzech, které ji ovšem výrazně modifikují, když vylučují nebo marginalizují komunismus, a v komunistickém diskursu, který se ovšem přidržuje mytických struktur příběhu státního socialismu. Postkomunistické období tedy k našemu poznání a vědění o Marii Kudeříkové nijak výrazně nepřispívá – spíše jsme mohli pozorovat různé skutečnosti vypovídající jednotně o odmítavém vztahu postkomunismu k dřívějšímu režimu a jeho symbolům.

⁴⁶⁹ Srov. HOLUBEC, Stanislav. *Ještě nejsme za vodou: obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2015, s. 195.

ZÁVĚR

Ukázali jsme, že se příběh Marie Kudeřkové výrazně vepisoval do státně socialistické reality – zanechal za sebou řadu jejích reprezentací a jiných kulturních stop, které jsme sledovali a uvažovali kontext jejich vzniku a také významy, jež byly těmito texty-diskursivními jednotkami přenášeny. V diskursu o Marii Kudeřkové, který jsme si definovali na úrovni předmětu vypovídání – tedy korpusem textů, které tuto postavu tematizují, jsme identifikovali další dílčí diskursy, způsoby, jimiž se o tématu vypovídá, určené proměnami dobového kontextu, kulturní politiky a aktuálními konfiguracemi řeči. V postkomunistickém diskursu, který je odlišný širším diskursivním rozptylem, se jako produktivní ukázalo myslet jakási centra specifických diskursů: byly to Haló noviny jako mediální mikroprostor daný komunistickým myšlením a místně určené centrum – lokality, v nichž se Kudeřková během svého života pohybovala. Objevily se ale i jiné přístupy k tématu – každý takový pak v různé míře vylučoval různě pojaté nežádoucí prvky a přizpůsoboval si nebo zcela vymazával obraz naší hrdinky.

Druhý život hrdinů je tedy v podstatné míře provázán s jejich reprezentacemi a také s dobou, která tyto reprezentace produkuje. Ohrožuje jej ale něco? Proč mnoho novodobých mytických hrdinů čeká ‚druhá smrt‘ či hůře ‚druhá poprava‘? Proč se to často aktuálně týká právě členů KSČ? Julius Fučík byl během tohoto druhého života ‚ohrožován‘ hned dvakrát, nejdříve v letech šedesátých, kdy začal být poprvé ironizován a zpochybňován jako hrdina a autor *Reportáže, psané na oprátce*, podruhé v letech devadesátých, kdy byla dokonce provedena kriminalistická analýza jeho rukopisu. Na textové úrovni jsme u Kudeřkové během období státního socialismu žádné podobné jevy nepozorovali, jedinou výjimkou byl v tomto ohledu písňový text – produkt punkové subkultury. Ironizaci a negaci dále pozorujeme spíše až v postkomunismu, tedy po výrazném diskursivním zlomu. Mytické diskursy se tedy zdají být ohroženy zejména přílišnou uzavřeností, jež produkuje subverzivní čtení, dále diskursivními zlomy, které ustavené celky vystavují novému kontextu a přeskupování významů.

Otázkou je, co toto znamená pro původní příběhy, jejichž životnost, tedy schopnost promlouvat k recipientům, je silně určována právě životností diskursu, ve kterém se příběh začal výrazným způsobem používat. U reprezentací Marie Kudeřkové navíc pozorujeme i proměnu, kterou vypovídání o ní zaznamenalo v normalizaci – i státně socialistický diskurs se vyvíjel a i tyto proměny se podepisovaly na příběhu

Marie Kudeříkové a jeho životnosti. Politicky rámovaná emocionalita padesátých let přecházela v letech šedesátých plynule do emocionality dané existenciálním čtením příběhu, akcenty se přesouvaly a i dosavadní „pravda“, která byla vyjevována v politických, ekonomických a národnostních rysech příběhu, byla nahrazována spíše akcentací nejistoty – „pochopili jsme?“, „poučili jsme se?“, „reflektovali jsme dostatečně?“. Toto existenciální čtení znamenalo novou emocionalitu, která se nerozvrhovala opozitně proti někomu, ale byla určována puzením po obecně lidském významu příběhu nebo války obecně. Německé matky najednou mohly soucítit s matkou Kudeříkové. Normalizace ovšem přinesla nový řád vypovídání a tato emocionalita byla poté víceméně vyrušena. Do popředí se dostaly výkladové texty, které sumarizovaly doklady o charakteru hrdinky, do značné míry ale uzavíraly možnosti individuálního čtení. Příznačná je v tomto směru i výrazně menší míra autorských uchopení příběhu, která jsou, proti očekávání, v rámci mytické řeči problematická, prostě nekopírují petrifikované kontury mýtu, přinášejí nové obrazy a epizody, někdy přímo odporují danostem kanonizované podoby příběhu. Jakkoli jsou tyto texty v kontextu mytické řeči zvláštní, ani ony nejsou výrazně emocionální. Nová emocionalita se konstruuje pouze snad na úrovni matky Kudeříkové, která je v normalizačním diskursu nápadně přítomná, její kresby zdobí vydání *Zlomků života* z roku 1975, její postavě je dáno více prostoru v literárním zpracování *Zkouška dospělosti*, ojedinelé konečně nejsou ani články v tisku, které sledují její příběh ztráty dětí a rozšiřují příběh Marie Kudeříkové o další dějství – životní drama matky, jejíž novou radostí je vnučka Maruška. I taková reprezentace odsouvá původní příběh stranou, život pokračuje. Uvažujeme proto v kontextu 70. let o prvním výrazném poklesu životnosti příběhu Marie Kudeříkové, který byl určen právě odklonem od jeho emocionálního vyprávění a čtení.

Negaci Kudeříkové ovšem přinesla až devadesátá léta. Máme za to, že se v tomto případě propojuje více negativně ovlivňujících aspektů. Předním faktorem je samozřejmě antikomunistické lazení nového režimu, uvažujeme ale i o tom, že v devadesátých a nultých letech mezi producenty textů o Kudeříkové patří i recipienti normalizačního mýtu. I tato zkušenost by mohla zpětně působit a spouštět vymezování se proti takto podávané hrdince. Přesto připisujeme-li normalizaci ‚zneživotnění‘ příběhu, postkomunismus přinesl přímo jeho ‚umrtvení‘. Změny v sémiotických strukturách jsou obvyklé, mění-li se politické uspořádání. Přesto by se ale dalo uvažovat o životnosti příběhu samotného, schopnosti reflektovat jeho zapojení v sémiotických

strukturách minulých a vnímat jej v „nulovém stupni“. Problémem je ovšem právě politické a ideologické rámování mytických příběhů. Právě to znesnadňuje přenos mezi jednotlivými obdobími a ačkoli mělo původně udržovat příběh nesmrtelný, snižuje v případě diskursivního zlomu naopak fatálně jeho životnost.

Viděli jsme, že každá doba, případně i nějaká specifická oblast, může historické příběhy vykládat svým vlastním způsobem, dodávat jim své vlastní kontury. Barthesovským jazykem: původní příběh, který chceme komunikovat, lze velmi jednoduše použít jako formu, do které se vlijí sekundární významy, rozvrhnou se určité dominanty příběhu, jež budou moci dokládat žádoucí hodnoty – lhostejno zda příslušnost ke KSČ, vlastenectví nebo náboženské aspekty. Představa příběhu, který by byl věrnou reprezentací historie nebo skutečného příběhu, který někdo prožil, je tedy problematická. Navážeme-li na úvahy Haydena Whita, historie je nejen konstruována svým tvůrcem-historikem, dějiny lze i velmi jednoduše nějakým způsobem a za nějakým účelem používat.

Pokud tedy tato práce problematizovala výpovědi o hrdinech obecně a ukázala na aspekty jejich konstruovanosti a umělosti, byli jsme úspěšní. Chtěli bychom docílit hlubší pozornosti, se kterou budeme nadále číst tato vyprávění a budeme schopni pozorovat kdo, jak a v jakém kontextu tyto výpovědi produkuje. Mytické zobrazování hrdinů totiž není věcí minulosti nebo signifikantní součástí státního socialismu nebo „totalitární zkušenosti“, ale je přítomno v každé době, i dnes.

I polistopadová éra přinesla své hrdiny, výrazný je kult Jana Palacha, jenž spáchal protestní sebevraždu, frekventované jsou také odkazy na Miladu Horákovou, popravenou ve vykonstruovaném procesu komunisty, oblíbené jsou příběhy agentů-chodců, kteří měli převádět občany z totalitní ČSSR do svobodného světa, nově se ustavuje příběh faráře Josefa Toufara vyznamenaného v roce 2014 medailí Za zásluhy. Avšak pozorovali-li jsme životnost politicky rámovaného příběhu Marie Kudeřkové, musíme si položit otázku i o vývoji životnosti aktuálně hrdinských postav. Noví hrdinové jsou stejně jako Marie Kudeřková ‚ohrožení‘ ironizací, negací nebo modifikacemi, které sledují vlastní zájmy a nějakým způsobem postavy ošetřují. Jejich schopnost promlouvat k recipientům nakonec může být snížena i režimem, který je sám jako hrdiny konstituoval.

BIBLIOGRAFIE

PRIMÁRNÍ LITERATURA

Ani ženy... 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1963. 383 s., [8] s. obr. příl. Dokumenty. Edice Svazu protifašistických bojovníků; sv. 107.

BARTOŠ, Josef, TRAPL, Miloš a KOVÁŘOVÁ, Stanislava. *Osobnosti českých dějin*. Olomouc: Alda, 1995. 432 s. ISBN 80-85600-39-0.

BERÁKOVÁ, Zora. *Zkouška dospělosti*. 1. vyd. Praha: Naše vojsko, 1977. 261 s.

CIPROVÁ, Inka, ed. *Raději zpěvem než pláčem: pásmo o Marušce Kudeřikové*. 1. [vyd.]. Praha: Dilia, 1981. 35, [1] s.

HAVEL, Jiří. *Šestý den jara*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1963. 48 s. Cesty; sv. 50.

KONEČNÝ, Robert. *Mrtví - živým*: Proslov při národní tryzně za národní mučedníky ve Strážnici dne 1. července 1945. Vydáno nákladem přípravného výboru pro postavení pomníku padlých hrdinů a Národních mučedníků ve Strážnici. Uloženo v archivu Purkyňova gymnázia ve Strážnici.

KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. Vyd. 1. Praha: Československý spisovatel, 1961. 182 s.

KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života: listy z vězení*. 3. vyd., V MF 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1965. 219 s., [16] s. obr. příl.

KUDEŘÍKOVÁ, Marie. *Zlomky života*. 3. vyd. Praha: Mladá fronta, 1975. 135 s.

KUCHAR, Lumír. *Zlomky života a smrti*. 1. vyd. Brno: Novinář, 1971. 48 s. Dokumenty; sv. 3.

KUCHAR, Lumír, ed. *Žeň poezie a prózy: Výbor z oceněných prací 11.-13. roč. (1972-*

1974) *lit. soutěže Strážnice Marušky Kudeříkové*. 1. vyd. Brno: Blok, 1975. 191 s.

KUNDERA, Milan. *Poslední máj: Báseň*. 1. vyd. Praha: Československý spisovatel, 1955. 39, [2] s. České básně; Sv. 141.

Milovali svůj národ: o životě mladých komunistů, kteří padli v boji za vlast. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954. 180 s.

NOVÁČEK, Miloslav, ed. et al. *Mladé krystaly: vítězné práce 7. ročníku literární soutěže studentů a učňů škol 2. cyklu Strážnice Marušky Kudeříkové*. 1. vyd. Strážnice: Unie středoškoláků a učňů, 1969, 83 s. Strážnice Marušky Kudeříkové; č. 48.

Památník Purkyňova státního reálného gymnasia ve Strážnici k padesátému výročí založení ústavu. Strážnice: Sdružení rodičů, 1947. 78 s.

Poslední dopisy: soubor posledních dopisů umučených soudruhů. Praha: Svoboda, 1946. 79 s.

ŘÍMAN, Josef, ed. *Malá československá encyklopedie. III., I-L*. Praha: Academia, 1986. 912 s., 1969 obr., 16 s. příl. Malá československá encyklopedie; 3.

STŘEDNÍ VŠEOBECNĚ VZDĚLÁVACÍ ŠKOLA MARIE KUDEŘÍKOVÉ. Jubilejní sborník SVVŠ Marie Kudeříkové ve Strážnici a 390. výročí založení vyššího bratrského školství ve Strážnici: 1577-1897-1967. Strážnice: Sdružení rodičů a přátel školy, 1967. 96 s.

Tobě, žes chtěla žít: Sborník prací a il. žáků SVVŠ v Hodoníně věnovaný památce Marie Kudeříkové. Hodonín: Šk. s[kupina] ČSM stř. všeobec. vzdělávací školy, 1961. 44 s.

Veliká cesta: [Sborník] k 40. výročí založení KSČ. 1. vyd. Praha: NV, 1960. 221, [5] s. Dokumenty. Edice Svazu protifašistických bojovníků.

Žeň 1961-62: Sborník literárních prací žáků SVVŠ a ZDŠ Marie Kudeříkové ve

Strážníci. Strážnice: ŠS ČSM při SVVŠ a ZDŠ M. Kudeříkové, 1962.

Metodické texty

ČIHALOVÁ, Marie. *Metodický materiál na pomoc školám v Jihomoravském kraji k 25. výročí osvobození ČSSR*. Brno: Krajský pedagogický ústav, 1970. 9 s.

Marie Kudeříková - seminář k 60. výročí narození. Hodonín: Muzeum Hodonínska, 1980. 29 s.

Maruška Kudeříková, 24.3.1921-26.3.1943. Brumov-Bylnice: Knihovna SZK ROH MEZ, 1983. 8 l.

POLOKOVÁ, Pavla. *Maruška Kudeříková: Met. materiál k besedě o Marii Kudeříkové*. Bruntál: Okresní knihovna, 1986. 9 s.

STŘÍŽ, Jaromír, ed. *Jak připravit besedu a literární večer o knize „Milovali svůj národ“*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954. 22 s. Metodické rady pro vedoucí čtenářských kroužků.

TITZOVÁ, Věra, ed. *Zlomky života: Beseda o knize M. Kudeříkové: Metodický text na pomoc Kroužkům přátel literatury SSM*. Brno: Knihovna Jiřího Mahena, 1973. 9, [2] s.

Články

-AG- Setkání s hrdinkou. *Brněnský večerník*. 22. 1. 1982.

BARTÁK, Martin. Chtěli probudit národ z letargie. *Právo*. 27. 5. 2010, s. 6.

BEEROVÁ, Vlasta. Komunisté za republiku bojovali, nyní ji budují. *Rovnost*. 16. 4. 1946, roč. 62, č. 91, s. 1. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

BĚHOUNEK, Václav. Zápisky mrtvé hrdinky. *Práce*. 1961, roč. 17., č. 176 (23. 7.), s. 5. ISSN 0231-6374

BERÁKOVÁ, Zora. Na hroby se neplive. *Lidové noviny*. 3. 4. 2003, s. 29.

DROZD, Miroslav. Fučíkovská výzva Marie Kudeřkové. *Tvorba*. 1961, roč. 26., č. 21 (25. 5.), s. 491.

GRYGAR, Mojmír. Mladá žena roku 1942. *Nové knihy : Týdeník čtenářů, nakladatelů, knihkupců a knihovníků*. 1965, roč. 6., č. 39, s. 4. ISSN 0322-922X

HEJZLAR, Tomáš. Položili životy za pokrokové ideály humanismu. *Haló noviny*. 10. 3. 2009, s. 12.

HEJZLAR, Tomáš. Zemřela v rozpuku jara a mládí. *Haló noviny*. 27. 3. 2009, s. 8.

HONZÍK, Jiří. Umřela pro život. In: *Plamen*. 1961, roč. 3., č. 7, s. 108-110.

HOŘENÍ, Monika. Plivnout si, to někteří umí. *Haló noviny*. 12. 3. 2014, s. 5.

HROBAŘ, Jan. Kdy se slušnost navrátí? *Haló noviny*. 7. 8. 2009, s. 5.

HUDEC, Miloš. Z vašich dopisů. *Haló noviny*. 27. 10. 2000, s. 6.

JANDA, Jindřich. Předvolební kampaň a vykonstruovaný proces. *Haló noviny*. 10. 8. 2009, s. 2.

-jt- Jsem vinen za verše. *Host do domu*. 1961, roč. 8, č. 8, s. 381.

JUMR, Václav. Šílenství. *Haló noviny*. 27. 9. 2005, s. 11.

KEMPNÝ, Ladislav. Vzpomínka na Marušku. *Vlasta*. 18. (?). 1985.

KLOBOUČNÍK, Jan. Zlomky života — titul, který neříká pravdu : Naše kulturní poznámka. *Mladý svět*. 1961, roč. 3., č. 31 (4. 8.), s. 12.

Knihy o skutečném životě. In: *Nové knihy : Týdeník čtenářů, nakladatelů, knihkupců a knihovníků*. 1961, roč. 2., č. 19, s. 1. ISSN 0322-922X

KOJZAR, Jaroslav. Do ordinace bych k němu nechodil. *Haló noviny*. 31. 5. 2010, s. 6.

KOJZAR, Jaroslav. To je víc než vlast. *Haló noviny*. 5. 8. 2010, s. 5.

Konfident Babák drze zapírá: Zrádce mládeže před lidovým soudem. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 263, s. 3.

Konfident Babák odsouzen k 15 letům těžkého žaláře. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 264, s. 5.

KOURA, Petr. Odboj bez patosu. *A2 kulturní týdeník*. 12. 4. 2006, s. 23.

-kov- Jde o očistu KSČ : Úvaha o pohovorech. *Slovácko : list OV KSČ a rady ONV v Hodoníně*. 1970, r. 11, č. 22.

-kov- Věc mladých lidí. *Slovácko : list OV KSČ a rady ONV v Hodoníně*, 1970, r. 11, č. 25, s. 4.

KRYSLOVÁ, Jaromíra. Nad druhým vydáním Zlomků života. *Nové knihy : Týdeník čtenářů, nakladatelů, knihkupců a knihovníků*. 1962, roč. 3., č. 6, s. 2. ISSN 0322-922X

KUDEŘÍK, Josef. Dokument o kom? *Lidové noviny*. 10. 4. 2003, s. 29.

KUDEŘÍK, Josef. Pokřivené svědectví. In: „Zlomky života“ ... a zlomky špíny. *Národní osvobození*. 2003, č. 11, s. 6.

KUNA, Jaroslav. Milovali svůj národ: (Kniha o boji mladých komunistů za vlast). Rudé právo: Ústřední orgán Komunistické strany Československa. 26. 9. 1954, roč. 35, č. 267, s. 4. Dostupné z:
<http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1954/9/26/4.png>

LIPČÍK, Roman. Za jedna, Maruško! *Mladý svět*. 3. 5. 1984.

Logika hrdinství : K nedožitým pětapadesátinám Marušky Kudeříkové. *Literární měsíčník*. 1976, r. 5, č. 3. s. 6-15.

MRÁZ, Franta. Strážnice M. Kudeříkové z druhé strany : Generace, která ma „telecí optimismus“. *Slovácko : list OV KSČ a rady ONV v Hodoníně*. 1970, r. 11, č. 22.

-ohm- Pozdravujte vlaštovky. *Haló noviny*. 25. 3. 2008, s. 13.

MALÁČOVÁ, Mar kéta. Barbora Hrzánová si Machovcové užila. *Magazín Práva*. 28. 2. 2004, s. 22.

My a oni ve světle dokumentů: Komunisté odmítají hanebné zneužívání jména presidentova. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 122, s. 3. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

Na počest 35. výročí založení PO. *Sedmička*. 2. 3. 1984.

NAVRÁTIL, Jiří. Křehká slova. *Nové knihy : Týdeník čtenářů, nakladatelů, knihkupců a knihovníků*. 1975, r. 16, č. 17, s. 4. ISSN 0322-922X

NOVÁK, Jan. Hledali jsme upřímnější a plastičtější obraz historie. *Lidové noviny*. 17. 4. 2003, s. 29.

NOVÁK, Vladimír. Knihy měsíce. *Mladý svět*. 1962, roč. 4., č. 15 (13. 4.), s. 13.

Pochod k památníku M. Kudeříkové. *Služba lidu*. 31. 3. 1976.

POKORNÝ, Jiří. Pakultura na pokračování. *Haló noviny*. 13. 12. 2003, s. 11.

POTŮČKOVÁ, Jarmila. A také pozdravuji vlaštovky... *Haló noviny*. 7. 5. 2005, s. 7.

Pracovali i za Marušku Kudeříkovou. *Rovnost*. 26. 3. 1981, s. 3.

-raf- Žít a věřit. *Haló noviny*. 28. 3. 1998, s. 3.

RAFAJ, Oldřich. Vyznání víry v život. In: *Červený květ : kulturně politický měsíčník Ostravského kraje*. 1961, roč. 6., č. 7, s. 220-221.

ROBEJSKOVÁ, Marcela. Smrt přijde v pátek. *Tribuna*. 17. 3. 1976.

RP. Kdo seje vítr. *Rudé právo* [online]. 30. 6. 1989 [cit. 2015-03-18]. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=RudePravo/1989/6/30/2.png>

RYBÁŘ, Jan. Mlčení znamená souhlas. *Haló noviny*. 28. 4. 2004, s. 5.

Setkání s Maruškou Kudeříkovou. *Rovnost*. 27. 5. 1976, s. 2.

Slavný boj komunistů za svobodu národa. *Rovnost*. 1946. roč. 62, č. 76, s. 5. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

S největší ctí stojíme před dějinami a před národem: Zpráva ústředního tajemníka soudruha Rudolfa Slánského o činnosti Komunistické strany Československa v době od VII. do VIII. sjezdu. *Rovnost*. 1946, roč. 62, č. 76, s. 4. Dostupné z: kramerius.mzk.cz

-sol- ... a pozdravuji vlaštovky. *Haló noviny*. 7. 5. 1997, s. 8.

ŠILHÁN, Vladimír. Gromova, Uljana Matvejevna. In: *Valka.cz* [online]. [cit. 2015-02-01]. Dostupné z: <http://forum.valka.cz/viewtopic.php/t/31680/start/-1>

ŠKÁPÍKOVÁ, Jitka. Reakce na mou „slátaninu“ o Marušce Kudeříkové mě těší. *Lidové noviny*. 17. 4. 2003, s. 29.

ŠTĚTINOVÁ, Dagmar. Maruščina maminka. *Práce*. 30. 10. 1976.

ŠTUKA, Ivo. Maruška. In: *Československý voják*. 1954, r. 3, č. 7, s. 14-15.

-tes- Chcete vědět, kdo byl kdo v českých dějinách? *Zemské noviny*. 4. 3. 1996, s. 6.

TUČKOVÁ, Anna. Brněnské televizi. In: „Zlomky života“ ... a zlomky špíny. *Národní*

osvobození,

TUČKOVÁ, Anna. Umírala mladičká. *Haló noviny*. 27. 3. 2009, s. 8.

UHER, Jindřich. Matka. *Tvorba*. 3. 8. 1983.

Umřel, aby jiní žili. *Rovnost*. 30. 11. 1946, r. 62, č. 276, s. 5. Dostupné online:
kramerius.mzk.cz

VEJR, Leopold. Před 65 lety byla popravena fašisty Maruška Kudeříková. *Haló noviny*.
10. 4. 2008, s. 13.

VLAŠÍN, Štěpán. Marie Kudeříková: Zlomky života. *Rovnost : Brno-venkov, Orgán
Krajského výboru KSČ v Brně*. 1962, roč. 77., č. 48 (25. 2.), s. 5. ISSN 0862-7967

ŽABOKRTSKÁ, A. Maruščina maminka. *Večerní Praha*. 25. 3. 1976.

Internetové zdroje

Český svaz bojovníků za svobodu [online]. [cit. 2015-04-22]. Dostupné z:
<http://www.zasvobodu.cz/>

ČTK. Komunistická mučednice a odbojářka Kudeříková by se dožila 90 let. In:
Idnes.cz [online]. 22. 3. 2011 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: [http://zpravy.idnes.cz/pred-90-devadesati-lety-se-narodila-odbojarka-kuderikova-piv-
/domaci.aspx?c=A110322_101931_domaci_jj](http://zpravy.idnes.cz/pred-90-devadesati-lety-se-narodila-odbojarka-kuderikova-piv-/domaci.aspx?c=A110322_101931_domaci_jj)

DLOUHÝ, M. a J. SOJKA. Z historie Radotína. Letopisecká komise Radotín [online].
[cit. 2015-02-12]. Dostupné z: <http://www.letopisciradotin.cz/historie.html>

Horáková umírala čtvrt hodiny, zjistili historici. In: *Idnes.cz* [online]. 29. 6. 2005 [cit.
2015-03-30]. Dostupné z: [http://zpravy.idnes.cz/horakova-umirala-ctvrt-hodiny-zjistili-
historici-fs3-/domaci.aspx?c=A050629_090843_domaci_lkr](http://zpravy.idnes.cz/horakova-umirala-ctvrt-hodiny-zjistili-historici-fs3-/domaci.aspx?c=A050629_090843_domaci_lkr)

KOPECKÝ, Josef a mhk. Kdo seje vítr, sklízí bouři, chválí Havel protest na magistrátu

proti velké koalici. In: *Idnes.cz* [online]. 30. 11. 2010 [cit. 2015-03-18]. Dostupné z: http://zpravy.idnes.cz/kdo-seje-vitr-sklizi-bouri-chvali-havel-protest-na-magistratu-proti-velke-koalici-git-/domaci.aspx?c=A101130_120522_domaci_kop

Marušce Kudeřikové bylo 22 let, když ji popravili. In: *Ceskatelevize.cz: ČT24* [online]. 24. 3. 2011 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/domaci/118936-marusce-kuderikove-bylo-22-let-kdyz-ji-popravili/?mobileRedirect=off>

Poučení z krizového vývoje ve straně a společnosti po XIII. sjezdu KSČ : Schváleno plenárním zasedáním ÚV KSČ v prosinci 1970. Praha: ÚV KSČ, 1970, s. 1.

Dostupné z: http://www.dejinyksc.usd.cas.cz/vnitrostranicke-informace-sekretariatu-uv-ks/doc_details/137-poueni-z-krizoveho-vyvoje-ve-stran-a-spolenosti-po-xxiii-sjezdu-ks.html

Proces H zhlédly 2 miliony dospělých diváků. In: *ČT24* [online]. 12. 6. 2009 [cit. 2015-03-17]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/media-it/57832-proces-h-zhledly-2-miliony-dospelych-divaku/>

Respekt nebolí [online]. [cit. 2015-02-28]. Dostupné z: <http://www.respektneboli.eu>

ŠULCOVÁ, Olga. Sbohem, generace! In: *Listy: Dvuměsíčník pro kulturu a dialog* [online]. 2012, č. 6. [cit. 2015-05-03]. Dostupné online: <http://www.listy.cz/archiv.php?cislo=126&clanek=061208>

VEJR, Leopold. Před 65 lety popravena fašisty Maruška Kudeřiková.

In: *Ksm.cz* [online]. 24. 3. 2008 [cit. 2015-03-30]. Dostupné z: <http://www.ksm.cz/historie/pred-65-lety-popravena-fasisty-maruska-kuderikova.html>

Veverská Bítýška ve vzpomínkách pamětníků - 2. část. *Veverská Bítýška* [online]. [cit. 2015-03-21]. Dostupné

z: <http://www.obecveverskabityska.cz/page.php?section=oobci&show=pametnici-3-dil>

Audiovizuální prameny

...a pozdravuji vlaštovky [film]. Režie Jaromil JIREŠ. ČSSR, 1972.

Památky na mě... : Mýtus a pravda o Marušce Kudeřkové [dokumentární pořad]. Režie Ján NOVÁK, scénář Jitka ŠKÁPÍKOVÁ. ČT, 2002.

Před 60 lety - Rok 1953. *Archiv ČT24* [televizní pořad]. ČT24, 2013. 02:13 a 03:47

Dostupné online: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10116288585-archiv-ct24/213411058210005/>

Jiné

Dopis Marie Kučerové Zoře Berákové. Osobní archiv Zory Berákové.

Dokumenty uložené v archivu Purkyňova gymnázia ve Strážnici.

SEKUNDÁRNÍ LITERATURA

BARTHES, Roland. *Mytologie*. 1. vyd. v českém jazyce. Praha: Dokořán, 2004. 170 s. Bod. ISBN 80-86569-73-X.

BAUER, Michal. Re-prezentace národního hrdiny: obraz Julia Fučíka v české literární vědě na počátku padesátých let. In: *Sorela: webové centrum výzkumu literatury a umění československého socialistického realismu* [online]. 4. 1. 2009 [cit. 2015-01-18].

Dostupné z: <http://sorela.net/web/articles.aspx?id=90>

BAUER, Michal. *Souvislosti labyrintu: kodifikace ideologicko-estetické normy v české literatuře 50. let 20. století*. 1. vyd. Praha: Akropolis, 2009. 601 s. ISBN 978-80-86903-97-2.

ČINÁTL, Kamil. Časy normalizace. In: *Tesilová kavalérie: popkulturní obrazy normalizace*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius, 2010, s. 166-187. Scholares, sv. 24. ISBN 978-80-87053-44-7.

ČINÁTL, Kamil. Jazyk normalizační moci. In: *Tesilová kavalérie: popkulturní obrazy normalizace*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius, 2010, s. 28-42. Scholares, sv. 24. ISBN 978-80-87053-44-7.

GRYGAR, Mojmir, ed. *Czech Studies: Literature, Language, Culture = České studie: Literatura, jazyk, kultura*. Amsterdam: Rodopi, 1990. 336 s. ISBN 90-5183-161-7.

HOLUBEC, Stanislav. *Ještě nejsme za vodou: obrazy druhých a historická paměť v období postkomunistické transformace*. Vyd. 1. Praha: Scriptorium, 2015. 310 s. ISBN 978-80-88013-07-5.

KOURA, Petr. Odbojová činnost Julia Fučíka ve světle (nejen) nacistických dokumentů. In: PODHAJSKÝ, František A. (ed.) *Julek Fučík - věčně živý!* 1. vyd. Brno: Host, 2010, s. 43-62. ISBN 978-80-7294-436-1.

KRAPFL, James. *Revolúcia s ľudskou tvárou: politika, kultúra a spoločnosť v Československu po 17. novembri 1989*. 1. vyd. Bratislava: Kalligram, 2009. 302 s. ISBN 978-80-8101-253-2.

MACURA, Vladimír et al. *Šťastný věk (a jiné studie o socialistické kultuře)*. V tomto uspořádání vyd. 1. Praha: Academia, 2008. 351 s. *Šťastné zítřky*; sv. 1. ISBN 978-80-200-1669-0.

MACURA, Vladimír: *Motáky jako literární dílo*. In: FUČÍK, Julius a JANÁČEK, František, ed. *Reportáž, psaná na oprátce*. Vyd. 1., úplné, kritické a komentované. Praha: Torst, 1995. 347 s. ISBN 80-85639-46-7.

PETRŮ, Eduard, ed. *Život svaté Kateřiny*. Překlad Jiří Pelán. Praha: NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 1999. 289 s. Česká knižnice. ISBN 80-7106-327-4.

Slovník české literatury po roce 1945 [online], 1995.

ŠVÉDA, Josef. *Mašínovský mýtus: ideologie v české literatuře a kultuře*. Vyd. 1. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2012. 276 s. ISBN 978-80-87053-75-1.

TODOROV, Tzvetan. V mezní situaci. Vyd. 1. Praha: Mladá fronta, 2000, 325 s. ISBN 80-204-0853-3.

Akademické práce

BRDEK, Zdeněk. Dílo básníků ze skupiny kolem Kamila Bednáře. Č. Bud., 2007. diplomová práce (Mgr.). JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH. Pedagogická fakulta

JELENOVÁ, Denisa. *Odbojová skupina Za svobodu na Boskovicku v letech 1940-1943*. Brno, 2013, s.24-25. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/387500/ff_b/. Bakalářská práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta, Historický ústav. Vedoucí práce PhDr. Vladimír Černý, Ph.D.

SMRČKOVÁ, Tereza. Proměny příspěvků do vybraných literárních soutěží pro mládež. Praha, 2012. Dostupné z: <https://is.cuni.cz/webapps/zzp/detail/95586/>. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Ústav české literatury a literární vědy. Vedoucí práce prof. PhDr. Petr Bílek, CSc.

PŘÍLOHY

Příloha č. 1

Seznam knih vhodných k instalaci malé výstavy u příležitosti literárního večera o knize „Milovali svůj národ“:

Kosmoděmjanskaja L.: Příběh o Zoje a Šurovi,

Koševaja J.: Můj syn,

Žurba P.: Hrdina,

Kožedub I.: Sloužím vlasti,

Bojčenko A.: Mládí,

Pervencev A.: Komsomolská čest

Konstantinova I. — Rudněva E.: Dívka z Kašinu — Deník Komsomolky,

Larionova K.: Navigátorka Kát'a,

Fučík J.: Reportáž psaná na oprátce

Rezník J.: Poslední bitva Julia Fučíka

Julius Fučík, hrdina naší doby

Hrdina neumírá (Dopisy o Juliu Fučíkovi)

Grygar M.: Julius Fučík, život a dílo,

Fučíková G.: Jak Julius Fučík vydával ilegální tisk

Ketlinská V.: Stráž na Amuru.

(STRÍŽ, Jaromír, ed. *Jak připravit besedu a literární večer o knize „Milovali svůj národ“*. 1. vyd. Praha: Mladá fronta, 1954.)

Příloha č. 2

Jan Drábek – Víím, co bys řekla

(M. Kudeříkové)

Na jedenatřicáté stránce

jakési staré ošoupané učebnice

jsem tě objevil.

Bylas v takové obyčejné větě,

jaké se píší proto,
aby se vůbec něco napsalo,
a mohlo se to příležitostně zkoušet.

Nemám rád
obyčejné věty,
protože je jich mnoho,
protože jsou obvykle zbytečné
a konec konců
stejně se na ně zapomene.

Tu větu už nazpaměť neznám,
ale vím,
jak jsem si tenkrát strašně přál,
abys jim řekla,
že se ti obyčejné věty
taky nelíbí,
abys rozbila okno a utekla,
abys vyplázla jazyk
na starého pána,
co se mračí a pořád nadává,
když nás vidí spolu,
abys byla mladá
a oni tomu nevěřili,
protože o tom
na jedenatřicáté stránce
jakési staré ošoupané učebnice
napsáno není.

Soudruzi, podívejte se na nás
konečně jednou pořádně!
Vím, že bys to řekla,
ale nejsi...

Jan Drábek, IV. roč. SPŠŠ Gottwaldov

IV. ročník SMK

cena za nejlepší báseň o M. Kudeříkové

(TITZOVÁ, Věra, ed. *Zlomky života: Beseda o knize M. Kudeříkové: Metodický text na pomoc Kroužkům přátel literatury SSM*. Brno: Knihovna Jiřího Mahena, 1973, s. IV.)

Příloha č. 3

Milena Brabcová – Protože naši rodiče byli dělníci...

Protože naši rodiče byli dělníci se zaťatou pěstí,
narodili jsme se my v socialismu
a nevíme jak máme žít,
když o naši osobu se stará stát
a o duši už moc málo lidí.

Svět patří dělníkům a rolníkům!
Odříkáváme fráze jako modlitby
a nikdo se nás nezeptá, co o tom soudíme my,
generace, která neví jak žít.

Říkali jste nám, že v socialismu nikdo nemá hlad a bídu.
Sami musíte vědět, že je to lež,
ale nás jste to učili jako evangelium.

Postavili jste před nás alej ze svatých jmen,
ale tajně si o nich vyprávíte vtipy
a díváte se na lidi v hadrech,
kteří hrabou v popelnicích protože nemají co jíst.

A my jsme generace s telecím optimismem,
zpíváme Píseň práce,
ale pracovat jste nás nenaučili,
protože to umí málokdo z vás.

Toužíme po pravdě, kterou zatím nikdo nevyslovil.

Chceme slyšet pravdu i o nás samých,
protože my nejsme nažehlení svazáci v modrých košilích
s budovatelskou písni na rtech.

Nejsme ani chuligáni s dlouhými vlasy,
v květovaných košilích a odřených jeanskách.
To všechno jsou vaše představy zjednodušující život.
My nejsme takoví. My jenom nevíme jak máme žít.

Nevíme nic o svém národě, protože epocha feudalismu a kapitalismu
je pro dnešního člověka zbytečná.
My jsme se učili jen o dělnickém hnutí
a je nám úplně jedno jestli jsme Češi nebo Tataři.

Byli jsme vychováni ve lži a pomluvách o starém světě
a my teď nevíme komu máme věřit.
Ale vám určitě ne,
protože vy jste již jednou lhali.

Čekáme, že přijde někdo z jiného světa,
kdo nás povede jako vedl Kristus Židy do království nebeského.
Chceme se stát jeho učedníky
a naučit se říkat lidem pravdu do očí.

Dnes to ještě neumíme,
protože jste nás naučili ne úctě,
ale strachu z kádrového posudku,
který se stal všemohoucím bohem nad lidmi a jejich osudem.

Nad nedělními novinami chvástavě vykřikujete,
že vy byste to dali do pořádku
a zapomínáte na svého syna, který myslí na sebevraždu,
protože neví jak žít.

Svět je plný strašlivých záhad
a my neznáme klíč.

Neznáme pravdu.
Nepomůže nám, že naši otcové měli zaťatou pěst
a my jsme se narodili v socialismu.

My máme jen strach v srdci,
silácká slova na rtech
a na kabátě placku „Táhněte k čertu!“

(NOVÁČEK, Miloslav, ed. et al. *Mladé krystaly: vítězné práce 7. ročníku literární soutěže studentů a učňů škol 2. cyklu Strážnice Marušky Kudeřkové*. 1. vyd. Strážnice: Unie středoškoláků a učňů, 1969, 83. s. 20-22. Strážnice Marušky Kudeřkové; č. 48.)

Příloha č. 4

Václav Dubský – Námitky proti Bohu a církvi

Marie Kudeřková

Měl jsem to štěstí, že jsem na podzim 1940 poznal M. Kudeřkovou, a to velmi zblízka, jako její učitel na soukromé škole ve školním roce 1940-41 a stýkal se s ní i po několik dalších měsíců, kdy pracovala jako dělnice v továrně RICO ve Veverské Bítýšce, v městečku, kde jsem prožil léta druhé světové války. Byl jsem v těch letech členem ilegální odbojové organizace (R 3 - skupina Delta). K našemu vzájemnému poznání s M. K. došlo v prvních zářijových dnech, a to za velmi pohnutých událostí, kdy gestapo zatýkalo několik učitelů zmíněné soukromé školy. Pokusili jsme se tehdy spolu s M. K. varovat před zatčením dva z těchto členů pedagogického sboru školy, a to i za cenu bezprostředního osobního rizika. Podařilo se nám to a tato událost dala vzniknout vzájemné důvěře mezi námi. Učiteli této soukromé školy ve Veverské Bítýšce byli vesměs mladí lidé, věkově velmi blízcí žákům pomaturitních kursů. Tento malý věkový rozdíl mezi učiteli a žáky dal vzniknout zvláštnímu vztahu mezi nimi. Díky těmto vztahům vznikaly někdy neformální (často i tajné) diskusní skupiny, jejímiž členy byli žáci školy spolu se svými učiteli. Byl jsem účastníkem takového diskusního klubu. Scházeli jsme se nejčastěji ve večerních hodinách vždy v bytě některého účastníka skupiny. Debatovali jsme a vyměňovali si názory na nejrůznější témata, která nás v té

době zajímala. Ve skupině, jejichž diskusí jsem se i já osobně zúčastňoval, byla zpravidla i M. Kudeřiková. Hloubkou myšlenek a názorů - zejména šlo-li o témata s námětem z filozofie či politiky - si M. Kudeřiková rychle získala obdiv a respekt ostatních. Před ukončením každé besedy či debaty si vždy kroužek určil téma příštího setkání a vždy se dohodlo, kdo si připraví písemně jakýsi úvod do stanoveného tématu. Pro jednu takovou besedu diskusního kroužku bylo dohodnuto téma »náboženství a církve«. K přípravě uvedení do tohoto tématu se dobrovolně přihlásila Maruška Kudeřiková. Připravila se na splnění tohoto úkolu pečlivě a zahájila besedu projevem, v němž vycházela z písemné přípravy. Její projev nás všechny zaujal a velmi se nám líbil. Po skončení besedy jsem Marušku požádal, zda by mi svou písemnou přípravu nevěnovala. Má prosba byla vyslyšena. Od tohoto dne vlastním tento soubor myšlenek a skutečných zážitků, jakož i důkazů v písemném originále. Za svého pedagogického působení na středních školách a v různých besedách s mládeží jsem jej mnohokrát s úspěchem využil. Předkládám nyní široké veřejnosti část z Maruščiných »námitek« a jsem přesvědčen, že i v dnešní době mají co říci a mohou přimět k zamyšlení nejen mládež, ale i starší příslušníky naší generace:

Proti církvi

1. Odklonila se úplně od Kristova mravního učení a rozvíjela se jen po stránce povrchní, vnější.
2. Za tolik staletí nedokázala ukázat lidstvu cestu k mravnému životu, ba sama se proti němu velmi hrubě prohřešovala.
3. Všechna dogmata, články, svátosti udržují lid v jejím středu. Má v rukou účinnou zbraň i odměnu: věčné blaho a věčné zatracení. Víra v ní je velkým sobectvím.
4. Ctění svatých, asketů. Prohlašuje sebevraždu za smrtelný hřích, avšak pomalé sebezabíjení, kterým se svatí přibližovali svému sobeckému snu (věčnosti), vyhlašuje za svátost. Prohlašuje se za samospasitelnou a za samospasitelností je rozhraní: buď ano a pak budeš blažen, ne-li, budeš zavržen. Nejlépe se církevní výchova projevuje u prostého lidu, jemuž vyhlašuje návštěvu kostela za první povinnost katolíka a u něhož je mravní svědomí daleko za touto nutností (povinností).
5. Církevní pojetí Boha je velmi nesprávné a řekla bych pohanské, poněvadž se mu přisuzují lidské vlastnosti (nejdobrotivější, nejmoudřejší, nej... atd.). Církev nevyrůstá jako nový útvar, ale jeví silnou závislost na pohanství. (Církevní organizační zřízení, svatí, ochranní duchové, řády, kněžstva, oběti, průvody a slavnosti.) I výklad o stvoření

světa a člověka se podobá pověstem pohanským. Vychází z téhož základu: ze snahy o objasnění neznáma a fantazie.

Proti bibli

Věřím, že byla změněna množstvím překladů a ústním podáním. Přijímání křesťanství jako jeden z myšlenkových náboženských proudů, které vysvětlovaly strašnou propast neznáma, ukazovaly cestu k správnému životu a tím ke spasení. Můžeme na nich pozorovat vývoj lidského usuzování (mnohobožství - jednobožství). Každý ten proud vyrostl z potřeb a byl jimi také ovlivněn. Církev je mi přímo nemravnou organizací. Dokazují to dějiny (papežské schizma, války, popravky, nemravnost, bohatství) a ani dnes se neočistila (majetek, politická moc, přizpůsobení se výhodným politickým poměrům, celibát atd.). Je to obílený hrob. Můj Bůh, Alláh, Příroda, Síla žije ve mně, v Tobě, ve všem, kde proudí život, kde je dobro i zlo. Je stejně dobrý jako zlý, totožný se silou, dobrem i zlem světa. Není tedy bytostí nad svým dílem žijící, ale je silou proudící v něm. Tento Bůh nepřekáží zkoumání a bádání jako Bůh církevní, který vlastnil nedotknutelný okruh, do něhož nesměl nikdo vstoupit. (Středověk - Koperník.) Tento Bůh netrestá a neodměňuje až na věčnosti, ale nutí nás, abychom řád spravedlnosti zavedli již zde. Vědomí spravedlnosti a křivdy žije v nás. Tento Bůh tedy ani neodpouští. Jak se chováš k bližnímu, tak se on bude chovat k tobě. Jednáš-li zle, trestáš se sám, dobřeli jednáš, odměňuješ se sám. Je tedy v Tvém zájmu, aby sis utvořil svůj poměr k spolučlověku radostně, mravně a utvoříš kolem sebe radostný svět. Nevěřím, že Bůh stvořil pozemský život jako průpravu k věčnosti. Vždyť i jeho svět, život je zde. Věřím s Masarykem, že duše neumírá, nehynie. Jako energie se objeví v nové podstatě ve vesmíru. (I ze svěžího listu vyprchá energie.) Vývoj: Byla jsem věřící katoličkou. To znamená, že víra ve vše, co církev k věření předkládá, byla nezlomná. Ukazovala vyšlapanou cestu k dosažení štěstí, k věčnému blahu. A měla po ruce strašný trest: věčná zavržení. Víra byla proto výlučná a naprosto nepřístupná. Zdědila, přijala jsem ji od rodičů. Nižší střední škola a ti, s nimiž jsem se v této době stýkala, začali tuto víru podřývat. Nevěřila jsem, že by se dala. Ale přece. Tenkrát, kdy jsem začala kolísat a má katolická rodina to začala pozorovat, tenkrát jsem poznala povrchnost církevnictví. Katolíci nutí své dítě násilím do kostela, ale nepěstují mravnost, ta je až druhořadá. V té době jsem viděla v kostele tento obrázek: starý bezmocný žebrák se plazil u zadních dveří kostela. Čekal na almužnu, až lidé budou

vycházet. Ti se zatím klaněli Bohu, který mluvil o lásce k bližnímu, a odbývali si tak svou povinnost k Bohu a prosili pro sebe o věčné blaho. Pak vycházeli z kostela uklidněni, že splnili svou povinnost a věčné blaho si zasloužili. Mnoho z nich se na ubohého člověka ani neohlédlo, mnoho z nich se zachvělo odporem a jen málokterí dali do klobouku ubožáka pětník. Necítily více povinnosti a lásky i mravní odpovědnosti k trpícímu spolučlověku. To, myslím, dosti charakterizuje povahu jejich náboženství. Byla jsem na to již dříve upozorněna a toto poznání zachvělo mou vírou. Byl to bolestný a pomalý proces, než jsem se vzdala staré, osvědčené cesty, která stanoví normy mravního jednání a odpouští poklesky proti němu. Na nové cestě jsem musela více přemýšlet, cítila jsem více odpovědnosti, protože nemám nad sebou Boha soudce a odměňovatele, ale člověka. Věřím v něho. Mou povinností je neškodit sobě ani jemu, pomáhat mu. Jeho radost je mou radostí a tím odměnou, jeho bolest je mou bolestí a tedy trestem. Věřím v člověka, ve výchovu na této víře založenou. Člověk člověku má být odpověden za své jednání a ne neznámému, hrozícímu a vzdálenému Bohu. Dnes síla tohoto Boha přestává působit, odumírá. Nenastoupí-li víra v mravní poměr člověka k člověku, přijde lidstvo na scestí. Je to jediné správné víra a člověk má po ruce i prostředky, aby ty, kteří se budou protivit, vyřadil. (Pohrdání, vyřazení ze společnosti.) Pro tento poměr se musí platně pracovat a ten nebude tak lehce odpouštět jako církevní Bůh.

M. Kudeříková, dne 22. X. 40 ve Vev. Bítýšce

Takové jsou tedy Maruščiny námitky - taková byla její víra. Nebyla tedy nevěřící.
(DUBSKÝ, Václav. Námitky proti Bohu a církvi. *Haló noviny*, 26. 4. 1997, s. 5.)